

สุนทรียศาสตร์กับการจัดการพื้นที่สาธารณะ
: การพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก

โดย

นายณัฐกร จูห้อง

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ)
สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สุนทรียศาสตร์กับการจัดการพื้นที่สาธารณะ
: การพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรแมนติก

โดย

นายณัฐกร จุห้อง

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ)
สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2563
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

AESTHETICS AND PUBLIC SPACE MANAGEMENT
: DEVELOPING THE RATTANAKOSIN ISLAND INTO A ROMANTIC CITY

BY

Mr NATTAKORN JUHONG

AN INDEPENDENT STUDY SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF
THE REQUIREMENTS FOR THE DEGREE OF
MASTER OF POLITICAL SCIENCE
(PUBLIC ADMINISTRATION AND PUBLIC AFFAIRS)
EXECUTIVE PROGRAM IN PUBLIC ADMINISTRATION AND PUBLIC AFFAIRS
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2020
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์

การค้นคว้าอิสระ

ของ

นายณัฐกร จุห้อง

เรื่อง

สุนทรียศาสตร์กับการจัดการพื้นที่สาธารณะ
: การพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ)

เมื่อ วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2564

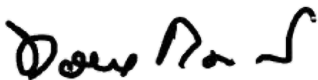
ประธานกรรมการสอบการค้นคว้าอิสระ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศีกานต์ อัสสระชัยยศ)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวิตา กมลเวชช)

คณบดี

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทวิตา กมลเวชช)

หัวข้อการค้นคว้าอิสระ	สุนทรียศาสตร์กับการจัดการพื้นที่สาธารณะ: การพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก
ชื่อผู้เขียน	นายณัฐกร จุห้อง
ชื่อปริญญา	รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ)
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	บริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ทวีดา กมลเวช
ปีการศึกษา	2563

บทคัดย่อ

การศึกษา “สุนทรียศาสตร์กับการจัดการพื้นที่สาธารณะ: การพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก” นี้มีความมุ่งหมายเพื่อศึกษาถึงเนื้อหาและความเป็นไปได้ในการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองที่มีชีวิต ต่อเติมลมหายใจ และสร้างความผูกพันให้กับผู้คนที่อยู่อาศัยและสัญจรผ่าน โดยคำนึงถึงความสำคัญของการใช้พื้นที่สาธารณะให้สนองต่อความต้องการในระดับปัจเจกชน สรรค์สร้างบริบทแวดล้อมของเมืองที่ปรุงแต่งด้วยสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมอันโดดเด่นในแต่ละยุคสมัยเพื่อสร้างความสุนทรีย์และเชื่อมโยงผู้คนให้เข้ากับเมืองสอดคล้องกับนิยามของ “เมืองโรมานติก” ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาไว้ ณ ที่นี้

การค้นคว้าอิสระนี้ได้ให้ความสำคัญกับแนวคิดของสุนทรียศาสตร์ เป็นพื้นฐานสำคัญในการกำหนดรูปแบบของการรับรู้ หรือสุนทรียภาพของปัจเจกชนที่แตกต่างหลากหลายกันออกไป โดยสามารถจำแนกรูปแบบของสุนทรียภาพได้ 3 ลักษณะ คือ สุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัส (Sensory Aesthetics) สุนทรียภาพเชิงรูปทรง (Formal Aesthetics) และสุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Aesthetics) พิจารณาประกอบกับแนวคิดการเมืองเพื่อให้เห็นถึงความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์เชิงอำนาจในการแสดงออก การแบ่งแยก และการรับรู้ของผู้คนในสังคม สุนทรียศาสตร์การพัฒนาเมืองจึงเป็นการศึกษาเพื่อพิจารณาถึงการรับรู้ในมิติต่าง ๆ ของการกำหนดนโยบาย การบังคับใช้เพื่อให้เป็นไปตามแนวทางของนโยบายนั้น และผลของการดำเนินนโยบายว่าสอดคล้องกับบริบทของสังคมของพื้นที่นั้น ๆ ผ่านการรับรู้ของผู้คนได้มากน้อยเพียงใด

การกำหนดนิยามของเมืองโรมเนติก เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น “ต้นแบบเมืองโรมเนติก” นั้น ผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบของเมืองโรมเนติก 3 ลักษณะ มาใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย รูปแบบเมืองโรมเนติกจากการศึกษาวรรณกรรม รูปแบบของเมืองโรมเนติกที่มีชื่อเสียงในระดับโลก และรูปแบบของเมืองโรมเนติกจากการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยเป็นการศึกษาผ่านการค้นคว้าเอกสารชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ถึงแนวคิดในการผสานเอา “ความรักโรมเนติก” มาปรับใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเมือง โดยอาศัยบริบทของกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และนครเวนิส ประเทศอิตาลี มาแสดงให้เห็นเป็นกรณีศึกษาของการเป็นเมืองโรมเนติกที่มีชื่อเสียงในระดับโลก การศึกษาในครั้งนี้ยังรวมถึงใช้แบบสอบถามของประชาชนทั่วไปในกรุงเทพมหานคร เพื่อให้เกิดความเข้าใจในมิติของการรับรู้และความคาดหวังของผู้คนต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมเนติกอย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นพื้นที่ศูนย์กลางทางวัฒนธรรมที่ยังคงรักษาคุณค่าในด้านประวัติศาสตร์ ผ่านงานสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม และโครงข่ายระบบคลองที่ได้รับการอนุรักษ์ ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ซึ่งทำหน้าที่กำหนดนโยบาย และควบคุมดูแลการดำเนินงานพัฒนาทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน หากแต่การดำเนินงานที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดความสูญเสียต่อคุณค่าของเมือง โดยเฉพาะมิติด้านสังคม ซึ่งทำให้จิตวิญญาณเมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ค่อย ๆ เลือนหายไป ผู้วิจัยจึงได้เสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นเมืองโรมเนติกที่จะส่งเสริมให้เกิดการสร้างสรรค์พื้นที่สาธารณะเพื่อตอบสนองการใช้งานของคนในระดับปัจเจกชนพร้อมกันนั้น ต้องรักษาไว้ซึ่งวิถีชีวิตของผู้คนที่ทำหน้าที่ประสานเชื่อมโยงของผู้พำนักรักษาและผู้สัญจรให้ผสานเป็นหนึ่งกับเมือง จนเกิดความทรงจำที่ฝังไว้ในหัวใจ และสามารถส่งต่อสืบทอดไปจากการพินิจชมเมือง ก่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์และนำไปสู่ความโรมเนติกได้ในที่สุด

คำสำคัญ: สุนทรียศาสตร์, การพัฒนาเมือง, พื้นที่สาธารณะ, เกาะรัตนโกสินทร์, เมืองโรมเนติก

Independent Study Title	AESTHETICS AND PUBLIC SPACE MANAGEMENT: DEVELOPING THE RATTANAKOSIN ISLAND INTO A ROMANTIC CITY
Author	Mr Nattakorn Juhong
Degree	Master of Political Science (Public Administration and Public Affairs)
Major Field/Faculty/University	Executive Program in Public Administration and Public Affairs Political Science Thammasat University
Independent Study Advisor	Assistant Professor Tavida Kamolvej, Ph.D.
Academic Years	2020

ABSTRACT

This research aimed to study the essence and feasibility of developing Rattanakosin Island into a humane, interactive city where public spaces meet individual needs, creating an urban context through architecture, art, and other physical elements as a legacy of past historical eras of the city to create an aesthetic connecting people to the city.

Aesthetics are fundamental in shaping perceptual patterns of different individuals. Three aesthetic styles were identified: sensory, formal, and symbolic to highlight the relevance of power in expression, discrimination, and perception of people in society. Aesthetics of urban development involve perceptual awareness in different dimensions to formulate urban development policies, including policy implementation and evaluating their results to coincide with regional social context through popular perceptions.

The term Romantic City in terms of Rattanakosin Island was analyzed with data obtained from primary and secondary documents on issues and concepts of integrating romantic love as a theme in urban development, based on Paris and Venice. Data was also collected by questionnaire of the public from samples,

all Bangkok residents, to understand perceptions and expectations about developing Rattanakosin Island into a romantic city.

As a landmark national cultural center, Rattanakosin Island has outstanding historical architecture, artworks, and a canal network preserved by the Rattanakosin and Old Cities Conservation and Development Committee, responsible for formulating policy and overseeing public and private sector development operations. However, past committee actions have reduced municipal values, especially socially, causing a loss of special atmosphere. Therefore, a model was developed to transform this area into a romantic city to encourage the creation of public spaces to meet individual purposes, while maintaining popular lifestyles to connect residents and visitors with the city until indelible memories can be passed along from generation to generation from observing the city creating a sense of synchronization and inspiring thoughts of romance through the aesthetics of urban development.

Keywords: Aesthetics, Urban Development, Public Space, Rattakosin Island,
Romantic City

กิตติกรรมประกาศ

ความเหน็ดเหนื่อยอันมาจากความมุ่งมั่นในการศึกษาวิจัยนี้ ไม่สามารถเทียบได้เลยกับความเหนื่อยยากและความพยายามของผู้มีพระคุณสูงสุดที่มอบให้แก่ข้าพเจ้าตลอดช่วงชีวิตที่ผ่านมา นายसानนท์ - นางจำเลื่อง จูห้อง คือผู้ที่ข้าพเจ้าขอประกาศไว้ให้เป็นเกียรติยิ่งต่อประโยชน์อันใดที่เกิดขึ้นจากงานวิจัยฉบับนี้ สองสามีภรรยาที่ดำรงอาชีพโดยสุจริตด้วยอาชีพเกษตรกรจากเมืองเล็ก ๆ ริมฝั่งทะเลอันดามัน ได้ต่อสู้ ดิ้นรน และเพียรพยายามอย่างสุดความสามารถ ในการส่งเสริมบุตรธิดาของตนให้ได้รับสิ่งที่มีค่าสูงสุดที่มนุษย์ผู้หนึ่งพึงจะได้รับอย่างมีเคยบกพร่องใด ๆ นั่นคือ “ความรักอันบริสุทธิ์” และ “การศึกษาที่ดี”

นายณัฐกร จูห้อง

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญตาราง	(11)
สารบัญภาพ	(12)
สารบัญแผนที่	(13)
สารบัญแผนภูมิ	(14)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 คำถามหลักและวิธีการศึกษา	4
1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา	5
1.4 วิธีการศึกษา	5
1.5 การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	6
1.5.1 ประชากร	6
1.2.1.1 ประชากรที่พำนักรอาศัยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์	6
1.5.1.2 ประชากรชาวกรุงเทพมหานคร	6
1.5.2 กลุ่มตัวอย่าง	6
1.6 การสุ่มกลุ่มตัวอย่าง	7

1.7 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	7
1.7.1 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ	7
1.7.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ	8
1.8 ขอบเขตการศึกษา	9
1.8.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา	9
1.8.2 ขอบเขตด้านพื้นที่	9
1.9 กรอบการศึกษา	11
 บทที่ 2 วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	 12
2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้	12
2.1.1 วาทกรรมการพัฒนาเมือง	12
2.1.1.1 การก่อกำเนิดเมือง	12
2.1.1.2 การพัฒนาเมืองให้ทันต่อสมัย	14
2.1.1.3 การเมืองของการพัฒนาเมือง	16
2.1.1.4 การเมืองของความงามในการพัฒนา	18
2.1.1.5 การพัฒนาเมืองและการเมืองว่าด้วยพื้นที่สาธารณะ	19
2.1.2 การพัฒนาเมืองโรมันติก	21
2.1.2.1 สุนทรียศาสตร์การพัฒนาเมือง	21
(1) สุนทรียภาพ	24
(2) ภูมิทัศน์เมืองและการรับรู้	24
2.1.2.2 แนวคิดการเมืองและสุนทรียศาสตร์ของร็องซีแยร์	29
2.1.2.3 นิยามของเมืองโรมันติก	30
(1) "รักโรมันติก" ในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา	31
(2) "ลัทธิโรมันติก" ในการออกแบบทางภูมิสถาปัตยกรรม	33
2.2 กฎบัตรและมาตรฐานระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมือง	35
2.2.1 กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง หรือ "กฎบัตรเวนิส"	36
2.2.2 มติเพื่อการฟื้นฟูแหล่งที่ตั้งเมืองประวัติศาสตร์	37
2.2.3 มติแห่งบูร์กส์: หลักการบูรณะเมืองประวัติศาสตร์	37

2.2.4 มติจากการประชุมสัมมนาระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ขนาดเล็ก	38
2.2.5 ข้อเสนอของอโคโมส ยูเนสโก ซึ่งรับรองโดยที่ประชุมสัมมนาระหว่างประเทศเรื่อง “ชีวิตใหม่สำหรับเมืองประวัติศาสตร์”	39
2.2.6 ข้อเสนอของยูเนสโกเกี่ยวกับการปกป้องและบทบาทร่วมสมัยของพื้นที่ประวัติศาสตร์	39
2.2.7 กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์เมืองและพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์	40
2.2.8 ข้อเสนอเรื่องภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์	41
2.3 แผนพัฒนาเมืองของกรุงเทพมหานครและทิศทางการพัฒนาพื้นที่เมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์	42
2.4 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและภูมิสังคมอันเป็นรากเหง้าของพื้นที่เมืองของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์และบริบทปัจจุบัน	46
2.5 เกณฑ์ในการพัฒนาเมือง	50
2.5.1 การกำหนดวิสัยทัศน์ในการวางแผนเชิงกายภาพของเมือง	50
2.5.2 ข้อกำหนดมาตรฐานเชิงพื้นที่สำหรับการวางผังเมืองและผังเมืองเฉพาะ	50
2.5.3 กำหนดรูปแบบและวิธีการบริหารจัดการเมืองที่เหมาะสม	50
2.6 บทเรียนในการพัฒนาเมืองจากกรณีศึกษาในต่างประเทศ	51
บทที่ 3 ข้อมูลสภาพพื้นที่วิจัย	53
3.1 ประวัติความเป็นมาของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์โดยสังเขป	53
3.2 ความเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์	60
3.3 ความเสื่อมโทรมของบริบทแวดล้อมภายในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน	62
3.4 มาตรการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน	63
3.4.1 พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ	63
3.4.2 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร	64
3.4.3 พระราชบัญญัติการผังเมือง	64
3.4.4 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี	66
3.4.5 คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า	68

บทที่ 4 ผลการศึกษาและอภิปรายผล	76
4.1 ผลการศึกษาการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนต่อพื้นที่ เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในบริบทของเมืองโรมเนติก	76
4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม	76
4.1.2 การรับรู้ต่อสุนทรียภาพของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน	79
4.1.3 การรับรู้ต่อแนวทางการพัฒนาเมืองโรมเนติก	83
4.1.4 ความคิดเห็นต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น เมืองโรมเนติก	85
4.2 ความสอดคล้องของผลการศึกษา "การรับรู้และความคาดหวังของ ประชาชนต่อการพัฒนาเมืองโรมเนติก" กับทฤษฎีการพัฒนาเมืองโรมเนติก	87
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	90
5.1 การปรับโครงสร้างการทำงานของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนา กรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า	90
5.1.1 ปัญหาเกี่ยวกับภารกิจของคณะกรรมการฯ	91
5.1.2 ปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้าง	91
5.1.3 ปัญหาเกี่ยวกับเครื่องมือการดำเนินงาน	92
5.2 การส่งเสริมการรับรู้จากการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้เกิด สุนทรียภาพในการพัฒนาเมือง	93
5.3 ข้อเสนอแนะ	94
5.3.1 รูปแบบขององค์กรในการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์	94
5.3.2 รูปแบบของการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น "ต้นแบบเมืองโรมเนติก"	98
5.3.2.1 รูปแบบของเมืองโรมเนติกจากการทบทวนวรรณกรรม	99
5.3.2.2 รูปแบบของเมืองโรมเนติกที่ขึ้นชื่อระดับโลก	104
5.3.2.3 รูปแบบของเมืองโรมเนติกตามทัศนะของประชาชนใน กรุงเทพมหานคร	108

5.3.2.4 การกำหนดเกณฑ์การพัฒนาพื้นที่ให้เป็นเมืองโรแมนติก	111
(1) ประเด็นด้านคุณค่าของพื้นที่	113
(2) ประเด็นด้านอัตลักษณ์ความงามของเมือง	113
(3) ประเด็นด้านสาธารณูปโภค	114
(4) ประเด็นด้านพื้นที่สาธารณะ	114
(5) ประเด็นด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน	115
(6) ประเด็นด้านข้อแตกต่างขององค์ประกอบรูปแบบเมืองโรแมนติก	116
5.3.2.5 รูปแบบของการพัฒนาพื้นที่เมืองของเกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็น "ต้นแบบเมืองโรแมนติก"	118
รายการอ้างอิง	144
ภาคผนวก	154
ประวัติผู้เขียน	159

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
4-1 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามเพศ	76
4-2 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามอายุ	76
4-3 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามสถานภาพ	77
4-4 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามระดับการศึกษา	77
4-5 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามอาชีพ	78
4-6 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามรายได้ต่อเดือน	79
4-7 จำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามการพักอาศัยในพื้นที่ เกาะรัตนโกสินทร์	79
4-8 จำนวนและร้อยละของความถี่ในการเดินทางเข้ามาในพื้นที่ของผู้ตอบแบบสอบถาม	80
4-9 จำนวนและร้อยละของวัตถุประสงค์ในการเดินทางเข้ามาในพื้นที่ของผู้ตอบแบบสอบถาม	81
4-10 จำนวนและร้อยละในทัศนะเรื่องความแตกต่างของพื้นที่ "เกาะรัตนโกสินทร์" จากพื้นที่อื่นในกรุงเทพมหานคร	73
4-11 จำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถามในคำนิยามของ "เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน"	82
4-12 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบในประเด็นการพัฒนาพื้นที่ เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ควรดำเนินไปในแนวทางใด	82
4-13 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถาม ต่อคำว่า "เมืองโรแมนติก" ผู้ตอบแบบสอบถามจะนึกถึงสิ่งใด	83
4-14 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถามในความคาดหวังหากได้ เดินทางไปในพื้นที่ของ "เมืองโรแมนติก"	84
4-15 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถามว่า "เกาะกรุงรัตนโกสินทร์" เป็นพื้นที่โรแมนติกหรือไม่?	85
4-16 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถาม ถึงปัจจัยบ้างที่ทำให้ เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ขาดความโรแมนติก	85
4-17 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถามถึงกลไกที่จะขับเคลื่อน การพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรแมนติกให้สำเร็จได้	86
5-1 ข้อมูลสวนสาธารณะในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์	133

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
5-1 กิจกรรม 3 แพร่ง Facestreet ในพื้นที่ย่าน 3 แพร่ง	125
5-2 พระตำหนักใหญ่ วังวรวรณ	127
5-3 ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในอดีต	129
5-4 พระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร	130
5-5 การเปลี่ยนแปลงทางศิลปกรรมของโลหะปราสาท วัดราชนัดดาราม	132
5-6 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมของสำนักงานใหญ่ บ.เทเวศประกันภัย จำกัด	132
5-7 สภาพพื้นที่แหล่งเสื่อมโทรมบริเวณตรอกสาเก	141
5-8 แนวคิดการพัฒนาพื้นที่ตรอกสาเก	142

สารบัญแผนที่

แผนที่	หน้า
1-1 พื้นที่ศึกษา	10
5-1 พื้นที่แผนผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ และพื้นที่ต่อเนื่อง	120
5-2 แผนผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์รายด้าน	121
5-3 ที่ตั้งของย่าน 3 แพร่งในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์	123
5-4 ตำแหน่งที่ตั้งของอาคารสำคัญในพื้นที่ชุมชน 3 แพร่ง	124
5-5 ตำแหน่งพื้นที่ศักยภาพที่เหมาะสมสำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ เกาะกรุงรัตนโกสินทร์	128
5-6 ข้อเสนอรูปแบบการพัฒนาพื้นที่สาธารณะในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์	134
5-7 ข้อมูลการจราจรในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์	136
5-8 พื้นที่ศักยภาพที่เหมาะสมต่อการท่องเที่ยวด้วยการเดินในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์	138

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1-1 กรอบการศึกษา	11
3-1 โครงสร้างหน่วยงานในระดับนโยบายของการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์	74
3-2 โครงสร้างการบริหารงานอนุรักษ์และพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน	75
5-1 โครงสร้างการดำเนินงานของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่าที่เสนอแนะ	97
5-2 การกำหนดเกณฑ์การพัฒนาพื้นที่เป็นเมืองโรมานติก	98
5-3 รูปแบบของเมืองโรมานติกจากการทบทวนวรรณกรรม	103
5-4 รูปแบบเมืองโรมานติกที่ขึ้นชื่อในระดับโลก	107
5-5 รูปแบบของเมืองโรมานติกตามทัศนะของประชาชนในกรุงเทพมหานคร	110
5-6 การกำหนดเกณฑ์พัฒนาพื้นที่เป็นเมืองโรมานติก	112
5-7 รูปแบบการพัฒนาพื้นที่เมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น "ต้นแบบเมืองโรมานติก"	119

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากคำกล่าวของ วีรพร นิติประภา นักเขียนเจ้าของรางวัลซีไรต์ปี 2558 และ 2561 ที่ได้ให้ทัศนะต่อกรุงเทพมหานคร ไว้ว่า “... แม้กรุงเทพฯ จะเป็นเมืองที่ไม่โรแมนติก ไม่เอื้อให้ตกหลุมรัก แต่คุณจงรัก เพราะมันจะทำให้เข้าใจตัวเองและเข้าใจมนุษย์...”¹ ได้ทำให้เกิดมุมมองใหม่ต่อมหานครแห่งนี้ จนกลายเป็นกระแสที่ทำให้เกิดการตั้งคำถามต่อบริบทของเมืองที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่อาศัยในเมืองหลวง โดยเพรียวพันธ์ แสนลาวัณย์ ได้กล่าวว่า “...กรุงเทพมหานครอาจเป็นสวรรค์สำหรับนักท่องเที่ยว แต่อาจตรงกันข้ามสำหรับการเริ่มต้นความสัมพันธ์แบบคู่รัก...”² หรือ วณัฐย์ พุฒนาค ที่ได้เขียนบทความเรื่อง “เมืองที่ซัดซาทำให้เรานกและเป็นโสด? เมื่อการออกแบบเมืองส่งผลต่อความสัมพันธ์”³ ซึ่งจากบทความดังกล่าวได้ทบทวนถึงแนวทางในการพัฒนาเมืองของกรุงเทพมหานครว่า มิได้มีการคำนึงถึงคนเมืองที่อยู่อาศัยในนครหลวงแห่งนี้ให้มีความสุขกายสบายใจ และไม่สามารถรับรู้ถึงความโรแมนติกได้จากบริบทของความเป็นเมือง

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาถึงการวางรากฐานเมืองของกรุงเทพมหานครซึ่งต้องย้อนกลับไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงจัดตั้งกระทรวงโยธาธิการโดยได้ว่าจ้างวิศวกร สถาปนิก และนายช่างสาขาต่าง ๆ เพื่อดำเนินการก่อสร้างอาคารสถานที่ และปรับปรุงเมืองให้มีความสวยงาม สะอาดเรียบร้อยดังเช่นมหานครตะวันตก ซึ่งแนวคิดในการพัฒนาเมืองได้

¹ วีรพร นิติประภา, สัมภาษณ์โดย อรรถชัย หาดอ้าน, ม.ป.ท, 1 กุมภาพันธ์ 2563.

² เพรียวพันธ์ แสนลาวัณย์, “หรือกรุงเทพฯ จะไม่ใช่เมืองที่เอื้อต่อการตกหลุมรัก,” W. Ministry, สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2564, <https://www.wministry.com/why-bangkok-is-not-city-to-fall-in-love/>.

³ วณัฐย์ พุฒนาค, “เมืองที่ซัดซาทำให้เรานกและเป็นโสด? เมื่อการออกแบบเมืองส่งผลต่อความสัมพันธ์,” CITY CRACKER, สืบค้นเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2563, <https://citycracker.co/intangible-city/design-effect-to-relationsip/>.

เข้ามาในสยามอย่างเป็นทางการในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบนีโอคลาสสิก (Neo-classicism) รูปแบบอาร์ตนูโว (Art Nouveau) และลัทธิโรแมนติก (Romanticism)

โดยเฉพาะลัทธิโรแมนติกที่ส่งผลต่อชนบในการวางแผนผังของเมืองที่เน้นความอยู่สบาย และสวยงามรื่นรมย์ ซึ่งปรากฏเป็นครั้งแรก ๆ ในสยาม ดังจะเห็นได้จากการวางแผนผังที่ตั้งอาคารในพระราชวังดุสิต สวนสุนันทา รวมถึงพื้นที่สาธารณะ อย่างเช่น ถนนราชดำเนินและพื้นที่ข้างเคียงสวนสราญรมย์ และพื้นที่สาธารณะอื่น ๆ โดยเริ่มต้นจากในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในต่อเนื่องไปยังพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก จึงอาจกล่าวได้ว่า รากฐานของกรุงรัตนโกสินทร์สมัยใหม่จึงมีแนวคิดในการพัฒนาเมืองตามลัทธิโรแมนติกโดยเฉพาะพื้นที่ของกรุงรัตนโกสินทร์เดิม

ในปัจจุบันพื้นที่ในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ตลอดจนในอนาคตยังมีโครงการเพื่อพัฒนาพื้นที่ เกิดขึ้นอีกมากมายภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ทำหน้าที่เป็นผู้กลั่นกรองและพิจารณาแนวทางการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ หากแต่การพัฒนาดังกล่าว ยังขาดการให้ความสำคัญกับบริบทของพื้นที่ที่เกี่ยวข้องโดยรอบ ซึ่งบางพื้นที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจมากพอสามารถรองรับต่อการพัฒนาเพื่อก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ เช่น พื้นที่โดยรอบถนนราชดำเนินกลางต่อเนื่องไปกับถนนข้าวสารและถนนดินสอ หรือพื้นที่ต่อเนื่องกับย่านพาหุรัดและสำเพ็ง เป็นต้น ในขณะที่บางพื้นที่ซึ่งมีลักษณะด้อยกว่าในบริบททางเศรษฐกิจหากยังคงรักษาบริบทความเป็นชุมชนเดิมของตนเองอยู่ กลับถูกไล่รื้อจนพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกและชั้นในกลับกลายเป็นเมืองที่ขาดชีวิตชีวา มีแต่เพียงเปลือกทางสถาปัตยกรรมที่เรียบเหวและร้างผู้คน ส่งผลต่อบรรยากาศในภาพรวมของพื้นที่เมืองที่ไร้ชีวิตชีวา ขาดพลวัตจากผู้คนที่อยู่อาศัย

นอกจากนี้ มาร์ค เอสคิว ได้อธิบายประเด็นเรื่องการอนุรักษ์พื้นที่ในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ที่มองว่า แนวคิดการพัฒนาเมืองที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ของกรุงเทพมหานครนั้น เกิดขึ้นภายใต้กระแสการอนุรักษ์ สงวน รักษา และส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรมของชาติไทย (Thai Heritage) ในยุค 1960s (ช่วง พ.ศ. 2500) ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ทำให้กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลของการพัฒนานั้นก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำและไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงทรัพยากรและเกิดพื้นที่สลัมขึ้นในเมืองอย่างกว้างขวาง และทำให้กรุงเทพกลายเป็นเมืองโตเดี่ยว การพัฒนาตามแนวคิด ดังกล่าวเกิดอย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น เมื่อครั้งฉลอง 200 ปี กรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2525 ที่ทั้งรัฐและผู้เชี่ยวชาญต่างพยายามสร้างกรุงเทพให้เป็นพื้นที่ที่บรรจบไปด้วย

ประวัติศาสตร์ของราชวงศ์อย่างแยกไม่ออก⁴ ดังนั้นแนวคิดเรื่องมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ จึงถือเป็นภาคปฏิบัติการของความคิดเรื่องการอนุรักษ์ที่ถูกวางกรอบโดยนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญการพัฒนาที่ได้ผูกโยงสถาบันพระมหากษัตริย์และชาติเข้าด้วยกันตั้งแต่นั้นมา

ประกอบกับการวิพากษ์แนวคิดเรื่อง “การอนุรักษ์” บนพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ รวมถึงผลกระทบของแนวคิดดังกล่าวที่มีต่อผู้คน/ชุมชนบนพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ อาทิ งานของธีรยุทธ บุญมี ที่มองว่า การกำหนดแผนพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ภายใต้กระบวนการจัดทำผังเมืองที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ถูกขับเคลื่อนภายใต้เหตุผล/ข้ออ้าง ว่าด้วย เรื่องของการอนุรักษ์นั้น มักจะเต็มไปด้วยผลประโยชน์แอบแฝงทางชนชั้นของผู้มีอำนาจในการ กำหนดตัดสินใจ ดังจะเห็นได้จาก แนวทางการวางผังเมืองในอดีต ที่พยายามจะกวาดล้างและขจัด ย่านคนจนออกไปจากเมือง (cleansing the city) เช่น การไล่รื้อสลัมในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ หรือการไล่รื้อแผงหนังสือตลาดนัดสนามหลวงไปสวนจตุจักร เป็นต้น ซึ่งมาตรการการออกแบบ และจัดระเบียบเมืองในลักษณะนี้ถูกให้เหตุผลโดยนักอนุรักษ์และนักวางผังเมืองว่า คนสลัมหรือคนจนในเมืองนั้นไม่ได้ทำหน้าที่ทางเศรษฐกิจอย่างเพียงพอให้กับเมือง พวกเขาเหล่านั้นใช้พื้นที่สลัมเป็นเพียงที่พักชั่วคราว ชำยังมักจะก่อให้เกิดปัญหาอื่นตามมาในพื้นที่ดังกล่าวด้วย เช่น ปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด และโรคระบาด เป็นต้น ดังนั้น กลุ่มคนเหล่านี้จึงไม่ควรจะเข้ามาใช้ประโยชน์จากพื้นที่เมืองเหมือนอย่างชนชั้นกลางหรือชนชั้นสูง⁵ และภายใต้กรอบคิดของแผนพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่เกิดขึ้น กลุ่มคนจนและชุมชนเป็นกลุ่มแรกที่ถูกทำให้ ออกไปจากพื้นที่ เพื่อเปิดมุมมองและอนุรักษ์วัด วัง และพื้นที่สีเขียว ไม่เพียงเท่านั้นภาครัฐยังต้องการพัฒนาพื้นที่ให้กลายเป็นย่านการค้า สถานที่ท่องเที่ยว เพื่อตอบสนองการใช้ชีวิตของชน ชั้นกลางและสูงในเมืองอีกด้วย

⁴ Marc Askew, “The Challenge of Co-existence: The Meaning of Urban Heritage in Contemporary Bangkok”, Edited by William S. Logan (Hong Kong, Oxford University Press, 2002), 285.

⁵ ธีรยุทธ บุญมี, “การเมืองเรื่องพื้นที่: เกาะรัตนโกสินทร์ อนุรักษ์อะไร ทำลายอะไร,” ใน สู่ทศวรรษที่ 7 ปฏิวัติ 2475 สถาปนา มธก. 2477 ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่ = Thammasat University and the space of politics in Thailand 1932-2004, บรรณาธิการโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548), 4-6.

สอดคล้องกับงานของ ชาตรี ประกิตนันทการ ที่ศึกษาว่ารัฐไทยใช้แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์เป็น เครื่องมือในการจัดการจัดระเบียบทั้งสิ่งปลูกสร้างและผู้คนในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ผ่านการนิยามว่าใครหรืออะไรเป็นสิ่งที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์และพัฒนา ซึ่งชาตรีได้วิเคราะห์ว่าตรรกะหลักในการจัดสรรแจกแจงคุณค่าของโครงการอนุรักษ์พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ถูกยึดโยงอยู่กับวิธีคิดแบบทุนนิยมและราชาชาตินิยม หรือที่ชาตรีเรียกว่า เป็นการอนุรักษ์แบบ “ทุนนิยมสามัญ ผสมราชาชาตินิยมเจ้า” ที่มีศูนย์กลางของการอนุรักษ์อยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งการอนุรักษ์ดังกล่าว เพื่อเป็นการธำรงรักษาสถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้อยู่เหนือส่วนอื่นของสังคม⁶

ด้วยแนวคิดในการพัฒนาเมืองในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้พื้นที่ประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานครเป็นเสมือนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ตัดขาดออกจากวิถีชุมชนและประชาชนผู้อยู่อาศัยประกอบกันเป็นสังคมเมืองในพื้นที่เกาะกรุงฯ ดังจะเห็นได้จากการลดพื้นที่บาทวิถีรอบสนามหลวง การไล่รื้อชุมชนริมป้อมมหากาฬ เพื่อพัฒนาเป็นสวนสาธารณะขนาดเล็กที่แทบไม่มีผู้ใดใช้ประโยชน์ได้อย่างที่ควรจะเป็น เป็นตัวอย่างที่เด่นชัดในการขจัดความไม่เป็นระเบียบของพื้นที่ออกไป เพื่อสนองต่อแนวทางการอนุรักษ์ที่คณะกรรมการพิจารณา ดังนั้น ถึงแม้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ที่ได้รับการวางรากฐานให้มีความงดงามร่มรื่นตามคติของลัทธิโรแมนติก หากแต่กลับถูกพัฒนาให้แห้งแล้งไร้ชีวิตชีวา ดังนั้น การศึกษาวิจัยนี้จึงต้องการศึกษาสุนทรียศาสตร์ในการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ รวมแนวคิด แนวทาง รวมถึงกระบวนการและกลไกของภาครัฐที่จะใช้ในการพัฒนาเพื่อให้พื้นที่ดังกล่าวได้รับการอนุรักษ์โดยคำนึงถึงวิถีชีวิตและสัญจร และทำให้กรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองโรแมนติกที่สำคัญแห่งหนึ่งต่อไปในอนาคต

1.2 คำถามหลักและวิธีการศึกษา

รูปแบบในการอนุรักษ์และพัฒนาการจัดการพื้นที่สาธารณะในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรแมนติก เป็นอย่างไร

⁶ ชาตรี ประกิตนันทการ, “แผนพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ฉบับใหม่ หรือจะเปลี่ยนเมืองเป็นพิพิธภัณฑ์ไร้ชีวิต?”, สืบค้นเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2563, <https://prachatai.com/journal/2018/08/78500>.

1.3 วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1.3.1 ศึกษาทำความเข้าใจ แนวคิด ระเบียบของสุนทรียศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองสมัยใหม่ในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันเป็นรากฐานของเมืองในบริบทของความเป็นสมัยใหม่ในช่วงระยะเวลาต่อมา

1.3.2 ศึกษาแนวคิดหรือลักษณะความคิดและปฏิบัติการต่าง ๆ อันเป็นนโยบายที่กำหนดโดยคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ รวมถึงนโยบายในการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองของหน่วยงานหรือส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง

1.3.3 ศึกษาข้อเสนอแนะ แนวทางและความเป็นไปได้ถึงการกำหนดรูปแบบของการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก

1.4 วิธีการศึกษา

1.4.1 ศึกษาแนวคิดหรือลักษณะความคิดและปฏิบัติการต่าง ๆ อันเป็นนโยบายที่กำหนดโดยภาครัฐ หรือคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ โดยพิจารณาถึงวิธีการตลอดจนผลการดำเนินงานและผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อสุนทรียศาสตร์ของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์

1.4.2 ศึกษางานวิจัยและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ส่งผลต่อสุนทรียศาสตร์ทางการออกแบบชุมชนเมือง การปรับปรุงพื้นที่ ปรับปรุงกิจกรรมให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้ใช้พื้นที่ รวมถึงการศึกษาลักษณะทางกายภาพของพื้นที่และข้อจำกัดทางด้านการพัฒนาต่าง ๆ เช่น กฎหมายควบคุมที่มีผลต่อการพัฒนาพื้นที่

1.4.3 กำหนดขอบเขตการศึกษาและรวบรวมข้อมูลในพื้นที่จากการขอข้อมูลจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักผังเมือง กรุงเทพมหานคร หน่วยงานเอกชนต่าง ๆ เช่น บริษัทที่ปรึกษาผู้จัดทำผังการพัฒนาพื้นที่บริเวณเกาะกรุงรัตนโกสินทร์

1.4.4 ทำการศึกษาโดยการลงสำรวจพื้นที่ เพื่อหาปัจจัยที่ส่งผลให้ผู้อาศัย ผู้สัญจร และนักท่องเที่ยวในพื้นที่ และหาปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ทั้งด้านการทำกิจกรรมต่าง ๆ ภายในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์

1.4.5 ทำการเก็บข้อมูลการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติกโดยใช้แบบสอบถามในการศึกษาวิจัย

1.4.6 วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากเอกสารชั้นต้น งานวิจัย รวมถึงการทำแบบสอบถาม และเพื่อนำมาออกแบบแนวทางในการพัฒนาพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองโรมานติก

1.5 การกำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.5.1 ประชากร

ประชากรที่ทำการศึกษาผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังต่อไปนี้

1.5.1.1 ประชาชนที่พำนักอาศัยในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้แก่ ประชากรที่อยู่อาศัยในแขวงพระบรมมหาราชวัง แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงวัดบวรนิเวศ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงเสาชิงช้า แขวงวัดราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์ จำนวน 34,151 คน⁷

1.5.1.2 ประชาชนชาวกรุงเทพมหานคร จำนวน 5,666,264 คน⁸

1.5.2 กลุ่มตัวอย่าง

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาทัศนคติของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร โดยภาพรวม โดยในการกำหนดตัวอย่างเพื่อทำการวิจัยในครั้งนี้ อาศัยสูตรของ Taro Yamane⁹ จากประชากรทั้งหมด 5,666,264 คน โดยกำหนดความเชื่อมั่นเท่ากับร้อยละ 95 ค่าระดับความคาดเคลื่อนยอมรับได้ไม่น้อยกว่า 5% หรือที่ระดับนัยยะสำคัญ 0.05 ตามการคำนวณตามสูตรต่อไปนี้

$$n = \frac{N}{1 + Ne^2}$$

โดยแทนค่า

n	=	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง
N	=	จำนวนประชากรในเขตกรุงเทพมหานคร
e	=	ค่าความคาดเคลื่อนระหว่างค่าเฉลี่ยของตัวอย่างและค่าเฉลี่ยของประชากร

⁷ สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง, “สถิติจำนวนประชากร,” สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2564, <https://stat.bora.dopa.go.th/stat/statnew/statMenu/newStat/home.php>.

⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁹ Taro Yamane, *Statistics and Introduction Analysis* (New York: Harper & Row, 1973), 727.

แทนค่าตามสูตรได้ผลดังนี้

$$n = \frac{5,666,264}{1+5,666,264 (0.05)^2}$$

$$n = 399.943533$$

ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ จึงใช้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 คน

1.6 การสุ่มกลุ่มตัวอย่าง

ในการศึกษาวิจัยโดยอาศัยกลุ่มตัวอย่างในการตอบแบบสอบถามนั้น ผู้วิจัยใช้การสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบกลุ่ม (Cluster Random Sampling) จากกลุ่มประชากรใหญ่ในเขตกรุงเทพมหานคร โดยจะจำแนกกลุ่มตามการพำนักอาศัยของผู้ตอบแบบสอบถามว่าอยู่อาศัยในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์หรือไม่ โดยจะเลือกสอบถามประชากรในเขตกรุงเทพมหานครที่ไม่ได้อยู่อาศัยในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์จำนวน 300 คน และประชากรในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์จำนวน 100 คน โดยจะนำผลของการตอบแบบสอบถามมาประมวลรวม และกำหนดเป็นทัศนคติโดยภาพรวมของประชากรในเขตกรุงเทพมหานครในลำดับต่อไป

1.7 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้เลือกวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผสมผสานกับการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน โดยแบ่งประเภทเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้ ดังนี้

1.7.1. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การค้นคว้างานวรรณกรรมและ ตำราที่เกี่ยวข้อง วิทยานิพนธ์ และเอกสารอันเกี่ยวมีแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหัวข้องานวิจัยนี้

1.7.2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเชิงปริมาณ คือ แบบสอบถาม โดยมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

1. ศึกษาทฤษฎีและแนวคิดที่สัมพันธ์กับประเด็นวิจัย เพื่อนำมาใช้กำหนดกรอบในการสร้างแบบสอบถาม

2. กำหนดกลุ่มตัวอย่าง ขอบเขตงานวิจัย ตัวแปรต้น ตัวแปรตามที่ส่งผลต่อการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครต่อความการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรแมนติก

3. จัดทำเครื่องมือแบบสอบถาม โดยแบ่งเป็น 4 ส่วน ได้แก่

- ส่วนที่ 1 ข้อมูลทางด้านประชากรศาสตร์ โดยกำหนดให้เป็นข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ซึ่งประกอบด้วยตัวแปรที่เกี่ยวกับเพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ ซึ่งเป็นคำถามที่มีลักษณะการตอบแบบเลือกตอบ (Checklist)

- ส่วนที่ 2 การรับรู้ต่อสุนทรียภาพของเกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันเป็นการสอบถามถึงความถี่และวัตถุประสงค์ในการเดินทางเข้าพื้นที่วิจัย โดยเป็นคำถามที่มีลักษณะการตอบแบบเลือกตอบ (Checklist) และยังประกอบด้วยข้อคำถามที่เกี่ยวข้องกับทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามในประเด็นของความแตกต่างและโดดเด่นของพื้นที่วิจัย รวมถึงความคาดหวังต่อการพัฒนาพื้นที่ที่จะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคต ซึ่งจะเป็นคำถามที่มีลักษณะหลายคำตอบให้เลือก (Multiple Choice Option)

- ส่วนที่ 3 การรับรู้ต่อแนวทางการพัฒนาเมืองโรแมนติก โดยเป็นการสอบถามถึงทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามต่อการรับรู้และความคาดหวังต่อนิยามของ “เมืองโรแมนติก” โดยกำหนดให้เป็นคำถามที่มีหลายคำตอบให้เลือก (Multiple Choice Option)

- ส่วนที่ 4 ความคิดเห็นต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรแมนติก โดยมีข้อสอบถามถึงทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามว่า “เกาะกรุงรัตนโกสินทร์” เป็นพื้นที่โรแมนติกหรือไม่ จึงมีลักษณะการตอบแบบเลือกตอบ (Checklist) ในขณะที่ยังประกอบด้วยข้อคำถามต่อกลไกอื่น ๆ ที่สามารถขับเคลื่อนการพัฒนา โดยให้ผู้ตอบแบบสอบถามสามารถเลือกตอบได้หลายข้อ

4. นำแบบสอบถามไปทดสอบความน่าเชื่อถือ โดยนำไปทดสอบ (Try out) กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 30 ชุด เพื่อนำผลไปหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้สูตรหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบัค (Cronbach's Alpha Coefficient) ซึ่งค่าความเชื่อมั่นที่ได้จาก

แบบสอบถามมีค่าเท่ากับ 0.72 ผลลัพธ์ค่าอัลฟาที่ได้จะแสดงถึงระดับความคงที่ของแบบสอบถาม โดยจะมีค่าระหว่าง $0 \leq \alpha \leq 1$ ค่าที่ใกล้เคียงกับ 1 แสดงว่ามีความเชื่อมั่นสูง

5. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistic) โดยใช้ ตารางแจกแจงความถี่แสดงเป็นร้อยละ (Percentage) เพื่อใช้ประกอบในการวิจัยต่อไป

1.8 ขอบเขตการศึกษา

1.8.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

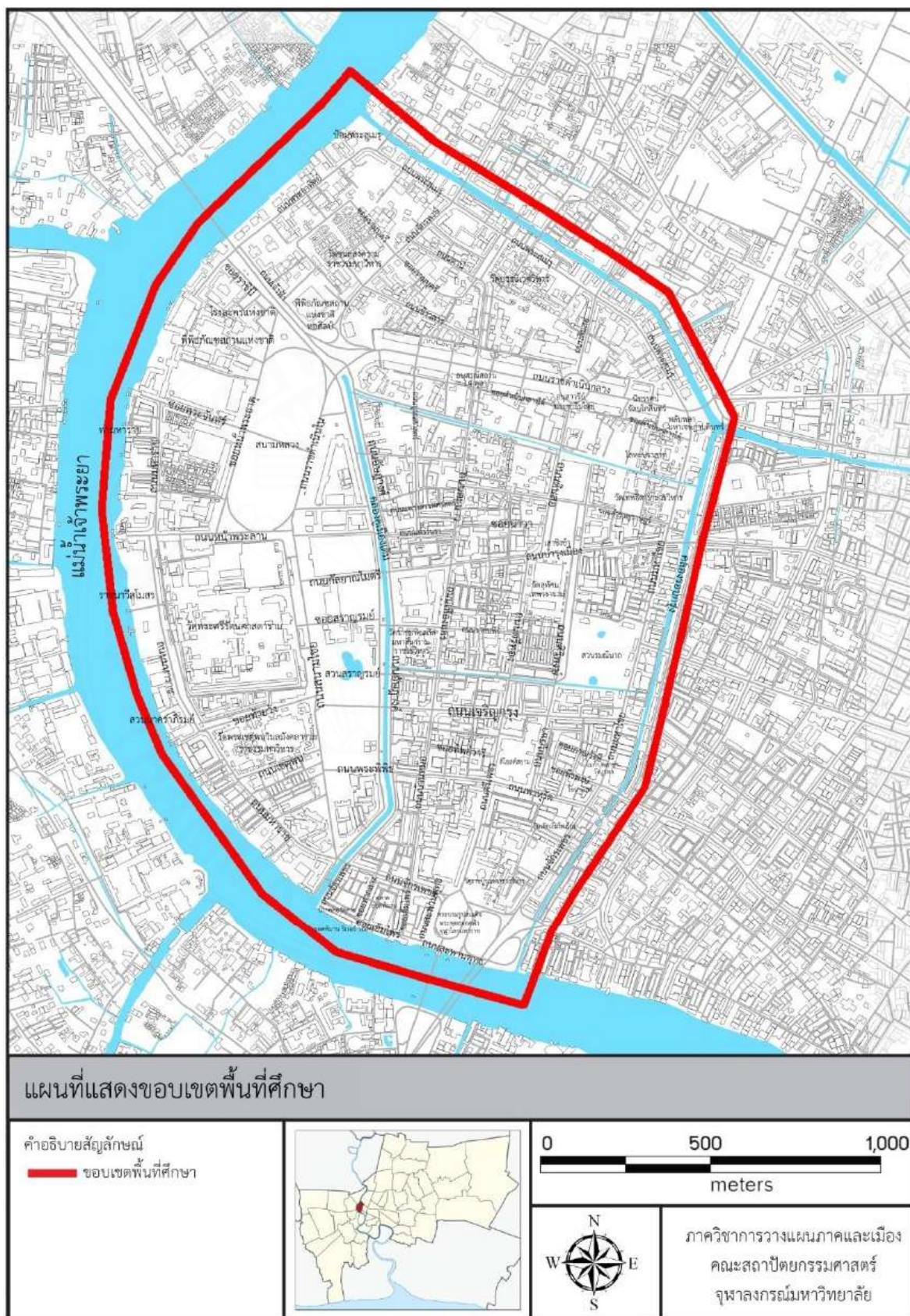
1.8.1.1 ศึกษาปณิธานของสุนทรียศาสตร์ในบริบทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมือง

1.8.1.2 ศึกษารูปแบบของการพัฒนาพื้นที่สาธารณะของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ นับตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาเมืองตามรูปแบบตะวันตกอันถือเป็นรูปแบบสากล และส่งผลต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาพื้นที่สาธารณะของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในเวลาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

1.8.1.3 ศึกษาผลของการพัฒนาพื้นที่สาธารณะของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในมิติต่าง ๆ เพื่อที่จะเข้าใจลักษณะและวิธีการบริหารการพัฒนาเมืองของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า

1.8.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

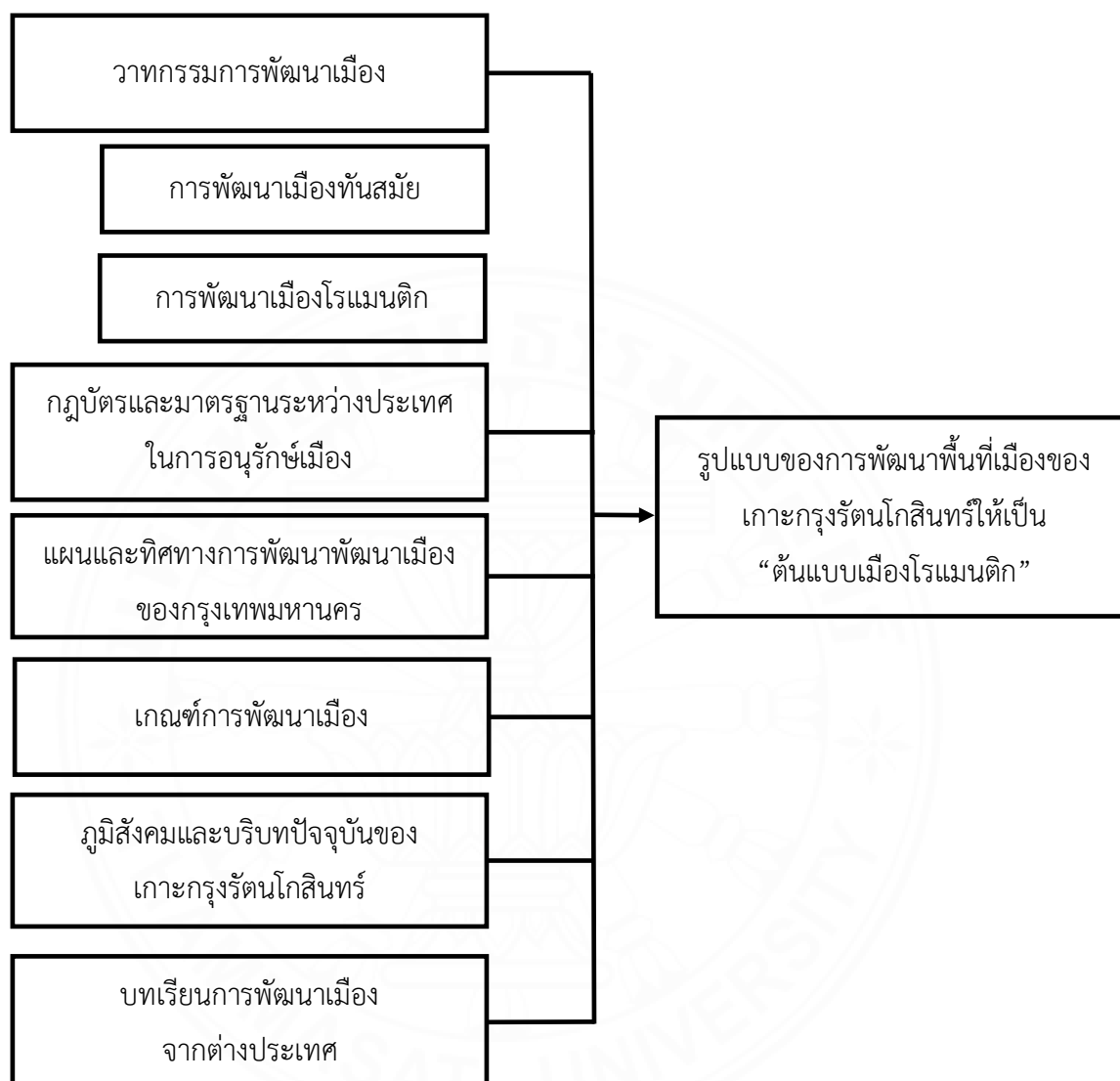
นิยามของ “เกาะกรุงรัตนโกสินทร์” ที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษานี้ จะเป็นพื้นที่ภายในกำแพงเมืองที่สถาปนาขึ้นเพื่อเป็นศูนย์กลางการปกครองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (รัชกาลที่ 1) โดยเป็นบริเวณที่มีอาณาเขตติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาในด้านทิศตะวันตกและทิศใต้ ส่วนด้านทิศเหนือล้อมและทิศตะวันออกล้อมรอบด้วยคลองรอบกรุงซึ่งมีชื่อเรียกขานแตกต่างกันไปในแต่ละช่วง (เช่น คลองบางลำพู คลองโอ่งอ่าง คลองตลาด เป็นต้น) ปัจจุบันมีการแบ่งพื้นที่การปกครองในรูปแบบแขวงจำนวน 8 แขวง ได้แก่ แขวงตลาดยุด แขวงเสาชิงช้า แขวงวรนิเวศ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงบูรพาภิรมย์ แขวงวัดราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงชนะสงคราม มีพื้นที่โดยรวมประมาณ 2.3 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 1,438 ไร่

แผนที่ 1 - 1 พื้นที่ศึกษา

ที่มา : ผู้วิจัย

1.9 กรอบการศึกษา

แผนภูมิที่ 1-1 กรอบการศึกษา

ที่มา: ผู้วิจัย

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในส่วนนี้ จะเป็นการทบทวนวรรณกรรม ทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัยเพื่อให้สามารถพิจารณาเห็นได้ในการนำเอาแนวคิดทฤษฎีดังที่จะอธิบายความต่อไปมาประยุกต์ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ โดยผู้วิจัยจะจำแนกรอบแนวคิดออกเป็น 6 ส่วน คือ

1. วาทกรรมการพัฒนาเมือง
2. กฎบัตรและมาตรฐานระหว่างประเทศในการอนุรักษ์เมือง
3. แผนพัฒนาเมืองของกรุงเทพมหานครและทิศทางการพัฒนาพื้นที่เมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์
4. เกณฑ์ในการพัฒนาเมือง
5. ภูมิสังคมอันเป็นรากเหง้าของพื้นที่เมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์และบริบทปัจจุบัน
6. บทเรียนในการพัฒนาเมืองจากกรณีศึกษาในต่างประเทศ

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้

2.1.1 วาทกรรมการพัฒนาเมือง

2.1.1.1 การก่อกำเนิดเมือง

“เมือง” เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของสังคมมนุษย์ที่มีวัตถุประสงค์การใช้งานที่สนองต่อความต้องการของมนุษย์ในแต่ละช่วงสมัย พลวัตความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์มีส่วนช่วยกำหนดรูปแบบการใช้ประโยชน์ต่อที่ดินและองค์ประกอบอื่น ๆ ในพื้นที่เมืองที่แตกต่างกันออกไป การกำหนดนโยบายที่มาจากรัฐเพื่อใช้ในการกำหนดทิศทางของเมืองเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเมื่อสังคมมนุษย์มีการพัฒนาต่อเนื่องยาวนานและซับซ้อนในภายหลัง อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของเกวลี เพชรศรีชาติ พบว่า การเกิดเมืองนั้นสามารถอธิบายได้จาก 2 แนวคิดคือ เมืองที่เกิดและเติบโตตามธรรมชาติหรือ “Location Theory” และเมืองที่เกิดและเติบโตจากนโยบายรัฐ หรือรัฐเป็นผู้สร้างเมือง¹

¹ เกวลี เพชรศรีชาติ, “นโยบายสาธารณะว่าด้วยการพัฒนาเมือง,” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554), 14-18.

เมืองที่เกิดและเติบโตตามธรรมชาติ หรือ “Location Theory” เป็นการใช้ทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มาอธิบายพลวัตการเกิดขึ้นของเมืองที่มีความสัมพันธ์กับแหล่งที่ตั้ง ที่เรียกว่า “ทฤษฎีทำเลที่ตั้ง (location theory)” โดย Johann Heinrich von Thünen ได้กำหนดกรอบการศึกษา ตามรูปแบบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ไม่ว่าจะเป็นด้านเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการพาณิชย์ โดยเน้นความสำคัญของต้นทุนการขนส่งเป็นหลัก ต่อมาราวศตวรรษที่ 21 เพื่อพลวัตทางสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปทฤษฎีดังกล่าวจึงให้ความสำคัญต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่มากขึ้น (spatial economics) โดยพิจารณาถึงบทบาทของผลประโยชน์จากการรวมตัวกันเป็นกลุ่ม ซึ่งส่งผลให้เกิดการปฏิสัมพันธ์กันทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งนำไปสู่การกำหนดของพื้นที่ทางเศรษฐกิจ (economic space)² นอกจากนั้นแล้ว การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มยังส่งผลให้เกิดพลวัตที่ส่งผลกระทบภายนอกทั้งด้านเชิงบวกและด้านลบ กิจกรรมของการรวมตัวกันของผู้คนเป็นชุมชนในลักษณะดังกล่าวนี้นำไปสู่การเกิดขึ้นของเมืองในที่สุด

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาตามแนวทางเศรษฐศาสตร์ถึงคำว่า “ทำเลที่ตั้ง (location)” มีนัยยะของความหมายที่หลากหลาย กล่าวคือ สามารถพิจารณาทำเลที่ตั้งในแง่ของระยะทางกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หรือทำเลที่ตั้งในแง่ของการกระจุกตัวและการกระจายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเมื่อพิจารณาถึงความหมายลักษณะกว้างนั้น หมายถึง ทำเลในระดับท้องที่หรือภูมิภาคที่ตั้งของเมืองนั้น แต่หากพิจารณาถึงความหมายลักษณะแคบนั้น สามารถหมายถึง ทำเลที่ตั้งของเขตเมืองนั่นเอง ซึ่งหากพิจารณาเชื่อมโยงไปถึงการกำหนดของพื้นที่เมือง ไม่ว่าจะเป็นลักษณะของชุมชน หมู่บ้าน ตำบล หรือพื้นที่เมืองที่มีความซับซ้อน ย่อมถูกกำหนดด้วยลักษณะของการเป็นแหล่งที่ตั้งทางของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ อาทิ การผลิตสินค้า ตลาดที่เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนของผู้ซื้อและผู้ขาย หรือรูปแบบลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งองค์ประกอบเหล่านี้ก่อให้เกิดระบบความสัมพันธ์ภายในพื้นที่เมือง เกิดศูนย์กลางของเมืองที่ทำหน้าที่ในการผลิตและการกระจายสินค้าอันแตกต่างกันไปในแต่ละท้องที่ขึ้นอยู่กับบริบทต่าง ๆ ในพื้นที่เมืองแห่งนั้น

พัฒนาการของสังคมเมืองที่ดำเนินต่อเนื่องไปก่อให้เกิดโครงสร้างและความสัมพันธ์ที่สลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น การพัฒนาเมืองในยุคสมัยต่อมาจึงมิได้เกิดจากองค์ประกอบหรือปัจจัยด้านที่ตั้ง แต่เพียงอย่างเดียวเสมอไป การก่อกำเนิดเมืองตามทฤษฎีแหล่งที่ตั้งนั้น อาจทำให้ขาด

² Johann Heinrich von Thünen, “Location theory,” The Isolated State, accessed March 21, 2021, <https://www.britannica.com/topic/location-theory>.

สมดุลในการใช้ประโยชน์พื้นที่เมืองทั้งในแง่เศรษฐกิจและสังคม กล่าวคือ เมืองที่เกิดขึ้นอาจเกิดการขยายขอบเขตเมืองที่ไม่เป็นระเบียบ ทำให้ผู้บริหารเมืองไม่สามารถกำหนดการใช้ประโยชน์และควบคุมการใช้สอยพื้นที่เมืองอย่างที่ควรจะเป็น อันจะนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ที่ตามมา ซึ่งจะย้อนกลับมาเป็นปัญหาในเชิงงบประมาณและนโยบายที่ต้องใช้ต้นทุนมากขึ้นในการพัฒนาเมือง ด้วยเหตุดังกล่าวนี้จึงนำมาสู่การกำหนดรูปแบบการสร้างเมืองแบบที่สองคือ “เมืองที่เกิดขึ้นจากการที่รัฐเข้าไปบริหารจัดการและวางแผนอย่างเป็นระบบ”

แนวคิดของการก่อกำเนิดเมืองประการต่อมา คือ เมืองที่ก่อกำเนิดมาจากการกำหนดนโยบายของรัฐ หรืออาจกล่าวได้ว่า รัฐนั้นเป็นผู้สถาปนาพื้นที่เมืองขึ้นมาเอง เมืองในลักษณะนี้เป็นเมืองที่เกิดจากการบริหารจัดการและวางแผนจากภาครัฐอย่างเป็นระบบอย่างเป็นระบบ มิใช่เกิดขึ้นตามกิจกรรมอันเป็นปกติวิสัยของมนุษย์ที่มารวมตัวเป็นชุมชนโดยธรรมชาติ หากแต่เป็นพื้นที่เมืองที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาของภาครัฐ การเกิดขึ้นของพื้นที่เมืองในรูปแบบดังกล่าวนี้ ต้ออาศัยการจัดการและการวางแผนพัฒนาเมืองอย่างรอบคอบและรัดกุม โดยต้องมีการกำหนดพื้นที่เป้าหมายในการสร้างเมืองที่แน่นอน มีการศึกษาพิจารณาเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นอย่างละเอียดถี่ถ้วน มีการจัดตั้งองค์กรหรือหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการอย่างเป็นทางการ การสร้างเมืองในลักษณะนี้จึงต้องอาศัยเทคโนโลยีมาใช้ในการวางแผนและบริหารจัดการเมือง เนื่องจากเป็นการออกแบบและดำเนินนโยบายที่มีความซับซ้อนมากกว่าการก่อกำเนิดเมืองในรูปแบบดั้งเดิม

แนวคิดของเมืองที่เกิดขึ้นและเติบโตจากนโยบายรัฐ หรือรัฐเป็นผู้สร้างเมืองนั้นได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของทฤษฎีทำเลที่ตั้ง (location theory) ที่ยังคงมีส่วนสำคัญในการระบุหรือกำหนดขอบเขต อาณาบริเวณหรือแหล่งที่ตั้งในการพัฒนาที่ต้องพิจารณาในมิติต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ทฤษฎีแหล่งที่ตั้งจึงเป็นแนวคิดที่ไม่สามารถละเลยไปได้ในการออกแบบพัฒนาเมือง เนื่องจากมีสัมพันธ์โดยตรงต่อวิวัฒนาการโครงสร้างของเมือง นอกจากนี้ แหล่งที่ตั้งยังเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการรวมตัวกันในการเป็นแหล่งที่ตั้งอุตสาหกรรมและเชื่อมโยงอุตสาหกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกัน

2.1.1.2 การพัฒนาเมืองให้ทันสมัย

เมื่อนั้นย่อมมีการวิวัฒนาการไปตามบริบทแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ การพัฒนาเมืองให้ทันสมัยจึงมีความสำคัญที่ต้องมีการกำหนดจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายของการพัฒนาเมืองที่แตกต่างกันและมีความสมกับองค์ประกอบของเมืองในแต่ละแห่ง การพัฒนาเมืองสมัยใหม่จึงเป็นกระบวนการที่มีการกำหนดแผนและการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ มิใช่เพียงการบริหารที่ดำเนินไปตามวิถีของเมืองโดยปราศจากการบริหารจัดการเพื่อควบคุมทิศทางของเมืองอย่าง

เป็นรูปธรรม การพัฒนาเมืองให้ทันต่อสมัยนั้นเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งมีรายละเอียดโดยสังเขป³ ดังต่อไปนี้

(1) **การพัฒนาเมืองในยุคโบราณหรือยุคคลาสสิก** โดยการเกิดขึ้นของเมืองนั้นกล่าวได้ว่า เกิดขึ้นพร้อมกับความเติบโตของสังคมมนุษย์มาตั้งแต่แรกเริ่ม หากแต่เมื่อกล่าวถึงการพัฒนาเมือง ผู้วิจัยจะขอยกกรณีของการพัฒนาเมืองในอาณาจักรกรีกโบราณที่มีลักษณะของความเป็นนครรัฐที่เป็นชุมชนเมืองขนาดใหญ่ซึ่งปกครองด้วยระบบประชาธิปไตยที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของโลก โดยได้รับอิทธิพลทางความคิดและปรัชญาจากนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่คือ เพลโตและอริสโตเติล การออกแบบเมืองในกลุ่มนครรัฐกรีกโบราณจะคำนึงถึงคุณภาพชีวิตของผู้อยู่ในเมือง โดยในพื้นที่เมืองนั้นจะต้องมีพื้นที่สาธารณะหรือสถานที่ที่สามารถพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางการเมืองในขณะเดียวกัน ศูนย์กลางทางการค้าหรือตลาดสินค้า จะได้รับการกำหนดที่ทางจากผู้ปกครองอย่างเป็นระบบระเบียบ นอกเหนือจากนี้ ยังมีการกำหนดจำนวนประชากรให้เหมาะสมกับขอบเขตของพื้นที่เมือง เพื่อให้การใช้สอยสาธารณูปโภคภายในเมืองเป็นไปได้เหมาะสม ความเหมาะสมที่ว่านี้คือ การยึดมั่นในหลักการของประชาธิปไตยผสมกับอิทธิพลทางความคิดของเมืองแบบ “ยูโทเปีย” โดยทุกคนในเมืองต้องได้รับการดูแลจากรัฐอย่างเท่าเทียมกัน ทั้งสิทธิประโยชน์ภายในเมืองต่าง ๆ อาทิ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนบริการสาธารณะ การศึกษา และการรักษาพยาบาลอย่างทั่วถึง โดยที่ประชาชนผู้อยู่อาศัยในเมืองไม่สามารถถือครองทรัพย์สินส่วนตัว ไม่มีปัจจัยการผลิตเป็นของตนเอง หากแต่ทุกคนในเมืองจักต้องต้องทำงานร่วมกัน เพื่อนำผลผลิตที่ได้มารวบรวมและปันส่วนไปตามความเหมาะสม

(2) **การพัฒนาเมืองในยุคอุตสาหกรรม** การปฏิวัติอุตสาหกรรมในช่วงศตวรรษที่ 19 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสถานะความเป็นเมืองอย่างมาก การปรับเปลี่ยนบริบทของเมืองจากเดิมที่เป็นเมืองเกษตรกรรมถูกปรับให้เปลี่ยนแปลงเป็นเมืองอุตสาหกรรม โดยเริ่มเกิดปรากฏการณ์การกำหนดเมืองให้เป็นเมืองอุตสาหกรรมเฉพาะด้านอย่างชัดเจนขึ้นในประเทศอังกฤษ ซึ่งก่อให้เกิดการกำหนดภาระและประเภทของงานตามความชำนาญเฉพาะด้านของแต่ละพื้นที่ นำมาสู่ความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมืองและพื้นที่ชนบท โดยดึงดูดเอาผู้คนในชนบทให้อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาอาศัยและดำรงชีพในพื้นที่เมืองมากขึ้น ซึ่งส่งผลต่อราคาที่ดินและอสังหาริมทรัพย์ในพื้นที่เมือง

³ กรมโยธาธิการและผังเมือง, *โครงการการศึกษาเพื่อจัดลำดับการพัฒนาเมือง: การค้นหาเมืองด้วยมาตรฐานผังเมือง* (กรุงเทพฯ: สำนักพัฒนามาตรฐาน กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2551), 45-58.

ให้เพิ่มสูงขึ้น พื้นที่ใช้สอยในเมืองที่มีอยู่อย่างจำกัดจึงถูกกำหนดให้มีการใช้ประโยชน์อย่าง เพื่อที่รัฐจะสามารถควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและจัดสรรสวัสดิการ รวมถึงบริการสาธารณะให้แก่ประชาชนที่อยู่อาศัยในเมืองได้อย่างเป็นรูปธรรมและเป็นระบบ จึงก่อให้เกิดการจัดบริการโทรคมนาคมและบริการขนส่งสาธารณะเพื่อสนองต่อความต้องการของเมืองในบริบทดังกล่าวที่เกิดขึ้น

(3) การพัฒนาเมืองยุคหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน ภายหลังจากการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 เมืองต่าง ๆ ทั่วทุกมุมโลกเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ซึ่งไม่ได้จำกัดแต่เพียงประเทศในทวีปยุโรปและทวีปอเมริกาเหนืออีกต่อไป หากแต่เหล่าประเทศกำลังพัฒนาที่ได้รับเอกราชจากประเทศอาณานิคม ได้รับการพัฒนาเมืองให้เติบโตขึ้นอย่างยั่งยืน เนื่องจาก การเติบโตของระบบอุตสาหกรรม รูปแบบของเมืองใหญ่ที่เคยเกิดขึ้นในช่วงยุคสมัยก่อนหน้าจึงแพร่ขยายอิทธิพลไปทั่วโลก โดยในบางประเทศ การพัฒนาเมืองไม่ได้รับการออกแบบที่รอบคอบและถี่ถ้วนพอจึงทำให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมตามมา ไม่ว่าจะเป็นความหนาแน่นของประชากรเมือง ชุมชนแออัด มลภาวะทางอากาศ มลภาวะทางเสียง และปัจจัยอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดภาวะสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ในช่วงยุคสมัยปัจจุบันจึงได้มีการคำนึงถึง “ความน่าอยู่ของเมืองและความยั่งยืนของเมือง” มากขึ้น เพื่อมุ่งเน้นในการสร้างความสมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนเมืองต่อไปในอนาคต

2.1.1.3 การเมืองของการพัฒนาเมือง

จากการศึกษาของ ยูภาพร ต๊ะรังสี ได้ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับการพัฒนาพื้นที่เมือง โดยผู้วิจัยมีความเห็นที่สอดคล้องตามแนวทางที่เห็นว่า การพัฒนาเมืองนั้นมีความสัมพันธ์อย่างแนบสนิทกับมิติการเมือง ซึ่งย่อมแสดงออกผ่านนโยบายของรัฐต่อการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการกำหนดนโยบาย การดำเนินนโยบาย หรือการพิจารณาถึงผลของการดำเนินนโยบายที่ส่งผลต่อบริบทของเมืองและประชาชนอย่างแจ่มชัด จากงานวิจัยดังกล่าว ได้จำแนกแนวคิดการเมืองของการพัฒนาเมืองเป็น 3 แนวทาง⁴ ดังนี้

⁴ ยูภาพร ต๊ะรังสี, “การเมืองของ "ความงาม" กับการจัดการพื้นที่ : สุนทรียศาสตร์และการใช้พื้นที่สาธารณะ ศึกษากรณีสนามหลวง (ปี 2548-2554),” (วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555), 41-52.

(1) แนวคิดการพัฒนาเมืองในฐานะที่เป็นเทคนิควิทยาการของรัฐในการควบคุมประชากร

การก่อกำเนิดของเมืองและการพัฒนาเมืองในลำดับต่อมานั้น มิได้เกิดขึ้นโดยปราศจากการควบคุมอย่างไร้ทิศทาง เพราะปรากฏการณ์ของความเป็นเมืองย่อมก่อให้เกิดประโยชน์มวลรวมในสังคม และประโยชน์ประการหนึ่งที่เกิดขึ้นคือ อำนาจ ซึ่งสนองการปกครองของรัฐ ผู้ปกครองจึงต้องอาศัยเครื่องมือต่าง ๆ เพื่อใช้ในการควบคุม ตรวจสอบ และคอยสอดส่องประชาชนในพื้นที่ขอบเขตเมืองของตน เพื่อสามารถกำหนดทิศทางของเมืองให้สอดคล้องกับบริบทที่พึงจะเป็นได้ ผู้ปกครองจึงต้องอาศัยองค์ความรู้และเทคนิควิทยาการต่าง ๆ อาทิ ผังเมือง รูปแบบสถาปัตยกรรม การทำแผนที่ เป็นเครื่องมือที่ทำหน้าที่ในการสำรวจพื้นที่ ขอบเขต และก่อร่างสร้างรัฐขึ้นมาอย่างเป็นรูปธรรม (state building) รวมถึงการจำแนกแจกแจงประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ออกเป็นส่วน ๆ เพื่อให้ง่ายต่อการควบคุมและบริหารจัดการ สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่ส่งผลต่อชีวิตความเป็นอยู่และการรับรู้ของผู้คน ในพื้นที่นั้นอย่างเลี่ยงไม่ได้

(2) แนวคิดการพัฒนาเมืองในฐานะที่เป็นสิ่งสะท้อนโครงสร้างอำนาจของสังคม

โครงสร้างอำนาจของสังคม (power structure) สามารถแสดงออกได้จากการพัฒนาพื้นที่เมือง ซึ่งสามารถย้อนไปได้ตั้งแต่การสร้างเมืองแห่งนั้น โดยเฉพาะกรณีของการสถาปนาเมืองหลวงที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับสำนึกของความเป็นชาติที่จะถูกก่อกำเนิดขึ้น และได้รับการให้ความสำคัญในฐานะศูนย์ศูนย์กลางทางอำนาจทางการเมือง (centre points of political power) ที่เปรียบเสมือนทำเนียบแห่งรัฐในการกำกับดูแลผู้คนทั้งประชาชาติและผืนแผ่นดินทั่วทั้งประเทศ โครงสร้างอำนาจของสังคมในเมืองหลวงจึงเป็นตัวอย่างที่เห็นได้ถึงการผูกโยงไปกับวาทกรรมความเป็นชาติ อัตลักษณ์แห่งชาติ และสถาบันสูงสุดของสังคม⁵ จึงอาจกล่าวได้ว่า การสร้างเมือง (city building) การวางผังเมือง (urban planning) และการออกแบบเมือง (urban design) นั้นมีเคยชาติเป้าหมายสำคัญทางการเมือง⁶ เนื่องด้วย การดำเนินนโยบายต่อการพัฒนาเมืองในลักษณะดังที่กล่าวมาแล้วนี้ล้วนส่งอิทธิพลต่อรูปแบบทางกายภาพของเมือง อันย่อมส่งผลต่อเนื่องไปยังวิถีชีวิตของผู้คนในเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการเมืองการปกครอง พิธีกรรมทางศาสนา

⁵ Gavin Shatkin, "Coping with actually existing urbanisms: The real politics of planning in the global era," *Planning Theory* 10, no. 1 (2011): 79-87.

⁶ Spiro Kostof, *The City Assembled: The Elements of Urban Form Through History* (London: Thames and Hudson, 1992), 13.

งานเฉลิมฉลอง รวมไปถึงอาคารสถานที่และงานสถาปัตยกรรม ที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมประสานและชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าว⁷

(3) แนวคิดที่ตระหนักถึงความสัมพันธ์อันสลับซับซ้อนระหว่างการพัฒนาเมืองกับการเมืองของความทรงจำ

การพัฒนาเมืองในปัจจุบันมีลักษณะร่วมที่สำคัญประการหนึ่งคือการรักษา หรือการขจัด “ความทรงจำ” ที่มีต่อเมือง โดยกระบวนการกลายเป็นเมือง (urbanization) ของหลายประเทศในโลกได้ใช้การพัฒนาเมืองในการกำหนดความทรงจำที่มีต่อเมืองผ่านการอนุรักษ์หรือรื้อทำลายอาคารสถานที่ โดยมีวัตถุประสงค์ทางการเมืองในการกำหนดการรับรู้ของผู้คนที่มีความสัมพันธ์กับเมือง สิ่งที่เกิดขึ้นต่อเมืองในลักษณะเช่นนี้ คือ เกิดปรากฏการณ์ที่ทำให้ภูมิทัศน์ของเมือง (urban landscape) เป็นไปในลักษณะของการเลือกที่จะให้ผู้คนจดจำบางสิ่งในอดีต และเลือกในวิธีการที่จะบังคับให้ผู้คนหลงลืมบางอย่างในอดีตเช่นเดียวกัน⁸ ด้วยเหตุนี้จึงมีการรื้อทำลายอาคารสถานที่ เลื้อยชุมชนทุบทิ้งสิ่งก่อสร้าง แทนที่สิ่งเดิมด้วยสัญลักษณ์และนิยามความหมายของสิ่งใหม่ที่ถูกรื้อสร้างและผลิตซ้ำความทรงจำที่สอดคล้องกับเป้าหมายของผู้ปกครอง ให้เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองอย่างต่อเนื่อง ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของการพัฒนาเมืองที่ส่งผลต่อการรักษาหรือขจัด “ความทรงจำ” ที่เกี่ยวเนื่องเหตุการณ์ให้เกิดความสอดคล้องกับความต้องการเชิงอำนาจของผู้ปกครอง

2.1.1.4 การเมืองและความงามในการพัฒนา

“ความงาม” เป็นเหตุผลประการสำคัญที่มักถูกหยิบยกขึ้นมาใช้เป็นเป้าหมายอันน่าเฝ้าระวังในการพัฒนาเมือง หากแต่ความงามนี้เป็นลักษณะอันเป็นอัตวิสัย (subjective) ที่ย่อมแปรผันเปลี่ยนไปตามทัศนะของปัจเจกชน การกำหนดนิยามของความงามในการพัฒนาเมืองจึงนำไปสู่ปัญหาอยู่บ่อยครั้ง เพราะการพัฒนาเมืองให้มีความงามย่อมส่งผลกระทบต่อวิถี

⁷ Kim Dovey, "Uprooting critical urbanism," *City (Routledge)* 15, no. (3-4) (2011): 347-354.

⁸ T.C. Chang, "Recreating Place, Replacing Memory: Creative Destruction at the Singapore River," ResearchGate, accessed December 12, 2020, https://www.researchgate.net/publication/229726093_Recreating_Place_Replacing_Memory_Creative_Destruction_at_the_Singapore_River.

ชีวิตของผู้คนที่พำนักอาศัยไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ความงามในการพัฒนาเมืองจึงเกิดมิติทางการเมืองที่ว่า เป็นความงามจากทัศนะของผู้ใด และก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงสุนทรียะต่อใครในสังคม

หากย้อนกลับไปพิจารณาในแง่นิรุกติศาสตร์ (etymology) จากการศึกษาของยูภาพร กล่าวว่า คำว่า “ความงาม” (beauty) นั้นมีนัยยะทางความหมายที่ซับซ้อนและหลากหลาย โดย “ความงาม” สามารถสื่อความหมายได้ทั้งเรื่องของความกลมกลืน (harmony) ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (unity) ความหลากหลาย (diversity) ความซับซ้อน (complexity) จากการศึกษาดังกล่าว มุมมองของความงามจึงไม่ตายตัว หรือสรุปได้โดยใช้ความหมายเดียว อีกทั้ง ความงามยังมีลักษณะของความเห็นร่วม (Consensus) ทั้งในแง่ของความรู้สึกร่วมและการรับรู้ร่วมของคนในสังคม (our sense of beauty is the thought of community) ทัศนะเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดว่าสิ่งใด “งาม” สิ่งใดที่ไม่ “งาม” โดยย่อมมีความแตกต่างกันไปในแต่ละบริบทของสังคมและวัฒนธรรม⁹

อย่างไรก็ดี ตามแนวทางของการพัฒนาเมืองในปัจจุบัน “ความงาม” และการจัดการเมืองในสังคมสมัยใหม่ก็มักจะแนบติดไว้ด้วยความคิดเรื่องระเบียบ (order) อย่างแนบแน่น โดยเมื่อพิจารณาถึงโครงการพัฒนาเมืองต่าง ๆ นับตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เรื่อยมา ความงามและการจัดระเบียบ (beauty and ordering) เป็นสิ่งที่คู่กันเสมอมา ด้วยสามารถตอบสนองเป้าหมายในเชิงสุนทรียภาพ และการบริหารจัดการประชากรในพื้นที่เมืองไปพร้อม ๆ กันได้ จึงทำให้ปรากฏมาตรการของการจัดการเมืองด้วยการจัดพื้นที่แหล่งเสื่อมโทรม การไล่รื้อบ้านเรือนประชาชนที่ถูกมองว่าเป็นพื้นที่แออัดจุจาดตา โดยมุ่งหวังให้เป็นการพัฒนาที่สามารถเปลี่ยนแปลง กำจัดด้านอื่น ๆ ที่ไม่พึงปรารถนา เป็นเมืองแห่งความงดงามที่มีระเบียบและมีอารยะ

2.1.1.5 การพัฒนาเมืองและการเมืองว่าด้วยพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะ (public space) เป็นประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาเมือง เนื่องจากพื้นที่สาธารณะนั้น เป็นองค์ประกอบทางกายภาพที่สำคัญของเมือง โดยมักปรากฏขึ้นตั้งแต่แรกเริ่มในการกำหนดผังเมือง สุธาริน คุณผล ได้กล่าวถึงลักษณะของพื้นที่สาธารณะว่ามีความสัมพันธ์อย่างเข้มข้นทั้งในมิติทางการเมืองและความเป็น “สาธารณะ” ของพื้นที่นั่นเอง โดยพื้นที่เมืองเป็นพื้นที่ที่มีการพำนักอาศัยและสัญจรอย่างเข้มข้นของผู้คนจำนวนมาก จึงทำให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ตามมาด้วย ผู้ปกครองจึงต้องออกมาตรการเพื่อจัดการพื้นที่และผู้คน

⁹ Roger Scruton, *Beauty* (New York: Oxford University Press, 2011): 113, อ้างถึงใน ยูภาพร ตีะรังสี, เรื่องเดียวกัน, 44-48.

ซึ่งหมายความว่ารวมถึงพื้นที่สาธารณะอันจะส่งผลต่อการใช้พื้นที่ร่วมของผู้คนทั่วไปอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้¹⁰

นอกจากนั้น พื้นที่สาธารณะมีความสำคัญยิ่งต่อสังคมประชาธิปไตย เนื่องด้วยโดยลักษณะทางกายภาพแล้วเป็นพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดการรวมตัวกัน และส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้คน การใช้งานพื้นที่ในลักษณะดังกล่าวนี้ สามารถย้อนไปได้ถึงสมัยกรีกโบราณที่มีการกำหนดให้มีลานกว้างใจกลางเมืองที่เรียกว่า “agora” ซึ่งเปิดสาธารณะให้ผู้คนสามารถใช้พบปะเพื่อเสวนาโต้เถียงหรือแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกันได้ เดวิด ฮาร์วีย์ ยังได้ตั้งข้อสังเกตบางประการต่อพื้นที่สาธารณะไว้ว่า การออกแบบพื้นที่สาธารณะในพื้นที่เมืองนั้นย่อมสื่อถึงนัยยะทางการเมืองในกำหนดให้ใช้พื้นที่นั้นอย่างมีเป้าหมายเสมอ โดยฮาร์วีย์ได้ใช้ตัวอย่างของถนนที่มีลักษณะกว้างที่เรียกว่า boulevards ในประเทศฝรั่งเศส ซึ่งรัฐใช้เพื่อกำกับ สอดส่อง ควบคุม และดูแลประชากรในเมืองหลวง¹¹

พื้นที่สาธารณะยังมีมิติทางการเมืองที่ซ้อนทับอีกประการหนึ่ง คือ ความเท่าเทียม ในการใช้งานพื้นที่สาธารณะ ซึ่งในมิตินี้เองก็เป็นผลมาจากการออกแบบพื้นที่สาธารณะมาตั้งแต่แรกเช่นเดียวกัน โดยการออกแบบพื้นที่สาธารณะในแต่ละเมืองนั้น ย่อมถูกครอบงำจากอคติทางชนชั้นของผู้ปกครองที่มักจะกีดกันคนจน คนยากไร้ และคนเร่ร่อนให้ออกไปจากทัศนวิสัยของเมือง อย่างไรก็ตาม พื้นที่สาธารณะยังคงปรากฏเส้นแบ่งทางชนชั้นที่ไม่ชัดเจนมากนัก ทั้งในแง่ของความเป็นส่วนตัว ความเป็นสาธารณะ ความคลุมเครือของกรรมสิทธิ์ เป็นต้น จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้คนกลุ่มต่าง ๆ สามารถเข้าไปใช้พื้นที่ในแบบของตัวเองได้ จึงอาจกล่าวได้ว่า การมีพื้นที่สาธารณะใจในพื้นที่เมือง แม้เดิมรัฐจะเป็นเจ้าของผู้ครอบครองโดยแท้จริง หากแต่ในปัจจุบันที่ผู้คนทั่วไปสามารถมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่สาธารณะมากขึ้น รัฐจึงไม่สามารถจำกัดหรือควบคุมผู้คนและการเข้าใช้ได้อย่างเข้มข้นดังเดิม ความเป็นสาธารณะของพื้นที่จึงย่อมปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย และไม่มีนิยามที่แน่ชัดตายตัว

¹⁰ สุธาริน คุณผล, “บทสำรวจ “พื้นที่สาธารณะ,” รัฐศาสตร์สาร (2541): 167-172.

¹¹ David Harvey, “The Political Economy of Public Space,” accessed March 19, 2021, <https://davidharvey.org/media/public.pdf> .

2.1.2 การพัฒนาเมืองโรแมนติก

จากแนวคิดที่ได้อธิบายความไปแล้วนั้น จะเห็นได้ว่า การพัฒนาเมืองที่ดีจะต้องสอดคล้องกับความต้องการสาธารณะ ซึ่งในบางบริบทนั้นก็เป็นการยากสำหรับผู้บริหารเมืองที่จะกำหนดได้ว่า สิ่งใดเป็นความต้องการที่แท้จริงที่จะสามารถกำหนดเป็นนโยบายในการพัฒนาเมืองได้อีกทั้ง การพัฒนาเมืองนั้นมีมิติที่ซับซ้อนสอดคล้องกับความเป็นปัจเจกบุคคลของประชาชนที่จะมาใช้บริการสาธารณะของเมืองในบริบทและการรับรู้ที่แตกต่างกันออกไปด้วย

ดังนั้น เพื่อที่จะกำหนดนิยามของ “เมืองโรแมนติก” ผู้วิจัยจึงขอจำแนกประเด็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการรับรู้ต่อความเป็นเมืองผ่านนิยามของ “สุนทรียศาสตร์การพัฒนาเมือง” ที่จะทำให้เกิดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ในการพัฒนาเมืองที่เชื่อมโยงกับการรับรู้ของผู้คนที่อยู่อาศัยในเมืองนั้น ๆ จากนั้น จึงนำไปสู่นิยามของความเป็น “เมืองโรแมนติก” ที่ต้องอาศัยมุมมองทางด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และรูปแบบงานศิลปะแบบโรแมนติก ผสานกันเพื่อจะกำหนดเป็นคุณลักษณะที่ควรจะเป็นของ “เมืองโรแมนติก” ต่อไป

2.1.2.1. สุนทรียศาสตร์การพัฒนาเมือง

“ความพึงพอใจที่ได้รับจากความงามเป็นหนึ่งในความต้องการระดับสูงที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน”¹² ข้อความดังกล่าวเป็นการกล่าวถึงของ รอล์ฟ เรเบอร์ (Rolf Reber) อธิบายความสำคัญของ “ความงาม” ที่ส่งผลต่อการรับรู้และความรู้สึกของมนุษย์ตามแนวทางของทฤษฎีความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ มนุษย์จึงยากที่จะมีชีวิตอย่างเป็นปกติสุขได้หากขาดซึ่งการรับรู้ถึง “ความงาม” ซึ่งมีความสำคัญดังที่ พอล ดี. สเปียร์เกน (Paul D. Spreiregen) ได้เปรียบเทียบไว้ว่า ระเบียบและความงามของจากสิ่งแวดล้อมของมนุษย์นั้นมีความสำคัญยิ่งเทียบได้กับอากาศอันบริสุทธิ์ที่มนุษย์ใช้หายใจเลยทีเดียว¹³ พื้นที่เมืองอันประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของมนุษย์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการรับรู้และปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น จนกลายมาเป็นบริบททางการเมืองหนึ่งที่สำคัญอันจะนำไปสู่การบริหารจัดการพื้นที่ บังเกิดความงามอันต้องประสงค์ทั้งต่อ

¹² Rolf Reber, “Processing Fluency and Aesthetic Pleasure: Is Beauty in the Perceiver's Processing Experience?,” Sagepub, accessed October 13, 2020, https://journals.sagepub.com/doi/10.1207/s15327957pspr0804_3 .

¹³ Paul D. Spreiregen, *Urban design: the architecture of towns and cities* (New York: McGraw-Hill, 1965), 45.

ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นประชาชนที่อยู่อาศัยและรับรู้ถึงความงามจากสิ่งแวดล้อมมากที่สร้างสรรค์ขึ้น

โอชนา พูลทองดีวัฒนา ได้เรียบเรียงและให้นิยามของคำว่า “สุนทรียศาสตร์” (Aesthetics)¹⁴ ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 ขึ้นโดยโบมการ์เต็น (Baumgarten) ผู้มีส่วนสำคัญที่ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดทางสุนทรียศาสตร์ จากเดิมที่เป็นมองความงามในแบบวัตถวิสัย (objectivism) มาสู่มุมมองแบบเป็นอัตวิสัย (subjectivism) ซึ่งเป็นการเน้นย้ำความสำคัญกับการตอบสนองทางด้านอารมณ์ และรสนิยม (taste) โดยชาฟท์บิวรี (Shaftesbury) ได้ให้นิยามของความงามที่สัมพันธ์ด้วยความรู้สึกเรียกว่า moral sense หรือ taste ซึ่งการรับรู้ทางสุนทรียะนั้นย่อมแตกต่างจากการรับรู้ในลักษณะอื่น กล่าวคือ การรับรู้ทางสุนทรียะเป็นการรับรู้อันปราศจากการคำนึงในสิ่งอันเป็นประโยชน์ (disinterested) หากแต่เป็นการรับรู้เพื่อความรื่นรมย์เท่านั้น¹⁵ สอดคล้องกับทัศนะของฟรานซิส ฮัทชีสัน ที่เรียกขานความรู้ที่มีไว้ชื่นชมต่อความงามว่า sense of beauty และเชื่อว่า “การรับรู้ถึงความงาม” มิจะเป็นต้องขึ้นอยู่กับเหตุผล ปัญญา หรือประโยชน์ใช้สอยแต่อย่างใด¹⁶

นอกจากนี้ เดวิด ฮูม (David Hume) ได้กล่าวถึงการกำหนดมาตรฐานความงาม โดย ฮูม เชื่อว่า แม้จะว่ามนุษย์จะมีความเป็นปัจเจกในการรับรู้ถึงความงามและมีรสนิยมอันแตกต่างกันหลากหลาย หากแต่ก็สามารถกำหนดมาตรฐานของรสนิยม (standard of taste) เพื่อใช้ตัดสินความงามร่วมกันกับมนุษย์ผู้อื่นได้ ซึ่งมาตรฐานของรสนิยมและความงามที่แท้จริง (true standard of taste and beauty) ต้องเกิดจากการตัดสินร่วมกัน (joint verdict) ของผู้ตัดสิน ที่มีคุณสมบัติที่แท้จริง (true judge)¹⁷ กล่าวคือ ผู้นั้นจำเป็นต้องมีความรู้สึกที่ละเอียดอ่อนต่อรับรู้และยังเปี่ยมด้วยจินตนาการ พร้อมทั้งยังมีเหตุผลที่ดีและมีประสบการณ์ที่เหมาะสมในการรับรู้คุณสมบัติทางสุนทรียะ และจำเป็นต้องรู้จักเปรียบเทียบความงามในระดับต่าง ๆ โดยปราศจากอคติทั้งปวง จากทัศนะ

¹⁴ โอชนา พูลทองดีวัฒนา, “สุนทรียศาสตร์ตะวันตก: พัฒนาการของการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับ ศิลปะและความงาม,” *Veridian E-Journal* 6 (2562): 4.

¹⁵ *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, s.v. “Lord Shaftesbury,” accessed May 24, 2012, <https://plato.stanford.edu/entries/shaftesbury/>.

¹⁶ Emily Michael, “Francis Hutcheson on Aesthetic Perception and Aesthetic Pleasure,” *The British Journal of Aesthetics* 24, no. 3 (March 1984): 241-255.

¹⁷ David Hume, “Of the Standard of Taste,” Julie Van Camp, accessed March 23, 2021, <https://web.csulb.edu/~jvancamp/361r15.html#Bibliography>.

ดังกล่าวนี้จึงจะเห็นได้ว่า ถึงแม้ความงามจะเป็นเรื่องอัตวิสัย หากแต่สามารถกำหนดกฎเกณฑ์ในการพิณิจพิเคราะห์ถึงระดับของความงามที่เป็นมาตรฐานได้เช่นเดียวกัน

ในประเด็นดังกล่าวนี้ อิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant) นักปรัชญาเชื่อว่า การตัดสินคุณค่าของความงามนั้น แท้จริงแล้วสามารถทำได้โดย “การตัดสินรสนิยม” (judgment of taste) ซึ่งคานท์เห็นว่า เป็นสิ่งสากล (universal) ที่ผู้คนทั่วไปสามารถที่จะรับรู้ถึงความงามของสิ่งหนึ่งได้เช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม คานท์ได้เน้นย้ำถึง การตัดสินรสนิยมหรือความงามนั้นเป็นอัตวิสัย (subjective) และเป็นความพึงพอใจที่ไม่หวังผล (disinterestedness) ดังนั้น การตัดสินความงามจึงมิใช่การคิดหรือการรู้ด้วยเหตุผล จึงไม่สามารถตอบได้ ว่าเหตุถึงชอบเพราะไม่ได้ตัดสินด้วยตรรกะของเหตุผล หากแต่ตัดสินด้วยความรื่นรมย์หรือความเพลิดเพลิน¹⁸

ยอร์ช ฟรีดริค วิลเฮล์ม เฮเกิล (George Friedrich Wilhelm Hegel) นักปรัชญา ผู้มีชื่อเสียงได้เสนอแนวคิดต่อการสุนทรียศาสตร์ประการสำคัญที่เรียกว่า “วิภาษวิธี” (dialectics)¹⁹ เพื่อใช้ในการอธิบายและสร้างความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงของการรับรู้ต่องานศิลปะตามทัศนะของปรัชญาศาสตร์ ซึ่งเกิดขึ้นจาก 3 ขั้นตอน ได้แก่ สภาวะพื้นฐาน (thesis) หรือความจริงแท้เบื้องต้น จากนั้นจึงเป็น สภาวะขัดแย้ง (antithesis) ตรงกันข้ามขึ้นมา จนเมื่อสภาวะพื้นฐานและสภาวะขัดแย้งได้สังเคราะห์หลอมรวมกันกลายเป็น สภาวะสังเคราะห์ (synthesis) ใหม่ขึ้นมาทดแทน จากขั้นตอนดังกล่าว จึงนำไปสู่ “จิตวิญญาณแห่งยุคสมัย” (spirit of the age) ที่เป็นการกำหนดลักษณะมาตรฐานของการรับรู้ร่วมกันในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

โดยหากจะเข้าใจความเชื่อมโยงที่ประสานสุนทรียศาสตร์เข้ากับบริบทของการพัฒนาเมืองนั้นจะต้องมีความเข้าใจในแนวคิดสำคัญ โดย วิยะดา ทรงกิตติภักดี ได้จำแนกประเด็นที่ต้องพิจารณาในบริบทดังกล่าว²⁰ ดังนี้

¹⁸ Immanuel Kant, *Critique of Judgment*, trans. J. H. Bernard. (New York: Hafner Publishing, 1790), 73.

¹⁹ George Friedrich Wilhelm Hegel, *The Phenomenology of Spirit* (New York: Cambridge University Press, 2018), 31-38.

²⁰ วิยะดา ทรงกิตติภักดี, “การรับรู้สุนทรียภาพของเมือง : กรณีศึกษาเมืองเก่าเชียงใหม่,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), 32-47.

(1) สุนทรียภาพ (Aesthetics)

อเล็กซานเดอร์ กัตลิบ โบรมการ์เต็น (Alexander Gottlieb Baumgarten) นักปรัชญาชาวเยอรมันได้ให้ความหมายใหม่ของสุนทรียภาพ โดยหมายถึง “การรับรู้ที่จะส่งผลไปสู่ความรู้สึก” (responsiveness to stimulation of the senses)²¹ ซึ่งสอดคล้องกับความหมายที่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ที่ให้ความหมายไว้ว่า “ความเข้าใจและความรู้สึกของแต่ละบุคคลที่มีต่อความงามในธรรมชาติหรืองานศิลปะ”²² ในความเข้าใจโดยทั่วไป “สุนทรียภาพ (aesthetics)” มักใช้งานร่วมด้วยกับคำว่า “ความสวยงาม (Beauty)” เพราะมนุษย์โดยทั่วไปเชื่อว่า หากจะรื่นรมย์กับการรับรู้ได้นั้น สิ่งที่จะเป็นวัตถุหรือทัศนียภาพอันงดงามเป็นสิ่งสำคัญ หากแต่แท้จริงแล้ว ดังที่ ฐานิศวรร เจริญพงศ์ ได้ให้ความเห็นว่า สุนทรียภาพอาจจะมีใช้ความงดงามแต่เพียงอย่างเดียว ความเศร้าโศก (tragic) ความน่าเกลียด (ugly) ความขบขัน (comic) และความน่าพิศวง (sublime) ก็ทำให้เกิดอารมณ์สุนทรีย์ได้เช่นเดียวกัน²³ เช่นเดียวกันกับทวิเกียรติ ไชยงยศ ที่กล่าวถึงลักษณะของอารมณ์หรือความรู้น่าสนใจ (interested) ความไม่น่าสนใจ (disinterested) ความเพลิดเพลินใจ (pleasure) ความกินใจ (empathy) การลืมหืมตา (attention span) ว่าเป็นส่วนหนึ่งของสุนทรียภาพเช่นเดียวกัน²⁴

(2) ภูมิทัศน์เมืองและการรับรู้

(2.1) ภูมิทัศน์เมือง

“ภูมิทัศน์เมือง” (Townscape) เกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ. 1880s โดยมีความหมายตามพจนานุกรมฉบับอ็อกฟอร์ด ซึ่งได้อธิบายความหมายว่า “บางส่วนของเมืองที่มีความเก่าแก่โรแมนติก หรือเมืองในอังกฤษที่ยังไม่ถูกทำลาย” โดยเป็นความหมายที่พ้องต่อบริบททาง

²¹ Alexander Gottlieb Baumgarten, "18th Century German Aesthetics." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. accessed December 15, 2020, <https://plato.stanford.edu/entries/aesthetics-18th-german/#Bib>.

²² ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2538), อ้างคำว่า “สุนทรียภาพ”.

²³ ฐานิศวรร เจริญพงศ์, “เกี่ยวกับสุนทรียภาพในทฤษฎีสถาปัตยกรรม,” *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* (2543): 55-81.

²⁴ ทวิเกียรติ ไชยงยศ, *สุนทรียะทางทัศนศิลป์* (กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะศิลปกรรมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2538), 3.

ประวัติศาสตร์ในช่วงยุคสมัยดังกล่าว หากแต่ต่อมาความหมายของภูมิทัศน์เมือง ก็ได้มีการปรับเปลี่ยนให้หมายความถึง “การออกแบบชุมชนเมืองที่เน้นการรับรู้สภาพแวดล้อม โดยการมองเห็น” ดังนั้น กอร์ดอน คัลเลน (Gordon Cullen) จึงได้กำหนดลักษณะของ “ภูมิทัศน์เมือง” ว่าเป็นการปรับปรุงพัฒนาเมืองเพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมเมือง ที่ต้องสัมพันธ์กับการออกแบบและสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการรับรู้ของผู้คน ผ่านองค์ประกอบทางกายภาพในพื้นที่เมื่อนั้นเอง²⁵

องค์ประกอบและคุณลักษณะของภูมิทัศน์เมืองจึงถูกกำหนดขึ้นจากความเชื่อมโยงกัน ระหว่างสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่เมือง อันได้แก่ ถนนและกลุ่มอาคารในพื้นที่เมือง ในการกำหนดถึงคุณลักษณะของภูมิทัศน์เมืองนั้น โยชิโนบุ อาชิฮาระ (Yoshinobu Ashihara) (1983) ได้ชี้ให้เห็นว่า จะต้องอาศัยปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการรับรู้ของผู้คน ได้แก่ วัสดุที่ใช้ (Materials) ขนาดสัดส่วน (Proportions) และเส้นรอบรูป (Profiles) ขององค์ประกอบทางกายภาพ

องค์ประกอบสำคัญของเมืองที่มีผลต่อการรับรู้สุนทรียภาพได้ จึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในพื้นที่เมือง ซึ่งได้รับการออกแบบและสร้างสรรค์ให้เกิดความสวยงามและมีลักษณะเฉพาะทางกายภาพ ข้อกำหนดเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลัก 4 ประเภท²⁶ ได้แก่

(ก) องค์ประกอบด้านสถาปัตยกรรมเป็นการควบคุมรูปแบบอาคารให้มีความกลมกลืนกับบริบทแวดล้อมเดิม ซึ่งอาจจะมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องในเชิงประวัติศาสตร์ การกำหนดมาตรฐานในประเภนี้จะเป็นการควบคุมด้านกายภาพของอาคาร เช่น รูปทรงหลังคา ขนาด ความสูง สัดส่วนของอาคาร ตำแหน่งที่ตั้ง รวมไปถึงวัสดุในการก่อสร้างและตกแต่งอาคาร ระบายถอยร่น และลักษณะของพรรณพืชในส่วนของภูมิสถาปัตยกรรม

(ข) องค์ประกอบด้านทัศนียภาพ ซึ่งเป็นการกำหนดแนวมองและทางสัญจร มีวัตถุประสงค์เพื่อปกป้องมุมมองของอาคารสาธารณะที่สำคัญให้ปลอดจากการรบกวนจากองค์ประกอบที่แปลกปลอม ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากท้องถนนซึ่งเป็นเส้นทางสัญจรของประชากรเมืองโดยส่วนใหญ่

(ค) องค์ประกอบด้านภูมิสถาปัตยกรรม องค์ประกอบด้านนี้เป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลให้พื้นที่โดยรอบอาคารมีความงดงาม โดดเด่น และกลมกลืนไปกับบริบทแวดล้อมอื่น ๆ ของเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรณไม้ต่าง ๆ ที่เป็นเป็นองค์ประกอบที่มีประโยชน์ในแง่ของความ

²⁵ Cullen, Gordon. "URBAN DESIGN AND TOWNSCAPE." *Urban Design Quarterly*, no. 52 (October 1994), 293.

²⁶ วิยะดา ทรงกิตติภักดี, เรื่องเดียวกัน.

สวยงามและเป็นสิ่งแวดล้อมที่ดี ดังนั้น มาตรการการควบคุมภูมิสถาปัตยกรรม และการดูแลรักษาพรรณไม้ จึงเป็นหน้าที่สำคัญในการรักษาไว้ทั้งในพื้นที่สาธารณะและเอกชน โดยจะต้องมีการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ที่เหมาะสม รวมถึงต้องมีการกำหนดอายุ ขนาด และชนิดของต้นไม้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละเมือง

(ง) องค์ประกอบด้านป้ายสัญลักษณ์และแผ่นโฆษณา โดยจำต้องพิจารณาทั้งในแง่ของขนาด สัดส่วน รูปแบบ และตำแหน่งการติดตั้ง รวมถึงการกำหนดย่านที่ยินยอมให้มีการติดตั้งแผ่นป้ายได้บางประเภท โดยต้องคำนึงถึง สัดส่วน ความสูง และโครงสร้างที่รับน้ำหนักของป้าย ที่จะต้องมีความแข็งแรง ทนทาน ปลอดภัย ต่อผู้คนที่อยู่อาศัยโดยรอบ ทั้งนี้ สีสັນและวัสดุของแผ่นป้ายไม่ควรมี ลักษณะที่โดดเด่นจนเป็นทัศนียภาพที่ดูจืดจางตา มีการกำหนดตำแหน่งที่ติดตั้งและระยะที่มองเห็นได้จากภายนอก

(2.2) การรับรู้สุนทรียภาพเมือง

ฐานิศวร์ เจริญพงศ์ ได้อธิบายถึงกรอบของแนวคิดที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการรับรู้สุนทรียภาพ ซึ่งเป็นการประมวลทัศนะมาจากนักทฤษฎีสถาปัตยกรรมหลายท่าน อาทิ จอร์จ ซานตายานา (George Santayana), จูนิ่ง แพร์ค (Luning Prak) และ นอร์เบิร์ก ชูลส์ (Norberg-Schulz) โดยกรอบความคิดเกี่ยวกับการรับรู้สุนทรียภาพนั้น สามารถจำแนกประสบการณ์สุนทรียะได้เป็น 3 ประเภท²⁷ ดังนี้

(ก) สุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัส

จอห์น แลง (Jon Lang) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบต่าง ๆ ทางธรรมชาติ ซึ่งเป็นสภาพแวดล้อมรอบกายของผู้คน เป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดสุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัส (Sensory Aesthetics) ที่เป็นการรับรู้ผ่านทางประสาทสัมผัสปกติของร่างกายมนุษย์ ซึ่งการรับรู้ในลักษณะนี้สามารถเกิดขึ้นได้จากหลายทางแม้จะเป็นสภาพแวดล้อมเดียวกัน อาทิ การรับรู้ถึงกลิ่น สีสันทที่กระทบตา เสียงที่ได้ยิน การได้สัมผัสพื้นผิวต่าง ๆ หรือการรู้สึกถึงความฉ่ำชื่นเย็นสบายจากสายลมที่พัดผ่าน สุนทรียภาพดังที่กล่าวมานี้สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา หากแต่มนุษย์ไม่จำเป็นต้องตระหนักกับทุกสิ่งที่เกิดขึ้น สุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัสจึงขึ้นอยู่กับความพร้อมต่อการรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหรือไม่²⁸

²⁷ ฐานิศวร์ เจริญพงศ์, เรื่องเดียวกัน, 61-62.

²⁸ Jon Lang, “Urban Design, the American Experience” (New York: Van Nostrand Reinhold, 1994), 320-321.

ความแตกต่างของประสบการณ์หรือรสนิยมของแต่ละบุคคล ส่งผลสำคัญต่อการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสที่เกิดขึ้นเช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์จากวัยเด็ก ความรู้สึกรักชอบในบางสิ่งบางประการอันเป็นลักษณะส่วนตัว ประกอบและสภาพแวดล้อมรอบตัวที่มีส่วนช่วยทำให้กระตุ้นต่อการเกิดสุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัส (Sensory Aesthetics) อาทิ กลิ่นของดอกไม้หรือกลิ่นจากผืนดินเมื่อยามฝนซา เสียงฟ้าร้องอันน่าระทึกใจ ลมหน้าหนาวที่พัดพาความเย็นมากระพริบร่างกาย ปัจจัยเหล่านี้เมื่อได้ผสมผสานกับประสบการณ์ส่วนบุคคลย่อมทำให้เกิดการรับรู้ผ่านประสาทสัมผัสปกติอันเป็นพื้นฐานของมนุษย์โดยทั่วไป

(ข) สุนทรียภาพเชิงรูปทรง

สุนทรียภาพเชิงรูปทรง (formal Aesthetics) หมายถึง “มิติของรูปทรง ศิลปกรรมที่รับรู้ได้จากคุณลักษณะภายในตัวของมันเอง” โดยเป็นสุนทรียภาพที่เกิดขึ้นจากการรับรู้จากรูปแบบ (pattern) ที่ปรากฏในลักษณะของรูปทรงเรขาคณิตจากสภาพแวดล้อม โดยรูปทรงดังที่กล่าวจะประกอบไปด้วย สัดส่วน (proportions) จังหวะ (rhythms) สมดุล (balance points) ความเปรียบเทียบ (contrast) มาตรฐาน (scale) ลำดับศักดิ์ (hierarchy) ลำดับ (sequence) และการสื่อความหมาย (expressions) ในการวิเคราะห์องค์ประกอบเหล่านี้ สุทธิเกียรติ มีลาภ และณัฐชนน หงส์วริทธิ์ธร อธิบายถึงพื้นฐานของ “ทฤษฎีการรับรู้ของเกสตัลท์” ว่าด้วย การจัดระเบียบการมอง ซึ่งกล่าวว่าสุนทรียภาพเชิงรูปทรงที่เกิดขึ้นนั้น ย่อมแปรผันโดยตรงกับ “ลำดับชั้นของระเบียบ” (degree of order) ของรูปทรงเรขาคณิตในสภาพแวดล้อม ระเบียบดังกล่าวปรากฏทั้งในลักษณะที่เรียบง่ายและซับซ้อน โดยที่ระดับความซับซ้อนของระเบียบนำไปสู่สภาวะการรับรู้เป็นอัตวิสัย (subjective) โดยแต่ละบุคคลย่อมมีความสามารถในการรับรู้ที่แตกต่างกันออกไป²⁹ อย่างไรก็ตาม จอน แลง ก็ได้กล่าวว่า ถึงแม้การรับรู้เชิงรูปทรงจะมีลักษณะของความเป็นอัตวิสัย หากแต่ในสภาพแวดล้อมที่มีการจัดระเบียบโดยใช้หลักการของสัดส่วน (Proportional System) ในลักษณะรูปแบบต่าง ๆ อาทิ หลักการของ “สัดส่วนทองคำ” (Golden Section) ซึ่งเป็นระบบที่เชื่อมโยงกับกระบวนการรับรู้ของสมอง ย่อมทำให้ผู้คนสามารถบังเกิดความพึงพอใจร่วมกันได้³⁰

พื้นที่เมืองเป็นแหล่งรวมของการใช้งานอันหลากหลายโดยผู้คนที่อาศัยและสัญจรในเมืองนั้น ๆ การออกแบบเมืองเพื่อให้เกิดการรับรู้จึงต้องอาศัยรูปแบบและรูปทรงเรขาคณิตที่แตกต่างกันไปเพื่อก่อให้เกิดอัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่ และสนองความพึงพอใจต่อผู้ปกครอง

²⁹ สุทธิเกียรติ มีลาภ และณัฐชนน หงส์วริทธิ์ธร, “การประยุกต์ใช้ทฤษฎีเกสตัลท์กับแคปท์ชา: การศึกษาด้านความง่ายต่อผู้ใช้,” วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (2558): 697-698.

³⁰ Jon Lang, *ibid.*, 322.

และชาวเมืองในบริบทที่ต่างกัน สภาพแวดล้อมของเมืองที่เหมาะสมจึงต้องมีความน่าสนใจของ กระสวนของรูปทรงเรขาคณิตที่มีไม่ยุ่งเหยิงจนสับสนและไม่ควรมีน้อยจนจำเจ การสร้างระเบียบใน สภาพแวดล้อมเพื่อให้สนองตอบความต้องการด้านสุนทรียภาพเชิงรูปทรงอาจทำได้โดยอาศัยความได้ สัดส่วนของการใช้องค์ประกอบที่ซ้ำกัน การใช้ความต่อเนื่องของเส้น การคำนึงถึงปริมาณของ องค์ประกอบที่เห็นในระยะต่าง ๆ การทำให้เกิดความน่าสนใจด้วยมุมมอง โดยใช้องค์ประกอบมา ปิดกั้นมุมมองให้เกิดความซับซ้อนและน่าสนใจมากขึ้น แนวคิดและวิธีการดังที่กล่าวมานี้ล้วนถูกใช้เพื่อ กำหนดระเบียบ (order) ให้กับรูปแบบที่มีในสภาพแวดล้อม และเป็นสิ่งกระตุ้นให้เกิดสุนทรียภาพเชิง รูปทรง³¹

(ค) สุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์

จอห์น แลง ยังได้กล่าวถึง ประสบการณ์ทางสุนทรียะที่สำคัญอีก ประการหนึ่ง คือ สุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์ (symbolic aesthetics) โดยเป็นการรับรู้ที่เกี่ยวข้องกับการ สื่อสารความหมายที่ถูกกำหนดไว้แล้ว อันหมายถึงความรวมถึงสุนทรียภาพที่ไม่ได้เกิดจากคุณลักษณะ ของสิ่ง ๆ นั้นโดยตรง หากแต่เป็นการสัมผัสและรับรู้โดยขึ้นอยู่กับสภาวะการณ์ส่วนตัวของผู้สัมผัสเอง³²

สุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของ ประสบการณ์รับรู้โดยมนุษย์ที่มีความผิดแผกออกไปจากสิ่งมีชีวิตชนิดอื่น ๆ เป็นการรับรู้ที่มนุษย์ได้ สร้างสรรค์เหตุผลและอารมณ์เฉพาะที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยมนุษย์จะเลือกสิ่งที่ นำมาใช้กับที่อยู่สภาพแวดล้อมของตนโดยคำนึงถึงคุณค่าในเชิงความหมายเป็นสำคัญ การกำหนด ความหมายในลักษณะดังกล่าวนี้ ต้องอาศัยพื้นฐานของการยอมรับ (Affiliation needs) และการได้รับความ นับถือยกย่อง (Esteem needs) จากสังคมด้วย ดังนั้น การที่จะกำหนดความหมายของ สภาพแวดล้อมที่จะก่อให้เกิดสุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์ จึงต้องมีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม ค่านิยม คติความเชื่อ และประเพณีของคนในสังคมประกอบกัน

ยกตัวอย่าง กรณีของพื้นที่ทางวัฒนธรรมของเมืองในทวีปยุโรป ซึ่งมักมีการออกแบบสภาพแวดล้อมของเมืองให้เกิดสุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์ไว้ ณ ใจกลางเมืองไม่ว่า จะเป็น ถนนสายเก่าแก่ จัตุรัสกลางเมือง และอาคารสถานที่สำคัญอันมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น สิ่งเหล่านี้มักจะประกอบด้วยกิจกรรมเฉพาะ ที่ทำหน้าที่ดึงดูดผู้คนให้มาใช้ประโยชน์ของเมือง ถนนหลายสายถือเป็นสัญลักษณ์ของเมืองในทวีปยุโรป อาทิ ถนนวอลล์สตรีท ถนนฟิฟท์ อเวนิว เมือง

³¹ Ibid., 322-323.

³² Ibid., 325-326.

นิวยอร์ก ถนนฟิฟท์ สตรีท กรุงลอนดอน รวมถึงสัญลักษณ์ของเมืองในรูปแบบของจุดหมายตา (landmark) สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญที่ทำให้เกิดการรับรู้ถึงความเป็นเมืองสำคัญ โดยอาศัยสัญลักษณ์ในเชิงรูปธรรมเหล่านี้ ผสานกันเข้ากับทัศนคติผู้คนที่ต่อเมืองในลักษณะของสุนทรียภาพเชิงนามธรรมได้อย่างสอดคล้องกัน

2.1.2.2. แนวคิดการเมืองและสุนทรียศาสตร์ของร็องซีแยร์

ผู้วิจัยมีความเห็นที่สอดคล้องกับทัศนะของ ยูอาพร ตีระรังษี ในการหยิบยกเอาแนวคิดทางการเมืองและสุนทรียศาสตร์ของ ฌาคส์ ร็องซีแยร์ (Jacques Rancière) ผู้เป็นนักทฤษฎีการเมืองชาวฝรั่งเศส ที่ให้ความสำคัญต่อการวิพากษ์และประเด็นของความเท่าเทียมและความเสมอภาคตามระบอบประชาธิปไตย ด้วยการตั้งคำถามต่อระบบคิดหรือ “รูปแบบของการจัดประเภทแยกแยะ” (form of classification or distinction) ถึงสิ่งต่าง ๆ อันแวดล้อมรอบตัวของเรา ร็องซีแยร์ เห็นว่าสิ่งนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่ใช้กำหนดหรือตัดสินสิ่งต่าง ๆ และผลของการตัดสินนั้นได้ก่อให้เกิดการกีดกัน ผลักดัน และปิดกั้นผู้คนที่ไม่ต้องประสงค์จากภาครัฐให้ออกไปจากสังคมนั้น ๆ ได้ ยูอาพรกล่าวว่า ท้ายที่สุดแล้ว ร็องซีแยร์ได้พัฒนาแนวคิดนี้มาสู่มนทัศน์ที่เรียกว่า “การแบ่งแยกการรับรู้” และกลายเป็นจุดอ้างอิงสำคัญของนักทฤษฎีการเมืองในปัจจุบัน³³

“สุนทรียศาสตร์” (aesthetics) ตามแนวคิดของร็องซีแยร์นั้น หมายถึงระบบการจัดแจงแบ่งแยกประสบการณ์การรับรู้ (a reconfiguration of sensible experience) และโดยผนวกเอาความหมาย “การรับรู้” ตามทัศนะของคานท์ (Kantian sense) ในแง่ที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการรับรู้ที่มาก่อนประสบการณ์ (a priori) การรับรู้ดังกล่าวนี้จำกัดในกาลและเทศะที่จำเพาะ และไม่สามารถจำแนกกระหว่างสิ่งที่เห็นได้กับเห็นไม่ได้ออกจากกัน ร็องซีแยร์เห็นว่า การรับรู้นี้ได้ก่อให้เกิดการกระตุ้นถึงตำแหน่งแห่งที่ของสิ่งต่าง ๆ ในการรับรู้ รวมถึงประสบการณ์ทางการเมืองก็อยู่แวดล้อมการรับรู้เหล่านั้น โดยที่การเมืองช่วยให้เกิดทลายกำแพงของสิ่งที่ถูกกีดไว้ให้สามารถมองเห็น พูดถึงได้ ในพื้นที่และเวลาที่เฉพาะ ซึ่งร็องซีแยร์เรียกขานสิ่งที่กล่าวถึงนี้ว่าเป็น “ปฏิบัติการเชิงสุนทรียศาสตร์ (aesthetics practice)”³⁴ นอกจากนี้ ร็องซีแยร์ยังได้อธิบายถึงความหมายของคำว่า “ประสบการณ์การรับรู้” (sensible experience) ว่าหมายถึง “ความสัมพันธ์ระหว่าง

³³ Jacques Rancière, *The Politics of Aesthetics* (London: Continuum, 2004), 134.

³⁴ Ibid., 142.

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับการให้ความหมายต่อปรากฏการณ์นั้น ๆ”³⁵ ดังนั้น หากพิจารณาตามทัศนะของร็องซีแยร์แล้ว จึงสามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า “สุนทรียศาสตร์” เป็นรูปแบบหนึ่งการรับรู้และการตีความ โดยเป็นการจัดแจงประสบการณ์การรับรู้ ว่าอะไรเป็นไปได้หรือเป็นไปได้ไม่ได้ อะไรที่จะมีคุณสมบัติที่จะดำรงอยู่ในพื้นที่หนึ่ง ๆ หรือสามารถแสดงบทบาทต่าง ๆ ในพื้นที่นั้น ๆ จึงเป็นการแบ่งแยกการรับรู้ ซึ่งส่งผลในการกำหนดรูปแบบและลักษณะของการกระทำอันส่งไปถึงการรับรู้ของคนในสังคม “สุนทรียศาสตร์” จึงมีความสำคัญและสัมพันธ์กับการเมืองอย่างแนบสนิท เนื่องด้วยระบบการเมืองและสังคมย่อมอยู่บนฐานของระบบการแบ่งแยกการรับรู้ของคนในสังคมทั้งสิ้น

ในอีกแง่หนึ่งนั้น การเมืองของสุนทรียศาสตร์ (the politics of aesthetics) ตามแนวคิดของร็องซีแยร์นั้น เป็นการตั้งคำถามต่อระบบการแบ่งแยกการรับรู้ที่ดำรงอยู่ขณะเดียวกันก็เป็นสะท้อนถึงบริบทของตำแหน่งแห่งที่ทางสังคม ซึ่งเป็นผลิตผลของระบบการรับรู้ในสังคมเพื่อนำไปสู่การรับรู้ใหม่ทางการเมืองได้ การสร้างพื้นที่ใหม่ให้กับ “ส่วนที่ถูกนับเพื่อที่จะไม่นับรวมให้เป็นส่วนในสังคม (there is no part of those who have no part)” อาจส่งผลให้เกิดความชะงักงันในการดำเนินนโยบาย หรือก่อให้เกิดปัญหาต่อระบบระเบียบที่ดำรงอยู่ได้ สุนทรียศาสตร์จึงเป็นทั้งวิธีการและผลลัพธ์ที่สำคัญต่อระบบการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2.1.2.3. นิยามของเมืองโรแมนติก

จากการค้นคว้าของผู้วิจัย พบว่าการให้คำนิยามของ “เมืองโรแมนติก” โดยจำเพาะเจาะจงนั้นไม่ปรากฏอย่างชัดเจนมากนัก โดยมากเป็นการกล่าวถึงเมืองเอกของโลก อาทิ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส นครเวนิส ประเทศอิตาลี ซึ่งเป็นการกล่าวถึงเมืองที่บอวลไปด้วยบรรยากาศแห่งความรัก ถ่ายทอดผ่านความทรงจำของผู้คนผ่านวรรณกรรมในช่วงเวลาและห้วงสมัยที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น เมืองเอกที่เป็นเมืองชั้นนำในอดีต ทั้งที่อยู่ในสถานะเมืองหลวงหรือเมืองท่าชั้นนำ ต่างก็มีความทรงจำของผู้คนที่ พรรณนาถึงเหตุการณ์และสภาวะของการตกหลุมรักให้ผู้คนรุ่นใหม่กล่าวขานและรำลึกถึงเมื่อเยือนเมืองต่าง ๆ เหล่านี้ ดังนั้น เมืองใดที่รักษาบรรยากาศที่สัมพันธ์กับความทรงจำในวรรณกรรมเหล่านี้ได้ก็ถือเป็นแต้มต่อที่สำคัญในการพัฒนาเมืองมีชีวิตที่มีลมหายใจให้เป็นเมืองโรแมนติกต่อไปได้

³⁵ Jacques Rancière, "The Aesthetic Heterotopia," *Philosophy Today* (2010), 15.

(1) “รักโรแมนติก” ในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

การที่จะกำหนดนิยามของ “โรแมนติก” ได้นั้น ย่อมมีความสัมพันธ์ไปถึงความรู้สึกที่เกี่ยวข้องกัน นั่นคือ “ความรักโรแมนติก” (Romantic love) ตามทัศนะของ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี ได้กล่าวไว้ว่า เป็นรูปแบบของความรักที่ผนวกเอาอุดมคติของความพิศواسเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของความรักในลักษณะนี้ ความรักโรแมนติกจึงมีเพียงแต่จะเปี่ยมไปด้วยความปรารถนาอย่างแรงกล้า อารมณ์รักอันร้อนแรง ตลอดจนความรุ่มร้อนในการปลดปล่อยตนเองออกจากพันธนาการทางสังคมเพื่อประกอบสร้างขึ้นเป็นความรักเฉพาะตน³⁶

อย่างไรก็ดี “รักโรแมนติก” มีความผูกพันออกไปจากความรักในเชิงพิศواسประการสำคัญ โดยเป็นความรักที่พัฒนาจากอุดมคติทางความรู้สึกของมนุษย์ ที่ย่อมผูกพันเชื่อมโยงเสรีภาพและการตระหนักรู้ในตนเอง โดยนักวิชาการด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาหลายท่าน³⁷ ต่างเห็นพ้องด้วยกันว่า ความรักแบบพิศวาสและรักโรแมนติกนั้นมีความแตกต่างกัน ถึงแม้ว่าความรักแบบพิศวาสจะมีมิติของเสรีภาพในการเลือกที่จะรัก เช่นเดียวกันกับความรักโรแมนติก หากแต่ก็เป็นเพียงเสรีภาพในความพยายามที่จะฉีกตนออกจากชนบประเพณีเดิมเท่านั้น ในขณะที่ความรักโรแมนติกเป็นการตระหนักรู้อย่างหลายลึกลงไปในระดับจิตใจของตน ความรักแบบพิศวาสจึงเป็นความรักมีอยู่อย่างสากล เกิดขึ้นได้โดยทั่วไป หากแต่ความรักแบบโรแมนติกกลับเป็นความรักที่มีจุดกำเนิดขึ้นใหม่อย่างเป็นระบบบนพื้นฐานหลักคิดที่สำคัญจากโลกตะวันตกเมื่อเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมทันสมัยในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18

รักโรแมนติก มีคุณลักษณะที่สำคัญ 3 ประการที่สามารถจำแนกออกมาได้ คือ ประการแรก เป็นความรักที่ผูกโยงกับเรื่องเล่าของชีวิตปัจเจกชน โดยอาศัยการบอกเล่าสิ่งต่าง ๆ ของปัจเจกบุคคล ซึ่งได้มีการนำพาเอาตัวตนเข้าไปในเรื่องเล่า โดยที่มีจำเป็นต้องเชื่อมสัมพันธ์ใด ๆ กับบริบทภายนอก ดังที่ แอนโทนี กิดเด็นส์ (Anthony Giddens) ได้กล่าวไว้ว่า “Romantic love introduced the idea of a narrative into an individual's life.”³⁸

³⁶ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, “รักโรแมนติกในมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา,” *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* 23, no.1-2 (2554), 25-28.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 26.

³⁸ Anthony Giddens, *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies* (n.p.: Polity Press, 1992), 39.

รักโรแมนติกตามทัศนะของกิตเต็นส์จึงมีความแตกต่างจากความรักประเภทอื่นตรงที่ความรักในลักษณะนี้ “ได้นำเอาความคิดเกี่ยวกับเรื่องเล่าเข้ามาสู่ชีวิตของปัจเจก” ผ่านการเล่าเรื่องที่ได้กลายเป็น ส่วนหนึ่งของความโรแมนติกอันเป็นเรื่องเล่าเฉพาะบุคคล โดยเป็นการสร้างโลกส่วนตัวขึ้นมาระหว่างผู้คน และแยกออกจากกระบวนการอื่นใดทางสังคมภายนอก

ประการที่สอง ความรักแบบโรแมนติก มีลักษณะเป็นนิยามความรักตามอุดมคติอันสูงส่ง (sublime love) ที่ความต้องการทางเพศ (Erotic compulsion) มิได้เป็นสรณะสำคัญสูงสุดเสมอไป โดยที่ความรู้สึกโรแมนติกเป็นความรักที่สามารถจำแนกมิติทางเพศออกจากความรัก โดยละเอาไว้ในฐานที่เข้าใจมิได้ขจัดออกไปจากบริบทของความรู้สึกทั้งหมด ดังนั้น แม้ว่าความรักโรแมนติก จะโอברรับเอามิติของการปลดปล่อย (Liberating) ของความรักแบบพิศวาสเข้าไว้ แต่กลับจำแนกความสำคัญของความรักออกจากเรื่องราวทางเพศ ดังที่กิตเต็นส์ได้กล่าวว่า “Love breaks with sexuality while embracing it.”³⁹ ความรักประเภทนี้จึงให้ความสำคัญกับรายละเอียดของ ปัจเจกบุคคลอันเป็นที่รักไม่เพียงความพึงพอใจซึ่งกันและกันเท่านั้น หากแต่ยังเป็นความรักที่ใส่ใจในคุณสมบัติที่แตกต่างและพิเศษของบุคคลอันเป็นที่รัก ที่ตัวตนของเขาหรือเธอเป็นส่วนสำคัญในการ “เติมเต็ม” ตัวตน และชีวิตของผู้ที่กำลังตกหลุมรักให้สมบูรณ์ ดังคำที่ว่า “You Complete me.” หรือ “เป็นลมหายใจของกันและกัน”⁴⁰

ประการที่สาม ความรักแบบโรแมนติก ผูกโยงเข้ากันกับการตระหนักรู้ในตัวตน (Sense of self) กล่าวคือ รักโรแมนติก ย่อมวางอยู่บนหลักการของเสรีภาพในการเลือก การกำหนดนิยามของตนเอง และการผูกสัมพันธ์เพื่อแต่งงานในนามของความรัก ซึ่งเกิดมาจากการอธิบายที่ให้ความสำคัญต่อความรู้สึกของปัจเจกบุคคล ที่นำไปสู่การแต่งงานแบบคู่ชีวิต (Companionate marriage) ซึ่งในมิติของการแต่งงานแบบคู่ชีวิตนั้น เป็นการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดการพัฒนาของตัวตนปัจเจกชนสมัยใหม่ (Modern individual self) ในมิติที่สัมพันธ์กับปัจเจกชนนิยม “รักโรแมนติก” จึงเปรียบเสมือนตัวแทนของเสรีภาพในอีกลักษณะหนึ่งที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับความ เปลี่ยนแปลงในเชิงทัศนคติต่อการครองคู่ จากการแนวคิดชายผู้เป็นใหญ่ในการสมรสภายใต้ระบอบปิตาธิปไตยสู่ความสัมพันธ์ที่เสมอกันในแนวคิดปัจเจกชนนิยม การกำเนิดขึ้นของ “รักโรแมนติก” จึงเป็นผลผลิตของบริบททางสังคมที่ให้ความสำคัญกับ “ความเป็นปัจเจกและอัตลักษณ์ส่วนบุคคล”

³⁹ Ibid., 40.

⁴⁰ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, เรื่องเดียวกัน, 27.

อย่างไรก็ดี กิดเด็นส์ ได้ให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่า แม้ “ความรักโรแมนติก” จะดูเหมือนเป็นสัญญาณที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางเพศที่เท่าเทียมและการจะสานสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นก็ด้วยการตกลงรักของทั้งสองฝ่าย หากแต่ในทางปฏิบัติ บริบททางสังคมปัจจุบันก็ยังคงนำไปสู่การครองคู่ ที่อยู่ในลักษณะชายเหนือหญิงจากผลพวงทางวัฒนธรรมที่ยังคงดำเนินต่อเนื่องมา ถึงอย่างไรก็ตาม กิดเด็นส์ ยังคงยืนยันว่า ความรักโรแมนติกเป็นพลังที่ก้าวหน้า เพราะเป็นแรงขับเคลื่อนที่ปลดปล่อย ผู้หญิงออกจากวงจรซ้ำซากของเพศวิถีแบบเก่า ที่มีหน้าที่เพียงแค่การตั้งครมภ์ ให้กำเนิดบุตร และนำไปสู่การตั้งครมภ์ครั้งใหม่จนกว่าจะเป็นที่พอใจของฝ่ายชาย และปรากฏการณ์ที่ผู้หญิงมีอำนาจทางเศรษฐกิจและมีอิสรภาพทางเพศมากขึ้น ย่อมส่งผลถึงอำนาจต่อรองมากขึ้น และสามารถกำหนดคุณลักษณะของคู่ชีวิตตามที่ใจตนมุ่งปรารถนาได้⁴¹

(2) ลัทธิโรแมนติก (Romanticism)

ในการออกแบบทางภูมิสถาปัตยกรรม

สมชาติ จิงสิริอารักษ์ ได้อธิบายถึงแนวคิดทางสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากลัทธิโรแมนติก (Romanticism)⁴² ว่ารูปแบบศิลปกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงตอนปลายศตวรรษที่ 18 พัฒนาควบคู่ไปกับลัทธินีโอคลาสสิก (Neoclassicism) โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้ลัทธิโรแมนติกเกิดขึ้น คือ กระบวนการคิดในสังคมยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมที่ให้ความสำคัญต่อเหตุผลทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล หากแต่ความละเอียดอ่อนทางจิตใจและสุนทรียภาพอันเกิดจากธรรมชาติถูกละเลยไป องค์ประกอบสำคัญของลัทธิโรแมนติกในบริบทนี้จึงประกอบด้วยความอ่อนไหวทางอารมณ์ (Sensibility) วีรชนและการปฏิวัติ (Heroic & Revolution) การทำให้บริสุทธิ์และแนวทางธรรมชาตินิยม (Sublime & Nature) รวมไปถึงความเก่าแก่โบราณ ความลึกลับและไสยศาสตร์ (Gothic)

ในทางวรรณกรรม “ลัทธิโรแมนติก” คือการแสดงอารมณ์ความรู้สึกที่ต่อต้านตรรกะอันเป็นเหตุเป็นผล การสร้างคู่ขัดแย้งระหว่างธรรมชาตินิยมกับจักรกลประดิษฐ์ ความเรียบง่ายที่ต่อต้านความหรูหราฟุ่มเฟือย ความศรัทธาต่อต้านความสงสัยกังขา ลักษณะของบทกวีที่นิพนธ์ในลัทธิโรแมนติกจึงมักแสดงศรัทธาต่อธรรมชาติ ให้ความเคารพต่ออุดม

⁴¹ Anthony Giddens, ibid., 47.

⁴² สมชาติ จิงสิริอารักษ์, *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2480* (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 84-86.

คติสังคัมยุคโบราณที่สืบเนื่องย้อนไปไกล เช่น กรีก-โรมัน หรือยุคกลาง หรืออารยธรรมอันไกลโพ้น โดยทัศนะของผู้คนที่ยึดมั่นต่อแนวทางของลัทธิโรแมนติกจะฝังแน่นอยู่กับความเป็นศรัทธาในยุคร่วมสมัย และเป็นปฏิกิริยาต่อพวกตรรกะนิยมที่ขาดจินตนาการ ผักไฟในลัทธิอุตสาหกรรมและลัทธินายทุนที่เลวทราม

ในทางสถาปัตยกรรม พวกโรแมนติกนิยมสถาปัตยกรรมย้อนสมัยกลับไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบโกธิค (Gothic) ศิลปกรรมแบบท้องถิ่นหรือลักษณะพื้นบ้าน และการตกแต่งภูมิประเทศให้งดงามอย่างธรรมชาติ (Picturesque) ให้มีบรรยากาศของความเก่าแก่โบราณ มุ่งเน้นอารมณ์ความรู้สึกและความประทับใจในอดีตดังภาพเขียนภูมิทัศน์ของศิลปินยุคศตวรรษที่ 17-18 โดย สมชาติ จิงสิริอารักษ์ เรียกสถาปัตยกรรมแบบนี้ว่า พื้นฟูโกธิค (Gothic Reviva) ส่วนสวนนั้นเรียกว่า สวนแบบโรแมนติก

ความนิยมในแบบพื้นฟูโกธิค (Gothic Revival) แพร่หลายมากขึ้นในช่วงศตวรรษต่อมา โดยเฉพาะฝรั่งเศสที่ให้ความสนใจในเชิงโครงสร้าง ในขณะที่เยอรมนีให้สนใจในความสูงโปร่ง ของหลังคาโค้งพับ (vault) และอังกฤษที่สนใจในทัศนียภาพอันชวนฝัน โดยพัฒนาการของสถาปัตยกรรมพื้นฟูโกธิค (Gothic Revival) สามารถกำหนดแบ่งได้ 2 ระยะ ยุคแรกนับได้ตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษ ที่ 18 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 ซึ่งไม่เน้นความถูกต้องตามหลักวิชาการ แม้กระทั่งการจัดสวนก็สามารถนำเอาสถาปัตยกรรมแบบโกธิคไปผสมผสานกับสถาปัตยกรรมแบบอื่น ๆ ได้เสมอ โดยช่วงสมัยต่อมาหลังศตวรรษที่ 1830 จึงก้าวเข้าสู่ยุคที่สองที่มีตำราสถาปัตยกรรมโกธิค เกิดขึ้นหลายเล่ม ทั้งในเยอรมัน อังกฤษ และฝรั่งเศส เช่น วิโอเล เลอ ดุก (Violet-le-Duc) ในช่วงยุคสมัยนี้ สถาปนิกชาวฝรั่งเศสได้เสนอทฤษฎีเพื่อใช้เปรียบเทียบโครงสร้างแบบโกธิคกับโครงสร้างเหล็กสมัยใหม่ว่าเป็นโครงสร้างที่มีหลักการเดียวกันในการรับน้ำหนัก ทำให้มีการปรับรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ออกแบบในช่วงหลังมีความถูกต้องตามหลักวิชาการมากขึ้น ประสานสอดคล้องกับวัสดุสมัยใหม่ที่สนองต่อความต้องการในยุคสมัยได้เป็นอย่างดี

ในขณะที่ อิทธิพลของผู้นิยมสถาปัตยกรรมยุคกลางขยายขอบเขตออกไปอีกโดยชาวอังกฤษชื่อ พิวจิน (A.W.N. Pugin) และรัสกิน (O. Ruskin) ที่ต้องการฟื้นฟูทักษะงานช่างฝีมือที่ย้อนคืนสู่ยุคกลางที่ยึดถือว่าเป็นอุดมคติของความงาม โดยภายหลังมีการนำเอาช่างฝีมือสถาปนิก ที่รวมตัวกันเพื่อสนับสนุนส่งเสริมงานศิลปกรรมอย่างท้องถิ่นเข้ามาผสมผสาน เรียกว่า แนวคิดศิลปะและช่างฝีมือ (the Arts and Crafts Movement) ซึ่งก่อให้เกิดมรดกสำคัญของแนวคิดกระแสคือ การยอมรับนับถือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและนำมาซึ่งการดึงเอาองค์ประกอบในสถาปัตยกรรมเหล่านี้มาใช่มากมายในการออกแบบที่อยู่อาศัยในอังกฤษ ตั้งแต่ศตวรรษที่ 1880 จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 (ค.ศ.1939) ในชื่อที่เรียกกันว่าแนวพื้นฟูเรือนพื้นถิ่น (Domestic Revival)

ซึ่งไม่เพียงแพร่หลายในอังกฤษเท่านั้น แต่ยังเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวาง ในยุโรปและสหรัฐอเมริกา รวมถึงเผยแพร่ต่อไปยังดินแดนอาณานิคมทั่วทั้งโลก

ดังนั้น จึงจะเห็นได้ว่า ในรูปแบบของงานศิลปะตามลัทธิโรแมนติก (Romanticism) เป็นการให้ความสำคัญถึงความละเอียดอ่อนทางจิตใจและสุนทรียภาพที่ไม่ต้องอาศัยเหตุผลหรือตรรกะทางวิทยาศาสตร์มาอธิบาย หากแต่ใช้การรับรู้ทางจิตใจซึ่งมีสะท้อนถึงการให้ความสำคัญการรับรู้ของปัจเจกชน ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละบริบทของผู้คน

เมื่อผสานรวมแนวคิด “ความรักโรแมนติก” ตามทัศนะด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา กับ “ลัทธิโรแมนติก” ตามทัศนะของสุนทรียศาสตร์ในเชิงศิลปกรรม ที่เป็นมีลักษณะร่วมเป็นการให้ความสำคัญกับการรับรู้ของปัจเจกชน โดยการสร้างความรับรู้ขึ้น สามารถแสดงออกได้ผ่านการออกแบบทางศิลปกรรม ไม่ว่าจะเป็นสถาปัตยกรรม ประติมากรรม รวมถึงการออกแบบภูมิทัศน์เมืองที่สามารถประสานให้เกิดแนวทัศนะใหม่เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเมืองให้เป็น “เมืองโรแมนติก” ต่อไปได้

2.2 กฎบัตรและมาตรฐานระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมือง

จากความสำคัญของพื้นที่เมืองที่เป็นแหล่งรวมของกิจกรรมมนุษย์ในห้วงระยะเวลาแต่ละยุคสมัย ทำให้การอนุรักษ์เมือง (urban conservation) กลายมาเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการดำเนินนโยบายด้านมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละชาติ พื้นที่เมืองนั้นมีคุณค่าทั้งในด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และศิลปวัฒนธรรม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นมรดกอันเกิดจากกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของผู้คนในพื้นที่ อีกทั้ง การรักษาไว้ซึ่งคุณค่าในด้านต่าง ๆ ยังสามารถใช้เป็นต้นทุนในการพัฒนาพื้นที่เมืองให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างงานและรายได้แก่ผู้คน และสามารถรักษาลมหายใจของเมืองให้สืบเนื่องต่อไปได้

การอนุรักษ์เมืองจึงมีความสำคัญในการดำรงไว้ซึ่งคุณค่าอันเป็นอัตลักษณ์ของเมืองนั้น ๆ อย่างไรก็ดี การอนุรักษ์เมืองในอดีตมักควบคู่กับการพัฒนาเมืองซึ่งดำเนินการดังกล่าวของแต่ละประเทศก็มีความแตกต่างกันออกไปตามบริบทของแต่ละพื้นที่ ทำให้ในระยะแรกเริ่มนั้น ผู้กำหนดนโยบายจำต้องอาศัยหลักการและวิธีการในการดำเนินงานของตนเอง ขาดหลักการทางวิชาการ และมาตรฐานการดำเนินงานอนุรักษ์ในระดับสากล โดยทั่วไป การอนุรักษ์เมืองจะเป็นการเลือกบูรณปฏิสังขรณ์อาคารสถานที่ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าในแง่ประวัติศาสตร์หรือรูปแบบสถาปัตยกรรมที่โดดเด่น โดยละเลยการคำนึงถึงอาคารสถานที่ที่มีความสำคัญรองลงมา หรือเกี่ยวเนื่องกับประชาชนคนธรรมดา วิธีการอนุรักษ์เมืองในลักษณะดังกล่าวจึงทำให้ขาดมิติทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และเศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลให้ไม่สามารถตอบสนองความ

ต้องการในชีวิตประจำวันของผู้คนที่อยู่อาศัยในเมือง จนเกิดปัญหาการย้ายออกของประชากรเมือง และละทิ้งที่อยู่อาศัยเดิมในเมืองจนกลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรมของเมืองต่อไป การอนุรักษ์เมืองที่ผิดที่ ผิดทางหรือไม่รอบคอบรัดกุมจึงมีเป็นส่วนใหญ่ที่สำคัญที่ทำให้คุณค่าและอัตลักษณ์ของเมืองประวัติศาสตร์ หลายแห่งสูญหายไป

เมื่อคำนึงถึงความสำคัญของพื้นที่เมืองดังกล่าว จึงทำให้เกิดความพยายามในการ กำหนดหลักการและแนวทางในการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ โดยเกิดขึ้นครั้งแรก จาก “การประชุมระหว่างประเทศครั้งแรกของสถาปนิกและช่างผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับโบราณสถาน (The First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments)” ที่กรุงเอเธนส์ (Athens) ในปี พ.ศ. 2474 โดยที่ประชุมดังกล่าวได้รับรอง “กฎบัตรเอเธนส์เพื่อการบูรณะ โบราณสถาน” (The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments) ซึ่งเป็นกฎบัตร สั้น ๆ ว่าด้วย หลักการในการบูรณะโบราณสถาน จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2507 ที่ได้มีการจัด “การประชุมระหว่างประเทศครั้งที่ 2 ของกลุ่มสถาปนิกและช่างผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับโบราณสถาน (The Second International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments)”

กฎบัตรและมาตรฐานระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมใน ปัจจุบันนี้มีเนื้อหาสาระที่ล้วนยึดโยงจาก “กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะ โบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites)” หรือ “กฎบัตรเวนิส (The Venice Charter)” เป็นจุดเริ่มต้นด้วยกัน ทั้งสิ้น ซึ่งกฎบัตรฉบับนี้เป็นผลลัพธ์จากการประชุมระหว่างประเทศ ครั้งที่ 2 ของกลุ่มสถาปนิกและ ช่างผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับโบราณสถานดังกล่าวข้างต้น การประชุมดังกล่าวจัดขึ้นโดยองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) หรือ “ยูเนสโก (UNESCO)” ณ เมืองเวนิส (Venice) ประเทศอิตาลี ในปี พ.ศ. 2507 และกลายมาเป็นจุดเริ่มต้นอย่างเป็นทางการในการอนุรักษ์พื้นที่เมือง ซึ่งจะมีการกำหนด รูปแบบและหลักการในการอนุรักษ์ตามมาอีกหลายครั้ง ดังที่จะได้อธิบายดังต่อไปนี้

2.2.1 กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง หรือ กฎบัตรเวนิส

“กฎบัตรระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์และบูรณะโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง (International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites)” หรือ “กฎบัตรเวนิส” เป็นกฎบัตรที่มีความสำคัญที่สุดที่มีผลต่อการอนุรักษ์โบราณสถานและ แหล่งที่ตั้ง (historic monuments and sites) เมืองประวัติศาสตร์ (historic towns) แหล่งที่ตั้ง ประวัติศาสตร์ (historic sites) ตลอดจนมรดกทางวัฒนธรรมประเภทอื่น ๆ ที่มีการเพิ่มเติมใน

ภายหลัง กฎบัตรนี้ผ่านความเห็นชอบจากที่ประชุมระหว่างประเทศ ครั้งที่ 2 ของสถาปนิกและช่างผู้ปฏิบัติงานเกี่ยวกับโบราณสถานที่เมืองเวนิส ในปี พ.ศ. 2507 และได้รับการรับรองจากอิโคโมส ในปี พ.ศ. 2508

กฎบัตรเวนิสได้นิยามความหมายของโบราณสถาน (historic monuments) ครอบคลุมสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดี่ยวและบริเวณเมืองพบหลักฐานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของอารยธรรมหรือวัฒนธรรมที่สำคัญที่ส่งผลต่อพัฒนาการหรือเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ โดยหมายรวมความหมายของโบราณสถานไม่ให้จำกัดแต่เพียงมรดกทางศิลปกรรมที่ยิ่งใหญ่ แต่ยังรวมถึงมรดกทางวัฒนธรรมจากอดีตที่มีลักษณะธรรมดาทั่วไปหากแต่ส่งสมคุณค่าทางวัฒนธรรมมาเป็นระยะเวลาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ กฎบัตรเวนิส ยังได้กำหนดหลักการในการอนุรักษ์ การบูรณะ และการขุดค้นโบราณสถานและแหล่งที่ตั้ง และการจัดพิมพ์รายงานอย่างเป็นกิจจะลักษณะอีกด้วย

2.2.2 มติเพื่อการฟื้นฟูแหล่งที่ตั้งเมืองประวัติศาสตร์

“มติเพื่อการฟื้นฟูแหล่งที่ตั้งเมืองประวัติศาสตร์ (Resolutions on the Regeneration of Historic Urban Sites)” เป็นผลจากการประชุมของอิโคโมสที่ประเทศ เซกโก สโลวาเกีย เมื่อปี พ.ศ. 2509 มติดังกล่าวระบุไว้ว่า “การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์เป็นหน้าที่ของทุกประเทศ การอนุรักษ์ เมืองประวัติศาสตร์เป็นหน้าที่ของนักผังเมือง สถาปนิก วิศวกร และนักอนุรักษ์โบราณสถาน ดังนั้นในการ สอนวิชาชีพเหล่านี้ จึงจำเป็นต้องปลูกฝังสำนึกความ รับผิดชอบที่ถูกต้องแก่ผู้ที่ออกมาปฏิบัติวิชาชีพ”⁴³ นอกจากนี้ มติดังกล่าวยังได้ระบุถึงความสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรมในฐานะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่กระตุ้นเศรษฐกิจของประเทศ โดยเรียกร้องขอให้ทุกประเทศจัดทำบัญชีพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์

2.2.3 มติแห่งบรูจส์: หลักการบูรณะเมืองประวัติศาสตร์

เป็นหลักการบูรณะเมืองประวัติศาสตร์ ซึ่งได้รับการนำเสนอในการประชุมสัมมนาระหว่างประเทศเรื่อง “การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์” ณ เมืองบรูจส์ (Bruges) ประเทศเบลเยียม เมื่อปี พ.ศ. 2518 มติดังกล่าวนี้ได้ระบุว่า “คุณค่าทางวัฒนธรรมและความงามเป็นสิ่งสำคัญของเมืองประวัติศาสตร์ แต่สิ่งสำคัญยิ่งกว่านั้นคือบทบาท หน้าที่ทางสังคมในฐานะเป็นสถานที่

⁴³ ICOMOS, *Historic Towns. Resolutions on the regeneration of historic urban sites* (Sri Lanka, The State Printing Corporation, 1993a), 33-34.

พบปะของสังคมเมือง และเป็นถิ่นที่อยู่ที่มีความหลากหลาย”⁴⁴ การอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ โดยการบูรณปฏิสังขรณ์โบราณสถานและการปรับเปลี่ยนการใช้งานของพื้นที่เมืองเพื่อให้สนองความต้องการปรับเปลี่ยนไปจึงเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดนโยบายด้านที่อยู่อาศัย โดยต้องคำนึงถึงสิทธิของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ด้อยโอกาสในสังคมที่ต้องมีโอกาสในการอยู่อาศัยในพื้นที่เดิมต่อไปได้

อนึ่ง เมืองประวัติศาสตร์ย่อมต้องได้รับการอนุรักษ์ภายใต้กรอบการวางแผนภาคและเมือง โดยจะต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้งในมิติด้านสังคมและมิติด้านเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันความต้องการในประเด็นต่าง ๆ ของภาคก็จะต้องได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสม หากแต่ต้องวางแผนอย่างรอบคอบ มิให้กระทบต่อโครงสร้างและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของเมืองที่จะต้องได้รับการดูแลรักษาความแท้ดั้งเดิมของโบราณสถานและกลุ่มอาคาร จะต้องได้รับการอนุรักษ์ตามหลักการของกฎบัตรเวนิส⁴⁵

2.2.4 มติจากการประชุมสัมมนาระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ขนาดเล็ก

“มติจากการประชุมสัมมนาระหว่างประเทศเพื่อการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ขนาดเล็ก (Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historic Towns)” เกิดขึ้นจากการประชุมสามัญครั้งที่ 4 ของอิโคโมสระหว่าง เมื่อปี พ.ศ. 2518. โดยที่ประชุมได้กำหนดให้มติดังกล่าวนี้นี้ เป็นการขยายหลักการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ของมติแห่งบรูจส์ ให้ครอบคลุมเมืองประวัติศาสตร์ขนาดเล็ก (smaller historic town) โดยระบุว่า เมืองประวัติศาสตร์ขนาดเล็ก ต้องมีการพิจารณาตามลักษณะเฉพาะซึ่งแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นด้านขนาด บริบททางสังคม และบทบาททางเศรษฐกิจ มาตรการในการฟื้นฟูและปรับปรุงเมืองขนาดเล็กเหล่านี้ จึงต้องให้ความเคารพต่อชนบประเพณี และสิทธิความต้องการของผู้อยู่อาศัย ซึ่งจำเป็นต้องตอบสนองเป้าหมายของชุมชน มติดังกล่าวนี้นี้เน้นย้ำให้เกิดการกำหนดประเด็นปัญหา และความจำเป็นของเมืองประวัติศาสตร์ขนาดเล็ก ให้เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายระดับภาคและ

⁴⁴ ICOMOS, *Historic Towns. The Resolutions of Bruges: Principles governing the rehabilitation of historic towns* (Sri Lanka: The State Printing Corporation, 1993b), 88-89.

⁴⁵ Ibid.

ส่งเสริมให้ ผู้ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินการปรับปรุงฟื้นฟูเมืองหันมาเอาใจใส่เมืองประวัติศาสตร์ให้มากยิ่งขึ้น⁴⁶

2.2.5 ข้อเสนอแนะของอิคอมอส ยูเนสโก ซึ่งรับรอง โดยที่ประชุมสัมมนาระหว่างประเทศเรื่อง “ชีวิตใหม่สำหรับเมืองประวัติศาสตร์”

ข้อเสนอแนะนี้เกิดขึ้นจากการประชุมสัมมนา “ชีวิตใหม่สำหรับเมืองประวัติศาสตร์” ที่จัดขึ้นที่ประเทศเชโกสโลวาเกีย เมื่อปี พ.ศ. 2519 โดยเป็นข้อเสนอแนะในนามของอิคอมอส-ยูเนสโก ซึ่งระบุถึงบทบาทหน้าที่ของพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่มี ต่อการพัฒนาสมัยใหม่และการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของเมือง โดยอนุรักษ์คุณค่าของเมืองประวัติศาสตร์นั้น ต้องคำนึงถึงการปรับปรุงสภาพแวดล้อมโดยรอบประกอบด้วย ซึ่งหน่วยงานที่รับผิดชอบในการอนุรักษ์พื้นที่ทางวัฒนธรรมจะต้องกำหนดนโยบายเชิงรุกในการบูรณาการการปรับปรุงฟื้นฟูหรือการใช้ประโยชน์ พื้นที่เมืองประวัติศาสตร์นั้น ๆ ให้บูรณาการกันได้กับแผนอื่น ๆ โดยพิจารณาจากสัณฐานประวัติศาสตร์ (historic morphology) ความต้องการของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ และต้องมีการปรับแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจของหน่วยงานในระดับท้องถิ่นและภาคให้ส่งเสริมการปรับปรุงฟื้นฟูพื้นที่ประวัติศาสตร์ให้สำเร็จลุล่วงไปได้⁴⁷

2.2.6 ข้อเสนอแนะของยูเนสโกเกี่ยวกับการปกป้องและบทบาทร่วมสมัยของพื้นที่ประวัติศาสตร์

ข้อเสนอแนะดังกล่าวได้รับการรับรองจากที่ประชุมสามัญของยูเนสโกที่เมืองไนโรบี (Nairobi) เมื่อปี พ.ศ. 2519 โดยมีการให้คำจำกัดความของ “พื้นที่ประวัติศาสตร์ (historic area)” และกำหนดหลักการ วิธีการ และมาตรการทั่วไปในการปกป้องพื้นที่ดังกล่าว ในข้อเสนอแนะนี้ได้ให้คำจำกัดความของ “พื้นที่ประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม (historic and architectural areas)” ว่าหมายถึง “กลุ่มของอาคาร โครงสร้าง และที่ว่าง รวมถึงพื้นที่ทางโบราณคดี และแหล่งซาก

⁴⁶ ICOMOS, *Historic Towns. Resolutions of the international symposium on the conservation of smaller historic towns* (Sri Lanka: The State Printing Corporation, 1993c), 92-94.

⁴⁷ ICOMOS, *Historic Towns. ICOMOS—UNESCO – Recommendation adopted at the international symposium—A new life for historic towns* (Sri Lanka: The State Printing Corporation, 1993d), 102-103.

ดึกดำบรรพ์ ซึ่งรวมขึ้นเป็นการตั้งถิ่นฐาน ของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมเมืองหรือชนบท มีคุณค่าที่ยอมรับในด้านโบราณคดี สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ สุนทรียภาพ หรือสังคม” ทั้งได้มีการแนะนำมาตรการทั้งทางกฎหมายและการบริหารจัดการทั่วไปในการอนุรักษ์พื้นที่ประวัติศาสตร์ และเสนอแนะให้มีการจัดตั้งหน่วยงานผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบในการประสานการจัดทำแผนการอนุรักษ์และเอกสารการจัดทำทะเบียนพื้นที่ประวัติศาสตร์ รวมถึงการสำรวจข้อมูลทางด้านสถาปัตยกรรม สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และข้อมูลด้านอื่น ๆ ทั้งนี้ ข้อเสนอแนะฉบับนี้ได้เรียกร้องให้รัฐบาลทุกระดับต้องประสานความร่วมมือในการปกป้องพื้นที่ประวัติศาสตร์และบริเวณโดยรอบ⁴⁸

2.2.7 กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์เมืองและพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ หรือ กฎบัตรวอชิงตัน

ในการประชุมสามัญครั้งที่ 6 ของอิโคโมส ในปี พ.ศ. 2524 ที่กรุงโรม (Rome) ที่ประชุมได้ผ่านมติให้มีการร่างกฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์อุทยานประวัติศาสตร์และเมืองประวัติศาสตร์ เพื่อเพิ่มเติมให้กฎบัตรเวนิสมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น จากนั้นจึงมีการจัดเตรียมร่างกฎบัตรซึ่งผ่านการรับรอง ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2529 และนำเสนอต่อที่ประชุมสามัญของอิโคโมสที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. (Washington, D.C.) ในปี พ.ศ. 2530 เรียกว่า “กฎบัตรเพื่อการอนุรักษ์เมืองและพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ หรือ “กฎบัตรวอชิงตัน” โดยเป็นเอกสารที่เป็นการกำหนดหลักการ วัตถุประสงค์ และวิธีการในการอนุรักษ์ชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ในลักษณะภาพกว้าง โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์ในทุกรูปแบบและขนาดของพื้นที่ ซึ่งหมายความรวมถึงสิ่งแวดล้อมทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น กฎบัตรฉบับนี้เป็นการระบุถึงการบูรณาการการอนุรักษ์เมืองให้สอดคล้องนโยบายการพัฒนา ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการวางแผนภาคและเมืองในทุกระดับ รวมทั้งอัตลักษณ์ของเมืองที่จะต้องดำรงรักษาไว้ว่าประกอบด้วยลักษณะเฉพาะทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่เมือง เช่น รูปแบบของเมือง ความสัมพันธ์ของอาคารกับพื้นที่สีเขียวและพื้นที่โล่ง ความสัมพันธ์ของเมืองกับพื้นที่โดยรอบ และบทบาทหน้าที่ที่หลากหลายของเมืองหรือพื้นที่เมืองที่สั่งสมมาตามกาลเวลา

กฎบัตรวอชิงตันยังระบุถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของผู้พำนักอาศัยในพื้นที่ที่จะดำเนินการอนุรักษ์ โดยเน้นการทำงานที่เป็นระบบและมีวินัย แต่มีความยืดหยุ่น โดย

⁴⁸ ICOMOS, *Historic Towns. Recommendation concerning the safeguarding and contemporary role of historic areas* (Sri Lanka: The State Printing Corporation, 1993e, 108-118.

แนะนำให้มีการวางแผนแบบสหสาขาวิชา โดยพิจารณาปัจจัยที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์อย่างรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านโบราณคดี ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม เทคนิค สังคมวิทยา และเศรษฐศาสตร์⁴⁹

2.2.8 ข้อเสนอแนะเรื่องภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์

“ข้อเสนอแนะเรื่องภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (Recommendation on the Historic Urban Landscape)” ของยูเนสโก เป็นเอกสารที่พัฒนาต่อบันทึกความจำเวียนนา เรื่อง “มรดกโลกและสถาปัตยกรรมร่วมสมัย-การจัดการภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์” (Vienna Memorandum on "World Heritage and Contemporary Architecture - Managing the Historic Urban Landscape") ซึ่งเป็นผลจากการประชุมระหว่างประเทศที่กรุงเวียนนา (Vienna) ประเทศออสเตรีย ระหว่างวันที่ 12-14 พฤษภาคม พ.ศ. 2548 โดยเป็นบันทึกความจำที่กล่าวถึงเมืองประวัติศาสตร์ (historic city) ที่ขึ้นทะเบียนหรือเสนอขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก และเมืองใหญ่ที่มีโบราณสถานหรือแหล่งที่ตั้ง ที่เป็นมรดกโลกอยู่ในพื้นที่ คำว่า “ภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ (historic urban landscape)” ที่พัฒนามาจาก “ข้อเสนอแนะของยูเนสโกเกี่ยวกับการปกป้องและบทบาทร่วมสมัยของพื้นที่ประวัติศาสตร์ (UNESCO's Recommendation Concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas)” เมื่อปี พ.ศ. 2519 โดยในบันทึกความจำเวียนนาได้ให้ความหมายของภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ว่าหมายถึง “การรวมกันของกลุ่มอาคาร โครงสร้าง และที่ว่าง ในบริบทของ ธรรมชาติและระบบนิเวศ รวมถึงแหล่งที่ตั้งทางโบราณคดีและซากดึกดำบรรพ์ ซึ่งประกอบขึ้นเป็นการตั้ง ถิ่นฐานของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมเมืองในช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งมีการเชื่อมโยงและคุณค่าเป็นที่ยอมรับทาง โบราณคดี สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ สังคมวัฒนธรรม หรือนิเวศวิทยา” บันทึกฉบับนี้มุ่งหวังให้เกิดความตระหนักรู้และความเข้าใจร่วมกันระหว่างผู้ที่กำหนดนโยบาย นักผังเมือง นักพัฒนาเมือง สถาปนิก นักอนุรักษ์ เจ้าของทรัพย์สิน นักลงทุน และประชาชนที่สนใจทำงานร่วมกันเพื่ออนุรักษ์มรดกเมือง (urban heritage) โดยมองถึงความทันสมัยและการพัฒนาการของสังคมที่คำนึงต่อ

⁴⁹ ICOMOS. *International Charters for Conservation and Restoration. Charter for the conservation of historic towns and urban areas (Washington Charter 1987)* (Stockholm: ICOMOS, 1998), 9-10.

ความอ่อนไหวทางด้านวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และระบบนิเวศของเมือง รวมไปถึงการส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็งของอัตลักษณ์และการเชื่อมโยงทางสังคม⁵⁰

2.3 แผนพัฒนาเมืองของกรุงเทพมหานครและทิศทางการพัฒนาพื้นที่เมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์

เทียมศุภย์ ศิริศรีศักดิ์ ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีจุดเริ่มต้นจากงานบูรณปฏิสังขรณ์อาคารสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ เพื่อสมโภชน์กรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี เมื่อปีพ.ศ.2525 ซึ่งการดำเนินการกล่าวได้มุ่งหวังเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงให้เกิดความงดงามขึ้นในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ และทำให้เกิดการพัฒนาความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ให้เป็นแหล่งเสื่อมโทรมในพื้นที่ประวัติศาสตร์ โดยแผนการดำเนินงานเกี่ยวข้องกับการกำหนดคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ข้อปฏิบัติพื้นฐานในการอนุรักษ์ และการพัฒนาการท่องเที่ยวในพื้นที่ที่ขยายตัวอย่างมาก ทั้งนี้ การดำเนินงานที่ผ่านมาได้เกิดความขัดแย้งในการดำเนินงานระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวบ้านในท้องถิ่น ที่จำเป็นต้องอาศัยการพิจารณาทบทวนแผนแม่บทการจัดการและปรับปรุงเรื่องการประสานงานระหว่างผู้ถือผลประโยชน์ร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้ดียิ่งขึ้น⁵¹

การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมในไทยมีจุดเริ่มต้นมาจากการก่อตั้งสมาคมโบราณคดีซึ่งมีความสนใจในวัตถุโบราณและมรดกจากอดีต และต่อมาได้ก่อตั้งกรมศิลปากรเพื่อทำหน้าที่ในการบริหารจัดการ รวมถึงปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมทั้งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ โดยมุ่งหมายให้ส่งเสริมความภาคภูมิใจในชาติ สร้างความโดดเด่นทางวัฒนธรรมในระดับนานาชาติ รวมทั้งการให้ความสำคัญต่อมรดกวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่มีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีความสำคัญวัฒนธรรมจึงได้รับวางแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งแบ่งเขตอนุรักษ์ออกเป็น 3 พื้นที่ ได้แก่ ศูนย์กลางเมืองอันเป็นที่ตั้งของพระบรมมหาราชวัง ศาลาสนสถาน และสถานที่ราชการสำคัญ พื้นที่บริเวณฝั่งขวาของพื้นที่แรกถัดออกมาจากแนวคลองคูเมืองเดิม ซึ่งเป็นที่ตั้งของศาลาสนสถานและอดีต

⁵⁰ UNESCO. *Preliminary Report on the Draft Recommendation on the Historic Urban Landscape. Recommendation on the historic urban landscape* (n.p.: UNESCO, 2010).

⁵¹ เทียมศุภย์ ศิริศรีศักดิ์, "Conservation of Bangkok old town," *Habitat International* 33, no. 4 (2552): 405-411.

วังที่ประทับของเจ้านายพระองค์สำคัญ และพื้นที่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของกรุงธนบุรีซึ่งเป็นพื้นที่ใกล้ชิดและมีวัฒนธรรมอันต่อเนื่องกัน

การกำหนดเรื่องความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีแนวโน้มในการหันมาสนใจสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์มากกว่าการพิจารณาความซับซ้อนและความหลากหลายของมรดกในชีวิตประจำวันของผู้คนในท้องถิ่น การขยายตัวของการพัฒนาการท่องเที่ยวทำให้เกิดโครงการพัฒนาพื้นที่แหล่งมรดกเมืองอย่างถนนราชดำเนิน โดยมีการวางแผนเพื่อสร้างโรงแรมระดับนานาชาติในพื้นที่ และมีการขับไล่พื้นที่ชุมชนเพื่อจัดสร้างเป็นสวนสาธารณะขนาดใหญ่ ซึ่งการดำเนินโครงการลักษณะดังกล่าวนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อบรรยากาศและวิถีของคนในพื้นที่ ดังนั้น ความร่วมมือและการทำตกลงระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชุมชนในท้องถิ่นถือเป็นเรื่องจำเป็นแผนการพัฒนาการอนุรักษ์และการจัดการ โดยร่วมกันจัดการบริบททางด้านกายภาพและเศรษฐกิจของพื้นที่ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการในพื้นที่มรดกทางวัฒนธรรมจำต้องอาศัยปัจจัยที่สำคัญที่สุดมาเกี่ยวเนื่องกันคือ “นโยบายของรัฐบาล” ที่จะส่งเสริมการให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม ทั้งในประเด็นเชื้อชาติ ศาสนา อาชีพ และขนบธรรมเนียมต่าง ๆ นั้นสอดคล้องกับการเปิดโอกาสการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวในระดับชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาพื้นที่เมืองซึ่งช่วยสนับสนุนเศรษฐกิจทั้งในชุมชนและระดับประเทศ

อัฐมา โภคาพานิชวงษ์ ได้เขียนบทความเรื่อง “การรื้อฟื้นเมืองน่านอยู่ : การโหยหาอดีตและการสร้างพื้นที่ทางสังคมของชนชั้นกลาง”⁵² ที่ได้กล่าวถึงเรื่องการรวมตัวกันของกลุ่มคนเพื่อเรียกร้องความเป็นชุมชนหรือประชาคม โดยให้มีการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อการทำกิจกรรมร่วมกันของกลุ่มคน แนวคิดนี้ได้เกิดขึ้นท่ามกลางภาวะการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมือง ซึ่งมีที่มาจากความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมในพัฒนาเศรษฐกิจ จากสภาพสังคมดังกล่าวจึงทำให้เกิดแนวคิดเรื่องการโหยหาอดีต การตั้งความหวังถึงสังคมในอุดมคติ และต้องการสร้างเมืองน่านอยู่ โดยได้ยกตัวอย่างกรณีศึกษาการพัฒนาพื้นที่ของ “ประชาคมบางลำพู” และ “ชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่อ๊ว” ในพื้นที่ย่านถนนพระอาทิตย์

ในบทความดังกล่าวได้อธิบายถึงการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเมืองมีที่มาจากการตื่นตัวกับปัญหาการขยายตัวของพื้นที่เมืองที่เกินความพอดี นักวางผังเมืองจึงได้มีการเสนอแนวคิดการพัฒนาเมืองในรูปแบบต่าง ๆ หนึ่งในนั้นคือแนวคิดการพัฒนาเมืองแบบยั่งยืน โดยการสร้างพื้นที่

⁵² อัฐมา โภคาพานิชวงษ์, “การรื้อฟื้นเมืองน่านอยู่ : nostalgia กับการสร้างพื้นที่ทางสังคมของชนชั้นกลาง” (เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา วันที่ 27-29 มีนาคม 2545 ณ ศูนย์มานุษยวิทยา สิริธร, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545).

สาธารณะใจกลางเมืองเพื่อเป็นแหล่งในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ต่อมาเมื่อวิถีชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ยึดถือความเป็นปัจเจกบุคคลมากขึ้น การเรียกร้องพื้นที่สาธารณะจึงได้ถูกกำหนดให้เป็นสถานที่ในการหาความพอใจของแต่ละคนมากกว่าการเป็นศูนย์กลางของกลุ่มคน เช่นเดียวกับประเทศไทยการสั่งสมของปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต และความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรม จึงมีการหันมาให้ความสนใจกับการปะทะสังสรรค์ของผู้คนในย่านชุมชนเก่า โดยมีการรวมตัวกันของนักวิชาการและองค์กรต่าง ๆ เพื่อเคลื่อนไหวในการแก้ปัญหาเมืองเรื่องสิ่งแวดล้อมและการสร้างความรู้สึกชุมชน อย่างเช่นการก่อตั้ง “บางกอกฟอรัม” ซึ่งมีกิจกรรมที่โดดเด่นคือการจัดเสวนาความงามของเมือง คีนชีวิตให้กรุงเทพฯ ตามชุมชนต่าง ๆ และการจัดงานถนนคนเดิน โดยมีเป้าหมายหลักคือการเรียกร้องพื้นที่สาธารณะ เช่น ลานวัดและตลาด ในอดีต ซึ่งปัจจุบันได้ขาดหายไปในพื้นที่เขตเมือง ทำให้เกิดการรวมตัวของกลุ่มประชาคมของคนท้องถิ่นและชุมชนทางความคิดที่อิงภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่สาธารณะในเชิงกายภาพมากกว่าเชิงความคิด โดยเฉพาะย่านเก่า ตึกเก่า โบราณสถานต่าง ๆ ที่มีลักษณะของประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรมที่ชัดเจน

ความเสื่อมโทรมของพื้นที่เมืองทั้งในทางกายภาพและทางวัฒนธรรมก่อให้เกิดการตื่นตัวของประชาสังคม ซึ่งถือเป็นภาคสังคมที่เข้ามารองรับ ปกป้อง หรือรวมกลุ่มปัจเจกบุคคลเพื่อบรรเทาความอ่อนแอ เหนงหาย และแปลกแยกในสังคมสมัยใหม่ ด้วยการจำลองพื้นที่ทางสังคมซึ่งถือเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่เคยขาดหายไปขึ้นมาใหม่ ย่านถนนพระอาทิตย์เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีประชาสังคมอย่างบางกอกฟอรัมเข้าไปจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน และภายหลังได้ขยายตัวไปสู่การเป็นประชาคมบางลำพู ซึ่งเป็นการรวมตัวของชนชั้นกลางที่ประกอบด้วยนักเรียนนักศึกษา ครูอาจารย์ ร้านค้า และชุมชนต่าง ๆ แต่ภายหลังการรวมกลุ่มนี้ก็ได้เกิดความคลางแคลงใจและการแตกแยกทางความคิดระหว่างกลุ่มประชาคมกับชุมชนโดยเฉพาะชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่แจ้ขึ้น จากการที่แกนนำหลักในการจัดกิจกรรมของประชาคมส่วนใหญ่เป็นผู้ค้าขายริมถนนซึ่งมีสถานภาพและศักยภาพทางเศรษฐกิจและสังคม อีกทั้งที่ไม่ใช่คนในพื้นที่ดั้งเดิม แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาคมบางลำพูก็ประสบความสำเร็จในแง่ของการสร้างภาพลักษณ์พื้นที่จำลองภาพอดีตต่อสาธารณชน โดยที่คนภายนอกส่วนใหญ่ไม่สามารถรับรู้ได้ถึงความขัดแย้งของนิยามความเป็น “เมืองน่าอยู่” ของประชาคมบางลำพูและนิยามความเป็น “ชุมชนน่าอยู่” ของชุมชนในท้องถิ่นนั้น โดยความเป็นเมืองน่าอยู่นั้นเน้นกิจกรรมขนาดใหญ่ที่มีลักษณะเป็นทางการ มีแบบแผนของกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน เน้นเครือข่ายของสังคมในระดับกว้าง ให้ความสำคัญการสร้างค่านิยมการย้อนอดีตที่สวยงามของพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้กลายเป็นพื้นที่ในฝันอันเป็นศูนย์รวมของคนกลุ่มต่าง ๆ แต่ความเป็นชุมชนในฝันคือการร่วมกันทำกิจกรรมเล็ก ๆ ในระดับชุมชน ซึ่งมีรูปแบบไม่เป็นทางการ ไม่ซับซ้อน และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อย่างเช่นชุมชนตรอกเขียนนิวาสน์-ไก่แจ้ที่มีศูนย์รวมจิตใจคือศาลเพียงตา ซึ่งจะมีการรวมตัวกันทำพิธีบวงสรวงเสด็จพ่อหรือกรมหลวงจักรเจษฎา ในทุก ๆ วันขึ้นปีใหม่ และ

มีลานร้าวหรือลานต้นสนเป็นพื้นที่ส่วนกลางที่ใช้ในการพบปะพูดคุยของทั้งคนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง การสวนทางกันในเรื่องของความคิดและแนวทางการดำเนินงาน ประกอบกับการไม่มีบทบาทและส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการที่เปิดกว้างและโปร่งใส ทำให้การดำเนินการของประชาคมในสายตาของชุมชนจึงกลายเป็นเพียงการสร้างภาพและการสร้างพื้นที่ทางสังคมเพื่อผลประโยชน์ของคนบางกลุ่มเท่านั้น โดยได้อาศัยช่องทางการแสวงหาพื้นที่สาธารณะของปัจเจกชนจากการโยกย้ายอดีต ดังนั้นพื้นที่ของการรำลึกอดีตที่ขาดหายไปในเมืองที่เสื่อมโทรมจึงเป็นได้แค่เพียงพื้นที่สาธารณะเทียมที่สร้างขึ้นมาเพื่อทดแทนความสัมพันธ์แบบเดิม การสร้างภาพลักษณ์ใหม่เสมือนเก่าบทพื้นที่แบบเดิมทำให้เกิดการปิดกั้นภาพลักษณ์ที่แท้จริงของพื้นที่ที่มีความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงตามบริบททางสังคม ทำให้พื้นที่นั้น ๆ กลายเป็นแค่มรดกทางวัฒนธรรมที่หยุดนิ่ง อีกทั้งยังสร้างความแปลกแยกในความรู้ของคนท้องถิ่นด้วยกระบวนการทำให้เป็นอื่นท่ามกลางเมืองในฝันที่ไม่มีอยู่จริงซึ่งคนภายนอกพยายามสร้างขึ้นโดยมีนโยบายทางอำนาจแฝงอยู่

ความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในบริบทของพื้นที่เขตเมืองจึงถือเป็นประเด็นที่มีความซับซ้อนทั้งในด้านการจัดการอนุรักษ์และพัฒนาทั้งในเชิงกายภาพหรือพื้นที่และเชิงความคิดหรือวัฒนธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดแล้วว่ามรดกทางวัฒนธรรมมิใช่เรื่องของความเป็นเจ้าของโดยผู้ใดผู้หนึ่ง การเปิดรับในความหลากหลายและความเปลี่ยนแปลงในบริบทของพื้นที่และผู้คน การประเมินผลกระทบและการจัดการที่เหมาะสมโดยไม่ละทิ้งทั้งมิติทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในเขตเมืองจึงเป็นเสมือนหลักการที่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวหากแต่ต้องพิจารณาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาเพื่อเลือกสรรแนวทางที่ลงตัวที่สุด

หากลองนำคุณูปการจากวิธีคิดของร็องซีแยร์มาพิจารณาประกอบกับการดำเนินงานของรัฐในการจัดการพื้นที่สาธารณะภายใต้กรอบคิดของแผนพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่า แนวคิดสุนทรียศาสตร์ของร็องซีแยร์ ช่วยให้เกิดความเข้าใจถึงระเบียบการรับรู้หลักเกี่ยวกับการใช้พื้นที่สาธารณะในสังคมไทยโดยเฉพาะในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ที่มีลักษณะของการจัดวางผู้คนและกิจกรรมไว้ในพื้นที่เฉพาะแบบหนึ่งเท่านั้น และการแบ่งแยกการรับรู้นี้ได้ทำให้ผู้คนและรวมถึงกิจกรรมบางประเภทไม่สามารถปรากฏบนพื้นที่นี้ได้ ซึ่งรูปธรรมของการแบ่งแยกการรับรู้ก็คือ กฎหมาย/ข้อห้าม ต่าง ๆ และกิจกรรมที่เกิดขึ้น โดยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของเกณฑ์การแบ่งแยก การรับรู้ดังกล่าวอาจพิจารณาได้ว่า การสถาปนาการแบ่งแยกการรับรู้เกี่ยวกับการใช้พื้นที่สาธารณะขึ้นมานี้ รัฐและชนชั้นบางกลุ่มพยายามจะนำเสนอผลักดันผ่านแผนพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ระเบียบกฎหมายข้อบังคับ งานเขียน บทสัมภาษณ์ ฯลฯ อันเป็นระเบียบวิธีคิดที่มุ่งรักษาความไม่เท่าเทียมของความสัมพันธ์ทางอำนาจในสังคม และได้สร้างการกีดกันคนบางกลุ่ม และกิจกรรมบางประเภทให้ออกไปจากการร่วมใช้ประโยชน์ในพื้นที่ผ่านการณรงค์การใช้พื้นที่ที่มีแต่ด้าน

ที่เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์และด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยว หรือการใช้เหตุผลเรื่องของ “ความงามและความเหมาะสม” ของ การพัฒนาเมือง

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการผลักดันแผนพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ที่ ภาควิชาปฏิบัติ การของแผนพัฒนานี้ได้สร้าง “สภาวะไร้คุณสมบัติ” ของผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ขึ้นมานั้น ก็ยังคงมีผู้คนที่ยังคัดค้านที่จะใช้ยุทธวิธีต่าง ๆ ในการแย่งชิงใช้พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ภายใต้เงื่อนไขข้อจำกัดที่ดำรงอยู่ ไม่ว่าจะเป็นการตื้อดิ่งไม่ยอมย้ายออกของคนชุมชนชนป้อมมหากาฬซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกเวนคืน การขายของในช่วงเทศกาลงานพิธีทางศาสนา หรือการเข้าไปนั่งพักผ่อนของผู้ที่มีอาชีพเก็บขยะ รวมไปถึงการรวมกลุ่มเพื่อต่อรองของพ่อค้าแม่ขายในการขอใช้พื้นที่ ซึ่งความพยายามเหล่านี้ในแง่หนึ่งแล้วก็เท่ากับเป็นการตั้งคำถามถึงมาตรการในการบริหารจัดการพื้นที่ของรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อประเด็นปัญหาที่ว่าเหตุใดประชาชนอย่างพวกเขาจึงไม่มีสิทธิในการ ร่วมใช้พื้นที่ “สาธารณะ” ซึ่งในทางหลักการแล้วควรจะเป็นพื้นที่ที่รองรับประชาชนอย่างไม่เลือกหน้า และเป็นที่รองรับกิจกรรมที่หลากหลาย การเมืองของสุนทรียศาสตร์จึงเอื้อให้เราตระหนักว่าผู้คนที่ถูกทำให้ไร้คุณสมบัติจากระบบวิธีคิดหลักที่ดำรงอยู่ สามารถสร้างการรับรู้เกี่ยวกับการใช้พื้นที่สาธารณะขึ้นมาใหม่ พร้อมทั้งยืนยันสิทธิของตนเองในระบบการรับรู้ด้วย และผู้คนเหล่านี้เองยังมีศักยภาพในการเป็นตัวแสดงทางการเมืองที่ มีบทบาทแข็งขันในสังคมประชาธิปไตยด้วย

2.4 ภูมิทัศน์วัฒนธรรมและภูมิสังคมอันเป็นรากเหง้าของพื้นที่เมืองของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ และบริบทปัจจุบัน

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (Cultural Landscape) หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่ปรากฏให้เห็น อย่างเป็นรูปธรรมและสัมผัสได้ด้วยความรู้สึกในลักษณะนามธรรม อันเป็นสิ่งที่ผู้คนสังคมยอมรับร่วมกัน เพื่อสร้างความเจริญอกงามและพัฒนาสังคมของมนุษย์ โดยยูเนสโกได้แบ่งภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ ภูมิทัศน์ซึ่งได้ออกแบบและสร้างสรรค์อย่างตั้งใจจากมนุษย์ เช่น สวนสวนสาธารณะ ภูมิทัศน์ที่มีวิวัฒนาการอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ศาสนา และความเชื่อ และภูมิทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม หรือองค์ประกอบทางธรรมชาติ⁵³

⁵³ Teeraphah, *THE THINGS ABOUT CULTURE AND HERITAGE*, สืบค้นเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2563. <https://teeraphah.wordpress.com/author/teeraphah/>.

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ถือกำเนิดขึ้นจากการเล็งเห็นภาวะของการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อการพัฒนาและเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้เข้ามาทำให้ระบบนิเวศและวัฒนธรรมเกิดความเป็นพลวัต การจัดการจึงเข้ามามีบทบาทในการป้องกันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและรุนแรงจนเกินไป มีการผ่อนปรนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบค่อยเป็นค่อยไปในส่วนที่เปลี่ยนแปลงได้ เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมที่มีความเหมาะสมและลงตัวกับชุมชนให้มากที่สุด ทั้งนี้ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมมีคุณค่าในด้านต่าง ๆ ทั้งในเชิงสัญลักษณ์ เชิงวิชาการ เชิงสุนทรียะ เชิงเศรษฐกิจ หรือคุณค่าต่อชุมชนและการเมืองการปกครอง ซึ่งคุณค่าเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการจัดการเนื่องจากหากสูญหายหรือถูกทำลายไปแล้วจะไม่มีสิ่งทดแทนหรือทำขึ้นใหม่ รวมทั้งยังเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเป็นอยู่และเอกลักษณ์ของสังคมนั้น และเป็นพื้นฐานอย่างหนึ่งของการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน โดยการจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีวัตถุประสงค์คือ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมในการวางแผนและดำเนินงานรักษาคุณค่า เพื่อวิเคราะห์ วางแผน และดำเนินงานอย่างเหมาะสม เพื่อสร้างความตระหนักในคุณค่าและความสำคัญแก่สมาชิกในสังคม และเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคมที่เป็นเจ้าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม

การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีแผนการจัดการเบื้องต้น 3 ขั้นตอน โดยมีการศึกษาข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับพื้นที่และโครงสร้างของโครงการ มีการประเมินและกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดการรวมทั้งแสดงเหตุผลประกอบ และมีการกำหนดวิธีการและเครื่องมือที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ อีกทั้งการจัดการนี้ต้องอาศัยการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการที่มีอยู่ในปัจจุบัน แต่ต้องไม่ทำลายทรัพยากรซึ่งจะเป็นที่ต้องการในอนาคต โดยมีการใช้ทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรมให้เกิดประโยชน์สูงสุดโดยต้องคำนึงถึงขีดจำกัดของพื้นที่ในแต่ละแห่งด้วย อีกทั้งต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของผู้อยู่อาศัยภายในพื้นที่ด้วย เพื่อการพัฒนาอย่างมั่นคง ปกป้องเอกลักษณ์ และสามารถสืบสานสิ่งที่ดีของชุมชนเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตต่อไป โดยไม่เล็งเห็นเรื่องการพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวที่มีความสำคัญไปกว่าการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน การจัดการภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีอยู่หลายรูปแบบ ซึ่งต้องนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ โดยมีแนวทางการจัดการต่าง ๆ ได้แก่ การดูแลรักษา (maintenance) เป็นการรักษาสภาพให้มั่นคงสมบูรณ์ ตรวจสอบสภาพและดูแลอย่างสม่ำเสมอสามารถนำไปปรับใช้กับภูมิทัศน์ได้โดยการปรับสภาพแวดล้อมให้เรียบร้อยสะอาดตาและมีสภาพเหมาะแก่การใช้สอยพื้นที่ การรักษาให้คงสภาพ (preservation) เป็นการอนุรักษ์สภาพเดิมเอาไว้ ไม่นำสิ่งแปลกปลอมมาสร้างต่อเติมมากกว่าการเสริมความแข็งแรง การบูรณปฏิสังขรณ์ (restoration) เป็นการซ่อมแซมปรับปรุงสิ่งต่าง ๆ โดยให้มีสภาพกลมกลืนกับของเดิมมากที่สุดแต่ควรให้สามารถแยกแยะออกจากกันได้ และอาจจะรวมไปถึงการรื้อถอนสิ่งต่อเติมที่แปลกปลอมและทำให้คุณค่ามรดกของสิ่งนั้นลดลงไปด้วย การสร้างขึ้นใหม่ (reconstruction) เป็นการทำให้สิ่งที่เสียรูปร่างไปหรือ

พังทลายลงกลับมาอยู่ในรูปแบบที่เคยเป็นด้วยจุดประสงค์การใช้สอยร่วมสมัย การปรับประโยชน์ใช้สอยใหม่ (adaptation) เป็นการเปลี่ยนแปลงหน้าที่เดิมของสิ่งต่าง ๆ เพื่อมาตอบสนองหน้าที่ใช้สอยใหม่ ๆ แต่ต้องคำนึงถึงคุณค่าด้านต่าง ๆ ทางมรดกวัฒนธรรมเป็นหลัก และการพัฒนาและสร้างสรรค์ใหม่ (development and creation) เป็นการใช้สอยพื้นที่อย่างมีคุณค่า โดยเกิดประโยชน์สูงสุดต่อพื้นที่และส่งผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด

อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ก่อให้เกิดประเด็นและปัญหาหลายประการ ได้แก่ การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในการวางผังเมืองรวม โดยมีการกระจายอำนาจให้องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการวางผังด้วยตนเอง แต่โครงการพัฒนาบางส่วนกลับไม่ประสบผลสำเร็จเนื่องจากขาดข้อมูลที่เพียงพอและแม่นยำ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงของภูมิทัศน์ที่อยู่นอกเหนือการควบคุม การอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในฐานะที่เป็นสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม โดยมีการดำเนินงานภายใต้โครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมไทย (Thai cultural environment project [TCEP]) มีการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมในพื้นที่ชุมชนกรุงเทพฯ นนทบุรี และสมุทรสงคราม โดยมีพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จที่สุดคือ อัมพวา ซึ่งมีการรื้อฟื้นตลาดน้ำและองค์ความรู้เรื่องที่ดินและระบบชลประทานเพื่อการเกษตร แต่การดำเนินงานนี้ก็มีปัญหาในทางระบบแนวคิดที่รับจากประเทศเดนมาร์กซึ่งยังไม่ค่อยสอดคล้องกับแนวคิดแบบของไทยนัก และการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมภายใต้กรอบของกระทรวงวัฒนธรรม ภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้รับการคุ้มครองในฐานะของโบราณสถานตามพระราชบัญญัติฯ มีความพยายามในการอนุรักษ์จากกระทรวงวัฒนธรรมโดยโครงการภูมิทัศน์วัฒนธรรม จากความร่วมมือของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติและคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร โครงการนี้มีจุดมุ่งหมายคือการปรับปรุงภูมิทัศน์ สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ การทำฐานข้อมูลและการศึกษา แต่โครงการนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาในการทำให้ท้องถิ่นไม่มีอิสระในการจัดการภูมิทัศน์ของตนเอง ประเด็นปัญหาอีกประการหนึ่งคือการจำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นสามกลุ่ม คือ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบภูมิทัศน์นำวัฒนธรรมหรือแบบชนบท ภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบลักษณะเด่นร่วมกันทั้งภูมิทัศน์และวัฒนธรรมหรือแบบกึ่งเมืองกึ่งชนบท และภูมิทัศน์วัฒนธรรมแบบวัฒนธรรมนำภูมิทัศน์หรือแบบเมือง แต่การแบ่งแยกเช่นนี้ไม่เหมาะสม เนื่องจากทำให้มีการมองสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมแบบไม่เป็นองค์รวม ซึ่งเป็นปัญหาในการอธิบายวิสัยทัศน์และการแบ่งแยกระดับชั้นอันเกิดจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะถูกคนบางกลุ่มมองว่าเป็นเรื่องของผลประโยชน์ทางด้านการเมืองซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ปัจจุบันแนวโน้มของการอนุรักษ์ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมก็ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า เรามีแนวโน้มในการพัฒนาการอนุรักษ์จากเดิมที่มีเฉพาะเรื่องของวัดและวังมาสู่การให้ความสนใจต่อเรื่องของคนและสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น

อีกทั้งชุมชนในท้องถิ่นยังมีบทบาทในการอนุรักษ์และจัดการพื้นที่และวัฒนธรรมซึ่งมีความหลากหลายให้อยู่ร่วมกันได้อย่างลงตัว

นอกจากนี้ยังมีประเด็นของสิทธิมนุษยชน ที่ถึงแม้จะยังไม่มีภาพหลายอย่างเต็มรูปแบบและทั่วถึงก็ตาม แต่แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนในไทยมีการพัฒนาที่เริ่มจากการยอมรับสิทธิที่มีมาโดยกำเนิดและการยึดถือในเรื่องบรรทัดศีลและระบบอุปถัมภ์ เช่นเดียวกับแนวคิดทางตะวันตกที่เชื่อถือในชีวิตที่กำเนิดและถูกกำหนดโดยพระเจ้า การถูกจำกัดสิทธิของผู้อยู่ใต้ปกครองกระตุ้นให้เกิดเหตุการณ์การเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ เช่น การปฏิวัติในอเมริกา ใน ค.ศ.1776 และการปฏิวัติฝรั่งเศส ใน ค.ศ.1789 เพื่อเรียกร้องเรื่องศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการให้ความสำคัญกับสิทธิพลเมือง โดยแบ่งออกเป็นสิทธิตามธรรมชาติที่ได้มาโดยกำเนิดและสิทธิที่ได้รับการรับรองโดยกฎหมายเพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และหลังจากเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้ทำการรับรองกฎบัตรสหประชาชาติ (UN charter) เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และภายหลังมีการประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน และมีการประกาศรับรองกติการะหว่างประเทศ 2 ฉบับ ซึ่งว่าด้วยเรื่องของสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองตามลำดับ

โดยแนวคิดเรื่องสิทธิทางวัฒนธรรมนั้นปรากฏในกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งมีข้อที่ระบุถึงวัฒนธรรมไว้โดยตรงในประเด็นข้อห้ามการเลือกปฏิบัติจากมิติทางวัฒนธรรม การส่งเสริมความเข้าใจ ความอดกลั้น และมิตรภาพระหว่างคนกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มเชื้อชาติ และศาสนา เพื่อธำรงไว้ซึ่งสันติภาพ และการมีส่วนร่วมทางวัฒนธรรมในการอุปถัมภ์และได้รับการคุ้มครองสิทธิประโยชน์ที่เกิดจากผลผลิตทางวิทยาศาสตร์ วรรณกรรม และศิลปกรรม เป็นที่ยอมรับว่าเรื่องของสิทธินั้นมีหลายมิติที่ซับซ้อน ต้องมีพิจารณาในแบบองค์รวมและไม่อาจกำหนดในขอบเขตที่จำกัดได้ โดยนอกจากนี้ยังมีการออกอนุสัญญา (convention) และปฏิญญา (declaration) เกี่ยวกับสิทธิทางวัฒนธรรมหลายฉบับโดยองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) โดยกล่าวถึงเรื่องความหลากหลายทางวัฒนธรรม, การคุ้มครองส่งเสริมการแสดงออกในความหลากหลายทางวัฒนธรรม, สิทธิทางวัฒนธรรม และการลงทุนในความหลากหลายทางวัฒนธรรมและการสานเสวนาระหว่างวัฒนธรรม

สิทธิทางวัฒนธรรมหมายถึงสิทธิด้านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและมรดกทางวัฒนธรรม และเสรีภาพที่จะมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงสลับได้ วัฒนธรรมมีความหลากหลายและไม่จำเป็นต้องผูกโยงกับชาติพันธุ์หรือศาสนา เนื่องจากการแพร่กระจายและการหยิบยืมทางวัฒนธรรมด้วยการเคลื่อนย้ายของผู้คนและหลาย ๆ ปัจจัย ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์และทุนนิยมทำให้เกิดการเอาเปรียบทางวัฒนธรรม เรื่องของสิทธิมนุษยชนในมิติทางวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้อง กับเรื่องของความหลากหลายทางวัฒนธรรม มรดกทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม วัฒนธรรม

กับการพัฒนาที่ยั่งยืน วัฒนธรรมและทรัพย์สินทางปัญญา ชุมชนทางวัฒนธรรม และเสรีภาพในการแสดงออกทางวัฒนธรรมได้รับการสนใจมากยิ่งขึ้น

2.5 เกณฑ์ในการพัฒนาเมือง

2.5.1 การกำหนดวิสัยทัศน์ในการวางแผนเชิงกายภาพของเมือง

เมืองแต่ละประเภทมีลักษณะและแนวทางในการวางแผนแตกต่างกัน เนื่องจากมีประเด็น ในการพัฒนาและความต้องการเชิงพื้นที่ที่แตกต่างกัน ลักษณะและแนวทางเฉพาะของเมืองแต่ละประเภทมีอิทธิพลต่อการจัดวางตำแหน่ง ขนาดพื้นที่ใช้สอย และการจัดเตรียมโครงสร้างพื้นฐานในการพัฒนาเป็นอย่างมาก การกำหนดลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของเมืองที่ถูกต้องเหมาะสมจึงเป็นเกณฑ์ประการแรก เพื่อนำไปสู่การจัดเตรียมองค์ประกอบเชิงกายภาพในรูปแบบของการพัฒนาเมืองต่อไป

2.5.2 ข้อกำหนดมาตรฐานเชิงพื้นที่สำหรับการวางผังเมืองและผังเมืองเฉพาะ

เมื่อได้ลักษณะ แนวทาง และวิสัยทัศน์ในการวางแผนเชิงกายภาพของเมืองแต่ละประเภทแล้ว จะนำไปสู่การกำหนดหมวดหมู่และองค์ประกอบด้านกายภาพที่เกี่ยวข้องกับการวางผังเมืองตามสภาพทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของแต่ละเมือง มีเป้าหมายเพื่อให้มีหลักเกณฑ์ด้านการวางผังเมือง อย่างเหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ของเมือง เพื่อให้มีองค์ประกอบเชิงพื้นที่ที่สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาในอนาคตต่อไป เช่น รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินความหนาแน่น โครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ทั้ง สาธารณูปโภคและสาธารณูปการ (Office of Transport and Traffic Policy Planning, 2013) ซึ่งจะศึกษาทั้ง ข้อกำหนดมาตรฐานของผังเมืองรวมเมือง และผังเมืองเฉพาะ ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งในวิธีการและขอบเขต ของข้อกำหนด

2.5.3 กำหนดรูปแบบและวิธีการบริหารจัดการเมืองที่เหมาะสม

พื้นที่เมืองแต่ละแห่งนั้นมีลักษณะ แนวทาง และองค์ประกอบทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมที่แตกต่างกัน ส่งผลให้มีประเด็นและภาคีในการพัฒนาที่แตกต่างกันไป ด้วยการบริหารจัดการเมืองจึงจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่เหมาะสมกับประเภทของเมือง ทั้งแบบเป็นทางการ (formal procedure) เช่น กฎหมาย ระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน และแบบไม่เป็นทางการ (informal procedure) ที่ใช้กลไกความร่วมมือและประสานงานแบบสมัครใจเพื่อหาทางออกในการพัฒนาเมืองร่วมกัน รวมถึงประเด็นหลักในการพัฒนาเมือง ลำดับการพัฒนาเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์และเป้าหมายที่ได้วางไว้ และการสร้างกลไกในการประสานการพัฒนาเมืองให้ดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.6 บทเรียนในการพัฒนาเมืองจากกรณีศึกษาในต่างประเทศ

อาจกล่าวได้ว่าการอนุรักษ์เป็นกระบวนการของความสำนึกร่วม ที่เกิดจากความรู้สึกหวงแหน ต้องการปกป้อง รักษา และคืนสภาพที่ดี ให้กับสิ่งที่มีคุณค่าในทางศิลปกรรมหรือประวัติศาสตร์ในสังคมนั้น ๆ โดยเริ่มแรกอาจมาจากการเห็นพ้องของคนกลุ่มหนึ่งที่ต้องการธำรงรักษาสิ่งเหล่านี้ในฐานะสมบัติหรือผลประโยชน์ส่วนตนในพื้นที่อันเป็นเอกภาพของตน แต่ภายหลังจากการเผชิญภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและภาวะสงคราม ทำให้ต้องมีการรื้อถอนโครงสร้างเพื่อวางรากฐานของการอนุรักษ์ขึ้นมาใหม่ เพราะสิ่งที่เข้าข่ายความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมนั้นได้กลับกลายเป็นสมบัติของมนุษยชาติ จึงเป็นหน้าที่ความรับผิดชอบที่ต้องมีการทำความเข้าใจพื้นฐานร่วมกันเพื่อสร้างกฎสากลในการอนุรักษ์ระดับนานาชาติ

กฎบัตรเวนิส (The Venice Charter) จึงถือเป็นเสถียรภาพทางการตกลงของการอนุรักษ์สมัยใหม่ (Modern Conservation) ที่ถือกำเนิดขึ้นเมื่อปี 1964 หลังจากผ่านการพัฒนาที่สำคัญอย่างอนุสัญญาเฮก (Hague Convention) และกฎบัตรเอเธนส์ (The Athens Charter) มาตามลำดับ โดยกฎบัตรเวนิสมีสาระสำคัญเกี่ยวกับนิยามของโบราณสถานและบริบทโดยรอบในฐานะมรดกของส่วนกลาง (Common heritage) และกระบวนการอนุรักษ์ที่เน้นเรื่องการพิสูจน์ความแท้ (Authenticity) ซึ่งถือได้ว่าเป็นนิยามการอนุรักษ์ที่ค่อนข้างห่างไกลจากความเป็นตะวันออกหรือแม้กระทั่งความเป็นไทย เนื่องจากกฎบัตรเวนิสมาจากการอนุรักษ์แบบตะวันตกจากประเทศอิตาลี

นิยามต่าง ๆ เกี่ยวกับโบราณสถานและการอนุรักษ์ที่ถูกกล่าวถึงในกฎบัตรเวนิสนั้นครอบคลุมตั้งแต่การให้ความหมายของคำว่าโบราณสถานว่าคือองค์ประกอบของพื้นที่ทั้งตัวสถาปัตยกรรมและพื้นที่โดยรอบ ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการอนุรักษ์และฟื้นฟูในลักษณะของสหวิทยาการ ไปจนถึงการนิยามความแตกต่างของคำต่าง ๆ ได้แก่ การอนุรักษ์ (Conservation) ซึ่งถือเป็นเพียงภาพรวมของนิยามการปกป้องมรดกทั้งหมด ไม่ใช่ นิยามของการปฏิบัติ ส่วนคำว่า การฟื้นฟูบูรณะ (Restoration) เป็นนิยามของการปฏิบัติงานเพื่อสงวนรักษาและเผยให้เห็นคุณค่า โดยเน้นเรื่องการใช้วัสดุใหม่เท่าที่จำเป็น ซึ่งต้องมีกระบวนการทำให้กลมกลืนกับวัสดุเดิมไปพร้อม ๆ กับการแสดงให้เห็นความแตกต่างด้วย เรื่องของสถานที่ทางประวัติศาสตร์ (Historic site) ที่ต้องมีการอนุรักษ์และปกป้องแบบบูรณาภาพ (Integrity) เรื่องของการขุดค้น (Excavation) ที่ต้องมีการรักษาซากปรักหักพังให้มีความมั่นคงถาวรและอนุญาตให้มีการสร้างขึ้นใหม่ (Reconstruction) ในลักษณะของการประกอบคืนรูป (Anastylosis) ได้เท่านั้น และเรื่องของการเผยแพร่สู่สาธารณะ (Publication) ที่ต้องมีการชี้แจงที่มาที่ไปของการทุกกระบวนการในการดำเนินงานอนุรักษ์

จากการที่ประเทศต่าง ๆ ได้นำหลักการของกฎบัตรเวนิสมาปรับใช้และเพิ่มเติมกฎบัตรสำคัญอื่น ๆ ออกมาเพื่อเสริมหลักการปฏิบัติงาน ได้แก่ กฎบัตรเบอร์รา (Burra Charter) และเอกสาร

นาราว่ด้วยความแท้ (Nara Document on Authenticity) เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงการลดข้อขัดแย้งในบริบทของการปรับใช้กฎบัตรเวนิสกับลักษณะมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศต่าง ๆ ที่แตกต่างจากภูมิภาคในยุโรป โดยเฉพาะภูมิภาคเอเชียที่มีปัจจัยการทำลายมรดกทางวัฒนธรรมมาจากการเติบโตทางเศรษฐกิจและประชากร มิใช่จากภัยสงครามเช่นยุโรป และจากการที่ในปัจจุบันกฎบัตรเวนิสมีลักษณะมุมมองที่แคบเกินไปและไม่ตอบสนองความต้องการของสังคม เนื่องจากมีลักษณะของการความพยายามที่ต้องการให้การอนุรักษ์เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วโลก ซึ่งขัดแย้งกับความหลากหลายทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ต่างจากเมื่อกว่า 40 ปีที่แล้วเป็นอย่างมาก จึงทำให้สมควรต้องมีการพิจารณาและปรับปรุงให้หลักการและนิยามที่ปรากฏในกฎบัตรเวนิสมีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

ส่วนเนื้อหาในระเบียบของกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ซึ่งมีการนิยามความหมายและหลักการของกระบวนการทั้งที่คล้ายคลึงและแตกต่างกับกฎบัตรเวนิส และกฎบัตรเบอร์รา โดยมีข้อที่น่าสังเกตคือเรื่องของการบูรณะ (Restoration) ในกฎบัตรเบอร์รากำหนดว่าจะต้องไม่มีการเพิ่มเติมวัสดุใหม่เข้าไปเลย แต่กฎระเบียบของไทยจะสอดคล้องกับกฎบัตรเวนิสตรงที่สามารถทำการซ่อมแซมให้กลับสู่สภาพเดิมโดยเพิ่มเติมวัสดุใหม่เข้าไปได้บ้าง แต่ต้องทำให้เห็นความแตกต่างของวัสดุด้วย เมื่อเทียบกับในอดีตการอนุรักษ์ของไทยก็เคยมีการนิยามศัพท์ในความหมายที่เข้าใจกันโดยดั้งเดิมมาแล้ว เช่น คำว่า ปฏิสังขรณ์ ซึ่งก็คือคำว่า การซ่อม ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวไว้ในปาฐกถาเรื่อง สนวนของโบราณ ว่า หมายถึง การทำให้ดีสมบูรณ์ดังเดิม โดยคงแบบเดิมไว้ ไม่ให้รื้อทำลายเพื่อสร้างของใหม่ขึ้นมาแทน โดยอาจไม่ได้เน้นในเรื่องของความเป็นของแท้ของวัสดุอย่างกฎบัตรเวนิส

บทที่ 3

ข้อมูลสภาพของพื้นที่วิจัย

3.1 ประวัติความเป็นมาของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์โดยสังเขป

พื้นที่ตั้งบริเวณเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในอดีตคือ ตำบลบางกอก ซึ่งมีพื้นที่ทั้งฝั่งพระนคร และฝั่งธนบุรีรวมเป็นแผ่นดินผืนเดียวกันมาก่อนและเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองท่ามาแต่โบราณ โดยเส้นทางของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิมมีลักษณะคดเคี้ยวเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการติดต่อค้าขาย พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาหลายพระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคลองลัดขึ้นหลายช่วงเพื่อลดระยะทางการเดินเรือจากกรุงศรีอยุธยาเพื่อออกสู่ปากน้ำเพื่อเข้าสู่เส้นทางค้าทางทะเล โดยเฉพาะในรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราชได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการขุดคลองลัดบางกอกซึ่งในปัจจุบันคือจุดที่เชื่อมต่อจากคลองบางกอกน้อยถึงคลองบางกอกใหญ่ นั่นคือบริเวณมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ เลียบด้านข้างพระบรมมหาราชวังถึงบริเวณท่าเตียนในปัจจุบัน จนเป็นสาเหตุให้แม่น้ำเปลี่ยนทิศทางจนคลองลัดที่ขุดขึ้นขยายตัวกว้างออกจนกลายเป็นแม่น้ำสายหลัก ส่วนเส้นทางแม่น้ำเดิมกลับแคบลงและตื้นเขินจนเปลี่ยนสภาพกลายเป็นคลองบางกอกน้อยและคลองบางกอกใหญ่ในเวลาต่อมา ส่งผลให้สภาพพื้นที่ตำบลบางกอกเดิมจากเดิมเป็นแผ่นดินผืนเดียวกัน ต้องแยกออกเป็น 2 ผืน โดยมีแม่น้ำเจ้าพระยาผ่ากลางดังปัจจุบัน¹

ในสมัยธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังเพื่อใช้เป็นที่พักที่ประทับว่าราชการ ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า พระราชวังเดิม บริเวณฝั่งตรงข้ามเป็นชุมชนชาวจีน และเป็นที่ตั้งของวัดโพธิ์ (ปัจจุบัน คือ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม) เป็นศูนย์กลางชุมชนขณะนั้น ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ทรงสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ขึ้น และได้มีพระราชประสงค์ที่จะสร้างพระราชวังหลวงแห่งใหม่ในพื้นที่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชาวจีนย้ายบ้านเรือนไปตั้งที่บริเวณใกล้วัดสามปลื้มและวัดสามเพ็ง (ปัจจุบันคือ บริเวณวัดจักรวรรดิราชาวาสถึงวัดปทุมคงคา) จากนั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างกำแพงล้อมรอบพระนครพร้อมกับขุดคูพระนครใหม่

¹ คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปีพุทธศักราช 2525 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2525), 36-38.

และขุดคลองเชื่อม เชื่อมโยงให้พื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์มีสภาพเป็น “เกาะเมือง” ที่มีน้ำล้อมรอบ เหนือขึ้นเดียวกันกับกรุงศรีอยุธยา²

กรุงรัตนโกสินทร์ยุคแรกมีพื้นที่ภายในกำแพงเมือง 2,589 ไร่ เป็นพื้นที่ในเขตชั้นใน 1,125 ไร่ และเขตชั้นนอก 1,464 ไร่ ความยาวของกำแพงเมืองโดยรอบพระนคร ประมาณ 7.2 กิโลเมตร ตามแนวกำแพงเมืองมีป้อม 14 ป้อม ประตูเข้าออกพระนคร 63 ประตู โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ริ้วเอาอิฐจากกรุงศรีอยุธยา และกำแพงฝั่งธนบุรีเพื่อมาสร้างเป็นกำแพงของกรุงรัตนโกสินทร์ เนื่องด้วยในขณะนั้นการหาวัสดุก่อสร้างทำได้ยาก ประกอบความเร่งรีบในการสร้างบ้านแปงเมืองใหม่ไปพร้อมกับการศึกกับพม่า ทำให้จำเป็นต้องริ้วอิฐจากเมืองเก่าเพื่อมา สร้างกำแพงเมืองและป้อมปราการของเมืองใหม่ นอกจากนี้ การริ้วอิฐจากกรุงศรีอยุธยายังเพื่อป้องกันศัตรูมายึดพื้นที่ที่ถูกทิ้งร้างมาเป็นที่มั่นอีกด้วย³

การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์เริ่มต้นเมื่อปีพ.ศ. 2326 เนื่องจากสถานการณ์ขณะนั้น ต้องระงับข้าศึกที่จะเข้ามาโจมตีพระนคร ดังนั้น จึงมีการสร้างกรุงออกเป็น 2 ระยะ กล่าวคือ ระยะที่หนึ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รักษากรุงธนบุรีเป็นที่มั่นไว้ก่อน หากแต่ย้ายเฉพาะพระราชวังและสถานที่สำคัญต่าง ๆ ของทางราชการมาตั้งที่พระนครฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา และระยะที่สอง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ริ้ว กำแพงกรุงธนบุรีทางฝั่งตะวันตกเสีย คงรักษาแต่ที่ริมแม่น้ำเป็น เชื่อนหน้าพระนครที่สร้างใหม่ และให้ริ้วพระราชวังของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีลงกึ่งหนึ่ง คงเหลือ แต่กำแพงสกัดชั้นในเรียกว่า พระราชวังเดิม แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้เป็นที่ประทับของ พระราชวงศ์ผู้ใหญ่แห่งราชวงศ์จักรี (จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนนายเรือ) หลังจากนั้นทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มี การขุดคูคลองเพื่อเชื่อมการคมนาคมขนส่งในพระนครกับแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น คลองหลอด คลอง รอบกรุง เป็นต้น

ส่วนการวางผังเมืองและการใช้ที่ดินในสมัยรัชกาลที่ 1 นั้น มีพระราชประสงค์ให้ เหมือนกับดั่งสมัยอยุธยาเมื่อครั้ง “บ้านเมืองดี” มีการทำให้เมืองเป็นเกาะ และให้ที่ดินด้านทิศเหนือ เป็นที่ตั้งของวังหน้าหรือพระราชวังบวรสถานมงคล (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โรงละครแห่งชาติ และสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร) ที่ดินด้านทิศใต้เป็นที่ตั้ง

² มุลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม, *พระราชวังเดิม* (กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2539), 43.

³ ศูนย์ข้อมูลเกาะรัตนโกสินทร์, “ประวัติเกาะรัตนโกสินทร์”, สืบค้นเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2563, <http://www.resource.lib.su.ac.th/rattanakosin/index.php/overview/2014-10-29-03-31-01>.

ของพระบรมมหาราชวังหรือวังหลวงและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ระหว่างวังหน้ากับวังหลวงเป็นที่ตั้งของวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ที่สร้างมาก่อนตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ด้านหน้าวัดมหาธาตุเป็นทุ่งพระเมรุหรือท้องสนามหลวง ถัดไปเป็นที่ตั้งของศาลหลวง วังเจ้านาย โรงม้าหลวง ตึกดิน ลงไปตามลำดับ ด้านหลังพระบรมมหาราชวังและวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามเป็นที่ตั้งของกรมพระนครบาล คูก และหอกลอง ด้านหน้าของวัดพระเชตุพนฯ เป็นวังท่าเตียน ส่วนพื้นที่ระหว่างกำแพงวังด้านใต้กับ วัดพระเชตุพนฯ นั้น เป็นบ้านเรือนของเสนาบดีชั้นผู้ใหญ่ เขตชั้นนอกเป็นที่อยู่ของข้าราชการบริพารและข้าราชการชั้นผู้น้อย ตลอดจนราษฎรพากันมาจับจองเพื่อตั้งบ้านเรือน จึงมีความหนาแน่นทวีขึ้นเป็นลำดับตามระยะเวลาที่ผ่านมา บริเวณโดยรอบกำแพงพระนครทั้งภายในและนอกถือเป็นชานเมือง ขณะนั้นเป็นที่ตั้งของชุมชนที่ถูกกวาดต้อนมาจากเมืองประเทศราช เช่น ชาวเขมร อยู่ริมคลองรอบกรุงเอื้องปากคลองหลอด พวกมอญอยู่แถบสะพานมอญ และพวกมลายูอยู่แถบหน้าวัดชนะสงคราม เป็นต้น⁴

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ลักษณะทางกายภาพภายในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์มีการเปลี่ยนแปลงเพียงเล็กน้อย เช่น มีการขยายอาณาเขตพระบรมมหาราชวังไปทางทิศใต้จรดวัดพระเชตุพนฯ ขณะเดียวกันได้มีการตัดถนนระหว่างท้ายพระบรมมหาราชวังและวัดพระเชตุพนฯ เรียกว่า “ถนนท้ายวัง” ซึ่งมีความสำคัญต่อพระราชพิธีที่ต้องมีกระบวนแห่รอบ พระบรมมหาราชวังได้⁵

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าเป็นช่วงที่มีการก่อสร้างวัดใหม่และบูรณะปฏิสังขรณ์วัดเก่าหลายแห่ง เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์หลายพื้นที่ วัดที่สำคัญได้แก่ วัดราชบพิธดาราม ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างบนพื้นที่บริเวณติดกำแพงพระนครด้านทิศตะวันออกของพระบรมมหาราชวัง ซึ่งแต่เดิมบริเวณนี้เคยเป็นสวนผลไม้ริมกำแพงพระนคร มีเนื้อที่ ประมาณ 25 ไร่เศษ เป็นเขตที่ดินต่อกับบ้านของพระกฤษณรักษ์ พระรามวิไชย และนางจันทร์ภรรยา หลวงอภัยพิทักษ์ (อยู่) นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ภูเขาทองดังเช่นสมัยอยุธยา ซึ่งปัจจุบัน กลายเป็นจุดเด่นที่สำคัญของกรุงเทพมหานคร เป็นต้น⁶

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 26 เรื่อง ตำนานวังเก่าในกรุงเทพฯ และภาคที่ 13* (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474).

⁵ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, *พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), 280-294.

⁶ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, *องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534) 36-41.

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นช่วงที่อารยธรรมตะวันตก เข้ามามีอิทธิพลในสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่ได้มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง บริบทการค้าและการเมืองที่สัมพันธ์กับต่างประเทศเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเกาะรัตนโกสินทร์ รวมถึงส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย เมื่อเศรษฐกิจมีการขยายตัวมากขึ้น พร้อมกับมีประชากรเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีความจำเป็นต้องขยายพื้นที่ทำกินออกไปตรงบริเวณแนวคลองผดุงกรุงเกษม กำแพงพระนครชั้นในจึงหมดความสำคัญลง กลายเป็นอุปสรรคในการคมนาคม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รื้อลง คงเหลือแต่ป้อมเพียงไม่กี่ป้อม⁷

ชุมชนชาวจีนซึ่งถูกอพยพย้ายออกมาเมื่อครั้งเริ่มสร้างกรุงได้สร้างความตื่นตัวโดยเฉพาะด้านการค้าให้กับพื้นที่ที่ขยายตัวออกไปนี้ แม้กลุ่มบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยานับตั้งแต่คลองรอบกรุงไปจนถึงคลองผดุงกรุงเกษม ต่อจากชุมชนจีนไปทางใต้เป็นที่ตั้งสถานกงสุลของชาติต่าง ๆ จากยุโรปครองพื้นที่กระจายต่อจากริมแม่น้ำลึกเข้าไปทางทิศตะวันออกของกรุงรัตนโกสินทร์ พัฒนาการด้านการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเหล่านี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนในน้ำมาเป็นชุมชนบนบกโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนขึ้นตามความต้องการของชาวจีนและชาวยุโรปเช่น ถนนเจริญกรุง ถนนตรง (พระรามที่ 4) ถนนสีลม ถนนเฟื่องนคร และถนนบำรุงเมือง สองฝากถนนสายต่าง ๆ รวมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างตึกแถวเป็นห้องแถวสูง 1-2 ชั้น เพื่อให้เช่าทำการค้าขาย ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้เกิดชุมชนใหม่บนบก เป็นครั้งแรกของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์

ส่วนวิถีชีวิตของชนชั้นนำสยามขณะนั้น รัชกาลที่ 4 ทรงเริ่มที่จะแปรพระราชฐานไปประทับยังพระราชวังแห่งอื่น เช่น พระราชวังสระปทุม ซึ่งถือว่าอยู่บริเวณชานพระนครสมัยนั้น เนื่องจากภายในพระบรมมหาราชวังมีสภาพแออัดและคับแคบไม่ถูกสุขอนามัยสำหรับพระองค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตพระราชฐานชั้นใน การที่พระมหากษัตริย์ทรงแปรพระราชฐานที่ประทับบ่อยครั้ง สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในฐานะพื้นที่ศูนย์กลางอันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์เริ่มลดน้อยลง⁸

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นรัชสมัยแห่งการปฏิรูปประเทศด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเมืองการปกครอง การศึกษา และการทหาร เพื่อปรับตัวกับ

⁷ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, เรื่องเดียวกัน, 147.

⁸ ดุษฎี ทายตะคุ, “วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์ : การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินในอนาคต,” (รายงานผลการวิจัย ทู่นวิจัยงบประมาณแผ่นดิน, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), 126-128.

อิทธิพลของลัทธิจักรวรรดินิยมของตะวันตกที่ได้เข้ามามีอิทธิพลในสยาม การสร้างสาธารณูปโภคและที่ทำการของหน่วยงานราชการที่ตั้งขึ้นใหม่ จึงเป็นสิ่งที่ต้องเร่งกระทำเพื่อให้เกิดความชัดเจนและมีการทำงานที่เป็นสัดส่วนมากยิ่งขึ้น เพราะแต่เดิมขุนนางเจ้ากระทรวงจะทำงานในบ้านหรือที่ประทับของตนเอง นอกจากนี้ยังได้มีการตัดถนนเพิ่มเติมจากถนนที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และสะพานข้ามคลองหลายแห่ง ด้วยเหตุนี้ จึงมีการรื้อวังที่มีมาแต่เดิมหลายวัง บางวังก็สร้างขึ้นเป็นวัดประจำรัชกาลได้แก่ วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม บางวังก็สร้างขึ้นเป็นสถานที่ราชการ ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กรมวัดที่ดินหน้าพระบรมมหาราชวังสร้างขึ้นเป็นกรมทหาร ได้แก่ กรม ยุทธนาธิการ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นกระทรวงกลาโหม เป็นต้น

ในช่วงปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังสราญดุสิตขึ้นนอกเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ เบื้องต้นทรงใช้เป็นที่ประทับและผ่อนพระราชอิริยาบถ ร่วมกับพระบรมวงศานุวงศ์ที่สำคัญ การก่อสร้างเริ่มขึ้นในปี 2441 และเป็นที่ประจักษ์ว่าการสร้าง พระราชวังสราญดุสิตไม่ใช่เป็นการสร้างเพื่อใช้เป็นที่ประทับและผ่อนพระราชอิริยาบถเท่านั้น ด้วยพระราชวิสัยทัศน์และพระวิริยะของพระองค์ การสร้างพระราชวังแห่งนี้ได้กลายเป็นการสร้างเมืองแห่งใหม่ที่เป็นปฐมบทของการพัฒนาเมืองกรุงเทพฯ สมัยใหม่ การที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่สำคัญได้ย้ายไปประทับยังพระราชวังสราญดุสิตเสียเป็นส่วนใหญ่ ทำให้พระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นศูนย์กลางของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเพียงสถานที่ประกอบพระราชพิธีที่สำคัญและเป็นที่ประทับของพระราชวงศ์ฝ่ายในของรัชกาลก่อนเท่านั้น⁹

นอกจากวังหลวงแล้ว “วังหน้า” หรือพระราชวังบวรสถานมงคลได้หมดความสำคัญลงเนื่องจากการยุบตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้วสถาปนาตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมารขึ้นแทนที่ ทำให้วังหน้าเป็นเพียงสถานที่ทำการของส่วนราชการเท่านั้น เกาะกรุงรัตนโกสินทร์จึงหมดความสำคัญในฐานะเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ที่สำคัญไป เท่ากับว่าในสมัยรัชกาลที่ 5 บริเวณที่ตั้งของพระราชวังสราญดุสิตจึงกลายเป็น “เมืองใหม่” ของกรุงเทพฯ เนื่องจากการสร้างวังเจ้านายเพิ่มขึ้นอีกหลายแห่งในบริเวณดังกล่าว¹⁰

⁹ บัณฑิต จุลาสัย และพิรศรี โปหาทอง, *การศึกษาข้อมูลในเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมพระราชวังดุสิต* (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550).

¹⁰ ธนศักดิ์ คงถิ่น, “พัฒนาการองค์ประกอบทางกายภาพพระราชวังดุสิตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงพุทธศักราช 2441-2453,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม, ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559).

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ ของกรุงรัตนโกสินทร์ ขยายตัวออกไปโดยปราศจากการวางแผน เนื่องจากที่ดินในเมืองส่วนใหญ่เป็นพระราชมรดกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระราชทานพระราชโอรสธิดาที่ส่วนมากได้ทรงปล่อยเช่า ประกอบกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ทำให้มีผู้คนเข้ามาอยู่ในแถบชานเมืองมากขึ้น เกิดการขยายตัวของชุมชนต่าง ๆ กระทั่งกลายเป็นย่านธุรกิจขึ้น เช่น ย่านการค้าของชาวจีนที่เยาวราช ย่านคนไทยที่บางลำพู ย่านธุรกิจของฝรั่งที่บางรัก ย่านอุตสาหกรรมตาม ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และย่านเกษตรกรรมทางตอนเหนือของเมือง

นอกจากนี้ ยังได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการก่อสร้างพระราชวังแห่งใหม่ขึ้นที่ทุ่งพญาไท เพื่อพระราชทานเป็นที่ประทับแก่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ความสำคัญของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์จึงใช้สำหรับประกอบพระราชพิธีที่สำคัญเท่านั้น ไม่ได้ใช้เป็นที่พักผ่อนอีกต่อไป ลักษณะทางกายภาพโดยรวมของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ในรัชสมัยนี้ ไม่ปรากฏการขยายเขตเมืองออกไปอีก แต่ได้มีการขยายเขตพระราชวังสวนดุสิตและสร้างพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ขึ้นเป็นที่ประทับของพระองค์เองและใช้เป็นที่พักของพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อมา¹¹

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ลักษณะทางกายภาพของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมเท่าใดนัก ไม่มีการก่อสร้างพระราชวัง วังเจ้านายหรือวัดวาอารามที่สำคัญเพิ่มเติม เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจที่ตกต่ำอันเป็นผลมาจากสงครามโลกครั้งที่ 1 และเป็นช่วงรอยต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ชุมชนส่วนใหญ่ในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์จะเป็นชุมชนที่อยู่ตำแหน่งเดิม โดยมีการเปลี่ยนแปลงขอบเขตและความหนาแน่นของประชากรแตกต่างไปจากเดิมบ้าง การก่อสร้างอาคารใหม่มีน้อยกว่าในเขตชั้นนอก ๆ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ตั้งของหน่วยราชการและวัดต่าง ๆ เกือบทั้งสิ้น ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นตึกแถวใช้ชั้นล่างประกอบการค้าและพักอาศัยที่ชั้นบน

ที่อยู่อาศัยเหล่านี้มีอายุค่อนข้างมาก กำแพง ป้อมปราการ หมดความสำคัญในการป้องกันรักษาพระนคร ประกอบกับมีสภาพชำรุดทรุดโทรมพังลงบ้าง จึงรื้อกำแพงเมืองตั้งแต่ท่าช้างวังหน้า จนถึงป้อมพระสุเมรุ ในรัชกาลที่ 7 เพื่อขยายถนนพระอาทิตย์ ปัจจุบันเหลือเพียงป้อมพระสุเมรุ ป้อมมหากาฬ กำแพง และประตูเมืองหน้าวัดบวรนิเวศเท่านั้น ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ สิ่งก่อสร้างในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์หลายแห่ง ไม่ว่าจะเป็นพระราชวัง วัง หรือวัดวาอารามต่าง ๆ ได้ถูกขึ้นทะเบียนให้เป็นโบราณสถานตามพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ

¹¹ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี และคณะ, เรื่องเดียวกัน, 158-161.

และการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พุทธศักราช 2477 และได้รับการอนุรักษ์และคุ้มครองตามแนวทางการอนุรักษ์ตามแบบสากล¹²

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลที่ 9) ภาพรวมของกรุงเทพมหานครมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เริ่มมีการเปิดพื้นที่เศรษฐกิจออกไปตามชานเมืองต่าง ๆ แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้ส่งผลกระทบต่อลักษณะทางกายภาพของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์มากนัก ที่ดินรอบนอกคลองคูเมืองเดิมส่วนใหญ่เป็นอาคารพาณิชย์ ได้แก่ อาคารศูนย์การค้าและห้างสรรพสินค้า และอาคารพาณิชย์-พักอาศัย ซึ่งมีการรวมตัวของกิจกรรมประเภทเดียวกัน แบ่งเป็น ย่าน ๆ อย่างชัดเจน บริเวณย่านการค้าที่สำคัญ ๆ ได้แก่ ย่านวังบูรพาและพาหุรัด ย่านบ้านหม้อ ย่านปากคลองตลาด ย่านคลองถม ย่านร้านค้าหลังกระทรวงกลาโหม เป็นต้น เนื่องจากหน่วยงานราชการในสมัยรัชกาลนี้ มีสถานที่ราชการเพิ่มขึ้นจำนวนมากทั้งหน่วยงานที่ตั้งใหม่และการขยายหน่วยงานเดิม อันเป็นผลจากการปฏิวัติในปี 2475 มีการยัดยงของเจ้านายหลายแห่งและนำมาดัดแปลงเป็นสถานที่ราชการและสถานศึกษา ดังนั้น โบราณสถานในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ส่วนใหญ่ จึงถูกดัดแปลงให้เป็นสถานที่ราชการและสถานศึกษาเต็มรูปแบบ พร้อมทั้งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็น โบราณสถานตามพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ซึ่งเป็นกฎหมายที่กรมศิลปากรใช้เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์และคุ้มครองโบราณสถาน ทั่วประเทศ รวมถึงโบราณสถานในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย

กระแสการอนุรักษ์โบราณสถานในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มมีการกล่าวถึงและได้ถูกทำให้ กลายเป็นวาระระดับชาติเนื่องในโอกาสที่กรุงรัตนโกสินทร์จะมีอายุครบ 200 ปี ในปี 2525 ซึ่งสภาพของกรุงเทพมหานครในช่วงเวลา ก่อนถึงปี 2525 นั้น เป็นที่ตั้งของสถานที่ราชการระดับประเทศ บางพื้นที่เป็นย่านการค้าที่มีความสำคัญ เช่น ย่านการค้าบางลำพู ย่านปากคลองตลาด ย่านตลาดนัดสนามหลวง ฯลฯ ซึ่งในแต่ละวันมีการเคลื่อนไหวของกิจกรรมมากมาย การจราจรภายในเกาะรัตนโกสินทร์เริ่มเกิดปัญหามากยิ่งขึ้น เนื่องจากพื้นที่และระบบถนนไม่สามารถรองรับการเดินทางและกิจกรรมได้อย่างเพียงพอ ความหนาแน่นมีมากขึ้นทุกขณะ จนในที่สุดก่อให้เกิดปัญหาตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อาทิ ปัญหาการจราจรแออัด ปัญหาที่จอดรถ ปัญหาชุมชนแออัด ตลอดจนปัญหาสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไป ปัญหาเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อโบราณสถานจนเกิดความเสื่อมโทรมและเสื่อมคุณค่าหลายแห่ง เช่น ปัญหาการจราจรทำให้โบราณสถานได้รับความสั่นสะเทือนจนเกิดการทรุดตัวลง

¹² คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, *ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2* (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี , 2525).

ปัญหาสิ่งแวดล้อมทำให้โบราณสถานเกิดความสกปรก ฯลฯ รัฐบาลในขณะได้ตระหนักถึง ความเสื่อมโทรมดังกล่าว จึงได้มีการกำหนดเขตที่ดินเพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานและสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะขึ้นซึ่งใช้คำว่า “เกาะกรุงรัตนโกสินทร์” จนกระทั่งได้พัฒนามาเป็นโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ต่อไป

3.2 ความเปลี่ยนแปลงของสังคมเมืองในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์

กระบวนการเปลี่ยนแปลงชีวิตสังคมเมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์เกิดจากปัจจัยทางด้าน กายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม จากยุคเริ่มต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ที่เป็น ช่วงแห่งการก่อร่างสร้างเมือง โดยยึดแบบความรุ่งเรืองในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ทำให้วิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีของผู้คนยังเป็นวิถีชีวิตที่สัมพันธ์อยู่กับแม่น้ำลำคลอง มีวังเจ้านาย และวัด เป็นศูนย์กลางของชุมชน ผู้คนภายในพระนครมีหลากหลายเชื้อชาติ จากการที่แต่ละกลุ่มอพยพหนีภัยสงครามเข้ามาตั้งถิ่นฐานภายในกำแพงพระนคร โดยแต่ละกลุ่มเชื้อชาติมีเอกลักษณ์ที่ เฉพาะตัว ต่อมาเมื่อมีการเข้ามาของชาติตะวันตก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพบ้านเมืองที่สำคัญ อย่างการเกิดระบบการสัญจรทางบกอย่างมีรูปแบบขึ้น ซึ่งเป็นผลมาสู่การเปลี่ยนแปลง รูปแบบการตั้งถิ่นฐานที่เคยขยายตัวไปตามแนวแม่น้ำลำคลอง มาเป็นการขยายตัวไปตามแนว ถนน และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของอาคารบ้านเรือน มีการสร้างตึกแถวที่ไว้สำหรับอยู่อาศัย และค้าขาย กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงขยายตัวจนมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเสรีภาพทางการค้ามากขึ้น มีชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อค้าขาย เปิดห้างร้านอยู่ทั่วเมือง

ภายในพระนครจึงมีความหลากหลายของผู้คน เชื้อชาติ กิจกรรมการค้า และจากการที่มีการยกเลิกระบบศักดินา เลิกทาส ทำให้ผู้คนมีอิสระในการประกอบอาชีพ การขยายตัวของกิจกรรมการค้าจึงสูงขึ้น ทั้งผู้คน และกิจกรรมต่าง ๆ ก็ยังเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่กับวัง วัด และแม่น้ำลำคลอง ในส่วนของถนน กับที่ว่าง ก็เริ่มมีบทบาทมากขึ้นเมืองมีการพัฒนาต่อเนื่องมา โดยเฉพาะในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้มีความเจริญ ทางด้านวัตถุต่าง ๆ จากประเทศในยุโรป และสหรัฐอเมริกา ถูกถ่ายทอดมาสู่ประเทศไทย ทำให้รูปแบบการดำรงชีวิตของผู้คนเปลี่ยนแปลงไปตามอย่างชาติตะวันตกมากขึ้น จนกระทั่งการพัฒนาได้หยุดชะงักในภาวะที่เศรษฐกิจตกต่ำโลกทั่วโลก (พ.ศ. 2473-2474) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศ (พ.ศ. 2475) และสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมเป็นอย่างมาก ผู้คนมีสิทธิเสรีภาพเท่าเทียมกัน ในขณะเดียวกันก็ต้องดิ้นรนเอาตัวรอดในสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำและสงคราม ความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนจึงเริ่มลดลง และ เมื่อมีการสร้างสะพานพุทธ ฯ เชื่อมฝั่งพระนครกับฝั่งธนบุรี ก็ยังทำให้ผู้คนเริ่มย้ายออกไปตั้งถิ่นฐานภายนอกพื้นที่ เพื่อหนีจากความหนาแน่นของการใช้ที่ดินในเขตพระนคร ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันของผู้คน กิจกรรม และพื้นที่ได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากเดิม วังมีบทบาทลดลง

และถูกใช้เป็นสถานที่ราชการ สถานศึกษา ถนนมีบทบาทในการสัญจร และการตั้งถิ่นฐานอย่างเต็มตัว ตัวออกไปแถบตะวันออกของกรุงเทพมหานคร และต่อมาทิศทางการกระจายตัวได้ครอบคลุม พื้นที่ด้านตะวันตก(ฝั่งธนบุรี) ด้านตะวันออกเฉียงเหนือ และด้านเหนือ

เมื่อเมืองได้กระจายตัวออกไป ระบบการเดินทางของผู้คนในกรุงเทพมหานครจึงได้มีการพัฒนา เพื่อให้เข้ากับขยายพื้นที่ที่มีอาณาเขตกว้างขวางขึ้น สามารถรองรับผู้คนที่มีความต้องการเดินทางไปมาภายในศูนย์กลางเมืองที่นับวันยังมีปริมาณมากขึ้น อีกทั้งยังพัฒนาเพื่อแก้ไขปัญหาการจราจรติดขัด ที่นับวันยังเป็นปัญหาที่รุนแรงของคนกรุงเทพมหานคร รูปแบบการเดินทางในปัจจุบันมีหลากหลายให้ผู้คนได้เลือกใช้ตามสภาวะความจำเป็น และความเหมาะสมของแต่ละบุคคล มีทั้งรถประจำทาง รถไฟฟ้า รถไฟใต้ดิน รถรับจ้างสาธารณะต่าง ๆ นอกจากนี้การสัญจร ทางน้ำก็ยังเป็นที่นิยมเพราะมีความรวดเร็ว แต่ยังมีเส้นทางที่ไม่ครอบคลุมเท่าไร และแนวโน้มในอนาคตจะมีการพัฒนาระบบการขนส่งสาธารณะให้มีประสิทธิภาพเพิ่มมากขึ้น ทั้งเพิ่มเส้นทางให้ ครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานคร และให้มีความเชื่อมต่อกันในระบบการขนส่งสาธารณะ แต่ละชนิด รวมไปถึงการเชื่อมต่อกันระหว่างการคมนาคมทางบกและทางน้ำ ที่จะทำให้ผู้คนใน กรุงเทพมหานคร สามารถเดินทางไปในพื้นที่บริเวณต่าง ๆ ของกรุงเทพได้อย่างรวดเร็วและเข้าถึงได้ ในทุกพื้นที่

ส่วนในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปมากจากในอดีต ซึ่งปัจจัยสำคัญประการหนึ่งนอกจากการเปลี่ยนแปลงสภาพทางกายภาพของเมืองที่ทำให้วิถีชีวิตของผู้คนเกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ค่านิยม ที่เปลี่ยนไปสภาพสังคมในอดีต ซึ่งเป็นผลมาจากการที่สังคมได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ที่ทำให้มีการพัฒนาทางด้านวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินชีวิตของผู้คน เช่น เครื่องมือสื่อสาร ทั้งโทรศัพท์ วิทยุ โทรทัศน์ รถยนต์ อุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในครัวเรือน เป็นต้น จนมีผู้กล่าวว่า “ วัตถุ เป็น ค่านิยม อันสำคัญของสังคมไทยในปัจจุบัน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมวัตถุนิยม คือยึดถือ วัตถุ เป็นจุดหมายปลายทางเชิงวัฒนธรรม (cultural goal) ของคนไทย “การดำรงชีวิตภายในเมืองจึงมี การแข่งขันในการทำมาหากิน เพื่อให้สามารถ อยู่รอดในสภาวะของสังคมปัจจุบัน ทำให้การดำเนินชีวิตต้องแข่งกับเวลา ต้องมีความรวดเร็วใน การใช้ชีวิตประจำวัน ทั้งการเดินทาง การกินอยู่ จึงทำให้ลักษณะการบริโภคของผู้คนนิยมสิ่งที่เป็น สำเร็จรูปมากขึ้น ไม่ต้องทำอะไรให้มีขั้นตอนมากมาย อย่างเช่น การกินส่วนใหญ่นิยมอาหารปรุง สำเร็จมากกว่าไปซื้อหาวัตถุดิบมาประกอบเองอย่างวิถีชีวิตเดิม ๆ จึงทำให้เกิดกิจกรรมทาง เศรษฐกิจในรูปแบบร้านอาหารขึ้นมากมาย โดยเฉพาะร้านอาหาร Fast Food ตามอย่างชาติตะวันตก

3.3 ความเสื่อมโทรมของบริบทแวดล้อมภายในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

ถึงแม้กรุงรัตนโกสินทร์มีมาตรการในการอนุรักษ์มากมายจากหลายหน่วยงาน แต่ในปัจจุบันกลับเป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาที่ไม่เหมาะสม และเป็นพื้นที่ที่ไม่ตอบสนองทิศทางการพัฒนาของกรุงเทพมหานครที่ร่วมสมัย รวมถึงความคิดเห็นของนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่กล่าวถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์ในหลายมิติและหลายระดับ ทั้งผลกระทบทางกายภาพจากแผนแม่บทการอนุรักษ์ที่เน้นด้านภูมิทัศน์และความโดดเด่นของโบราณสถานที่กระทบต่อชุมชนและกิจกรรมในกรุงรัตนโกสินทร์ และด้านกฎหมายและข้อบัญญัติท้องถิ่นที่ไม่ส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูให้เหมาะสมและตอบสนองวิถีชีวิตในปัจจุบัน และยังทำให้กรุงรัตนโกสินทร์เกิดพื้นที่รกร้างจากการรื้อย้ายชุมชน เพื่อการปรับปรุงภูมิทัศน์รองรับการท่องเที่ยว รวมถึงแนวทางการอนุรักษ์เมืองประวัติศาสตร์ในปัจจุบันที่ส่งเสริมให้มือประวัติศาสตร์มีความร่วมสมัย ตอบสนองการใช้ประโยชน์ในวิถีชีวิตประจำวัน และมีความยืดหยุ่นในการปรับเปลี่ยนประโยชน์ใช้สอย โดยสภาพปัญหาการพัฒนาทางกายภาพ ในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ สามารถจำแนกแบ่งออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่

1. สภาพปัญหาการพัฒนาด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินและก่อสร้างอาคารการพัฒนา
ด้านการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคาร มีกฎหมายควบคุมอาคารและควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินอยู่แล้ว แต่ประเด็นปัญหาอยู่ที่มาตรการควบคุมทางกายภาพดังกล่าว ยังไม่รัดกุมเพียงพอ จึงทำให้เกิดปัญหาทางกายภาพขึ้น นอกจากนี้ ในการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของภาครัฐ ยังได้รับการยกเว้นจากกฎหมายควบคุมที่มีอยู่ และการพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดิน ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาจากผู้ถือครองที่ดินหรือกรรมสิทธิ์ เป็นลักษณะต่างคนต่างต้องการพัฒนาพื้นที่ของตนให้สามารถใช้ประโยชน์ตามที่ต้องการ จึงทำให้เกิดปัญหาในด้านการใช้ประโยชน์จากที่ดินและการก่อสร้างและต่อเติมอาคาร

2. สภาพปัญหาด้านการพัฒนาด้านระบบโครงสร้างพื้นฐาน การพัฒนาด้านระบบโครงสร้างพื้นฐานในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนใหญ่พบว่า มีการพัฒนาเพื่อสนองต่อความต้องการของประชาชนเพียงพออยู่แล้วในด้านไฟฟ้า การประปา โทรศัพท์ เพราะเป็นพื้นที่ศูนย์กลางเมืองมีการอยู่อาศัยมานานแล้ว การตอบสนองความต้องการของประชาชนจึงเกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้ว แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาด้านสาธารณูปโภคก็คือ เกิดการพัฒนาที่ทำลายสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เช่น การเดินสายไฟฟ้าผ่านโบราณสถาน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การแก้ปัญหาขาดแคลนโครงสร้างพื้นฐานใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ ระบบป้องกันน้ำท่วม ระบบบำบัดน้ำเสีย การก่อสร้างสะพาน สิ่งเหล่านี้ตอบสนองความต้องการของประชาชน และเป็นการป้องกันแก้ไขปัญหาทางกายภาพ แต่ในทางกลับกัน บางโครงการได้ก่อให้เกิดผลต่อการอนุรักษ์

กรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ การก่อสร้างสะพานพระปกเกล้า การก่อสร้างทางเดินเลียบบนแม่น้ำเจ้าพระยา ช่วงบ่อพระสุเมรุถึงสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า

3. สภาพปัญหาการพัฒนาด้านการปรับปรุงสภาพแวดล้อม บริเวณที่มีความสำคัญ การปรับปรุงสภาพแวดล้อมบริเวณที่มีความสำคัญ เป็นการพัฒนามีลักษณะของการพยายามแก้ปัญหาทางกายภาพที่เกิดขึ้นมาแต่เดิม ซึ่งในการดำเนินการบางครั้งจำเป็นต้องมีการรื้อถอนอาคารที่มีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมในบริเวณที่มีความสำคัญ หรือมีการก่อสร้างอาคารใหม่ การพัฒนาที่เกิดขึ้นทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพในพื้นที่อนุรักษ์ จึงเกิดเป็นปัญหาข้อโต้แย้งในวิธีการอนุรักษ์และปรับปรุงสภาพแวดล้อม

3.4 มาตรการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

การศึกษาและวิเคราะห์มาตรการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ ในปัจจุบัน พบว่ามีมาตรการที่มีผลบังคับใช้โดยหลาย หน่วยงาน และในหลายระดับตั้งแต่ระดับผังเมืองและการ ใช้ประโยชน์ที่ดิน มาจนถึงระดับโบราณสถานและอาคาร ที่เกี่ยวข้องครอบคลุมในเรื่องการอนุรักษ์ โดยสามารถแบ่งออกได้ดังนี้

3.4.1 พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

จากการศึกษาพบว่า มาตรการของพระราชบัญญัติโบราณ สถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เป็นมาตรการในการอนุรักษ์โบราณสถานแบบ “ห้ามเปลี่ยนแปลงสภาพ” โดยเป็นการปกป้องเฉพาะตัวโบราณ สถานและพื้นที่ภายในขอบเขตที่ขึ้นทะเบียนเท่านั้น และ เจ้าของหรือผู้ครอบครองไม่สามารถกระทำการใด ๆ ได้ ยกเว้นอธิบดีกรมศิลปากรที่มีอำนาจ “สั่งให้พนักงาน เจ้าหน้าที่หรือบุคคลใด ๆ ทำการซ่อมแซมหรือกระทำด้วยประการใด ๆ อันเป็นการบูรณะหรือรักษาไว้ให้คงสภาพ เดิมได้” ภายหลังจากการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินเป็นเขตโบราณสถาน รวมถึง การจัดทำบัญชีและประกาศเป็นโบราณสถานแล้ว โดยใช้ประกาศกรมศิลปากร อาศัยอำนาจของอธิบดี

ในกรุงรัตนโกสินทร์มีโบราณสถานที่ยกขึ้นเป็นศิลปากรประกาศ ขึ้นทะเบียนไว้หลาย แห่ง เช่น เสาชิงช้า แพร่งนรา แพร่ง ภูธร แพร่งสรรพศาสตร์ กระทรวงกลาโหม กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงมหาดไทย กำแพงและป้อม รวมถึงวัด ต่าง ๆ ซึ่งกรมศิลปากรใช้ประกาศ ฯ เป็นมาตรการในการอนุรักษ์ แต่ครอบคลุมเฉพาะสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของเมือง โดยมีอำนาจเฉพาะในเขตที่ประกาศ โดย “ห้ามมิให้ผู้ใด ซ่อมแซม แก้ไข เปลี่ยนแปลงโบราณ สถานหรือชุดค้นสิ่งใด ๆ ภายในบริเวณโบราณสถาน เว้นแต่จะกระทำตามคำสั่งของอธิบดีหรือได้รับอนุญาต เป็นหนังสือจากอธิบดี”

ซึ่งประกาศเป็นกฎหมายลูกเพื่อระบุนิยามขึ้นทะเบียนและประกาศขอบเขต รวมถึง เพิกถอนการเป็นโบราณสถาน

การขึ้น ทะเบียนโบราณสถานในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2492 เป็นต้นมา ต่อมา มีการกำหนดให้ขึ้นทะเบียนเขตโบราณสถานด้วย โดยประกาศใช้พระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 แทนกฎหมายฉบับ เดิม พระราชบัญญัตินี้ให้อำนาจอธิบดีกรมศิลปากรในการกำหนดเขตที่ดินตามที่เห็นสมควรเป็นเขตของโบราณสถานด้วย ถ้าหากผู้ครอบครองโบราณสถานหรือที่ดินในเขตโบราณสถานไม่พอใจ ต้องยื่นคำร้องคัดค้านต่อศาลภายใน 30 วัน ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนวิธีการจากให้อุทธรณ์ต่อฝ่ายบริหารมาเป็นต่อฝ่ายตุลาการแทน

3.4.2 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร

พระราชบัญญัติควบคุมอาคารและข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร มีลักษณะเป็นการห้าม ก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้ หรือเปลี่ยนการใช้อาคารบางชนิดหรือบางประเภท การควบคุมความสูงอาคาร และการควบคุมการใช้ประโยชน์ ใช้สอยของอาคารและห้ามการใช้ประโยชน์อาคารบางประเภท

กรุงรัตนโกสินทร์ถูกใช้มาตรการของพระราชบัญญัติ ควบคุมอาคารผ่านทางข้อบัญญัติกรุงเทพมหานคร ซึ่ง เป็นข้อบัญญัติท้องถิ่นที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติฯ โดย แบ่งพื้นที่เป็นกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน และ กรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ซึ่งห้ามก่อสร้าง ดัดแปลง ใช้หรือ เปลี่ยนการใช้อาคารประเภทห้องแถว ตึกแถว โรงงาน สถานบริการ โรงแรม โรงมหรสพ โดยอนุญาตให้มี สถานที่เก็บสินค้า ภัตตาคาร สำนักงาน ขนาดเล็ก ฯลฯ นอกจากนี้ยังควบคุมความสูงให้ไม่เกิน 16 เมตร และยังมี ประกาศกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการก่อสร้าง ดัดแปลง อาคารห้องแถว ตึกแถว ภายในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอก ที่กำหนดลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเช่น หลังคา ความสูงกันสาด สัดส่วนประตูหน้าต่าง สีภายนอกและ วัสดุผนังให้มีลักษณะเดียวหรือใกล้เคียงกัน

3.4.3 พระราชบัญญัติการผังเมือง

กรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันบังคับใช้ผังเมืองรวม กรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2556 (ปรับปรุงครั้งที่ 3) เป็นกฎกระทรวงที่เป็นกฎหมายลูกของพระราชบัญญัติการ ผังเมือง พ.ศ. 2518 มีวัตถุประสงค์ “เพื่อส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ทางด้านศิลปวัฒนธรรมของกรุงเทพมหานครและของชาติ โดยการอนุรักษ์และฟื้นฟูสถานที่ และวัตถุที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี” ถูกกำหนดเป็นที่ดินประเภทอนุรักษ์เพื่อส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมไทย แบ่งเป็นที่ดินประเภท ศ.1 และ ศ.2 กำหนดไว้เป็น สีน้าตาลอ่อน โดย ศ.1 มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์

รักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางศิลปวัฒนธรรมของชาติและส่งเสริม กิจกรรมทางเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยว และศ.2 มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์และส่งเสริมเอกลักษณ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติและส่งเสริม กิจกรรมการค้าขาย และให้บริการการท่องเที่ยวในท้องที่เขตอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม

ทั้งที่พระราชบัญญัติการผังเมือง มีหลักการของการวาง จัดทำและดำเนินการให้เป็นไปตามผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะร่วมกัน ในบริเวณเมืองและบริเวณที่ เกี่ยวข้องหรือชนบท เพื่อ สร้างหรือก่อให้เกิดพัฒนาเมืองขึ้นใหม่ หรือเป็นการทดแทนเมืองหรือส่วนของเมืองที่ได้รับความเสียหายให้มีสัญลักษณ์ที่ดี มีความสะดวกสบายเป็นระเบียบ เกิดความปลอดภัยต่อประชาชน รวมทั้งยังมีความสวยงาม และสามารถใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินเพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม ให้สามารถดำรงรักษาไว้ซึ่งอาคารสถานที่หรือวัตถุที่มีคุณค่าทางศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ซึ่งใช้มาตรการดังกล่าวนี้ใช้ในการควบคุมด้านกายภาพ ผ่านการกำหนดผังเมืองรวมและผังเมืองเฉพาะ

โดยนิยามของผังเมืองรวม หมายถึง แผนผัง นโยบาย และโครงการ รวมทั้ง มาตรการโดยทั่วไป ที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา รวมถึงดำรงรักษาบริบทของ เมืองและ บริเวณที่เกี่ยวข้อง ทั้งในแง่ของการคมนาคมขนส่ง การสาธารณสุข โภค การให้บริการ สาธารณะ และสภาพแวดล้อมเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของการผังเมือง ซึ่งประกอบด้วยเครื่องมือ ได้แก่ แผนที่แสดงเขตผังเมืองรวม แผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนผังแสดงที่โล่ง แผนผังแสดง โครงการคมนาคมและขนส่ง แผนผังแสดงโครงการกิจการ สาธารณูปโภค รายการประกอบแผนผัง นโยบาย มาตรการและวิธีการดำเนินการ (มาตรา 17) ซึ่งห้ามการใช้ประโยชน์ที่ดินผิดไปจากที่ กำหนดในผังเมืองรวม (มาตรา 27) และนิยามของผังเมืองเฉพาะ หมายถึง “แผนผังและโครงการ” ที่ดำเนินการเพื่ออนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เฉพาะแห่ง หรือกิจกรรมอันเกี่ยวข้องในพื้นที่เมืองและ บริเวณที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์แก่การผังเมือง (มาตรา 4) บังคับใช้โดยพระราชบัญญัติ ประกอบด้วยเครื่องมือ ได้แก่ แผนที่แสดงเขตผังเมืองเฉพาะ แผนผังเมืองหรือแผนผังบริเวณโดยมี สาระของแผนผังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดิน แผนผังแสดงโครงการคมนาคมและขนส่ง แผนผังแสดง ที่โล่ง แผนผังแสดงโครงการกิจการสาธารณูปโภค เช่นเดียวกับผังเมืองรวม แต่มีรายละเอียดต่อพื้นที่จริง และเพิ่มเติมแผนผังแสดงการกำหนดระดับพื้นที่ดิน แผนผังแสดงบริเวณที่ตั้ง ของสถานที่หรือบริเวณ ที่มีประโยชน์หรือคุณค่าทาง ศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ที่จะพึงส่งเสริม ดำรงรักษาหรือบูรณะ รวมถึงรายการและคำอธิบายประกอบแผนผังและข้อกำหนดระบุประเภท ชนิด ขนาดและจำนวนอาคารที่อนุญาตให้สร้างและไม่อนุญาต อาคารที่จะรื้อย้าย ตลอดจนขนาดและ แปลงที่ดินที่อนุญาตให้สร้างอาคารหรือเป็นที่โล่งตามที่ระบุไว้ในผังเมืองเฉพาะ รวมถึงรายละเอียด ระบุที่ดินหรืออสังหาริมทรัพย์ที่จะเวนคืน (มาตรา 28)

แต่ในปัจจุบันใช้เฉพาะผังเมืองรวมเพียงอย่างเดียว โดย การห้ามการใช้ประโยชน์ที่ดินตามที่กำหนดไว้ 32 ประเภท เช่น โรงงาน โรงแรม สถานที่เก็บสินค้า ศูนย์ประชุม ฯลฯ และมีการควบคุมขนาดพื้นที่อาคารของการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภท ตลาด สำนักงาน การประกอบพาณิชยกรรม การอยู่อาศัยรวม โดยควบคุมอัตราส่วน พื้นที่อาคารรวมต่อพื้นที่ดิน (Floor Area Ratio = F.A.R.) และอัตราส่วนของที่ว่างต่อพื้นที่อาคารรวม (Open Space Ratio = O.S.R.) การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภท ศ.1 กำหนด F.A.R. ไว้ที่ 3:1 หมายถึงพื้นที่อาคารรวมเป็น สามเท่าของพื้นที่ดินและกำหนด O.S.R. ไว้ที่ ร้อยละ 10 หมายถึงอัตราส่วนที่ว่างอันปราศจากสิ่งปกคลุมของพื้นที่ดิน ต่อพื้นที่อาคารรวมทุกชั้น และการใช้ประโยชน์ที่ดิน ประเภทศ.2 กำหนด E.A.R.ไว้ที่ 4:1 และ กำหนด 0.5R ไว้ที่ ร้อยละ 7.5 ซึ่งเหมือนกับการใช้ประโยชน์ที่ดิน ประเภทอื่น ทั้งที่พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 ได้กำหนดว่า “เมื่อได้มีกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมือง รวม ณ ท้องที่ใด ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นของท้องที่นั้นจัด ให้มีการวางและจัดทำผังเมืองเฉพาะขึ้นหรือจะขอให้ สำนักผังเมืองเป็นผู้วางและจัดทำผังเมืองเฉพาะก็ได้ ผังเมืองเฉพาะจะต้องสอดคล้องกับผังเมืองรวม” (มาตรา 29) โดยมีการยกเลิกโดยพระราชบัญญัติการผังเมือง ฉบับ ที่ 3 พ.ศ. 2535 และแก้ไขเป็น “ เมื่อได้มีกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวม ณ ท้องที่แล้ว ถ้าเจ้าพนักงาน ท้องถิ่นของท้องที่นั้นเห็นสมควรจะจัดให้มีการวางและ จัดทำผังเมืองเฉพาะขึ้น หรือจะขอให้สำนักผังเมืองเป็นผู้วางและจัดทำผังเมืองเฉพาะก็ได้ ผังเมืองเฉพาะจะต้องสอดคล้องกับผังเมืองรวม” (มาตรา 6) ซึ่งเจ้าพนักงานท้องถิ่นสำหรับกรุงเทพมหานครหมายถึง ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครหรือหัวหน้าเขต ซึ่งได้รับมอบหมายจากผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครให้ทำการแทน

การเปลี่ยนการระบุ “หน้าที่” ของเจ้าพนักงานท้องถิ่นให้ จัดให้มีการวางและจัดทำผังเมืองเฉพาะขึ้นเพื่อใช้ควบคู่กับผังเมืองรวม ตามพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 มาเป็น “การเห็นสมควร” จะจัดให้มีการวางและจัดทำผังเมืองเฉพาะขึ้น ตามการแก้ไขพระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2535 ทำให้ผังเมืองเฉพาะไม่ได้ถูกกำหนด เป็นหน้าที่ที่ต้องใช้ควบคู่กับผังเมืองรวม และทำให้กรุงเทพมหานครและประเทศไทยไม่เคยมีการใช้ผังเมืองเฉพาะที่มีประสิทธิภาพและมีความละเอียดที่ระบุขอบเขตและพื้นที่ชัดเจนบังคับใช้ และเป็นการเสียโอกาสของการควบคุมด้านกายภาพของกรุงรัตนโกสินทร์ที่ไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เพราะการใช้บังคับเฉพาะผังเมืองรวมแต่เพียงอย่างเดียว

3.4.4 ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 มี วัตถุประสงค์เพื่อให้การดำเนินนโยบาย แผนงาน มาตรการ และแนวทางเกี่ยวกับการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ให้สามารถดำเนิน

ได้อย่างเป็นระบบ และมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมายรวมถึงการส่งเสริมให้ภาคเอกชนและภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนา

แต่ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีฉบับนี้ประกาศใช้หลัง จากมีการจัดทำแผนแม่บทสำหรับกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งถูก จัดทำขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2538 มีกำหนดเวลา 15 ปี แต่ยังคงถูกใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยเป็นแผนแม่บทที่บรรจุโครงการ 20 โครงการจาก การประกวดผลงานด้านสถาปัตยกรรม และการออกแบบผังเมืองเพื่อสภาพแวดล้อมที่พึงปรารถนาสำหรับกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2525 (แผน แม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ 2538) และอยู่ในความดูแลของคณะกรรมการโครงการกรุง รัตนโกสินทร์ ซึ่งแต่งตั้งโดยมติคณะรัฐมนตรี ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 กำหนดนโยบายและแนวทางการอนุรักษ์และ พัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ในเรื่องของการใช้ประโยชน์ที่ดิน การกำหนดหลักเกณฑ์การควบคุมอาคารและสิ่งก่อสร้าง

ซึ่งนโยบายการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยสรุป ได้แก่ ห้ามการ ประกอบอุตสาหกรรม หัตถกรรม และโรงงานที่อาจก่อให้เกิดอัคคีภัยหรือมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การจำกัด พาณิชยกรรมในกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นในให้เพียงพอบริการ ชุมชนในบริเวณเท่านั้น ห้ามก่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัยทุกประเภททั้งภาครัฐและเอกชน ถ้าอาคารเดิมที่มีอยู่แล้วในสมัยรัชกาลที่ 5 ขึ้นไปให้ปรับปรุงในสภาพเดิม ถ้ารื้อทิ้งสร้างใหม่ให้สร้างรูปลักษณะเดิมและความสูงเท่าเดิม ส่วนอาคารที่ปลูกสร้างขึ้นใหม่ให้สูงไม่เกินอาคารในสมัย รัชกาลที่ 5 ขึ้นไป มีความสูงไม่เกิน 16 เมตร กำหนดอัตราส่วนของพื้นที่อาคารต่อพื้นที่ดินและมีที่ว่างไม่น้อยกว่าร้อยละ 20 การควบคุมและจัดระเบียบป้ายโฆษณาทุกชนิดในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ชั้นใน การป้องกัน และควบคุมสิ่งที่จะทำลายทัศนียภาพของสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมให้มีที่ว่างริมแม่น้ำเจ้าพระยา และการดูแลรักษาอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมถึงการใช้ที่ดินสำหรับกิจกรรมซึ่งสนับสนุนวัฒนธรรม และประเพณีไทย ทั้งนี้โครงการต่าง ๆ ถูกดำเนินการผ่าน แผนปฏิบัติการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโครงการที่มุ่งเน้นการ สร้างพื้นที่โล่งสำหรับการเปิดมุมมองเพื่อส่งเสริม ทัศนียภาพและความสวยงามของโบราณสถานและของ กรุงรัตนโกสินทร์ (city beautification) โดยเสนอการ รื้อย้ายชุมชนต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง เช่น บริเวณป้อมมหากาฬ หรือการไล่รื้อกิจกรรมการค้าเดิมที่มีชีวิตชีวาในพื้นที่ออกไปจากกรุงรัตนโกสินทร์ (Askew 2002) การห้ามการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย ทำให้เกิดพื้นที่ใช้งานได้เพียงบางช่วงเวลา เพียงเพื่อการตอบสนองด้านภูมิทัศน์และด้านการท่องเที่ยว ซึ่งไม่เพียงส่งผลกระทบเพียงแค่ด้านกายภาพและเศรษฐกิจเท่านั้น แต่มีผลกระทบทางวัฒนธรรมและสังคมด้วย รวมถึงการควบคุมรูปแบบอาคารให้เป็นสภาพเดิมทำให้เกิดอาคารเสื่อมโทรม เนื่องจากไม่สามารถตอบสนองการใช้งานในปัจจุบันได้

3.4.5 คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า

ในปี พ.ศ. 2512 ได้เกิดเหตุการณ์ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นก้าวแรกของการเรียกร้องให้มีการอนุรักษ์ศิลปะและสถาปัตยกรรมของกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นนอกเหนือไปจากที่กรมศิลปากรได้ปฏิบัติอยู่แล้วตามอำนาจหน้าที่ นั่นคือการประท้วงของคณะกรรมการอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมของสมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ กรณีวัดสระเกศได้สร้างอาคารพาณิชย์ขึ้นในบริเวณวัด การประท้วงครั้งนั้นได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไปและสื่อมวลชนเป็นอย่างมาก

ต่อมาใน พ.ศ. 2515 ได้มีการประกาศของคณะปฏิวัติฉบับที่ 308 ข้อ 1 ให้เพิ่มมาตรา 7 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เพื่อควบคุมการปลูกสร้างอาคารในเขตโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว เนื่องจากว่าหากปล่อยให้มีการปลูกสร้างอาคารกันอย่างเสรีจะทำให้สภาพภูมิทัศน์ของโบราณสถานเสียไป

ในปีเดียวกัน สมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อมได้จัดทำโครงการปรับปรุงและอนุรักษ์บริเวณเมืองเก่าของกรุงเทพมหานคร (เกาะรัตนโกสินทร์) แล้วได้เสนอโครงการดังกล่าวต่อกระทรวงมหาดไทยใน พ.ศ. 2516 แต่ได้เกิดเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง โครงการดังกล่าวจึงหยุดชะงักไป

ในปี พ.ศ. 2519 กระทรวงมหาดไทยได้มีคำสั่งแต่งตั้ง “คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม ภายในเขตกรุงเทพมหานคร ให้มีหน้าที่อนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าภายในพื้นที่กรุงเทพมหานครทั้งหมด โดยมีกรุงเทพมหานครเป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบดำเนินการ มีผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครเป็นประธานกรรมการ ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้แทนจากส่วนราชการที่เกี่ยวข้องร่วมเป็นกรรมการ คณะกรรมการดังกล่าวได้กำหนดนโยบายเพื่อวางแผนการบูรณะปรับปรุงสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าเพื่อการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี

ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 5 มกราคม 2521 ให้กระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบดำเนินการ ตั้งคณะกรรมการเพื่อพิจารณากำหนดนโยบายและวางแผนงานเกี่ยวกับการอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์โดยให้มีผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องตามที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสนอร่วมอยู่ในคณะกรรมการด้วย จากนั้น รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการจึงได้มีคำสั่งแต่งตั้ง “คณะกรรมการอนุรักษ์ ปรับปรุง และบูรณะโบราณสถานเกาะรัตนโกสินทร์” ขึ้น มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเป็นประธาน ผู้แทนหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเป็น กรรมการ และมีกรมศิลปากรทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการ คณะกรรมการดังกล่าว มีหน้าที่ตรวจ สอบข้อมูลเพื่ออนุรักษ์ปรับปรุงและบูรณะโบราณสถานบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์เนื่องในโอกาสที่ จะฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 200 ปี

ต่อมา คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้พิจารณาเรื่องโครงการอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์ และมีความเห็นว่า ในบริเวณเกาะรัตนโกสินทร์ได้มีการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งก่อให้เกิดผลเสียต่อสภาพแวดล้อมและโบราณสถานรุนแรงยิ่งขึ้น ในการปรับปรุงเกาะรัตนโกสินทร์ จึงควรจัดทำเป็นโครงการแบบผสมผสาน เพื่อมุ่งประโยชน์ทั้งในด้านการอนุรักษ์โบราณสถาน ศิลปวัฒนธรรม และพัฒนาส่วนอื่น ๆ ให้อยู่ในแนวทางที่จะส่งเสริมให้เกาะรัตนโกสินทร์มีคุณค่ายิ่งขึ้น และจากการพิจารณาหน้าที่ของ “คณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมภายในเขตกรุงเทพมหานคร” ของกระทรวงมหาดไทย และ “คณะกรรมการอนุรักษ์ ปรับปรุง และบูรณะโบราณสถานเกาะรัตนโกสินทร์” ของกระทรวงศึกษาธิการ ปรากฏว่ามีขอบข่ายการทำงานที่ซ้ำซ้อนกัน คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติจึงได้จัดทำ “โครงการเกาะรัตนโกสินทร์” เสนอต่อคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาตั้งคณะกรรมการในระดับชาติขึ้นโดยให้มีหน้าที่พิจารณาทั้งในเรื่องของการอนุรักษ์และพัฒนา และลด ความซ้ำซ้อนของหน่วยงานและคณะกรรมการชุดอื่น ๆ โดยให้เหลือเพียงชุดเดียว ต่อมาเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2521 คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเห็นชอบการรวมคณะกรรมการ ทั้ง 2 ชุดเข้าด้วยกัน และมีคำสั่งแต่งตั้ง “คณะกรรมการโครงการเกาะรัตนโกสินทร์” ขึ้น โดยมีสำนักงานคณะกรรมการ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพลังงาน (ในขณะนั้น) ซึ่ง เป็นฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เป็นฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการ โครงการเกาะรัตนโกสินทร์ด้วย คณะกรรมการโครงการเกาะรัตนโกสินทร์ชุดแรก ซึ่งได้รับการแต่งตั้งเมื่อวันที่ 4 กรกฎาคม 2521 มีองค์ประกอบส่วนใหญ่ ประกอบด้วย ข้าราชการการเมืองระดับชาติและผู้บริหารหน่วยงาน ส่วนกลางของรัฐที่เกี่ยวข้อง ผู้แทนองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น องค์กรเอกชน และนักวิชาการ ตามรายละเอียดดังนี้

1. รองนายกรัฐมนตรี	ประธานกรรมการ
2. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	รองประธานกรรมการ
3. ปลัดกระทรวงการคลัง	กรรมการ
4. ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
5. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
6. เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	กรรมการ
7. เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
8. ผู้อำนวยการสำนักงบประมาณ	กรรมการ
9. อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ
10. อธิบดีกรมโยธาธิการ	กรรมการ

11. ผู้อำนวยการสำนักผังเมือง	กรรมการ
12. ผู้อำนวยการสำนักนโยบายและแผนมหาดไทย	กรรมการ
13. อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	กรรมการ
14. อธิการบดีมหาวิทยาลัยศิลปากร	กรรมการ
15. ผู้อำนวยการองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว
แห่งประเทศไทย	กรรมการ
16. นายกสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
17. ผู้อำนวยการกองผังเมือง กรุงเทพมหานคร	กรรมการ
18. เลขาธิการคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ	กรรมการและเลขานุการ
19. นายสันทัต สมชีวิตา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ทั้งนี้ ให้สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเป็นองค์กรประสานงาน

โดยคณะกรรมการโครงการเกาะรัตนโกสินทร์ มีอำนาจหน้าที่ดังนี้ คือ

1. กำหนดนโยบายและแผนในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์
2. จัดทำแผนงานโครงการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์
3. กำหนดหลักเกณฑ์การก่อสร้างอาคารทั้งของภาครัฐและเอกชนให้สอดคล้อง

กับ นโยบายในการอนุรักษ์เกาะรัตนโกสินทร์

4. กำหนดบริการพื้นฐานทั้งในด้านสาธารณูปโภค และสาธารณูปการที่จำเป็น
5. กำหนดหน่วยงานที่ต้องรับผิดชอบและสนับสนุนงบประมาณสำหรับ

โครงการต่าง ๆ ในการอนุรักษ์และพัฒนาให้ดำเนินการตามแผน

6. แต่งตั้งคณะกรรมการหรือคณะทำงานเฉพาะเรื่อง
7. ควบคุมการดำเนินงานให้เป็นไปตามเป้าหมาย

หลังจากคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการเกาะรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2521 แล้ว ในการประชุมคณะกรรมการโครงการเกาะรัตนโกสินทร์ครั้งแรกในปีเดียวกัน ที่ประชุมได้มีมติ 3 ประเด็น คือ

- 1) แต่งตั้งคณะกรรมการ 3 คณะ ประกอบด้วย คณะอนุกรรมการการอนุรักษ์ และปรับปรุงโบราณสถาน ประวัติศาสตร์สถานศิลปและวัฒนธรรม คณะอนุกรรมการวางแผนแม่บทและการใช้ที่ดิน และคณะอนุกรรมการกำหนดหลักเกณฑ์และควบคุมการก่อสร้างอาคาร
- 2) เห็นสมควรให้ขยายขอบเขตความรับผิดชอบของคณะกรรมการฯ ออกไปถึงเขตคลองรอบกรุง และเปลี่ยนชื่อเป็นคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์
- 3) เห็นสมควรให้มีการออก มาตรการชั่วคราวในการควบคุมการก่อสร้างอาคารของราชการในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์

ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาตามข้อเสนอของคณะกรรมการเกาะรัตนโกสินทร์ โดยได้ มีมติให้ขยายขอบเขตความรับผิดชอบของคณะกรรมการฯ ออกไปถึงเขตคลองรอบกรุงและเปลี่ยน ชื่อคณะกรรมการดังกล่าวเป็น “คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์” เมื่อวันที่ 5 กันยายน 2521 และมีมติ เรื่อง มาตรการชั่วคราวในการควบคุมการก่อสร้างอาคารของภาครัฐบาลในบริเวณ กรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม 2521 เห็นชอบให้หน่วยราชการต่าง ๆ ซึ่งมีการดำเนินการ ก่อสร้างภายในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ส่งแบบแปลนมาให้คณะกรรมการโครงการกรุง รัตนโกสินทร์พิจารณาและชี้แจงให้ทราบถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อม

นับตั้งแต่คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ได้รับการแต่งตั้งจาก คณะรัฐมนตรีให้ กำกับดูแลการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อ พ.ศ. 2521 นั้น ได้มีการดำเนินงาน ควบคุมการพัฒนาในบริเวณนี้มาเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง ทั้งในลักษณะของงาน บริหารและการ ดำเนินโครงการเฉพาะกิจที่สำคัญ ๆ ซึ่งนับเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ยังไม่มี แผนแม่บทที่ เป็นกรอบในการดำเนินการแต่อย่างใด ดังนั้น ในปีงบประมาณ 2535 สำนักงานนโยบาย และแผน สิ่งแวดล้อม จึงได้ว่าจ้าง บริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด เป็นที่ปรึกษาในการจัดทำแผนแม่บท เพื่อการ อนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ในลักษณะแผนปฏิบัติการ โดยได้โดยยึดถือผลสรุปจาก การ ประกวดผลงานด้านสถาปัตยกรรมและการออกแบบผังเมืองเพื่อสภาพแวดล้อมที่พึงปรารถนา สำหรับกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. 2525 เป็นแนวทาง ภายใต้การกำกับดูแลของ “คณะอนุกรรมการ กำกับแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนาโครงการกรุงรัตนโกสินทร์” ซึ่งแต่งตั้งโดย คณะกรรมการกรุง รัตนโกสินทร์ เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2536

ใน พ.ศ. 2540 ฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการอนุรักษ์โครงการกรุง รัตนโกสินทร์ ได้ เสนอให้คณะกรรมการฯ พิจารณาให้ความเห็นชอบในการนำเสนอคณะรัฐมนตรี เพื่อปรับเปลี่ยน สถานภาพคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ตามมติคณะรัฐมนตรีเป็น คณะกรรมการตาม ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี และเสนอให้จัดตั้ง “สำนักงานคณะกรรมการ อนุรักษ์และพัฒนากรุง รัตนโกสินทร์และเมืองเก่า” ขึ้นภายในสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม ในฐานะฝ่าย เลขานุการของคณะกรรมการ เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานของคณะกรรมการให้บรรลุ วัตถุประสงค์และเป้าหมาย ซึ่งในประเด็นแรก คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบ และนายกรัฐมนตรีลงนาม ในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ส่วนการ ขอจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่านั้น ผลปรากฏว่าไม่ สามารถจัดตั้งหน่วยงานใหม่นี้ขึ้นได้ เพราะไม่สอดคล้องกับมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับ มาตรการปรับ ภาคราชการในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจ ในปัจจุบัน หน่วยงานระดับนโยบาย ได้เปลี่ยนจาก คณะกรรมการโครงการกรุง รัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นคณะกรรมการที่จัดตั้งตามมติคณะรัฐมนตรี เป็น คณะกรรมการที่มีวาระการ ดำรงตำแหน่งตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และ

พัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และ เมืองเก่า พ.ศ. 2541 มีชื่อว่า “คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า” ประกอบด้วย

1. รองนายกรัฐมนตรี	ประธานกรรมการ
2. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	รองประธานกรรมการ
3. ปลัดกระทรวงกลาโหม	กรรมการ
4. ปลัดกระทรวงมหาดไทย	กรรมการ
5. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
6. ผู้อำนวยการสำนักงานงบประมาณ	กรรมการ
7. ผู้อำนวยการทรัพย์สินพระมหากษัตริย์	กรรมการ
8. เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ	กรรมการ
7. เลขาธิการพระราชวัง	กรรมการ
8. เลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
9. อธิบดีกรมการผังเมือง	กรรมการ
10. อธิบดีกรมทางหลวง	กรรมการ
11. อธิบดีกรมทางหลวง	กรรมการ
12. อธิบดีกรมที่ดิน	กรรมการ
13. อธิบดีกรมธนารักษ์	กรรมการ
14. อธิบดีกรมโยธาธิการ	กรรมการ
15. อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ
16. ผู้ว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย	กรรมการ
17. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร	กรรมการ
18. นายกสมาคมนักผังเมืองไทย	กรรมการ
19. นายกสมาคมสถาปนิกสยามฯ	กรรมการ
20. นายกสมาคมอนุรักษ์ศิลปกรรมและสิ่งแวดล้อม	กรรมการ
21. รองเลขาธิการสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม	กรรมการและเลขานุการ
22. ผู้อำนวยการกองอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมฯ	
สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม	กรรมการและเลขานุการ
23. หัวหน้าฝ่ายคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ	
สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

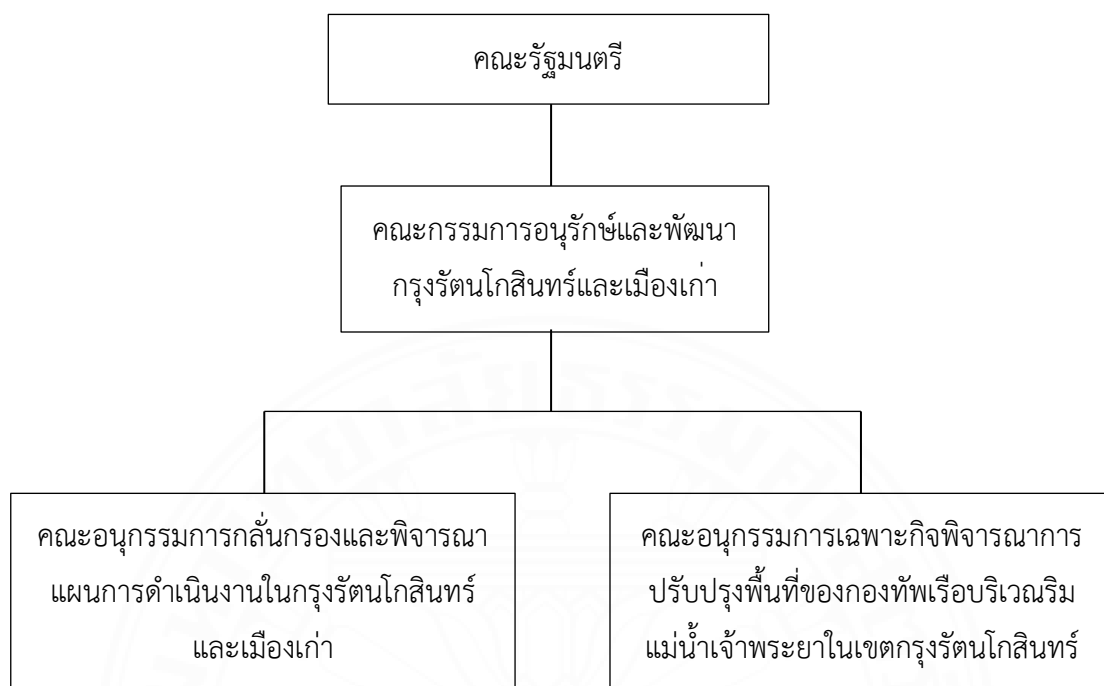
และผู้ทรงคุณวุฒิไม่เกินเจ็ดคนซึ่งคณะรัฐมนตรีแต่งตั้งเป็นกรรมการ โดยกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสามปี

โดยได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการ คือ วางนโยบาย กำหนดพื้นที่ และจัดทำแผนแม่บทการอนุรักษ์ และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี และจัดทำแนวทาง แผนปฏิบัติการและมาตรการต่าง ๆ เพื่อดำเนินการในพื้นที่รับผิดชอบ โดยเป็นผู้ให้คำปรึกษาและความเห็นโครงการของรัฐในพื้นที่รับผิดชอบ สนับสนุนการจัดสรรงบประมาณให้แก่หน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบ เพื่อดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า พร้อมทั้งออกระเบียบปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า เท่าที่ไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมาย โดยความเห็นชอบของคณะรัฐมนตรี และยังให้การสนับสนุน และประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนและภาคเอกชนได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ และเมืองเก่า โดยทำหน้าที่ประสานงาน ติดตาม ตรวจสอบและกำกับดูแลให้การดำเนินงานเป็นไปตามแนวทาง โครงการ และแผนงาน ที่ได้จัดทำไว้ นอกจากนี้ยังดำเนินการเชิญผู้แทนหน่วยงานราชการและภาคเอกชน หรือบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องมาให้คำชี้แจงและข้อมูล ให้มีการแต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานตามความจำเป็นและเหมาะสมเพื่อทำการแทนคณะกรรมการในเรื่องที่ได้รับมอบหมายโดยมีการรายงานผลการดำเนินงานให้คณะรัฐมนตรีทราบตามที่เห็นสมควร ทั้งนี้ สามารถดำเนินการอื่นใดที่จำเป็นตามที่ได้รับมอบหมายจากคณะรัฐมนตรี เพื่อให้การอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่าประสบความสำเร็จ

ปัจจุบัน คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ได้แต่งตั้งคณะ อนุกรรมการขึ้น 2 คณะ ประกอบด้วย

1. คณะอนุกรรมการกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงานในกรุงรัตนโกสินทร์และ เมืองเก่า แต่งตั้งเมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2542 เพื่อให้การกลั่นกรองและพิจารณาแผนการดำเนินงาน ในกรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า มีความละเอียดชัดเจนและก่อประโยชน์สูงสุดต่อการอนุรักษ์และ พัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า อาศัยอำนาจตามความในข้อ 7 (9). แห่งระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2541 และมติคณะ กรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ครั้งที่ 1/2542 วันที่ 18 มีนาคม 2542

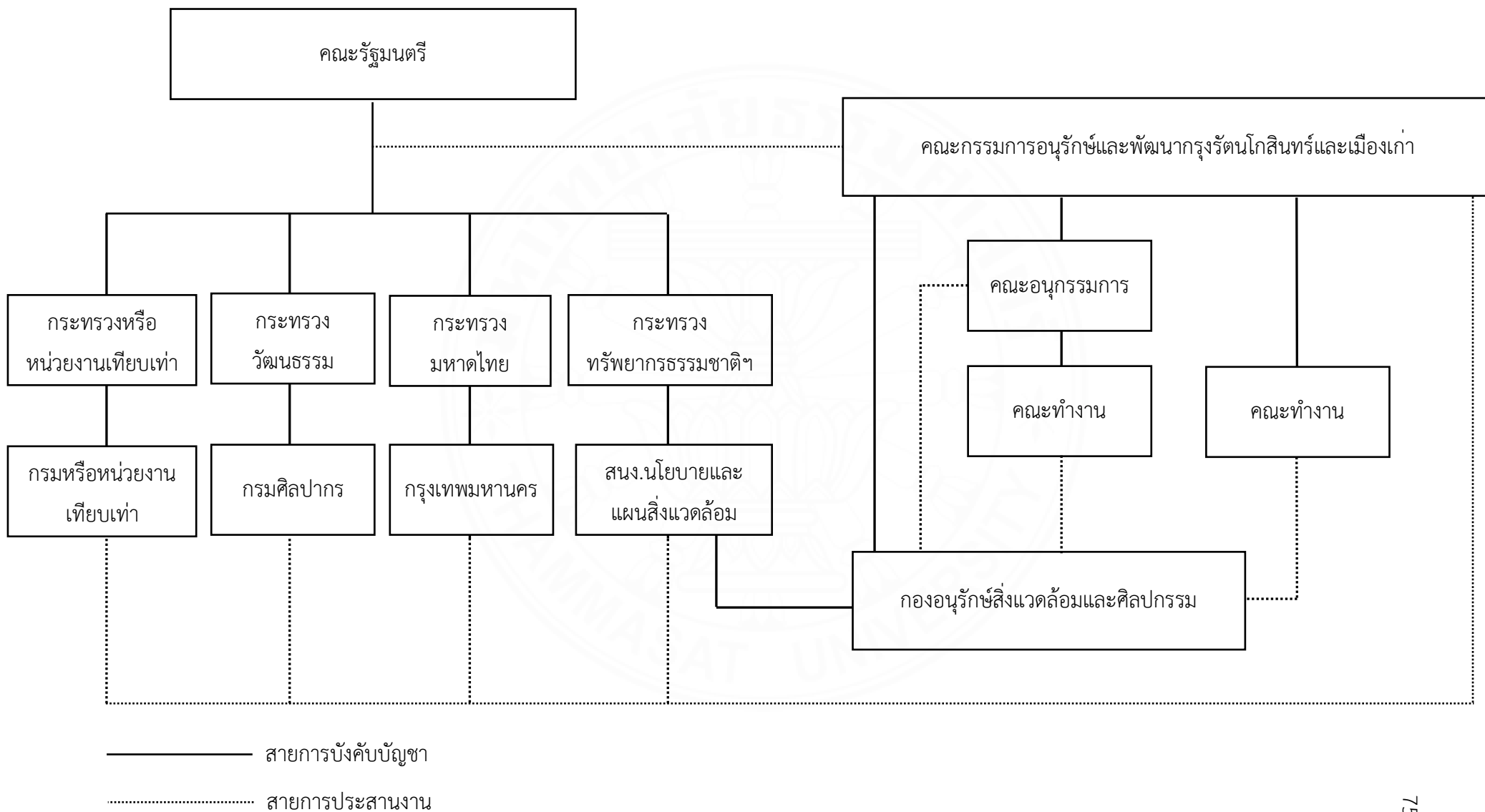
2. คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจพิจารณาการปรับปรุงพื้นที่ของ กองทัพเรือบริเวณริมแม่น้ำ เจ้าพระยาในเขตกรุงรัตนโกสินทร์ ด้วยคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนา กรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ในการประชุมครั้งที่ 4/2543 เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2543 ที่ประชุม รับทราบว่า คณะรัฐมนตรี ในการประชุมเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม 2543 ลงมติเห็นชอบเห็นแผนแม่บท และแผนปฏิบัติการ อนุรักษ์และพัฒนาบริเวณฝั่งธนบุรีตรงข้ามกรุงรัตนโกสินทร์

แผนภูมิที่ 3-1 โครงสร้างหน่วยงานในระดับนโยบายของการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะกรุงเทพมหานคร

ที่มา :ธนพล จรัสวงษ์, “แนวทางการจัดรูปองค์กรเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการผังเมือง, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), 44.

ถึงแม้ว่าโครงการบางส่วนที่ดำเนินงานโดยคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงเทพมหานครและเมืองเก่า จะได้รับการดำเนินงานอย่างเป็นเป็นรูปธรรมตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา เช่น ลานอเนกประสงค์หน้าวัดสุทัศนเทพวรารามและศาลาว่าการกรุงเทพมหานคร การปรับปรุงถนนพระอาทิตย์และป้อมพระสุเมรุเป็นสวนสาธารณะ หรือสวนนาคาภิรมย์ซึ่งเป็นพื้นที่เดิมของกรมการค้าภายใน การรื้อศาลาเฉลิมไทยเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์ของวัดราชนันทาราม การปรับปรุงอาคารพาณิชย์บริเวณย่านการค้า เดิมต่าง ๆ เช่น ท่าพระจันทร์ ท่าช้าง ท่าเตียน แต่ก็เกิดความล่าช้าและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดจากความซ้ำซ้อนของหน่วยงานรับผิดชอบ การขาดการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ในทุกกระบวนการ และโครงการต่าง ๆ รบกวนกิจกรรมและวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ในปัจจุบัน และไม่ตอบสนองวิถีชีวิตร่วมสมัยที่จะเกิดขึ้นต่อไป

แผนภูมิที่ 3-2 โครงสร้างการบริหารงานอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2564)

ที่มา: ธนพล จรัสวณิชวงศ์, เรื่องเดียวกัน, 48.

บทที่ 4

ผลการศึกษาและการอภิปราย

4.1 ผลการศึกษาการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนต่อพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในบริบทของเมืองโรมานติก

จากการวิเคราะห์กลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 ราย พบว่าทั้ง 400 รายเป็นผู้ที่มีความคุ้นเคยกับพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในระดับที่แตกต่างกัน โดยผู้วิจัยมีความประสงค์ที่จะศึกษาทัศนคติและมุมมองของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ ผู้ประกอบอาชีพ ผู้เดินทางสัญจร นักท่องเที่ยว เพื่อความครอบคลุมในการสร้างความเข้าใจในเชิงภาพรวม

4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ 4-1 แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามเพศ

เพศ	จำนวน	ร้อยละ
ชาย	168	42%
หญิง	226	56.5%
ไม่ระบุเพศ	6	1.5 %
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-1 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม เป็นเพศชาย จำนวน 168 คน คิดเป็นร้อยละ 42 เป็นเพศหญิง จำนวน 226 คน คิดเป็นร้อยละ 56.5 และผู้ตอบแบบสอบถามไม่ประสงค์จะระบุเพศ จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.5

ตารางที่ 4-2 แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามอายุ

ช่วงอายุ	จำนวน	ร้อยละ
น้อยกว่า 20 ปี	3	0.75%
20- 29 ปี	124	31%
30-39	152	38%
40-49	81	20.25%
50-59	32	8%
60 ปีขึ้นไป	8	2%
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-2 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถาม มีอายุระหว่าง 30-39 ปี เป็นจำนวนมากที่สุด จำนวน 152 คน คิดเป็นร้อยละ 38 รองลงมา คือ ช่วงอายุระหว่าง 20 -29 ปี จำนวน 124 คน คิดเป็นร้อยละ 31 ช่วงอายุระหว่าง 40-49 ปี จำนวน 81 คน คิดเป็นร้อยละ 20.25 ช่วงอายุ 60 ปีขึ้นไป จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 2 และมีผู้ตอบแบบสอบถามในช่วงอายุต่ำกว่า 20 ปี เป็นจำนวนน้อยที่สุด คือมีจำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 0.75 ของผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด

ตารางที่ 4-3 แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกสถานภาพ

สถานภาพ	จำนวน	ร้อยละ
โสด	247	61.75%
สมรส	142	35.5%
หย่าร้าง	8	2%
หม้าย	3	0.75%
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-3 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด โดยมีจำนวน 247 คน คิดเป็นร้อยละ 61.75 รองลงมาคือผู้ที่มีสถานภาพสมรส มีจำนวน 142 คน คิดเป็นร้อยละ 35.5 ผู้ที่มีสถานภาพหย่าร้าง มีจำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 2 และมีผู้ที่มีสถานภาพเป็นหม้ายมีจำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 0.75

ตารางที่ 4-4 แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยจำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ประถมศึกษา	0	0
มัธยมศึกษา	9	2.25%
ปวส./เทียบเท่า	13	3.25%
ปริญญาตรี/เทียบเท่า	235	58.75%
ปริญญาโท	138	34.5%
ปริญญาเอก	5	1.25%
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-4 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี ซึ่งมีจำนวน 235 คน คิดเป็นร้อยละ 58.75 รองลงมาคือ ผู้ที่มีระดับการศึกษาในระดับปริญญาโท โดยมีจำนวน 138 คน คิดเป็นร้อยละ 34.5 ลำดับถัดมาคือ ระดับการศึกษาในชั้นประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.) ซึ่งมีจำนวน 13 คน คิดเป็นร้อยละ 3.25 ส่วนผู้ที่มีระดับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา มีจำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.25 และลำดับท้ายสุดคือ ผู้มีการศึกษาในระดับปริญญาเอก มีจำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 1.25

ตารางที่ 4-5 แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยจำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
นักเรียน/นิสิต/นักศึกษา	21	5.25%
ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย	63	15.75%
พนักงานบริษัท/รับจ้าง	115	28.75%
ข้าราชการ/พนักงาน รัฐวิสาหกิจ/เจ้าหน้าที่ของรัฐ	192	48%
เกษตรกร	0	0%
อื่น ๆ	9	2.25%
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-5 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพในกลุ่มข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ/เจ้าหน้าที่ของรัฐ เป็นจำนวนมากที่สุด โดยมีจำนวน 192 คน คิดเป็นร้อยละ 48 รองลงมาคือผู้ประกอบอาชีพในกลุ่มพนักงานบริษัท/รับจ้าง จำนวน 115 คน คิดเป็นร้อยละ 28.75 ผู้ประกอบอาชีพในกลุ่มธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย จำนวน 63 คน คิดเป็นร้อยละ 15.75 ส่วนผู้ตอบแบบสอบถามที่ยังเป็นนักเรียน/นิสิต/นักศึกษา มีจำนวน 21 คน คิดเป็นร้อยละ 5.25 และมีผู้ตอบแบบสอบถามที่ประกอบอาชีพในกลุ่มอื่น ๆ จำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.25 ซึ่งระบุว่า เป็นผู้ที่เคยเรียนอายุราชการแล้ว เป็นแม่บ้าน หรือเป็นผู้ว่างงาน

ตารางที่ 4-6 แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามรายได้ต่อเดือน

ระดับรายได้ต่อเดือน	จำนวน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 5,000 บาท	14	3.50%
5,001-10,000 บาท	7	1.75%
10,001-15,000 บาท	33	8.25%
15,001-20,000 บาท	76	19%
20,001-25,000 บาท	97	24.25%
25,000 บาทขึ้นไป	173	43.25%
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-6 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่มีรายได้ต่อเดือนมากกว่า 25,000 บาท เป็นจำนวน 173 คน คิดเป็นร้อยละ 43.25 รองลงมาเป็นผู้มีรายได้ตั้งแต่ 20,001-25,000 บาท จำนวน 97 คน คิดเป็นร้อยละ 24.25 ผู้มีรายได้ตั้งแต่ 15,001-20,000 บาท จำนวน 76 คน คิดเป็นร้อยละ 19 ผู้มีรายได้ 10,001-15,000 บาท จำนวน 33 คน คิดเป็นร้อยละ 8.25 ผู้มีรายได้ต่ำกว่า 5,000 บาท มีจำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 3.50 และผู้มีรายได้ตั้งแต่ 5,001-10,000 บาท มีจำนวน 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.75

4.1.2 การรับรู้ต่อสุนทรียภาพของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

ตารางที่ 4-7 แสดงจำนวนและร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามการพำนักรักษาในสถานที่ เกาะกรุงรัตนโกสินทร์

การพำนักรักษา	จำนวน	ร้อยละ
พำนักรักษาในพื้นที่	100	25%
ไม่ได้พำนักรักษาในพื้นที่	300	75%
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-7 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่ไม่ได้พำนักรักษาในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นจำนวน 300 คน คิดเป็นร้อยละ 75 โดยมีผู้พำนักรักษาในพื้นที่ที่วิจัยจำนวน 100 คน คิดเป็นร้อยละ 25 ทั้งนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามจะรับทราบขอบเขตของพื้นที่วิจัยในแบบสอบถาม โดยมีหมายเหตุว่า พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ณ ที่นี้ คือ พื้นที่แขวงพระบรมมหาราชวัง แขวงชนะสงคราม

แขวงตลาดยอด แขวงวัดบวรนิเวศ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงเสาชิงช้า แขวงวัดราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์

ตารางที่ 4-8 แสดงจำนวนและร้อยละของความถี่ในการเดินทางเข้ามาในพื้นที่ของผู้ตอบแบบสอบถาม

ความถี่ในการเดินทาง	จำนวน	ร้อยละ
ทุกวัน	119	29.75%
1-3 ครั้งต่อสัปดาห์	41	10.25%
1-3 ครั้งต่อเดือน	97	24.25%
1-3 ครั้งต่อปี	120	30%
ไม่เคยมา	23	5.75%
รวม	300	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-8 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เคยเดินทางเข้ามาในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเดินทางเข้ามาในพื้นที่ 1-3 ครั้งต่อปี จำนวน 120 คน คิดเป็นร้อยละ 30 มีผู้เดินทางเข้ามาในพื้นที่ทุกวัน จำนวน 119 คน คิดเป็นร้อยละ 29.75 เดินทางเข้ามาในพื้นที่ 1-3 ครั้งต่อเดือน จำนวน 97 คน คิดเป็นร้อยละ 24.25 เดินทางเข้ามาในพื้นที่ 1-3 ครั้งต่อสัปดาห์ จำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 10.25 และในจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งหมด มีผู้ที่ไม่เคยเดินทางเข้ามาในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ จำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 5.75

ตารางที่ 4-9 แสดงจำนวนและร้อยละของวัตถุประสงค์ในการเดินทางเข้ามาในพื้นที่ของผู้ตอบแบบสอบถาม

วัตถุประสงค์ในการเดินทาง	จำนวน	ร้อยละ
พำนักราคาย	100	25%
ประกอบอาชีพ	47	11.75%
ศึกษาเล่าเรียน	15	3.75%
ท่องเที่ยว	127	31.75%
เป็นทางสัญจรผ่าน	98	24.5%
อื่น ๆ	8	2%
ไม่เคยเดินทางเข้ามา	5	1.25%
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-9 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เดินทางเข้ามาในพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว จำนวน 127 คน คิดเป็นร้อยละ 31.75 ผู้ตอบแบบสอบถามที่พำนักอาศัยอยู่ในพื้นที่ จำนวน 100 คน คิดเป็นร้อยละ 25 เป็นจำนวนรองลงมา นอกจากนี้ ผู้ที่เดินทางสัญจรผ่าน มีจำนวน 98 คน คิดเป็นร้อยละ 24.5 ผู้ที่เดินทางเข้ามาประกอบอาชีพ จำนวน 47 คน คิดเป็นร้อยละ 11.75 นอกจากนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามได้เดินทางเข้ามาในพื้นที่ด้วยวัตถุประสงค์อื่น จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 2 โดยระบุว่าเป็นการเดินทางเข้ามาเพื่อรับประทานอาหารเช้า เป็นต้น ทั้งนี้มี 5 คนที่ระบุว่าไม่สามารถระบุวัตถุประสงค์ได้ เนื่องจากไม่เคยเดินทางเข้ามา คิดเป็นร้อยละ 1.25

ตารางที่ 4-10 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนคติของผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน ในประเด็น ความแตกต่างของ“พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์”จากพื้นที่อื่นในกรุงเทพมหานคร

ประเด็น	จำนวน	Percent	Percent of Cases
ความสำคัญทางประวัติศาสตร์	313	25.12	78.25%
วัฒนธรรมและวิถีชีวิต	264	21.19	66%
อาหารการกิน	171	13.72	42.75%
พื้นที่สาธารณะ	162	13	40.50%
สถาบันการศึกษา	73	5.86	18.25%
สถานบันเทิง	41	3.29	10.25%
การค้าขาย/พาณิชย์กรรม	117	9.39	29.25%
การคมนาคมขนส่ง	83	6.66	20.75%
อื่น ๆ	22	1.77	5.50%
รวม	1,246	100	311.5%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-10 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เห็นว่า ความแตกต่างที่ทำให้พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์แตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ของกรุงเทพมหานครนั้น ประเด็นเรื่อง ความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ถือว่ามีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง เนื่องจากมีผู้เลือกตอบในประเด็นนี้จำนวน 313 คน คิดเป็นร้อยละ 78.25 จากประเด็นอื่น ๆ รองลงมาคือ วัฒนธรรมและวิถีชีวิต มีผู้เลือกตอบในประเด็นนี้จำนวน 264 คน คิดเป็นร้อยละ 66 อาหารการกิน มีผู้เลือกตอบจำนวน 171 คน คิดเป็นร้อยละ 42.75 พื้นที่สาธารณะ จำนวน 162 คน คิดเป็นร้อยละ 40.50 การค้าขาย/พาณิชย์กรรม จำนวน 117 คน คิดเป็นร้อยละ 29.25 สถาบันการศึกษา จำนวน 73 คน คิดเป็นร้อยละ 18.25 สถานบันเทิง จำนวน 41 คน คิดเป็นร้อยละ 10.25 และผู้ตอบแบบสอบถามระบุประเด็นอื่น ๆ จำนวน 22 คน

คิดเป็นร้อยละ 5.50 โดยได้ระบุว่าพื้นที่ที่โดดเด่นที่ใช้ในการจัดงานพระราชพิธี ซึ่งทำให้มีการจัดระเบียบพื้นที่ที่ดีกว่าพื้นที่อื่น ๆ เป็นต้น

ตารางที่ 4-11 แสดงจำนวนและร้อยละของทักษะผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน
ในคำนิยามของ “เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน”

วัตถุประสงค์ในการเดินทาง	จำนวน	ร้อยละ
เมืองท่องเที่ยววันหยุดนันทนาการ	282	70.5%
เมืองศูนย์ราชการ	53	13.25%
เมืองการศึกษา	24	6%
เมืองอุตสาหกรรมพื้นที่	10	2.50%
เมืองศูนย์กลางคมนาคม	31	7.75%
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-11 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เห็นว่า เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน เป็นเมืองท่องเที่ยววันหยุดนันทนาการ จำนวน 282 คน คิดเป็นร้อยละ 70.5 รองลงมาเห็นว่าเป็นเมืองศูนย์ราชการ จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 13.25 เป็นเมืองศูนย์กลางคมนาคม จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 7.75 เป็นเมืองการศึกษา จำนวน 24 คน คิดเป็นร้อยละ 6 และผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าเป็นเมืองอุตสาหกรรมพื้นที่ จำนวน 10 คน คิดเป็นร้อยละ 2.50

ตารางที่ 4-12 แสดงจำนวนและร้อยละของทักษะผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน ในประเด็น
การพัฒนาพื้นที่เมืองของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ควรดำเนินไปในแนวทางใด

วัตถุประสงค์ในการเดินทาง	จำนวน	ร้อยละ
เมืองที่มีความยืดหยุ่น (resilient city)	61	15.25%
เมืองนิเวศ (eco city)	105	26.25%
เมืองสุขภาพ (healthy city)	35	8.75%
เมืองสร้างสรรค์ (creative city)	168	42%
เมืองอัจฉริยะ (smart growth city)	31	7.75%
รวม	300	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-12 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เห็นว่า การพัฒนาพื้นที่เมืองของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ควรดำเนินไปในแนวทางเมืองสร้างสรรค์ (creative city) จำนวน 168 คน คิดเป็นร้อยละ 42 รองลงมาเห็นว่าควรพัฒนาเป็นเมืองนิเวศ (eco city) จำนวน 105 คน คิดเป็นร้อยละ 26.25 เป็นเมืองที่มีความยืดหยุ่น (resilient city) จำนวน 61 คน คิดเป็นร้อยละ 15.25 และ เป็นเมืองอัจฉริยะ (smart growth city) จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 7.75

4.1.3 การรับรู้ต่อแนวทางการพัฒนาเมืองโรแมนติก

ตารางที่ 4-13 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน
ในทัศนะต่อคำว่า “เมืองโรแมนติก” ผู้ตอบแบบสอบถามจะนึกถึงสิ่งใด

ประเด็น	จำนวน	Percent	Percent of Cases
ความอบอุ่นของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์	263	17.48%	65.75%
ความงดงามของอาคารสถานที่	318	21.13%	79.50%
ความน่ารื่นรมย์ของพรรณไม้	217	14.42%	54.25%
สิ่งศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ	94	6.25%	23.50%
ความรู้สึกลอดภัยเมื่อสัจจ	172	11.43%	43%
ความสนุกสนานบันเทิงใจจากสิ่งที่คาดไม่ถึง	64	4.25%	16%
ความอื้อร่อยจากอาหารรสชาติหลากหลาย	196	13.02%	49%
ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับพื้นที่นั้น	181	12.03%	45.25%
อื่น ๆ	7	0.47%	1.75%
รวม	1,505	100%	359%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-13 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เมื่อนึกถึงคำว่า “เมืองโรแมนติก” จะนึกถึงความงดงามของอาคารสถานที่เป็นส่วนมาก โดยมีผู้ตอบแบบสอบถามเลือกในประเด็นนี้จำนวน 318 คน คิดเป็นร้อยละ 79.50 รองลงมาจะเป็น ความอบอุ่นของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์จำนวน 263 คน คิดเป็นร้อยละ 65.75 ความน่ารื่นรมย์ของพรรณไม้ จำนวน 217 คน คิดเป็นร้อยละ 54.25 ความอื้อร่อยจากอาหารรสชาติหลากหลาย จำนวน 196 คน คิดเป็นร้อยละ 49 ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับพื้นที่นั้น จำนวน 181 คน คิดเป็นร้อยละ 45.25 ความรู้สึกลอดภัยเมื่อสัจจ จำนวน 172 คน คิดเป็นร้อยละ 43 สิ่งศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ จำนวน 94 คน คิดเป็นร้อยละ 23.50 ความสนุกสนานบันเทิงใจจากสิ่งที่คาดไม่ถึง จำนวน 64 คิดเป็นร้อยละ 16 คน นอกจากนี้ยัง

มีผู้ตอบแบบสอบถามเพิ่มเติมในส่วนอื่น ๆ อีก 7 คน คิดเป็นร้อยละ 1.75 โดยระบุถึงพื้นที่เมืองที่มีกิจกรรมรองรับผู้คนทุกวัย เป็นต้น

ตารางที่ 4-14 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน
ในความคาดหวังหากได้เดินทางไปในพื้นที่ของ “เมืองโรมานติก”

ประเด็น	จำนวน	Percent	Percent of Cases
สร้างความประทับใจให้กับผู้ร่วมเดินทาง	278	22.92%	69.50%
ได้เรียนรู้และสื่อสารกับตัวเองมากขึ้น	133	10.96%	33.25%
หลอมละลายพฤติกรรมกับผู้ร่วมเดินทางอย่างลึกซึ้งมากขึ้น	124	10.22%	31%
ได้พบปะผู้คนใหม่ ๆ	85	7.01%	21.25%
เกิดความสุขกายสบายใจเมื่อได้สัมผัสธรรมชาติเมือง	301	24.81%	75.25%
เกิดความทรงจำที่ดี	283	23.33%	70.75%
อื่น ๆ	9	0.74%	2.25%
รวม	1,213	100%	303.25%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-14 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่คาดหวังหากได้เดินทางไปในพื้นที่ของ “เมืองโรมานติก” จะเป็นความสุขกายสบายใจเมื่อได้สัมผัสธรรมชาติเมือง โดยผู้ตอบแบบสอบถามได้เลือกตอบในประเด็นนี้ จำนวน 301 คน คิดเป็นร้อยละ 75.25 รองลงมาคือ ความทรงจำที่ดี มีผู้เลือกตอบจำนวน 283 คน คิดเป็นร้อยละ 70.75 การสร้างความประทับใจให้กับผู้ร่วมเดินทาง มีผู้เลือกตอบจำนวน 278 คน คิดเป็นร้อยละ 69.50 การได้เรียนรู้และสื่อสารกับตัวเองมากขึ้น จำนวน 133 คน คิดเป็นร้อยละ 33.25 การได้หลอมละลายพฤติกรรมกับผู้ร่วมเดินทางอย่างลึกซึ้งมากขึ้น จำนวน 124 คน คิดเป็นร้อยละ 31 และการได้พบปะผู้คนใหม่ ๆ มีผู้เลือกตอบจำนวน 85 คน คิดเป็นร้อยละ 21.25 นอกจากนี้ ผู้ตอบแบบสอบถามได้ระบุประเด็นเพิ่มเติมจำนวน 9 คน คิดเป็นร้อยละ 2.25 โดยได้ระบุว่า มีความคาดหวังที่จะได้รับความอบอุ่นของความเป็นไทย การได้ใช้ทรัพยากรสาธารณะต่าง ๆ เป็นต้น

4.1.4 ความคิดเห็นต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรแมนติก

ตารางที่ 4-15 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน

ในทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามว่า “เกาะกรุงรัตนโกสินทร์” เป็นพื้นที่โรแมนติกหรือไม่

การพำนักราชการ	จำนวน	ร้อยละ
เป็นพื้นที่โรแมนติก	261	65.25%
ไม่เป็นพื้นที่โรแมนติก	139	34.75%
รวม	400	100%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-15 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เห็นว่า “เกาะกรุงรัตนโกสินทร์” เป็นพื้นที่โรแมนติก ซึ่งมีจำนวน 261 คน คิดเป็นร้อยละ 65.25 ในขณะที่ผู้ตอบแบบสอบถามที่ไม่เห็นด้วยว่า “เกาะกรุงรัตนโกสินทร์” เป็นพื้นที่โรแมนติก มีจำนวน 139 คน คิดเป็นร้อยละ 34.75

ตารางที่ 4-16 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 139 คนที่มีความเห็นว่า พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ไม่เป็นเมืองโรแมนติก โดยตารางแสดงถึงทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามว่า ปัจจัยใดบ้างที่ทำให้พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ขาดความโรแมนติก

ปัจจัย	จำนวน	Percent	Percent of Cases
ความเป็นพื้นที่ราชการ	37	11.01%	27.21%
ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน	25	7.44%	18.38%
จิตวิญญาณชุมชนที่ขาดหายไป	53	15.77%	38.97%
การขาดแคลนพื้นที่สาธารณะ	61	18.15%	44.85%
สาธารณูปโภคที่ขาดการดูแลและพัฒนา	81	24.11%	59.56%
ความไม่เชื่อมโยงกับผู้คนที่อยู่อาศัยและสัญจร	68	20.24%	50%
อื่น ๆ	11	3.27%	8.09%
รวม	336	100%	247.06%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-16 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่จากจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 139 คนที่มีความเห็นว่า พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ไม่เป็นเมืองโรมานติก โดยปัจจัยที่ทำให้พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ขาดความโรมานติกนั้น เกิดจากสาธารณูปโภคที่ขาดการดูแลและพัฒนาที่ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นด้วยจำนวน 81 คน คิดเป็นร้อยละ 59.56 รองลงมาคือ ความไม่เชื่อมโยงกับผู้คนที่อยู่อาศัยและสัญจร จำนวน 68 คน คิดเป็นร้อยละ 50 การขาดแคลนพื้นที่สาธารณะจำนวน 61 คน คิดเป็นร้อยละ 44.85 จิตวิญญาณชุมชนที่ขาดหายไป จำนวน 53 คน คิดเป็นร้อยละ 38.97 ความเป็นพื้นที่ราชการ จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 27.21 ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน จำนวน 25 คน คิดเป็นร้อยละ 18.38 และผู้ตอบแบบสอบถามเลือกระบุในประเด็นอื่น ๆ อีกจำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 8.09

ตารางที่ 4-17 แสดงจำนวนและร้อยละของทัศนะผู้ตอบแบบสอบถามจำนวน 400 คน ในประเด็นว่า กลไกใดที่จะสามารถขับเคลื่อนให้การพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติกให้สำเร็จได้

กลไก	จำนวน	Percent	Percent of Cases
การพัฒนาสาธารณูปโภคจากภาครัฐ	278	28.17%	69.50%
การลงทุนจากภาคเอกชน	184	18.64%	46%
การมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน	247	25.03%	61.75%
การอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม	272	27.56%	68%
อื่น ๆ	6	0.61%	1.50%
รวม	987	100%	246.75%

ที่มา: จากการวิจัยและการคำนวณ

จากตารางที่ 4-17 พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เห็นว่าการพัฒนาสาธารณูปโภคจากภาครัฐมีความสำคัญมากที่สุดในฐานะกลไกในการขับเคลื่อนให้การพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองโรมานติกได้สำเร็จ โดยมีผู้ตอบแบบสอบถามเลือกในข้อนี้จำนวน 278 คน คิดเป็นร้อยละ 69.50 รองลงมาเป็นกลไกด้านการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม โดยผู้ตอบแบบสอบถามเลือกตอบเป็นจำนวน 272 คน คิดเป็นร้อยละ 68 การมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน จำนวน 247 คน คิดเป็นร้อยละ 61.75 และการลงทุนจากภาคเอกชน จำนวน 184 คน คิดเป็นร้อยละ 46 นอกจากนี้ผู้ตอบแบบสอบถามยังได้ระบุเพิ่มเติมในประเด็นอื่น ๆ จำนวน 6 คน คิดเป็นร้อยละ 1.50 โดยได้ระบุถึง สถานการณ์ทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพ การจัดทำผังเมืองเฉพาะ และการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องจากภาครัฐ เป็นต้น

4.2 ความสอดคล้องของผลการศึกษา “การรับรู้และความคาดหวังของประชาชนต่อการพัฒนาเมืองโรมานติก” กับทฤษฎีการพัฒนาเมืองโรมานติก

จากการใช้แบบสอบถามเพื่อศึกษาการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนต่อพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในบริบทของเมืองโรมานติก จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน 400 ราย สามารถอภิปรายผลการศึกษาในส่วนของการรับรู้ที่ส่งผลต่อทัศนคติในการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ได้ ดังนี้

1. การรับรู้ถึงความแตกต่างและความโดดเด่นของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ที่ประชาชนทั่วไปสามารถจำแนกได้จากพื้นที่อื่น ๆ ในกรุงเทพมหานคร ซึ่งจะเห็นได้ว่า พื้นที่ดังกล่าวนี้เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์สอดคล้องกับการก่อกำเนิดเมืองที่ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นเมืองหลวงมาอย่างยาวนานตั้งแต่ปี พ.ศ.2325 จวบจนถึงปัจจุบัน ฉะนั้น พัฒนาการความเป็นเมืองของพื้นที่นี้จึงได้วิวัฒนาการเป็นแห่งแรก ๆ เมื่อเกิดพลวัตการพัฒนาในยุคสมัยต่าง ๆ ทำให้เกิดการปะทะสังสรรค์ทางวัฒนธรรมที่เกิดจากการรวมตัวกันของผู้คนมาเป็นระยะเวลาอย่างยาวนาน และยังคงปรากฏอยู่ในความทรงจำของผู้คนเสมอมา ซึ่งการรับรู้ในมิตินี้ดังกล่าวนี้ เป็นการรับรู้ความสำคัญของเมืองผ่านสุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Aesthetics) โดยเป็นการยอมรับ (Affiliation needs) และนับถือยกย่อง (Esteem needs) ในทุกองค์ประกอบของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ว่าควรค่าแก่การเรียนรู้และจดจำด้วยเหตุของความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์ที่แจ่มชัด

จากประเด็นความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ที่ถูกใช้งานเป็นเมืองหลวงมาอย่างยาวนาน ทำให้พื้นที่แห่งนี้ยังคงมีความโดดเด่นในประเด็นด้านอื่น ๆ อาทิ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนเก่าแก่ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ อาหารการกินที่มีความหลากหลาย พื้นที่สาธารณะที่ได้รับการปรับปรุงและอนุรักษ์มากกว่าพื้นที่อื่น จึงทำให้เกิดการรับรู้ผ่านสุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัส (Sensory Aesthetics) ได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งในแง่นี้เป็นประสบการณ์ทางสุนทรียภาพที่รับรู้โดยผ่านทางประสาทสัมผัสปกติของร่างกายอันสามารถรับรู้ได้หลายทางจากสภาพแวดล้อมเดียวกัน

เกาะกรุงรัตนโกสินทร์จึงมีความโดดเด่นอันเกิดจากความทรงจำที่ได้รับการย้ำเตือนและถ่ายทอดอย่างเป็นทางการอยู่เป็นเนืองนิตย์ เนื่องด้วยความสำคัญของพื้นที่อันถูกยกขึ้นเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของกรุงเทพมหานคร และเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชาติไทยที่ถูกเลือกสรรอนุรักษ์ไว้ซึ่งความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ถึงแม้ว่าผู้คนจะไม่เคยเดินทางเข้ามาในพื้นที่นี้เลยก็ตาม

2. การรับรู้ถึงสภาพและบริบทแวดล้อมปัจจุบันของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ รวมถึงความคาดหวังในแนวทางการพัฒนาเมืองของพื้นที่ดังกล่าวในอนาคต ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่า หากจะนิยามพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบันนั้น “เมืองท่องเที่ยววัฒนธรรม” เป็นนิยามของเมืองที่ชัดเจนที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับภูมิสังคมของพื้นที่นี้ที่ถูกจัดสรรและพัฒนาให้เอื้อต่อการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยว ถึงแม้จะเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการสำคัญ อาทิ กระทรวงกลาโหม กระทรวงมหาดไทย ศาลฎีกา ซึ่งส่งผลต่อสุนทรียภาพเชิงรูปทรง (Formal Aesthetics) ซึ่งใช้รูปทรงสร้างระเบียบของพื้นที่ รวมถึงใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมอันใหญ่โต แสดงถึงลำดับศักดิ์ของอาคารสำคัญอันน่าเกรงขาม หากแต่ส่วนราชการสำคัญอื่น ๆ ได้ถูกย้ายออกไปนอกพื้นที่เสียเป็นจำนวนมากแล้ว จึงทำให้ความเป็นเมืองศูนย์ราชการที่สอดคล้องกับการเป็นศูนย์กลางอำนาจและการปกครองตามบริบททางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ดังกล่าวนี้ถูกลดทอนลงไป ต้นทุนที่ยังหลงเหลืออยู่จึงถูกรับรู้เป็นวัฒนธรรมและความทรงจำของผู้คนที่ใช้ในการพัฒนาเมือง

สอดคล้องกับทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามที่เห็นว่า แนวทางการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในอนาคตนั้น ควรดำเนินไปในลักษณะของ “เมืองสร้างสรรค์ (creative city)” มากกว่ารูปแบบอื่นใด เนื่องจากต้นทุนทางวัฒนธรรม ประชากร การใช้งานพื้นที่ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าว อย่างไรก็ตาม มีจำนวนไม่น้อยที่เลือกแนวทางการพัฒนาให้เป็น “เมืองนิเวศ (eco city)” เนื่องจากหากพิจารณาตามลักษณะทางกายภาพแล้ว พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ได้ถูกวางผังเมืองโดยใช้ระบบคูคลองเชื่อมโยงส่วนต่าง ๆ ของเมือง โดยปัจจุบันโครงข่ายคูคลองเหล่านี้หมดสภาพการเป็นเส้นทางคมนาคมแล้ว จึงขาดการดูแลรักษาที่เหมาะสม จึงทำให้ขาดการทำนุบำรุงและเติมไปด้วยสิ่งปลูกสร้าง ส่งผลให้ขาดความรื่นรมย์ของพื้นที่ไป

3. การรับรู้ต่อแนวทางการพัฒนาเมืองโรมานติก โดยหากเมื่อกล่าวถึงคำว่า “เมืองโรมานติก” ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนมากจะนึกถึงความงดงามของอาคารสถานที่ที่เป็นลำดับแรก ซึ่งถือว่าสุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัสที่รับรู้ในระดับแรกสุดที่มองเห็นได้ด้วยตา หากแต่ความงามของอาคารสถานที่เหล่านั้นจะต้องแฝงไว้ด้วยความทรงจำหรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงอบอวลในใจของผู้คน และสามารถผูกใจผู้คนให้เข้ากับเมืองได้ นอกเหนือจากความสวยงามของอาคารสถานที่ซึ่งต้องอาศัยการรับรู้โดยสุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์หรือสุนทรียภาพเชิงรูปทรงในการพินิจเมือง

อย่างไรก็ดี ในแง่ของสุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัสนั้น ความรื่นรมย์ของมนุษย์ไม่ได้จำกัดเพียงแค่สิ่งก่อสร้างโดยมนุษย์เท่านั้น หากแต่ผูกสัมพันธ์กับความร่มรื่นของพรรณไม้ที่ให้ร่มเงาอันเย็นสบายทางกายและสุขสบายทางใจ ซึ่งไม่อาจละเลยได้ในประเด็นของความปลอดภัยเมื่อสัญจร ที่ทำให้ผู้คนสามารถหย่อนใจและคลายความกังวลใจได้อย่างแท้จริง

นอกเหนือจากประเด็นดังกล่าวนี้ ความอึดอ้อยจากอาหารที่มีรสชาติอันหลากหลายก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่า เป็นส่วนหนึ่งของความเป็น “เมืองโรมานติก” เพราะการได้สัมผัสรสที่ตรงกับความชอบใจของตนนั้น ก็เป็นการรับรู้อันพิเศษประการหนึ่งที่สามารถทำให้เกิดความทรงจำที่ดีอันหาจากที่อื่นไม่ได้ และทำให้สามารถผูกโยงใจให้รู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในพื้นที่นั้น ๆ ได้

ดังนั้น ความคาดหวังที่ผู้ตอบแบบสอบถามมุ่งหวังหากได้เดินทางไปในพื้นที่ของ “เมืองโรมานติก” จึงเป็นการสร้างความสุขกายสบายใจเมื่อได้สัมผัสชมเมือง ผ่านการรับรู้ผ่านสุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัสที่เป็นปัจเจก โดยความสุขกายสบายใจที่ได้รับนั้นจะต้องแทรกซึมไปในระดับการรับรู้ของจิตใจจนก่อให้เกิดความทรงจำที่ดี ซึ่งมีได้สงวนไว้แค่เพียงผู้สัมผัสแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น หากแต่ต้องสร้างความประทับใจให้กับผู้ร่วมเดินทางให้เกิดการเรียนรู้สื่อสารกันทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและผู้ร่วมสมัครสัมพันธ์

4. ความคิดเห็นต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก ซึ่งจากทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามโดยส่วนใหญ่เห็นว่า เกาะกรุงรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่โรมานติก หากแต่มีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนไม่น้อยที่เห็นว่า พื้นที่ดังกล่าวไม่ถือว่าเป็นพื้นที่โรมานติก โดยปัจจัยของความเสื่อมโทรมของสาธารณูปโภคต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น คูคลอง ทางเดินเท้า เป็นอาทิ ล้วนแต่มีความทรุดโทรม รวมทั้งการมุ่งเน้นการพัฒนาในลักษณะของการอนุรักษ์เมืองให้เป็นเมืองพิพิธภัณฑ์ทำให้เกิดการผลักผู้อยู่อาศัยในชุมชนออกไปนอกพื้นที่ เพื่อจัดสรรให้เป็นพื้นที่สาธารณะอันกว้างเปล่ามากขึ้น ทำให้เกิดความไม่เชื่อมโยงกันของผู้คนที่อยู่อาศัยและผู้สัญจร การขาดแคลนจิตวิญญาณของชุมชนส่งผลให้เมืองขาดชีวิต พื้นที่สาธารณะที่เปิดปิดเป็นเวลาทำให้ลมหายใจของพื้นที่เมืองแห่งนี้โรยราลงไป จังหวะชีวิตของเมืองจึงไม่สัมพันธ์กับจังหวะชีวิตในการอยู่อาศัยของผู้คนที่มิหวัหระเวลาในการใช้ชีวิตไม่เหมือนกัน

ในทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามจึงเห็นว่า การฟื้นคืนชีวิตของเมืองให้กลับคืนมาได้นั้น ต้องอาศัยกลไกของภาครัฐในการพัฒนาสาธารณูปโภคเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นภาระหน้าที่โดยตรงในการทำนุบำรุงพื้นที่สาธารณะให้ผู้คนใช้สอยได้อย่างสะดวกและปลอดภัย เทียบเท่ากับกลไกของการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมซึ่งจะต้องมีการกำหนดคุณค่าของวัฒนธรรมให้มีความหลากหลายตามบริบทที่แตกต่างกันไปของเมืองในแต่ละท้องที่ เพื่อที่จะคงไว้ซึ่งองค์ภาพพหุส่วนต่าง ๆ อันจะทำให้เมือง ๆ นี้ยังคงมีลมหายใจอยู่

และที่สำคัญประการต่อมาอย่างละเอียดละไมได้คือ กลไกของการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ตามแนวคิดเรื่อง สุนทรียศาสตร์ของร็องซีแยร์ ที่ให้ความสำคัญถึงประสบการณ์การรับรู้ (sensible experience) โดยไม่ว่าจะเป็นการแบ่งแยก จัดแบ่ง และจัดสรรสิ่งต่าง ๆ ในสังคม ล้วนเป็นพื้นที่ที่สมาชิกในสังคมสามารถแสดงออกได้ถึงสถานภาพและบทบาทที่มีต่อพื้นที่เมืองทั้งสิ้น

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาผ่านวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสุนทรียศาสตร์ของการพัฒนาเมือง เพื่อใช้ในการกำหนดรูปแบบของการพัฒนาให้เป็นไปในบริบทของ “เมืองโรมานติก” นั้น จะเห็นได้ว่า การให้ความสำคัญต่อการรับรู้ในระดับปัจเจกชนเป็นหัวใจสำคัญต่อการดำเนินนโยบายการพัฒนาเมืองในลักษณะดังกล่าว ซึ่งหากจะกล่าวย้อนไปเพื่อพินิจวิเคราะห์ถึงการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ที่ผ่านมา นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 ที่คณะรัฐมนตรีได้มีมติแต่งตั้งคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ (ต่อมาคือ คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า) ให้มีอำนาจหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แนวทางการอนุรักษ์ และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ พบว่ามีประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายและรูปแบบการพัฒนาเมืองในระดับน้อย การพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงเน้นไปที่การอนุรักษ์คุณค่าบางประการที่คณะกรรมการเห็นควรว่า มีคุณค่าควรแก่การรักษาไว้เพื่อประดับเมือง มากกว่าที่จะต่อลมหายใจของวิถีชีวิตชุมชนที่เป็นหัวใจสำคัญของการคงอยู่ของเมือง การรับรู้ของประชาชนในกระบวนการกำหนดนโยบายพัฒนาเมือง ซึ่งในการศึกษานี้ ถือว่าเป็นสุนทรียศาสตร์ที่สำคัญในการสร้างบรรยากาศของเมืองให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนจึงถูกลดทอนลงไป การกำหนดรูปแบบของการพัฒนาพื้นที่เมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อให้เป็น “ต้นแบบเมืองโรมานติก” จึงต้องเน้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในมิติด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในขั้นตอนการกำหนดนโยบาย ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

5.1 การปรับโครงสร้างการทำงานของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า

จากบทที่ 3 ผู้วิจัยได้บรรยายถึงเหตุของการจัดตั้งคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ กล่าวคือ เพื่อให้เป็นองค์กรที่สามารถดำเนินการประสานงานระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ รวมถึงสามารถวางแผนอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ได้ ซึ่งเป็นเหตุที่สืบเนื่องจากองค์กรและกฎหมายที่มีอยู่เดิม (ก่อนปี พ.ศ. 2521) ไม่เอื้ออำนวยให้สามารถดำเนินการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตาม การดำเนินงานของคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งต่อมาได้ปรับเปลี่ยนมาเป็น คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า กลับประสบปัญหาในการดำเนินงานทั้งในเชิงภารกิจของคณะกรรมการฯ ปัญหาเชิงโครงสร้าง และปัญหาเชิงเครื่องมือในการบังคับใช้ของคณะกรรมการฯ ซึ่งสามารถสรุปเป็นประเด็นปัญหาที่ต่าง ๆ ได้ดังนี้

5.1.1 ปัญหาเกี่ยวกับการกิจของคณะกรรมการฯ

จากการศึกษาสภาพการพัฒนากายภาพ พบว่า การบริหารงานของคณะกรรมการฯ ไม่สามารถนำนโยบายและแผนไปสู่การปฏิบัติยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ถึงแม้ว่าหน่วยงานระดับนโยบายจะมีอำนาจหน้าที่ในการสนับสนุนการจัดสรรงบประมาณให้แก่หน่วยงานระดับปฏิบัติการของรัฐที่รับผิดชอบเพื่อดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ รวมทั้งการประสานงาน ติดตาม ตรวจสอบและกำกับดูแลให้การดำเนินงานเป็นไปตามแนวทางโครงการ และแผนงาน ที่ได้จัดทำไว้ แต่ในทางปฏิบัติแล้ว พบว่า แผนโครงการที่กำหนดโดยคณะกรรมการฯ และมติคณะกรรมการฯ ที่มอบหมายให้หน่วยงานต่าง ๆ รับผิดชอบปฏิบัติ ไม่ได้มีการนำไปปฏิบัติจริงเท่าที่ควร

นอกจากนี้ โครงการตามแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ได้รับการ วิชาการวิจารณ์จากนักวิชาการ ประชาชน และสื่อมวลชน เป็นจำนวนมาก ถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับประชาชน และความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้แผนแม่บทไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติ

กรณีการสร้างตึกสูงในโรงพยาบาลศิริราช และการก่อสร้างถนนอรุณอมรินทร์ปิดทับคลอง คูเมืองเดิมฝั่งธนบุรี การก่อสร้างอาคารพิพิธภัณฑ์จำหน่ายแลกเปลี่ยนเหรียญกษาปณ์ การก่อสร้างอาคารศาลาตรีมุขริมคลองคูเมืองเดิม เป็นต้น เป็นตัวอย่างโครงการที่หน่วยงานของรัฐได้ดำเนินการก่อสร้างโครงการโดยไม่ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการฯ ก่อน แสดงให้เห็นว่า หน่วยงานต่าง ๆ ได้รับการจัดสรรงบประมาณและมีอำนาจที่จะดำเนินการได้ โดยไม่จำเป็นต้องผ่านการเสนอคณะกรรมการฯ ก่อน และคณะรัฐมนตรีเองบ่อยครั้งก็ไม่ได้ใช้กลไกของคณะกรรมการฯ ที่มี

จากกรณีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการฯ ไม่มีอำนาจในการควบคุม การก่อสร้างของหน่วยงานของรัฐ จึงไม่สามารถประสานงานให้หน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐดำเนินการให้สอดคล้องกับนโยบายและแผนการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ได้

5.1.2 ปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้าง

แม้ว่าปัจจุบันองค์ประกอบของหน่วยงานระดับนโยบายจะ ประกอบด้วยรองนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง องค์การพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้อง และผู้ทรงคุณวุฒิ แล้ว แต่ผลในทางปฏิบัติตามมติคณะกรรมการฯ ยังคงก่อให้เกิดประเด็นปัญหาความขัดแย้งและปัญหาทางกายภาพบ่อยครั้ง การก่อสร้างอาคารพาณิชย์ หรือที่พักอาศัยประชิดประตูและกำแพงพระนครหน้าวัดบวรนิเวศ แสดงให้เห็นว่าข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครฯ ซึ่งแม้ได้ผ่านการร่างโดยคณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ ยังมีช่องโหว่ของข้อกำหนดในการควบคุมอาคาร

การที่คณะกรรมการฯ ให้ความเห็นชอบในการรื้อถอนอาคารโรงพิมพ์คุรุสภา ซึ่งได้รับการคัดค้านจากประชาชน และกรมศิลปากรก็ได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถาน แสดงให้เห็นว่า การตัดสินใจดำเนินโครงการไม่ได้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเท่าที่ควร และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องก็ไม่ได้ยอมรับในมติของคณะกรรมการฯ จึงมีการดำเนินการที่ขัดแย้งกับมติคณะกรรมการฯ

จากกรณีตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า การตัดสินใจของหน่วยงานระดับนโยบายยังไม่รัดกุมเพียงพอ และยังไม่เป็นที่ยอมรับต่อผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นักวิชาการ และประชาชน จึงทำให้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นไปอย่างเป็นรูปธรรม

5.1.3 ปัญหาเกี่ยวกับเครื่องมือการดำเนินงาน

แม้ว่าจะมีมติคณะรัฐมนตรีที่กำหนดหน่วยงานของรัฐที่มีการดำเนินงานในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์ ต้องเสนอเรื่องเพื่อให้คณะกรรมการโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ พิจารณาให้ความเห็นก่อน แต่ในทางปฏิบัติ พบว่า ยังคงมีการดำเนินงานก่อสร้างของหน่วยงานของรัฐจำนวนมากที่ไม่ได้ผ่านการพิจารณาของคณะกรรมการฯ ก่อนดำเนินการ และที่คณะกรรมการฯ ให้ความเห็นไปแล้วว่าไม่ควรก่อสร้าง ซึ่งทำให้เกิดปัญหาทางกายภาพ และประเด็นความขัดแย้งกับคณะกรรมการฯ

กรณีการบูรณะอาคารด้านหน้าของกรมไปรษณีย์โทรเลขหลังแรกของประเทศ เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าสภาพปัญหาการขาดอำนาจในการบริหารงานของคณะกรรมการฯ ได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ นับตั้งแต่คณะกรรมการฯ มีมติให้ใช้วิธีการชะลอด้านหน้าอาคารไปสร้างที่ใหม่เพื่อก่อสร้างสะพานพระปกเกล้า และได้รับความเห็นชอบจากคณะรัฐมนตรี เมื่อปี พ.ศ. 2523 และกรมโยธาธิการได้ขอตั้งงบประมาณในปี 2528 หลังจากก่อสร้างสะพานพระปกเกล้าจึงได้มีการก่อสร้างอาคารขึ้นใหม่ หากแต่คุณค่าดั้งเดิมของอาคารก็ได้สูญหายไป

การดำเนินการตามโครงการในแผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ เป็นอีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า คณะกรรมการฯ ไม่มีอำนาจในการบริหารโครงการให้เป็นไปในทางปฏิบัติ แม้ว่าคณะรัฐมนตรีจะอนุมัติแผนแม่บทฯ ซึ่งมีลักษณะเป็นแผนปฏิบัติที่มีการกำหนดงบประมาณและระยะเวลาในการดำเนินงาน แต่คณะกรรมการฯ ไม่ได้ได้รับการจัดสรรงบประมาณจากคณะรัฐมนตรี จึงทำให้ไม่มีอำนาจในการจัดสรรงบประมาณแก่หน่วยงานที่กำหนดได้

จึงเห็นได้ว่าหน่วยงานของรัฐที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินงานจากคณะกรรมการฯ มีการดำเนินการหลักอยู่ภายใต้โครงสร้างการบริหารตามสายการบังคับบัญชาของ ระบบบริหารราชการส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีอำนาจทั้งในการบริหารงบประมาณและการบริหารบุคคล คณะกรรมการฯ เป็นเพียงโครงสร้างการประสานงาน ซึ่งไม่มีอำนาจในการบังคับบัญชาหรืออนุมัติ

งบประมาณให้ดำเนินการตามนโยบายและแผนที่กำหนดได้ จึงไม่สามารถผลักดันให้แผนและมติ คณะกรรมการฯ เกิดผลในทางปฏิบัติได้

โดยสรุป จากการประมวลสภาพปัญหาการพัฒนาทางกายภาพในช่วงโครงการกรุงรัตนโกสินทร์ สะท้อนให้เห็นปัญหาการดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ใน 3 ประเด็น คือ ประเด็นด้านภารกิจ ด้านโครงสร้าง และเครื่องมือการดำเนินงาน ดังนั้น เพื่อให้ สามารถประสานงานระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสามารถกำหนดนโยบายและแผน และ มาตรการต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพและเป็นที่ยอมรับของผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงต้องวิเคราะห์ถึงสาเหตุ และแนวทางแก้ไขของ ปัญหาต่อไป¹

5.2 ส่งเสริมการรับรู้จากการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อให้เกิดสุนทรียศาสตร์ในการพัฒนาเมือง

จากการศึกษาการรับรู้ของผู้คนต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น เมืองโรมานติก ซึ่งมีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนไม่น้อยที่เห็นว่า พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ไม่เป็น พื้นที่โรมานติก โดยนอกเหนือจากความเสื่อมโทรมของสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่ขาดการดูแลรักษา อย่างเหมาะสม แล้วการอนุรักษ์เมืองให้เป็นเมืองพิพิธภัณฑสถานทำให้ลมหายใจของเมืองที่เกิดจากวิถีชีวิต ในชุมชนเมืองอยู่ในสภาพโรยริน ทำให้เกิดความไม่เชื่อมโยงกันของผู้คนที่อยู่อาศัยและผู้สัญจร ซึ่งไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า เป็นผลมาจากการกำหนดแผนแม่บทของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนา กรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ที่กำหนดภาพลักษณ์ของเมืองให้สงวนไว้เฉพาะความงามอันเกี่ยวเนื่อง กับราชสำนักและสัญลักษณ์ของอำนาจในการปกครองตามประวัติศาสตร์ของพื้นที่เมือง โดยเลือกที่จะ ละเลย กีดกัน และผลักไส ผู้คนในชุมชนที่ถูกมองว่าเป็นอุปสรรคในการดำเนินงานตามแนวทาง ดังกล่าวออกไปจากพื้นที่ ฉากทัศน์ของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีชีวิตผู้คนจึงไม่เคยปรากฏอย่างชัดเจน นับแต่แรกเริ่มพัฒนาพื้นที่

โดยจากการศึกษาของ ธนพล จรัสวณิชวงศ์ (2544) ได้สัมภาษณ์กลุ่มคนในภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องต่อแนวทางในการดำเนินการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ภายใต้การควบคุมดูแลของ คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า โดยมีทัศนะจากกลุ่มนักวิชาการ ซึ่งประกอบด้วย นักวิชาการด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบชุมชนเมือง ด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดี รัฐศาสตร์ และนิติศาสตร์ รวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการฯ ซึ่งเน้นไปถึงปัญหา

¹ธนพล จรัสวณิชวงศ์, แนวทางการจัดรูปองค์กรเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการผังเมือง, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544).

การอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ไปที่กระบวนการวางแผนของคณะกรรมการฯ ว่าจำกัดอยู่ในวงแคบ ขาดการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนในการวางแผนที่เพียงพอ หากแต่ในอีกแง่หนึ่งผู้ทรงคุณวุฒิในคณะกรรมการฯ ได้ให้น้ำหนักของปัญหาไปที่การขาดความเข้าใจในการอนุรักษ์และพัฒนาของประชาชน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และรัฐบาลมากที่สุด

นอกจากนี้ กลุ่มผู้แทนประชาชนและองค์กรเอกชนส่วนใหญ่มีแนวความคิดเห็นสอดคล้องกัน คือ ไม่พอใจต่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ที่ผ่านมา เพราะการวางแผนแม่บทที่ผ่านมา ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนผู้ที่ได้รับผลกระทบจากแผนและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนมาก โดยมีตัวแทนสื่อมวลชน ได้ให้ทัศนะเพิ่มเติมถึงการไม่คำนึงถึงคนไร้บ้านที่อยู่ในที่สาธารณะของกรุงรัตนโกสินทร์ด้วย

จากการศึกษาดังกล่าว เมื่อเชื่อมโยงกับทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามในงานวิจัยนี้ จะเห็นถึงความสอดคล้องในประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ยังคงถูกละเลย การรับรู้ของประชาชนที่มีต่อแนวทางการพัฒนาพื้นที่ในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ยังไม่เคยถูกยกระดับขึ้นมาเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดวิสัยทัศน์ของการพัฒนาเมือง ทำให้ไม่เกิดสุนทรียศาสตร์ในการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 รูปแบบขององค์กรในการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์

จากสรุปผลการศึกษา จะได้กล่าวถึงแนวทางการจัดรูปแบบองค์กรเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ โดยเป็นแนวทางที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหาให้ตรงกับสาเหตุของปัญหา สำหรับข้อเสนอแนะที่จะกล่าวต่อไปนี้จะเป็นการเสนอแนะต่อโครงสร้างการปฏิบัติงานเกี่ยวข้องทั้งระดับนโยบาย และระดับปฏิบัติการคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

ในด้านภารกิจ ควรจะต้องแบ่งแยกการอำนาจหน้าที่ระหว่างหน่วยงานระดับนโยบาย และ หน่วยงานปฏิบัติการ เพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อน ด้วยเหตุที่คณะกรรมการระดับชาติมีความจำเป็นในการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ เพราะเป็นพื้นที่ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ มีหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวข้องจากหลายกระทรวงทำให้ต้องการการประสานงานรวมทั้ง การสนับสนุน ทางด้านงบประมาณ จากรัฐบาลกลาง โดยคณะกรรมการระดับชาติควรมีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย วางแผนแม่บทที่เป็นกรอบกว้าง ๆ ประสานงานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนและประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมีส่วนร่วม เสริมสร้างความรู้ความเข้าใจต่อการอนุรักษ์ให้กับประชาชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ และติดตามประเมินผลนโยบาย

ในด้านโครงสร้าง ควรมีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างน้อย 3 กลุ่ม ได้แก่ ฝ่ายรัฐบาลกลาง ฝ่ายท้องถิ่น และฝ่ายประชาสังคม ทั้งนี้ คณะกรรมการไม่ควรจะมีจำนวนที่มากเกินไป แต่ควรจะให้มีความหลากหลายเพียงพอจากหน่วยงานที่ต้องปฏิบัติงานตามนโยบายและแผน และหน่วยงานที่ต้องบังคับใช้กฎหมาย หลากหลายจากนักวิชาการในสาขาวิชาทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ และ สังคม และหลากหลายจากตัวแทนของประชาชนที่ได้รับกระทบในพื้นที่ โดยสัดส่วนของทั้ง 3 กลุ่ม ควรมีจำนวนเท่า ๆ กัน เพื่อคานผลประโยชน์ในของแต่ละฝ่าย โดยเฉพาะฝ่ายของภาครัฐ และ ประชาชน ดังนั้น ฝ่ายผู้ทรงคุณวุฒิ จึงเข้ามาทำหน้าที่เป็นคนกลางในการประสานผลประโยชน์ และสร้างความเข้าใจแก่กลุ่มโดยทั่วไป และเมื่อพิจารณาถึงอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการฯ ที่ ต้องทำหน้าที่ในการสร้างความรู้ความเข้าใจในการอนุรักษ์ให้กับประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ แล้ว จึงต้องเลือกผู้ที่มีความรู้ในประวัติศาสตร์ มีความรู้ในวิชาการและเทคนิคการอนุรักษ์ เพื่อให้ สามารถอธิบายให้คนอื่นเข้าใจได้ นักวิชาการด้านอื่น ๆ เช่น นักพัฒนาชุมชน นักเศรษฐศาสตร์ หรือวิศวกร เป็นต้น อาจกำหนดให้มีสัดส่วนน้อยกว่าได้ เพราะกลุ่มตัวแทนประชาชน ซึ่งจะมีกลุ่ม ที่ต้องการพัฒนาให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นเข้ามามีส่วนร่วมด้วยอยู่ส่วนหนึ่งแล้ว และก็ควรมีตัวแทนประชาชนที่ต้องการอนุรักษ์วิถีชีวิตของชุมชนของตนรวมอยู่ด้วย

สำหรับตำแหน่งประธานกรรมการนั้น เนื่องจากคณะกรรมการฯ มีภารกิจต้องประสานงาน ระหว่างหน่วยงานของรัฐ และมีความต้องการการสนับสนุนจากรัฐบาลเพื่อให้การดำเนินงานของ รัฐบาลประสบความสำเร็จ จึงต้องมีประธานเป็นนักการเมืองในระดับชาติ ซึ่งจะสามารถช่วยนำ ประเด็นปัญหาของการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ไปผลักดันในระดับคณะรัฐมนตรีได้ แต่ ทั้งนี้ คุณสมบัติของประธานจึงอยู่ที่ว่า ควรจะเป็นผู้ที่มีความสนใจและให้ความสำคัญต่อการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ จึงจะช่วยสนับสนุนให้เกิดการทำงานที่มีประสิทธิภาพ เป็นการกระตุ้นให้หน่วยงานราชการที่ผู้บริหารไม่ค่อยให้ความสำคัญมาประชุม ให้เห็นความสำคัญที่ต้องมาประชุมคณะกรรมการฯ และช่วยสนับสนุนให้รัฐบาลให้ความสำคัญกับการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์

เนื่องจากคณะกรรมการฯ มีหน้าที่ต้องประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนมีส่วนร่วม และสร้าง ความเข้าใจ ตลอดจนการติดตามประเมินผล ดังนั้น จะเห็นได้ว่างานของการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ ยังคงจำเป็นต้องดำเนินการต่อเนื่องต่อไปอีก โดยเฉพาะการสร้าง ความเข้าใจให้เกิดจิตสำนึกต่อการอนุรักษ์ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้ง่าย ๆ ต้องอาศัยระยะเวลายาวนาน อีกทั้ง นโยบายและแผนจำเป็นต้องมีการติดตามประเมินผล และทบทวนอยู่เสมอ

ทั้งนี้ฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการเป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่ในการอำนวยความสะดวกให้คณะกรรมการ เป็นผู้ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานผู้ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เป็นผู้จัดเตรียมข้อมูลสำหรับการพิจารณาของคณะกรรมการ ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ของคณะกรรมการฯ ได้

สะท้อนถึงประสิทธิภาพของฝ่ายเลขานุการในปัจจุบันหลายประการ ดังนั้น ฝ่ายเลขานุการ ควรจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทในการดำเนินงานให้เป็นเชิงรุกมากขึ้น ทั้งในด้านการประสานงาน เป็นศูนย์รวมข้อมูล ไม่ใช่เป็นผู้ลงมือปฏิบัติเองจึงจำเป็นต้องมีคณะทำงานย่อยที่เป็นผู้ปฏิบัติงานจริง ทำหน้าที่เปรียบเสมือนตัวแทนที่จะรับข้อมูลจากภาคประชาสังคม นำมาถกแถลงและพิจารณารูปแบบรายการให้เหมาะสมตามภาระหน้าที่ที่กำหนดไว้

โดยคณะทำงานนั้น ควรจะจำแนกประเภทลักษณะของงานที่ต้องดูแลให้ชัดเจน ซึ่งตามความเห็นของผู้วิจัยแล้ว เห็นว่า ควรจะประกอบไปด้วยคณะทำงาน 4 ฝ่าย อันประกอบด้วย คณะทำงานฝ่ายสถาปัตยกรรม คณะทำงานฝ่ายสาธารณูปโภค คณะทำงานฝ่ายส่งเสริมวัฒนธรรม และคณะทำงานฝ่ายกิจการสังคม ซึ่งควรจะมีภารกิจรับผิดชอบ ดังนี้

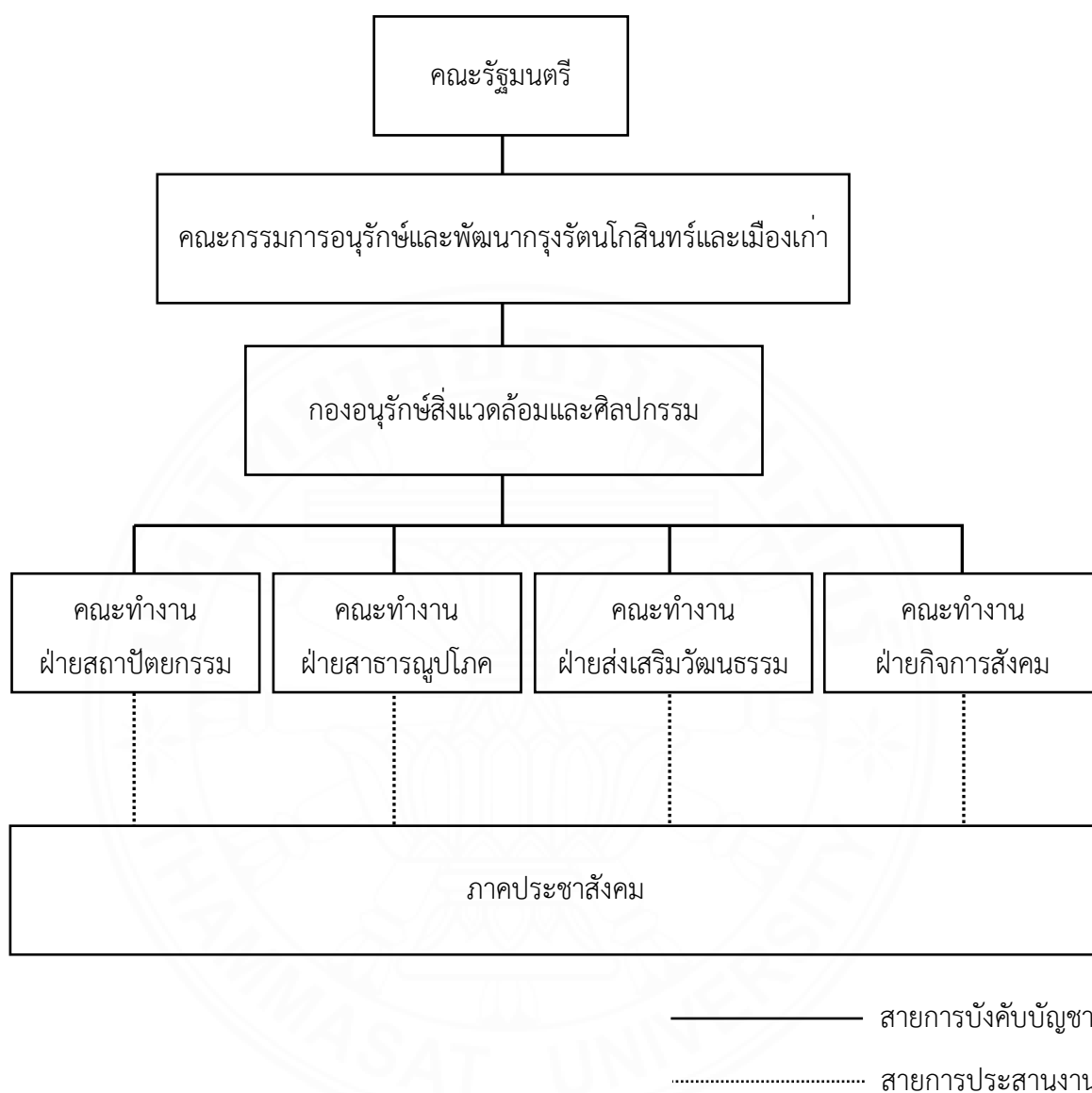
1. คณะทำงานฝ่ายสถาปัตยกรรม ประกอบด้วย นักวิชาการทางด้านสถาปัตยกรรม ประวัติศาสตร์ศิลปะ ภูมิสถาปัตยกรรม รวมถึงข้าราชการของหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงตัวแทนองค์กรการเรียนรู้ในพื้นที่ เช่น พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ เป็นต้น ทำหน้าที่ในการศึกษาค้นคว้า และยกประเด็นที่น่าสนใจหรือน่ากังวลใจในด้านสถาปัตยกรรมเมือง เพื่อก่อให้เกิดการสร้างความรู้ถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมเมืองที่ควรค่าแก่การรักษา และสามารถนำไปสู่การอนุรักษ์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

2. คณะทำงานฝ่ายสาธารณูปโภค ประกอบด้วย นักวิชาการด้านผังเมืองและนวัตกรรม วิศวกร และเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐ และตัวแทนจากภาคเอกชน เพื่อที่จะคอยกำกับดูแลระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ให้สามารถใช้งานได้อย่างเป็นปกติ รวมถึงแสวงหานวัตกรรมต่าง ๆ มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์กับเมืองได้อย่างสูงสุด

3. คณะทำงานฝ่ายส่งเสริมวัฒนธรรม ประกอบด้วย นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรม ตัวแทนพระสงฆ์ฆาธิการ ผู้นำศาสนา และผู้นำชุมชน ทำหน้าที่ในการสร้างความตระหนักรู้ถึงวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับผู้คนในพื้นที่ และส่งเสริมให้เกิดการนำเอาวัฒนธรรมที่หลงเหลืออยู่ มาสร้างเป็นจุดเด่นและผลานกิจกรรมให้ประชาชนทั่วไปได้ตระหนักรู้และมีส่วนร่วม

4. คณะทำงานฝ่ายกิจการสังคม ประกอบด้วย นักวิชาการด้านสังคม สงเคราะห์ เจ้าหน้าที่จากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน ทำหน้าที่ในการพิจารณาถึงประเด็นปัญหาที่เป็นภัยต่อคนในสังคม เพื่อหาหนทางแก้ไขอย่างถูกต้องตรงประเด็น โดยคำนึงถึงคุณค่าความเป็นมนุษย์เป็นสำคัญ

ซึ่งเมื่อกำหนดเป็นโครงสร้างในลักษณะดังกล่าวแล้ว จะมีลักษณะเช่นนี้

แผนภูมิที่ 5-1 โครงสร้างการดำเนินงานของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า
ที่เสนอแนะ

นอกจากนี้ ในระดับท้องถิ่น ควรจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการที่ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของท้องถิ่นในเรื่องการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ด้วย โดยมีองค์ประกอบของผู้ทรงคุณวุฒิในระดับ ท้องถิ่นที่เข้าใจปัญหาและมีความรู้เฉพาะในท้องถิ่นร่วมในคณะกรรมการฯ แล้ว คณะกรรมการของ ท้องถิ่นก็เสนอเรื่องที่ได้พิจารณากันมายังคณะกรรมการในระดับชาติ ซึ่งจะทำให้ งานมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันเป็นอย่างเป็นระบบ ดังนั้น จะเห็นได้ว่า แนวความคิดดังกล่าวจะช่วย

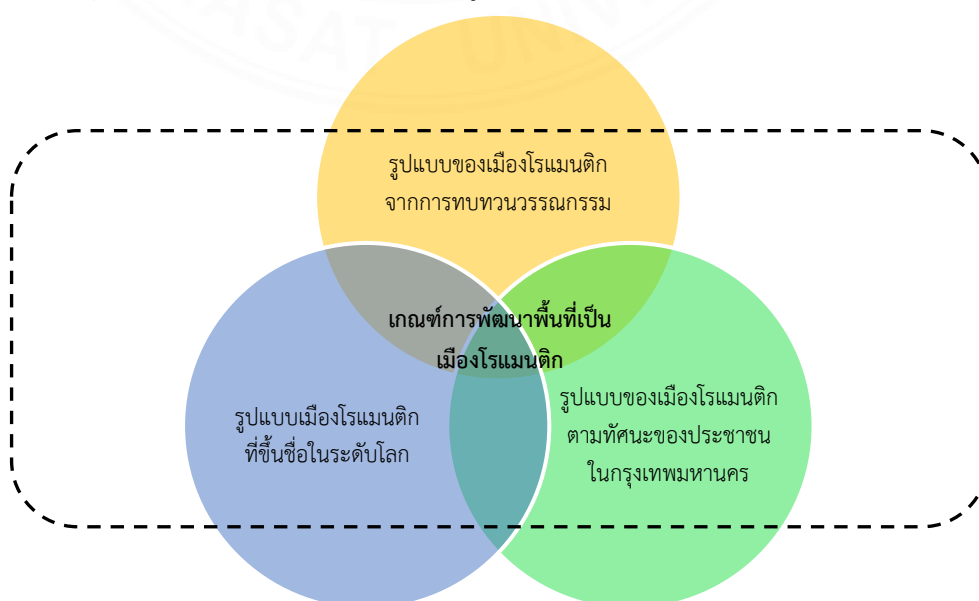
เสริมโครงสร้างของคณะกรรมการให้สามารถวางนโยบายและแผนที่มาจากความต้องการของคนในพื้นที่ได้ ซึ่งกรรมการของท้องถิ่นก็สามารถที่จะดึงเอาผู้แทนประชาชนในพื้นที่เข้ามาร่วมในระดับนี้ได้

หากเมื่อสามารถปรับโครงสร้างการดำเนินงานของคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนา กรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า ให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นแล้ว ก็จะทำให้การกำหนดนโยบายหรือการนำไปปฏิบัติใช้ มีความสอดคล้องต่อความต้องการของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม การที่จะพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมเนติก ก็มีข้อเรื่องที่ทำได้โดยง่าย เนื่องจากความเป็น “โรมเนติก” นั้น เป็นสิ่งที่รับรู้ได้ตามลักษณะของปัจเจกชน จึงต้องอาศัยการกำหนดรูปแบบการพัฒนาเมืองที่ต้องศึกษาอย่างรอบด้าน

5.3.2 รูปแบบของการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น

“ต้นแบบเมืองโรมเนติก”

การที่จะกำหนดรูปแบบของการพัฒนาพื้นที่เมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น “ต้นแบบของเมืองโรมเนติก” ได้นั้น จำเป็นต้องพิจารณาถึงบริบทของพื้นที่อันประกอบด้วย ต้นทุนทางกายภาพ ต้นทุนทางด้านประชากร ต้นทุนทางด้านสิ่งแวดล้อม และต้นทุนทางวัฒนธรรมมาประกอบรวมกัน ในการพิจารณาเพื่อกำหนดแนวทางดังกล่าวนี้ มิสามารถคัดสรรเอาเฉพาะประเด็นที่โดดเด่นมาพัฒนาส่งเสริมแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะการเกิดขึ้นและคงอยู่ของพื้นที่เมือง ต้องอาศัยการผสมรวมเอาต้นทุนดังกล่าวมาประกอบกันเพื่อให้พื้นที่นั้น ๆ สามารถเชื่อมโยงสัมพันธ์กับชีวิตของผู้คนได้ ซึ่งจากการศึกษาในครั้งนี้ ได้พิจารณารูปแบบของเมืองโรมเนติกในลักษณะต่าง ๆ มาวิเคราะห์ให้เห็นถึงความแตกต่างและความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน อันจะนำไปสู่การกำหนดรูปแบบของการพัฒนา “ต้นแบบของเมืองโรมเนติก” ให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งจะประกอบด้วยรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้

แผนภูมิที่ 5-2 การกำหนดเกณฑ์พัฒนาพื้นที่เป็นเมืองโรมเนติก

ที่มา: ผู้วิจัย

5.3.2.1 รูปแบบของเมืองโรแมนติกจากการทบทวนวรรณกรรม

จากบทที่ 2 ซึ่งได้ศึกษาถึงความหมายและนิยามของ “รักโรแมนติก” ซึ่งผู้วิจัยได้จำแนกความหมายใน 2 มุมมอง คือ มุมมองด้านสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ที่ได้ให้ความหมายของว่าเป็นความรักที่ผูกโยงกับเรื่องเล่าของชีวิตปัจเจกชน ที่อาจไม่จำเป็นต้องถือเอาความต้องการทางเพศ (Erotic compulsion) หรือความปรารถนาอันร้อนแรงเป็นสรณะของการสร้างความสัมพันธ์เสมอไป ความรักประเภทนี้ให้ความสำคัญกับรายละเอียดของ ปัจเจกบุคคลอันเป็นที่รัก ไม่เพียงความต้องตาต้องใจเท่านั้น หากแต่ความรักเมื่อแรกพบยังเป็นความรักที่ใส่ใจในคุณสมบัติที่แตกต่างและพิเศษของบุคคล อันเป็นที่รัก ที่ตัวตนของเขาหรือเธอ เป็นส่วนสำคัญในการ “เติมเต็ม” ตัวตน และชีวิตของผู้ที่กำลังตกหลุมรักให้สมบูรณ์ ความโรแมนติกจึงสามารถแยกโลกของหนุ่มสาวออกจากผู้อื่นในสังคม ให้เป็นโลกของปัจเจกบุคคลสองคนที่ตัวตนของทั้งคู่เป็นศูนย์กลางของทุกสรรพสิ่ง ในขณะที่ความรักโรแมนติกได้วางอยู่บนหลักการของเสรีภาพในการเลือก การนิยามตนเอง และการแต่งงานเพื่อความรักในวันข้างหน้า ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการออกแบบภูมิสถาปัตยกรรมแบบตาม ลัทธิโรแมนติก (Romanticism) ที่ให้ความสำคัญถึงความละเอียดอ่อนทางจิตใจและสุนทรียภาพที่ไม่ต้องอาศัยเหตุผลหรือตรรกะทางวิทยาศาสตร์มาอธิบาย หากแต่ใช้การรับรู้ทางจิตใจ ซึ่งมีสะท้อนถึงการให้ความสำคัญการรับรู้ของปัจเจกชน ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละบริบทของผู้คน

การรับรู้ของปัจเจกชนซึ่งจะนำไปไปสู่สุนทรียศาสตร์ของการพัฒนาเมือง จึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการผสมผสานชีวิตและลมหายใจของผู้คนและเมืองเข้าไว้ด้วยกัน ถึงแม้เมืองจะสามารถรับรู้ได้โดยประสาทสัมผัสต่าง ๆ ของผู้คนที่อยู่อาศัยและสัญจร หากแต่พื้นที่เมืองเองก็มีพลวัตในตัวของมันเองที่ค่อย ๆ พัฒนาไปตามวิถีชีวิตของผู้คนที่มาใช้งานพื้นที่เมืองในแต่ละท้องที่ พื้นที่สาธารณะจึงเป็นเสมือนเวทีที่เปิดอย่างอิสระให้ผู้คนเข้ามาใช้งานและสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพ การออกกำลังกาย การพักผ่อนหรือการพบปะผู้คน ที่เป็นกิจกรรมของมนุษย์ที่ยังคงทำให้เมืองนั้นมีพลวัตและลมหายใจต่อไปได้

การสร้างการรับรู้ของผู้คนที่ติดต่อเมืองนั้นในพื้นที่สาธารณะถือว่ามีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งในการแสดงออกถึงสุนทรียภาพของเมืองที่เชื่อมโยงใจผู้คนให้ประสานสนิทกับพื้นที่ได้ กล่าวคือ พื้นที่สาธารณะต้องทำหน้าที่รองรับกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้คนหลากหลายตามธรรมชาติของประชากรในพื้นที่เมือง การออกแบบพื้นที่สาธารณะที่ดีจึงต้องคำนึงถึงการใช้งานของผู้คน ไม่ว่าจะจำแนกโดยช่วงวัย สถานภาพ หรือฐานะความเป็นอยู่ก็ตาม

การออกแบบพื้นที่สาธารณะเพื่อตอบสนองต่อประชากรที่มีความหลากหลายนั้น สามารถพิจารณาจำแนกได้เป็นรูปแบบกิจกรรมอันแตกต่างที่จะส่งผลต่อการออกแบบการใช้งานพื้นที่เมืองที่แตกต่างกัน โดยสามารถจำแนกรูปแบบกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะของพื้นที่เมืองได้ ดังนี้

1. การเดิน

การเดินถือได้ว่าเป็นการสัญจรอันดับแรกและสำคัญที่สุดประเภทหนึ่งที่มนุษย์ผู้หนึ่งจะสามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นอิสระ ไม่มีความซับซ้อนในการตัดสินใจที่จะเคลื่อนตัวจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ทำให้มนุษย์คนหนึ่งนั้นสามารถไปปรากฏภายในสภาพแวดล้อมสาธารณะได้โดยเสรี โดยสามารถกำหนดระยะทาง ความเร็วเข้าในการสัญจร หรือจะหยุดพักเพื่อชื่นชมสภาพแวดล้อมหรือเสวนากับผู้คนได้โดยอิสระ ซึ่งการเดินสามารถสร้างกับรับรู้ของผู้คนต่อเมืองได้อย่างละเอียดและลึกซึ้ง

อย่างไรก็ดี การเดินนั้นจำเป็นต้องมีพื้นที่ว่างให้สามารถสัญจรได้โดยไม่ถูกรบกวน บังคับ หรือต้องหลบหลีกจนก่อให้เกิดความวุ่นวายรำคาญใจ จึงจะสามารถทำให้ผู้คนสามารถที่จะปล่อยใจให้เพลิดเพลินไปกับสิ่งต่าง ๆ รอบกายได้ การกำหนดพื้นที่ที่เดินได้นั้นจึงต้องมีการออกแบบและดูแลพื้นที่ให้มีความสะดวกและปลอดภัยในการเดิน รวมถึงกำหนดระยะของพื้นที่ให้เหมาะสมต่อประชากรที่ใช้เส้นทางนั้นในการสัญจรไม่ให้หนาแน่นจนเกินไป

2. การยืน

การยืน หรือการหยุดชั่วขณะ เป็นกิจกรรมที่เป็นไปโดยธรรมชาติและเกิดขึ้นบ่อยที่สุดในการสัญจรเมือง หากแต่การยืนนี้เป็นกิจกรรมที่เกิดจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมบังคับ ไม่ว่าจะเป็นการหยุดเมื่อสิ้นสุดทางเดิน หยุดเมื่อเจอสัญญาณไฟจราจร หรือหยุดเมื่อต้องหยุดพักหลังจากที่เดินมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง การหยุดยืนจะนำไปสู่พฤติกรรมในการมองพินิจพื้นที่และผู้คนโดยรอบอย่างจำเพาะเจาะจงมากขึ้น ซึ่งอาจเพราะต้องระแวดระวังในการกำหนดเส้นทางเดินต่อ หรือการหยุดพักสายตาและยืนมองไปยังสิ่งต่าง ๆ รอบกายเพื่อให้จิตใจค่อย ๆ ละเมียดกับบรรยากาศที่ผ่านสายตาไป

การยืนแม้จะเหมือนจะเป็นจุดชะงักในการสัญจร หากแต่สามารถเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการประสานสัมพันธ์กับผู้คนได้ โดยทั่วไปแล้วการยืนคุยกับใครสักคนเป็นการกระทำที่มีความจำเป็นเพราะเป็นการไม่สุภาพที่จะหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนที่คุณเคยกันอยู่ การยืนพูดคุยเป็นกลุ่มในพื้นที่สาธารณะจึงเป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถกำหนดเวลา หรือประเด็นที่ผู้คนสื่อสารกันได้ รูปแบบกิจกรรมการยืนนี้จึงเป็นสัญลักษณ์สำคัญถึงอิสระเสรีในการใช้งานพื้นที่สาธารณะโดยไม่ต้องคำนึงถึงกรอบเวลาที่จะมาจำกัด

การยืนยังสามารถเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างความสัมพันธ์ใหม่ ๆ โดยการหยุดเพื่อยืนชั่วคราวนั้นเป็นกิจกรรมแบบไม่เป็นทางการ ซึ่งจะนำไปสู่การพักอยู่กับที่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จุดที่เหมาะสมในการยืนจึงต้องมีพื้นที่ที่ใช้ในการพักพิงที่เหมาะสมอยู่ใกล้เคียง คือ การมีรั้วไม้หรือชายคาอาคาร พื้นที่ริมฟุตบาทที่ไม่กีดขวางทางสัญจรผู้อื่น หรือพื้นที่ว่างสาธารณะ

ที่ไม่ใช่พื้นที่ส่วนตัวของผู้คน การยืนพักจะทำให้เกิดการกวาดสายตาเพื่อตีความกับบรรยากาศ ซึ่งหมายรวมถึงผู้คนที่น่าจะนำไปสู่การพูดคุยในระดับต่าง ๆ ต่อไป

3. การนั่ง

การนั่ง เป็นการพักผ่อนของผู้คนที่มีกรอบระยะเวลาและสิ่งแวดล้อมเข้ามามีอิทธิพลในการตัดสินใจ กล่าวคือ การนั่งในพื้นที่เมืองไม่ว่าจะเป็นช่วงเวลาสั้นหรือยาว จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีการเปิดโอกาสให้นั่งเท่านั้น หากมีโอกาสน้อยหรือไม่มีโอกาสที่ดี ผู้คนก็จะเดินผ่านเลยไป โดยความหมายของโอกาสในที่นี้แปรผันตามลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่มีจุดที่นั่งได้หรือไม่ หรือระยะเวลาของผู้คนที่ตัดสินใจเองว่าจะนั่งหรือไม่

อย่างไรก็ดี การที่มีโอกาสที่ดีในการนั่ง จะนำไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ที่มีส่วนสำคัญในการรับรู้เมืองได้ดี เพราะการนั่งจะทำให้ผู้คนได้พักผ่อนทางกายและปล่อยใจให้สามารถตีความกับสภาพแวดล้อมได้อย่างอิสระกว่ารูปแบบกิจกรรมอื่น ในขณะเดียวกันก็จะนำไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็น การพักรับประทานอาหาร การนั่งเพื่ออ่านหนังสือหรือฟังเพลง การมานั่งดูผู้คน หรือแม้กระทั่งการพูดคุยกับคนแปลกหน้า พื้นที่สาธารณะที่ดีจึงควรมีจุดพักพิงในการนั่งเพื่อใช้ในการดึงดูดผู้คนในการสร้างกิจกรรมร่วมกันและสร้างการรับรู้ต่อเมืองในระดับที่ลึกซึ้ง

4. การได้ยิน

การได้ยินเป็นกิจกรรมหนึ่งที่ส่งผลต่อการนึกคิดของผู้สัญจรในพื้นที่เมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พื้นที่ที่มีการจราจรหนาแน่นจะเกิดมลพิษทางเสียงซึ่งส่งผลต่อการรับรู้ของผู้คนได้โดยตรง กล่าวคือ เมื่อใดที่มีเสียงรบกวนเกิน 60 เดซิเบลบนท้องถนน ก็จะส่งผลต่อการสนทนาต่อผู้สัญจรที่เดินทางอยู่ในพื้นที่โดยรอบนั้น การที่ผู้คนจะสามารถพบปะพูดคุยหรือสนทนาบนพื้นที่บาทวิถีริมถนนอันจอแจจึงแทบจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้โดยสะดวกเลย

การเปลี่ยนแปลงปริมาณการจราจรด้วยยานพาหนะบนท้องถนนจึงมีความหมายอย่างเป็นนัยยะสำคัญที่จะทำให้ผู้คนสามารถสื่อสารและซึมซับบรรยากาศได้อย่างปิติสุขมากขึ้น ดังเช่นกรณีของนครเวนิส ประเทศอิตาลี ที่สามารถควบคุมปริมาณรถยนต์และเติมเต็มชีวิตเมืองด้วยเสียงของผู้คน ดนตรี และเสียงจากธรรมชาติอันน่าอภิรมย์

5. การพูดคุย

การพูดคุยถือเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมและประสานความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่สาธารณะได้อย่างดีที่สุดในหลายระดับ โดยการพูดคุยนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ในหลายระดับ ไม่ว่าจะเป็นการพูดคุยกับคนที่มาด้วยกัน การพูดคุยกับคนรู้จักที่มาบังเอิญพบกัน และการพูดคุยกับคนแปลกหน้า ซึ่งแต่ละระดับย่อมมีบริบทแวดล้อมที่แตกต่างกันออกไป

การพูดคุยกับคนที่มาด้วยกัน เป็นการสนทนาที่เกิดขึ้นในทุกอิริยาบถ มาว่าจะเป็นการเดิน การยืน หรือการนั่ง จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยบริบททางสิ่งแวดล้อมหรือ

บรรยากาศมาเสริมส่ง ปัจจัยเดียวที่ส่งผลต่อการพูดคุยในระดับนี้คือ ระดับของเสียงจากสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อการพูดคุยในพื้นที่สาธารณะเท่านั้น

การพูดคุยกับคนรู้จักที่มาบังเอิญพบกัน เป็นการสนทนาที่เป็นอิสระจากปัจจัยของสถานที่และสถานการณ์โดยรอบ เนื่องจากเป็นการสนทนาที่คาดไม่ถึง จึงทำให้การพูดคุยเกิดขึ้นในช่วงเวลาอันสั้น หรือผลิตเพิลินจนพูดคุยไปได้อย่างยาวนาน จากที่หยุดเพื่อยืนพูดคุยกันในช่วงเวลาสั้น ๆ อาจจะต้องนั่งพักเพื่อให้การสนทนาดำเนินต่อไปได้อย่างสนุกสนาน การพูดคุยในระดับนี้จึงไม่สามารถกำหนดลักษณะของพื้นที่ที่เหมาะสม หรือระยะเวลาในการพูดคุยได้ เพราะปัจจัยสำคัญคือ พัฒนาการของการพูดคุยมากกว่าสภาพสิ่งแวดล้อม

การพูดคุยกับคนแปลกหน้า เป็นรูปแบบการสนทนาที่เกิดขึ้นน้อยที่สุด เนื่องจากโดยธรรมชาติผู้คนจะระแวงระวังจากความไม่ไว้วางใจ และสร้างความรู้สึกปลอดภัยให้กับตนเอง ก็มักเว้นระยะห่างจากผู้อื่นในพื้นที่เดียวกันนั้น ๆ อย่างไรก็ตาม การพูดคุยกับคนแปลกหน้าจะเริ่มเกิดขึ้นเมื่อผู้คนเริ่มรู้สึกเป็นกันเองต่อกัน ซึ่งอาจเป็นผลมาจากการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่สาธารณะ เช่น การยืนติดกัน หรือการนั่งติดกัน เป็นต้น นอกจากนี้สภาพแวดล้อมในพื้นที่สาธารณะนั้น ๆ ก็มีส่วนสำคัญที่จะผลักดันให้ผู้คนเริ่มหันหน้าเข้ามาคุยกัน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับภูมิทัศน์ของการสนทนา เช่น การจัดวางเก้าอี้ให้หันหน้าเข้าหากัน หรือการจัดวางที่นั่งให้สามารถมองเห็นผู้อื่นทำกิจกรรมได้ และอาจนำไปสู่การยิ้มแย้มให้กัน หรือการหัวเราะอย่างขบขันออกมาในจังหวะเดียวกัน การที่พื้นที่สาธารณะสามารถส่งผลให้ผู้คนสามารถแสดงออกทางอารมณ์ได้นั้น เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งในการที่จะรับรู้ถึงระดับอารมณ์ของผู้อื่นได้ สิ่งนี้เองที่จะทำให้เกิดความเป็นกันเองและนำไปสู่การเปิดบทสนทนาและทำความรู้จักกันที่สุด

นอกเหนือจากกิจกรรมดังกล่าวแล้ว ยังมีกิจกรรมในพื้นที่สาธารณะที่ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้คนได้ ไม่ว่าจะเป็นการมองเห็นที่สัมพันธ์กับการออกแบบไฟส่องสว่างในระดับที่เหมาะสม ไม่สว่างจ้าจนทำให้ผู้คนระคายตาและรู้สึกเหมือนถูกเพ่งเล็งอยู่ตลอด หรือไม่มีดวงไฟทำให้เกิดความรู้สึกหวาดกลัวไม่ปลอดภัย หรือจะเป็นเรื่องการได้กลิ่นที่เกิดจากการจัดการระบบสาธารณูปโภคก็มีส่วนต่อความรับรู้ของผู้คนที่อยู่อาศัยและสัญจรในพื้นที่เมืองได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้น สุนทรียศาสตร์ของการพัฒนาเมืองจึงมิใช่การกำหนดรูปแบบของเมืองด้วยมิติใดมิติหนึ่งแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยังต้องคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของผู้คนที่เปี่ยมล้นของเมือง ๆ นั้น การออกแบบพื้นที่สาธารณะที่เอื้อต่อการใช้งานและสนองต่อกิจกรรมของผู้คนที่อยู่อาศัยและสัญจรในพื้นที่เมือง จึงต้องพิจารณาให้เห็นอย่างรอบด้าน

การนำเอาสุนทรียศาสตร์ในการพัฒนาเมืองให้เป็นเมืองโรแมนติก จึงต้องใช้การรับรู้ของผู้คนในมิติต่าง ๆ มาผสมรวมเพื่อกำหนดแนวทางให้สอดคล้องกับต้นทุนของเมืองและบริบทของพื้นที่ให้สามารถสนองความต้องการถึงจิตใจในระดับปัจเจกบุคคล ที่มุ่งหาความสวยงาม

จากการรับรู้โดยสายตา และมองเห็นคุณค่าของความสัมพันธ์กับผู้คนในระดับจิตใจ ซึ่งจากการศึกษา
วรรณกรรมข้างต้น ผู้วิจัยได้กำหนดองค์ประกอบที่สำคัญอันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาพื้นที่เมือง
ให้เป็นเมืองโรแมนติก ดังนี้

แผนภูมิที่ 5-3 รูปแบบของเมืองโรแมนติกจากการทบทวนวรรณกรรม
ที่มา: ผู้วิจัย

องค์ประกอบของรูปแบบของเมืองโรแมนติกจากการทบทวนวรรณกรรม

1. เมืองโรแมนติกเป็นเมืองที่มีจิตวิญญาณของเมืองที่เข้มแข็ง กล่าวคือ ยังเป็นพื้นที่ที่ปรากฏวิถีชุมชนผ่านผู้คนที่ยังคงอาศัยในพื้นที่ และได้รับการถ่ายทอดวิถีชีวิตดังกล่าวไปยังชุมชนต่อไปได้อย่างเข้มแข็ง
2. เมืองโรแมนติกเป็นเมืองที่อบอวลด้วยความทรงจำร่วมกันของผู้คน ที่สามารถเชื่อมโยงใจได้ด้วยกัน โดยอาจจะอ้างอิงผ่านงานสถาปัตยกรรม วรรณกรรม ภาพยนตร์ หรือเรื่องราวที่ถูกบอกกล่าวถ่ายทอดกันมาอย่างยาวนาน
3. เมืองโรแมนติกเป็นพื้นที่ที่เปิดรับความหลากหลาย เป็นจุดพบปะสังสรรค์ของผู้คน ซึ่งอาจจะเป็ย่านใจกลางเมืองหรือใจกลางชุมชน ที่ผู้คนหลากหลายสามารถมาพบเจอกันได้ โดย

จำเป็นต้องมีพื้นที่สาธารณะที่เป็นพื้นที่เปิดรับให้กับผู้คนได้เข้ามาทำกิจกรรมที่หลากหลายและเป็นชีวิตชีวาให้กับเมือง และเป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมต่อทางวัฒนธรรมกับพื้นที่อื่น ๆ ที่ต่อเนื่องกัน

4. เมืองโรแมนติกเป็นพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาองค์ประกอบเมืองให้สอดคล้องกับการใช้งานของผู้คนทุกประเภท ซึ่งหมายความว่า การคมนาคมขนส่งที่ทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ ถนนหนทาง ไฟส่องสว่าง ระบบรักษาความปลอดภัยที่ดี เป็นต้น เมืองโรแมนติกจึงต้องเป็นย่านที่ผู้คนสามารถเดินชมเมืองได้อย่างสะดวกและผ่อนคลาย

5. เมืองโรแมนติกเป็นพื้นที่ที่มีกลไกในการพัฒนาเมืองผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อกำหนดสุนทรียภาพของเมืองให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ

5.3.2.2. รูปแบบของเมืองโรแมนติกที่ขึ้นชื่อในระดับโลก

หากจะพิจารณาจากกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นหนึ่งในเมืองที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นเมืองโรแมนติกที่สุดในโลกนั้น นอกจากภาพของหอไอเฟลที่มักปรากฏตามสื่อ ภาพยนตร์และวรรณกรรมอันเป็นฉากรักที่ผู้คนจะมาแสดงออกถึงความรักได้อย่างอิสระเสรีมาอย่างยาวนานแล้ว บรรยากาศของเมืองก็เป็นสิ่งที่บันดาลให้เกิดความรู้สึกที่พร้อมที่จะตกหลุมได้เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของเมืองที่มีความหลากหลายของยุคสมัยทางศิลปะ และยังคงได้รับการอนุรักษ์ไว้ภายใต้กฎเกณฑ์ที่เหมาะสม ถึงแม้จะเป็นมหานครแต่ก็มีการจัดวางผังเมืองที่ยังคงกลิ่นอายของการเป็นมหานครสำคัญของโลกมาตลอดทุกช่วงสมัย นอกจากนี้ การมีจุดหมายตา (Landmark) สำคัญมากมาย และการกำหนดโครงสร้างทางคมนาคมที่เอื้อต่อการเดินทางไปยังจุดต่าง ๆ ก็เป็นอีกเหตุผลประการสำคัญที่ทำให้คู่รักสามารถใช้เวลาร่วมกันได้อย่างมีความหมายมากขึ้น ซึ่งนอกจากประเด็นของพิพิธภัณฑ์ศิลปะ ร้านอาหารที่ขึ้นชื่อ และทัศนียภาพที่งดงามของเมืองแล้ว ชาวปารีสเองก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เมืองแห่งนี้ เปิดรับต่อการแสดงออกถึงความรักทุกรูปแบบ ทำให้ความรักอันเป็นปึกแผ่นสามารถบานสะพรั่งได้ ณ มหานครแห่งนี้

อย่างไรก็ดี หากจะกล่าวถึงรูปแบบการพัฒนาเมืองของมหานครแห่งนี้ อาจกล่าวได้ว่า อาจจะเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจของการสร้างสรรค์บรรยากาศเมืองโรแมนติกให้อบอวลไปทั่วทุกพื้นที่ กล่าวคือ กรุงปารีส เป็นเมืองหลวงที่มีความสำคัญไม่เพียงแต่ระดับประเทศ หากแต่เป็นมหานครที่มีความสำคัญในระดับโลกทั้งในเชิงวัฒนธรรมและการเมืองมาเป็นระยะเวลาอย่างยาวนาน ทำให้การพัฒนาพื้นที่เมืองเป็นอีกแนวทางหนึ่งในการแสดงออกซึ่งอำนาจของผู้ปกครอง ที่มีส่วนกำหนดให้เกิดการแสดงออกซึ่งอำนาจของรัฐ ในขณะเดียวกันการเฟื่องฟูของยุคอุตสาหกรรมในช่วงศตวรรษที่ 19 ได้ทำให้มีการกำหนดโฉมหน้าของมหานครแห่งนี้ให้เป็นมหานครสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลกระทบต่อพื้นที่เมืองดั้งเดิมในยุคสมัยก่อนหน้า ผลที่ชัดเจนประการหนึ่งคือการเข้ามาของ

ประชากรที่เข้ามาทำหน้าที่เป็นแรงงานในพื้นที่เมืองที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้เมืองเกิดพื้นที่อยู่อาศัยแบบแออัดกระจายอยู่โดยทั่วไปทั้งมหานครปารีส

การออกแบบเมืองที่สำคัญในช่วงระยะเวลาต่อมา ทำให้เปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของกรุงปารีสไปได้อย่างสิ้นเชิง จากเดิมที่เมืองถูกออกแบบให้มีลักษณะแบบรวมศูนย์กลาง พื้นที่ส่วนต่าง ๆ ของเมืองจะถูกยึดโยงผ่านระบบโครงข่ายถนนและผังเมืองที่ให้ความสำคัญจากพื้นที่ด้านในสุดแผ่ออกมา ซึ่งประสบปัญหาเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในด้านการสัญจรเดินทางและการกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมกับการใช้งานของผู้คน ดังนั้น ในช่วงปี 1920s จึงได้มีการออกแบบเมืองให้สอดคล้องกับบริบทของเมืองที่เปลี่ยนไป โดยได้เปลี่ยนจากเมืองศูนย์กลางเดี่ยว (mono-centric model) ให้เป็นเมืองหลายศูนย์กลาง (polycentric model) เพื่อตอบสนองต่อพลวัตของเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป และเป็นการเจือจางสถานะความเป็นชายขอบของพื้นที่ที่เกิดจากระยะอันห่างไกลจากพื้นที่ศูนย์กลางเดิม

การกระจายศูนย์กลางของเมืองให้แตกออกไปจากพื้นที่ศูนย์กลางเดิมมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้เมืองขยายขอบเขตของเมืองให้เติบโตขึ้นอย่างเป็นระบบ เพราะทำให้เกิดการกระจายความสำคัญของท้องที่ส่วนต่าง ๆ ของเมืองให้สัมพันธ์กับภูมิสังคมของแต่ละพื้นที่ได้อย่างเป็นอิสระ ผนวกกับการออกแบบเมืองที่เริ่มยกระดับการให้ความสำคัญในการพัฒนาพื้นที่ให้มีความสวยงามเจริญสายตามากขึ้น มีการออกแบบจุดหมายตา (landmark) ต่าง ๆ กระจายอยู่โดยทั่วไป และเชื่อมโยงไว้กับโครงข่ายถนนที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ ได้สร้างนิยามความเป็นเมืองโรแมนติกของกรุงปารีสอันประกอบด้วย ความเป็นศูนย์กลางทางประวัติศาสตร์ ความงดงามและความรู้มรดกทางวัฒนธรรม ที่ได้รับการเอาใจใส่เหมือนนครหลวงแห่งใดในโลก

นครเวนิส ประเทศอิตาลี ก็เป็นอีกเมืองหนึ่งที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นเมืองโรแมนติกชั้นดีของโลกมาตั้งแต่อดีตแล้วเช่นกัน เมืองเวนิส (Venice) หรือ เวนเนเซีย (Venezia) เกิดจากการเชื่อมเกาะเล็ก ๆ จำนวนมากเข้าด้วยกันในบริเวณ ชายฝั่งปากแม่น้ำโป ประเทศอิตาลี เป็นเมืองที่มีคลองมากที่สุดในโลก จนได้รับสมญานามว่า เมืองแห่งสายน้ำ (City of Water) หรือ เมืองแห่งสะพาน (City of Bridges) นครแห่งนี้เป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญซึ่งแตกต่างจากกรุงปารีส อันเป็นเมืองหลวงของประเทศ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาพื้นที่เมืองกลับให้ความสำคัญไปที่การสร้างชีวิตชีวาให้กับเมืองประวัติศาสตร์แห่งนี้โดยใช้ศิลปะในการเชื่อมโยงใจผู้คนจากทั่วทุกสารทิศเข้าด้วยกัน ดังจะเห็นได้จากการจัดงานเทศกาลศิลปะที่ยิ่งใหญ่และเก่าแก่ที่สุดของโลกนาม ‘เวนิส เบียนนาเล่’ Venice Biennale (คำว่า Biennale แปลว่า ทุกสองปี) เมืองทั้งเมืองจะถูกเนรมิตให้เป็นแกลอรีกลางแจ้ง และตึกอาคารต่าง ๆ ก็ถูกใช้งานเป็นพื้นที่แสดงงานศิลปะจากทุกสาขาแขนงในโลก นอกจากนี้ยังมี คานีวัลหน้าก (Carnevale di venezia) งานแข่งเรือ (Vogalonga) งาน Christmas in the Lagoon เพื่อเติมแต่งและสร้างสีสันให้กับเมืองอยู่เสมอมิเคยขาด นอกจากงานเทศกาลต่าง ๆ ที่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐและภาคเอกชนร่วมกันแล้ว ด้วยการเดินทางภายในเมืองจะใช้เรือพาย

เป็นสำคัญ ทำให้ผู้คนหรือคู่รักสามารถชื่นชมสถาปัตยกรรมในสไตล์เวเนเซียน ที่ซ่อนอยู่ตามเกาะแก่งต่างๆ บน ‘เรือกอนโดลา’ คลอเคล้าด้วยเสียงร้องเพลงอิตาเลียนที่ขับกล่อมโดยเจ้าของเรือ ช่วยเสริมสร้างบรรยากาศอันน่ารื่นรมย์ได้เป็นอย่างดี แม้ในบางจุดของเส้นทางคลองจะไม่ค่อยน่าอภิรมย์นักก็ตามบริบทปกติของเมืองโดยทั่วไป เมื่อประกอบรวมกับความเป็นเลิศของอาหาร ความโดดเด่นของเครื่องดื่มกาแฟ ผสานกับความน่าตื่นตάνักท่องเที่ยวที่ต้องเดินไปตามตรอกซอกซอยเพื่อจะได้พบเจอกับสถาปัตยกรรมที่งดงามอย่างคาดไม่ถึง ทำให้นครแห่งนี้ สามารถที่จะปลุกเร้าความสนุกสนานบันเทิงใจไปพร้อม ๆ กับความรื่นรมย์ในความงามคลาสสิกผ่านชีวิตของผู้คนและเมืองที่ยังคงมีลมหายใจ และสามารถเชื่อมโยงใจผู้คนเข้าไว้ด้วยกัน

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ระบบคลองภายในนครเวนิสจะเป็นตัวเลือกในฝันสำหรับการสัญจรชมเมือง หากแต่ด้วยข้อจำกัดทางด้านพื้นที่ ทำให้การส่งขนสินค้าหนักยังคงต้องใช้ระบบคลองในการขนส่ง ในขณะที่ผู้คนจะต้องใช้ระบบเดินเท้าเป็นโครงข่ายการสัญจรหลักในตัวเมือง การบริหารจัดการพื้นที่เมืองจึงไม่ละเลยในการให้ความสำคัญกับการพื้นที่สาธารณะ พื้นที่พักผ่อนกลางแจ้ง และเส้นทางเชื่อมในการเดินทางไปยังจุดต่าง ๆ โดยอาศัยการเดินทางเป็นสำคัญ

การปรับข้อจำกัดของพื้นที่นครเวนิสที่ขาดแคลนระบบโครงข่ายถนนขนาดใหญ่ ทำให้ไม่สามารถใช้รถยนต์เพื่อการสัญจรได้โดยสะดวกอย่างเช่นเมืองอื่น ๆ ทำให้กลายเป็นข้อดีที่สำคัญในการกำหนดรูปแบบการพัฒนาเมืองที่เน้นการเดินเท้า และใช้ระบบคลองเดิมในการขนส่งสินค้าและผู้คน จากบริบทดังกล่าวนี้ ทำให้เมืองนี้สามารถลดปัญหาเรื่องควันจากท่อไอเสีย ไม่มีเสียงรบกวนจากยานพาหนะและไม่มีฝุ่นละอองที่เป็นพิษจากการสันดาปเชื้อเพลิงจากรถโดยสารส่วนบุคคลดังเช่นที่เมืองอื่น ๆ ประสบปัญหา

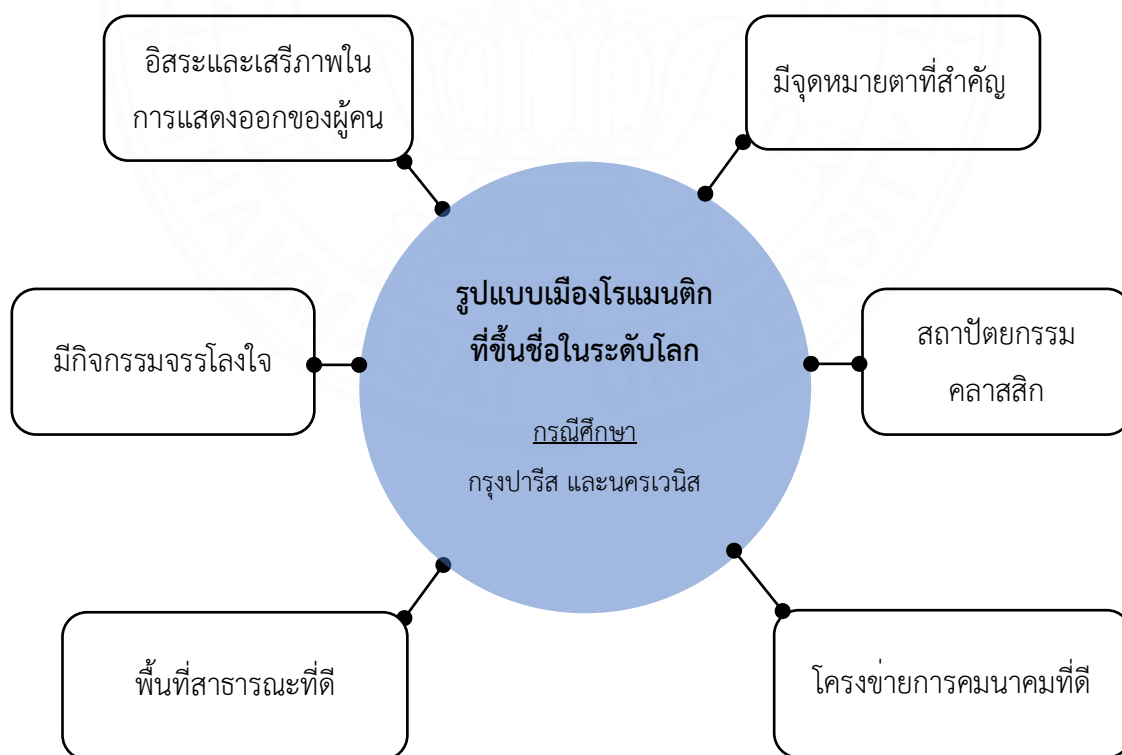
ในขณะเดียวกัน เมืองเวนิสได้ให้ความสำคัญในการใช้สอยพื้นที่สาธารณะให้สามารถทำกิจกรรมร่วมกันได้อย่างหลากหลายและทั่วถึง กล่าวคือ พื้นที่สาธารณะที่มีอยู่อย่างจำกัดในพื้นที่เมืองนั้นสามารถใช้งานร่วมกันได้ทั้งการทำงาน การสรรหาอาหารการกิน การเล่นนันทนาการ และการเดินทางสัญจรที่ผสมผสานร่วมกันได้อย่างลงตัว เสมือนเป็นห้องนั่งเล่นที่มีกระบวนการประสานกิจกรรมต่าง ๆ ให้สามารถนั่งชมได้อย่างลงตัวและไม่ขัดแย้งซึ่งกันและกัน

รูปแบบการใช้งานพื้นที่สาธารณะดังกล่าวได้สร้างอัตลักษณ์สำคัญประการหนึ่งให้กับชาวเวนิส นั่นคือ ชาวเมืองเวนิสผู้ศรัทธาในวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ด้วยเหตุที่ว่าชาวเมืองเวนิสจะต้องได้พบปะเพื่อนฝูงหรือคนรู้จักโดยบังเอิญ หรือแม้แต่มิตรสหายคนต่าง ๆ ตลอดเส้นทางอยู่ร่ำไป ซึ่งบุคลิกดังกล่าวเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงปฏิสัมพันธ์ของเมืองที่มีต่อคนได้อย่างชัดเจน และสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นเมืองที่มีลมหายใจเป็นผู้คนได้อย่างแจ่มแจ้ง

นอกจากนี้ ถึงแม้การใช้งานรถยนต์ภายในนครเวนิสจะมีอยู่อย่างจำกัด หากแต่ก็ยังได้รับความใส่ใจในการกำหนดกฎจราจรที่ห้ามส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนภายในพื้นที่

เมือง โดยที่จะมีการกำหนดให้เปลี่ยนการสัญจรจากเร็วให้ช้าลงเมื่อเข้าเขตเมือง และห้ามให้จอดรถทิ้งไว้เมื่อต้องเข้าไปยังเขตที่พักอาศัย ผู้โดยสารรถยนต์จึงต้องเดินทางเข้าไปในย่านพักอาศัยด้วยการเดินเท้าเข้าไปในระยะ 50 เมตร ถึง 100 เมตร ถึง 150 เมตรสุดท้าย ซึ่งจะทำให้ต้องผ่านชุมชนและเกิดปฏิสัมพันธ์กันระหว่างผู้คนในพื้นที่ได้ แนวทางดังกล่าวนี้เองได้กลายมาเป็นต้นแบบในการออกแบบการจราจรในท้องถิ่นให้ผู้คนได้ประสานกิจกรรมร่วมกันภายนอกอีกครั้งหนึ่ง ปัจจุบันจึงได้กลายมาเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติกันโดยทั่วไปในเมืองต่าง ๆ ในทวีปยุโรป

ดังนั้น เมื่อพิจารณาจากบริบทของมหานครในระดับโลกที่ได้รับการจดจำและกล่าวขานว่าเป็นเมืองโรแมนติกดังเช่น กรุงปารีสและนครเวนิส ดังได้อธิบายไปข้างต้นแล้ว จึงจะเห็นได้ว่า การสร้างสรรค์เมืองล้วนเกิดจากการสะสมความทรงจำทางวัฒนธรรมในอดีต ผ่านการบอกเล่าของผู้คนไปสู่ผู้คน จากผู้อาศัยไปยังผู้สัญจรมาท่องเที่ยว ทำให้บรรยากาศของเมืองเกิดความเสรีในการแสดงออกและรับสื่อต่าง ๆ ที่แตกต่างหลากหลายออกไป บทบาทของภาครัฐคือทำนุบำรุงโครงสร้างสาธารณูปโภค และลดการแสดงออกเชิงอำนาจในพื้นที่สาธารณะลง เพื่อให้ผู้คนได้สามารถสื่อสาร บอกเล่า และเชื่อมโยงใจด้วยกันเองได้อย่างเสรี รูปแบบเมืองโรแมนติกที่ได้จากการศึกษาตามแนวทางนี้จึงมีลักษณะดังนี้

แผนภูมิที่ 5-4 รูปแบบเมืองโรแมนติกที่ขึ้นชื่อในระดับโลก

ที่มา: ผู้วิจัย

องค์ประกอบของรูปแบบของเมืองโรมันติกที่ขึ้นชื่อในระดับโลก

1. เมืองโรมันติกเป็นเมืองที่มีจุดหมายตาสำคัญ (Landmark) เพื่อเป็นจุดมุ่งหมายให้ผู้คนเดินทางจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง ซึ่งการมีจุดหมายตาที่สำคัญนั้นสามารถเชื่อมโยงกับการกระจายพื้นที่เมืองให้ครอบคลุมไม่กระจุกตัวอยู่เพียงแค่พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งของเมือง การมีจุดหมายตาที่โดดเด่นและสำคัญจะทำให้ผู้คนที่อยู่อาศัยและสัญจรในบริเวณรายรอบนั้น รับรู้ได้ถึงความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้น ๆ อันแตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ และจะถูกตราตรึงไว้ในความทรงจำได้เป็นอย่างดี

2. เมืองโรมันติกเป็นเมืองที่ประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมทั้งงดงามและคลาสสิก กล่าวคือ อาคารสถานที่ต่าง ๆ ในพื้นที่เมืองนั้น ได้รับการอนุรักษ์ไว้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยคำนึงถึงสำคัญของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แตกต่างกัน เพื่อสะท้อนถึงบริบททางประวัติศาสตร์ที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงสมัยของเมือง ทำให้ความทรงจำของผู้คนที่อยู่อาศัยหรือสัญจรผ่าน ยังคงอบอวลในพื้นที่เมืองอยู่เสมอ

3. เมืองโรมันติกมีระบบโครงข่ายคมนาคมที่ดี ซึ่งมีได้หมายความว่าถึงระบบจราจรขนส่งทางบกด้วยยานพาหนะเท่านั้น หากแต่ระบบดังกล่าว ได้รับการออกแบบให้เหมาะสมตามวิถีชีวิตของผู้คนและบริบททางกายภาพของเมืองได้อย่างเหมาะสม และสามารถนำพาผู้คนจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่งได้โดยสะดวก ไม่ก่อให้เกิดความสับสนและความรู้สึกไม่ปลอดภัยในการเดินทางสัญจร

4. เมืองโรมันติกต้องมีพื้นที่สาธารณะที่ดี เปรียบเสมือนโรงมหรสพกลางแจ้งที่ทำให้ผู้คนสามารถใช้งานและแสดงออกถึงความเป็นตัวของตัวเองได้ รวมถึงยังเป็นจุดพบปะสำคัญที่เป็นการประสานสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่เมืองให้มีความเหนียวแน่นมากขึ้น และยังก่อให้เกิดการสานสัมพันธ์ใหม่ ๆ ขึ้น โดยอาศัยกิจกรรมของผู้คนที่ต้องอาศัยพื้นที่สาธารณะในการแสดงออก

5. เมืองโรมันติก ต้องเป็นพื้นที่สำหรับการจัดกิจกรรมจรรโลงใจให้กับชาวเมือง ซึ่งหมายความว่ารวมถึงกิจกรรมทั่วไปในชีวิตประจำวัน และกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยผู้บริหารเมืองที่จะสร้างสีสันและความสัมพันธ์ของผู้คนให้เชื่อมโยงประสานใจ และกลายเป็นความทรงจำที่มีต่อเมืองได้

6. เมืองโรมันติก ต้องให้ความสำคัญต่ออิสระและเสรีภาพในการแสดงออกของผู้คน กล่าวคือ ความรู้สึกโรมันติกของผู้คนจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อปัจเจกชนรับรู้ได้ถึงอิสระในการแสดงออกถึงความรู้สึกของตนในพื้นที่สาธารณะ โดยอำนาจของภาครัฐจะไม่แสดงออกถึงการห้ามปรามและตีตราว่าเป็นการกระทำที่ไม่เหมาะสม หากเมื่อใดก็ตามที่ผู้คนสามารถแสดงออกถึงความเป็นตัวตนได้อย่างแท้จริงแล้ว ก็จะทำให้เกิดความสนใจและสามารถสานสัมพันธ์ในระดับต่อไปได้อย่างเสรี

5.3.2.3. รูปแบบของเมืองโรมันติก ตามทัศนะของประชาชนในกรุงเทพมหานคร

จากการใช้แบบสอบถามเพื่อศึกษาการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนต่อพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในบริบทของเมืองโรมันติก จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน

400 คน ซึ่งผู้วิจัยได้อภิปรายไปในบทที่ 4 แล้วนั้น จะเห็นได้ว่า ตามทัศนะของประชาชนในกรุงเทพมหานครโดยส่วนมากเห็นว่า พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์มีความเป็นเมืองโรมันติก โดยรับรู้ได้จากความงดงามของรูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ประกอบกับการมีสวนสาธารณะที่มีพรรณไม้นานาพรรณก็ยิ่งทำให้รู้สึกร่มเย็นเพื่อได้เดินทางมาเยี่ยมเยือน โดยอาคารสถานที่เหล่านี้ยังคงสะท้อนให้เกิดการรับรู้ได้ถึงความทรงจำหรือเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงอบอวลในใจของผู้คน อีกทั้งพื้นที่ดังกล่าวนี้ยังเป็นย่านของร้านอาหารที่มีชื่อเสียงมาอย่างยาวนาน ซึ่งผ่านการสืบทอดกิจการจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้ความทรงจำของผู้คนมิได้ถูกตรึงไว้กับอาคารสถานที่แต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ยึดโยงกับวิถีชีวิตที่ถูกส่งผ่านเรื่อยมาจนเป็นอัตลักษณ์สำคัญในพื้นที่

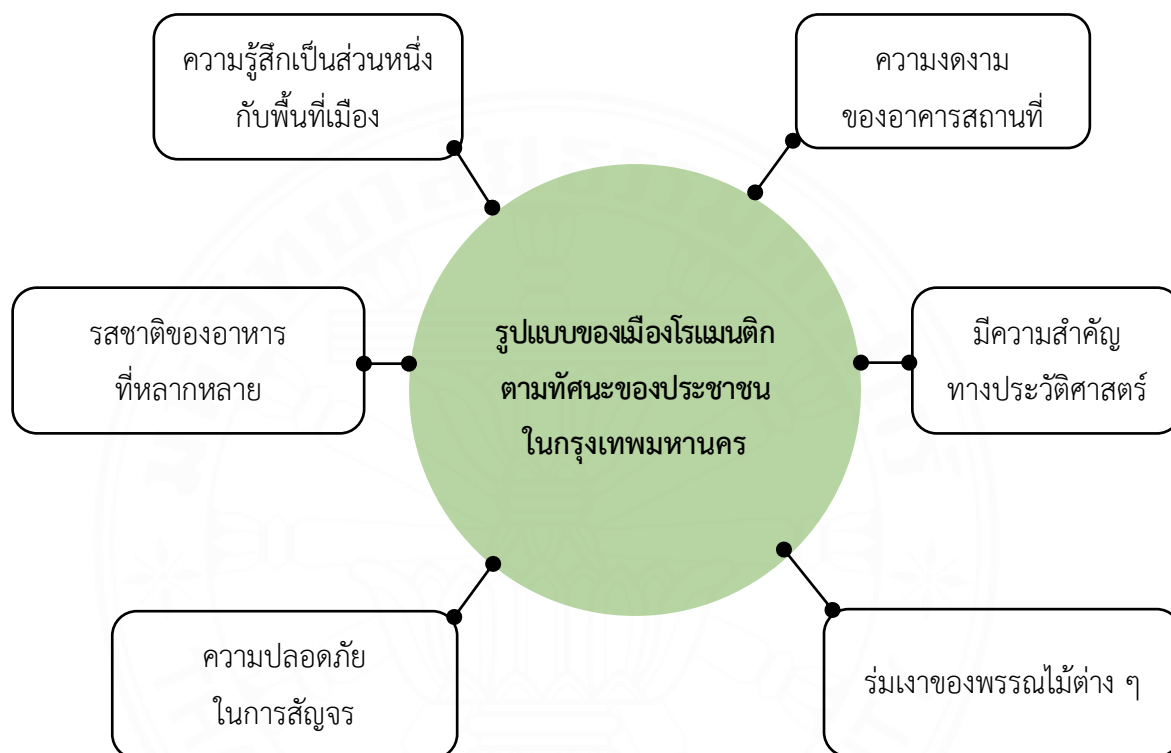
อย่างไรก็ดี สิ่งที่ผู้ตอบแบบสอบถามซึ่งไม่เห็นด้วยกับนิยามของเมืองโรมันติกในบริบทของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน ที่เห็นว่า ภายในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ยังคงขาดการทํานุบำรุงสาธารณูปโภคและพื้นที่สาธารณะอย่างเหมาะสม พื้นที่หลายส่วนมีสภาพชำรุดทรุดโทรมและเป็นแหล่งอาชญากรรมที่ทำให้เกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยในการเดินทางสัญจร

อีกหนึ่งประการที่ผู้ตอบแบบสอบถามได้ให้ความสำคัญคือ การเป็นส่วนหนึ่งกับพื้นที่ หมายความว่ารวมทั้งผู้อยู่อาศัยและผู้เดินทางสัญจร โดยทัศนะดังกล่าวเกิดจากการที่พื้นที่เมืองของเกาะรัตนโกสินทร์เริ่มโรยราจากวิถีชีวิตผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาพื้นที่ที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ไว้เฉพาะอาคารสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์กระแสหลัก แล้วจึงผลักผู้อยู่อาศัยและชุมชนที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาออกไป ทำให้ลมหายใจของพื้นที่เมืองในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ แผ่วลงไปจากการย้ายออกของผู้คนจากการพัฒนาในช่วงเวลาที่ผ่านมา

ในทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามจึงเห็นว่า การฟื้นคืนชีวิตของเมืองให้กลับคืนมาได้นั้น ต้องอาศัยกลไกของภาครัฐในการพัฒนาสาธารณูปโภคเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นภาระหน้าที่โดยตรงในการทํานุบำรุงพื้นที่สาธารณะให้ผู้นคนใช้สอยได้อย่างสะดวกและปลอดภัย เทียบเท่ากับกับกลไกของการอนุรักษ์ทางวัฒนธรรมซึ่งจะต้องมีการกำหนดคุณค่าของวัฒนธรรมให้มีความหลากหลาย ตามบริบทที่แตกต่างกันไปของเมืองในแต่ละท้องที่ เพื่อที่จะคงไว้ซึ่งองค์ภาพพยส่วนต่าง ๆ อันจะทำให้เมือง ๆ นี้ยังคงมีลมหายใจอยู่

และที่สำคัญประการต่อมาอย่างละเอียดมิได้คือ กลไกของการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน ตามแนวคิดเรื่อง สุนทรียศาสตร์ของร็องซีแยร์ ที่ให้ความสำคัญถึงประสบการณ์การรับรู้ (sensible experience) โดยไม่ว่าจะเป็นการแบ่งแยก จัดแบ่ง และจัดสรรสิ่งต่าง ๆ ในสังคมล้วนเป็นพื้นที่ที่สมาชิกในสังคมสามารถแสดงออกได้ถึงสถานภาพและบทบาทที่มีต่อพื้นที่เมืองทั้งสิ้น ฉะนั้น การพัฒนาเมืองจึงต้องนับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นส่วนร่วมในการดำเนินการ เพื่อให้เกิดการเข้ามามีส่วนและร่วมกำหนดฉากทัศน์ของเมืองในอุดมคติร่วมกันได้อย่างแจ่มชัดที่สุด ผ่านสุนทรียภาพที่ถูกกำหนดจากประชาชนที่รับรู้ผ่านประสบการณ์ในลักษณะต่าง ๆ กัน

อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาจากแบบสอบถามเพื่อศึกษาการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนต่อพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในบริบทของเมืองโรมานติก ดังที่อภิปรายไปแล้วนั้น ยังไม่สามารถตอบได้ถึงความรู้ที่จำเพาะของบริบทเมืองโรมานติกอันแตกต่างจากลักษณะของการพัฒนาเมืองที่ดีได้อย่างชัดเจน โดยจะเห็นได้ว่า หากประมวลตามทัศนะของผู้ตอบแบบสอบถามแล้ว นิยามของการพัฒนาเมืองโรมานติกที่ได้จะต้องมีรูปแบบในการพัฒนา ดังนี้

แผนภูมิที่ 5-5 รูปแบบของเมืองโรมานติกตามทัศนะของประชาชนในกรุงเทพมหานคร
ที่มา: ผู้วิจัย

องค์ประกอบของรูปแบบเมืองโรมานติกตามทัศนะของประชาชนในกรุงเทพมหานคร

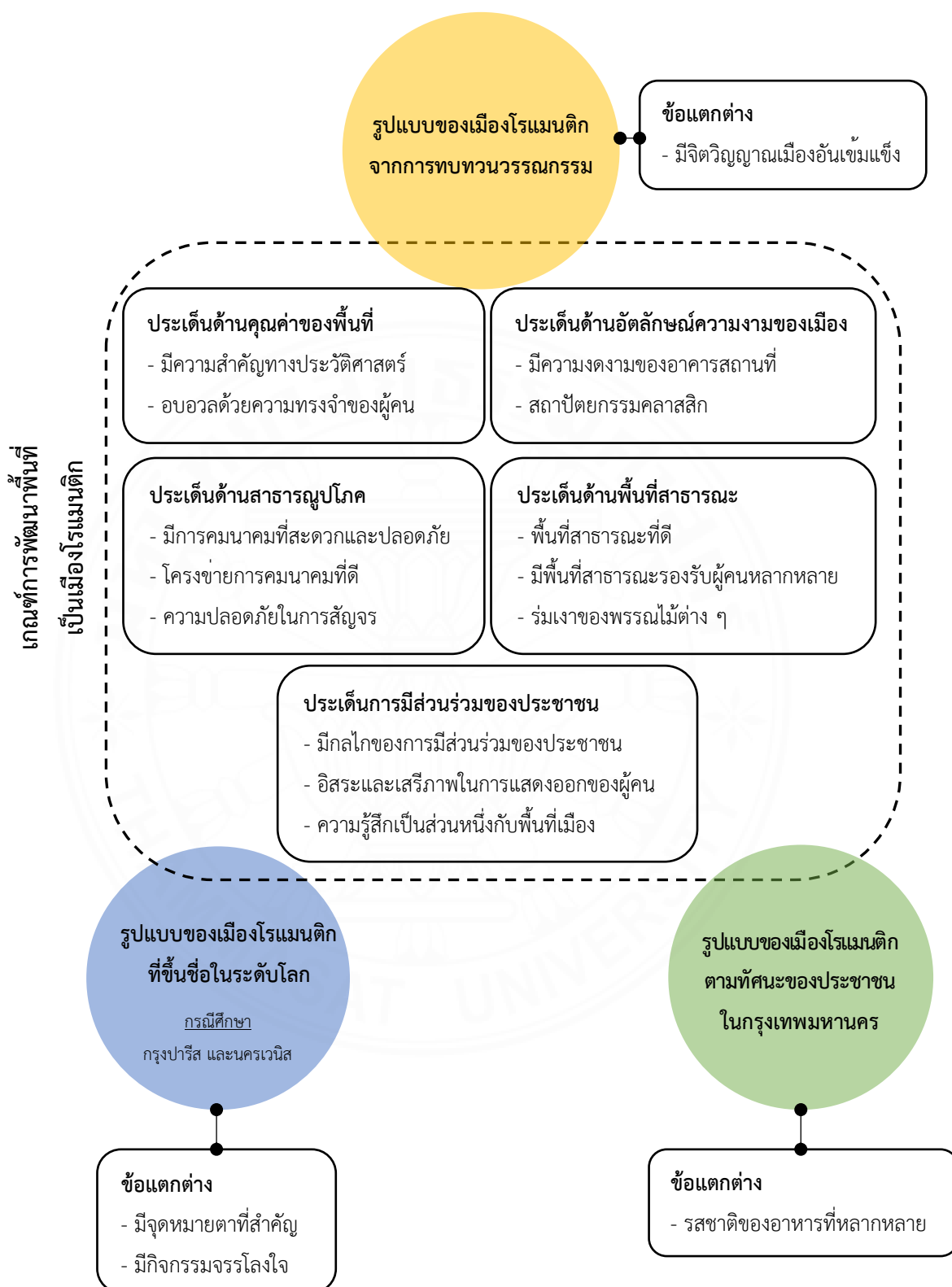
1. เมืองโรมานติกเป็นเมืองที่มีความงดงามของอาคารสถานที่ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่งดงามที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รูปแบบดังกล่าวอาจมีความหลากหลาย หากแต่ผสมกลมกลืนกันได้อย่างลงตัวและโดดเด่น ซึ่งทำให้ผู้อยู่อาศัยและผู้สัญจรรู้สึกเพลิดเพลิน เจริญใจในการเยี่ยมชม
2. เมืองโรมานติกเป็นเมืองมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ยังคงดำรงอยู่ ผู้อยู่อาศัยและผู้สัญจรจะสามารถรับรู้ได้ถึงความโดดเด่นพื้นที่ สามารถสร้างแรงบันดาลใจ และหวนรำลึกถึงความทรงจำร่วมกันของผู้คนที่สามารถเชื่อมโยงใจไว้ด้วยกัน

3. เมืองโรแมนติก มีพื้นที่สาธารณะที่มีพรรณไม้นานาชนิด เพื่อให้เกิดความรู้สึกร่มเย็น และเป็นที่พักผ่อนจากการเดินทางหรือกำบังจากแสงแดดได้ดี
4. เมืองโรแมนติกเป็นพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาองค์ประกอบเมืองให้สอดคล้องกับการใช้งาน มีการคมนาคมขนส่งที่ทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ ถนนหนทาง ไฟส่องสว่าง ระบบรักษาความปลอดภัยที่ดี เป็นต้น
5. เมืองโรแมนติกควรมีย่านร้านอาหารที่มีความหลากหลายและรสชาติถูกปาก เนื่องจากจะสามารถสร้างการรับรู้และสามารถสร้างความทรงจำที่ดีให้กับพื้นที่ได้มากกว่าองค์ประกอบด้านอื่น ๆ
6. เมืองโรแมนติกเป็นพื้นที่ที่สามารถเชื่อมโยงใจผู้คนให้เป็นหนึ่งเดียวกับพื้นที่ได้ ไม่ว่าจะเป็นผู้อยู่อาศัยหรือผู้เดินทางสัญจรมาเยี่ยมเยือน เปิดรับความหลากหลายและเอื้อต่อการพบปะสังสรรค์ของผู้คน

5.3.2.4. การกำหนดเกณฑ์พัฒนาพื้นที่เป็นเมืองโรแมนติก

จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบต่าง ๆ ในการกำหนดรูปแบบเมืองโรแมนติกนั้น สัมพันธ์กับประสบการณ์ทางสุนทรียภาพของผู้คนในลักษณะต่าง ๆ กัน ไม่ว่าจะเป็น สุนทรียภาพเชิงประสาทสัมผัส (Sensory Aesthetics) สุนทรียภาพเชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Aesthetics) และ สุนทรียภาพเชิงรูปทรง (Formal Aesthetics) ซึ่งการรับรู้ในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นการคำนึงโดยจากมุมมองของปัจเจกชน ซึ่งก็จะสะท้อนความพึงพอใจในลักษณะส่วนบุคคลมากกว่าที่จะแสดงออกถึงความรับรู้ของอารมณ “รักโรแมนติก” ที่จะสัมพันธ์กับผู้อื่น ดังที่กิดเดนส์ ได้ให้มุมมองของการก่อกำเนิดของ “รักโรแมนติก” ที่เกิดจากการการเชื่อมโยงเสรีภาพและการตระหนักรู้ของตนเองที่สามารถสัมผัสสายใยที่ก่อตัวขึ้นระหว่างคนสองคน จากการเปิดใจให้เชื่อมโยงถึงกันได้ โดยอาศัยการพูดคุยที่จะนำไปสู่การสร้างโลกส่วนตัวขึ้นมาเป็นการพิเศษ “รักโรแมนติก” จะให้ความใส่ใจในคุณสมบัติอันแตกต่างของบุคคล ซึ่งจะถูกกำหนดให้เป็นตัวตนของเขาและเธอ อันจะเป็นส่วนสำคัญในการ “เติมเต็ม” ตัวตนซึ่งกันและกันได้ นอกจากนี้ “รักโรแมนติก” ยังเป็นจุดกำเนิดของความรู้สึกของการปูทางเพื่อนำไปสู่การเป็นคู่ครอง ซึ่งทำให้ในมิติดังกล่าวนี้ สามารถใช้จำแนกให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง “รักโรแมนติก” และ “รักแบบพิศวาส” ได้

การพัฒนาเมืองโรแมนติกจึงต้องผสานเอาแนวทางของลัทธิโรแมนติก (Romanticism) ในการออกแบบทางภูมิสถาปัตยกรรมเข้ามาผสาน ถึงแม้แนวคิดตามลัทธิดังกล่าวนี้ อาจไม่สอดคล้องกับแนวคิด “รักโรแมนติก” ในมุมมองทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเสียทั้งหมด เนื่องด้วยรูปแบบของลัทธิโรแมนติกเป็นการออกแบบทางภูมิสถาปัตยกรรมที่ลื่นไหลไปตามบริบททางสุนทรียศาสตร์ของแต่ละสังคม แต่หลักการสำคัญของทั้งสองมุมมองมีลักษณะที่สอดคล้องประสานกันไปได้ ซึ่งจะเป็นแกนสำคัญในการกำหนดรูปแบบของการพัฒนาเมืองโรแมนติกในลำดับต่อไป

แผนภูมิที่ 5-6 การกำหนดเกณฑ์พัฒนาพื้นที่เป็นเมืองโรมานติก

ที่มา: ผู้วิจัย

จากการศึกษารูปแบบเมืองโรมานติกทั้ง 3 รูปแบบดังที่อธิบายไปแล้วนั้น จะเห็นลักษณะร่วมบางประการและความแตกต่างที่เกิดจากการรับรู้และความคาดหวังที่ขึ้นอยู่กับบริบทของผู้คนต่อพื้นที่เมืองแห่งนั้นที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งสามารถจำแนกออกมาเป็นประเด็นด้านต่าง ๆ ได้ดังนี้

จากแผนภูมิ แสดงให้เห็นถึงลักษณะร่วมขององค์ประกอบรูปแบบการพัฒนาเมืองที่เกิดจากการศึกษาในครั้งนี้จาก 3 รูปแบบที่มีความสอดคล้องกัน และสามารถกำหนดใช้เป็นเกณฑ์การพัฒนาพื้นที่ให้เป็นเมืองโรมานติกได้ โดยสามารถจำแนกประเด็นที่สำคัญได้ 5 ประเด็น ดังนี้

1. ประเด็นด้านคุณค่าของพื้นที่

โดยจากการตอบแบบสอบถามของประชาชนในกรุงเทพมหานครเห็นว่า คุณค่าประการหนึ่งของเมืองโรมานติกที่นึกถึงนั้น คือความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่นั้น ๆ ซึ่งมิได้หมายความว่าประวัติศาสตร์ด้านการปกครองเสียอย่างเดียว หากแต่หมายถึง เรื่องราวของผู้คนที่เคยอยู่อาศัยและใช้ชีวิตในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งอาจจะสะท้อนออกมาเป็นรูปแบบของอาคารบ้านเรือนที่อยู่อาศัย หรือป็นร้านรวงต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่บอกเล่าที่มาและเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เคยเกิดขึ้นในอดีตให้ผู้อยู่อาศัยและผู้สัญจรในปัจจุบันสามารถหวนระลึกย้อนกลับไปได้ เมืองโรมานติกที่ควรจะเป็นจึงควรยังอบอวลด้วยความทรงจำของผู้คนที่ถูกบอกเล่า ถ่ายทอด และพร้อมที่จะสร้างใหม่เพื่อรักษาไว้เป็นความทรงจำที่จะได้รับการเล่าขานต่อไป ตามแนวทางของวรรณกรรมที่ได้ศึกษาในบทที่ 2

2. ประเด็นด้านอัตลักษณ์ความงามของเมือง

จากการศึกษาเรื่องสุนทรียศาสตร์กับการพัฒนาเมืองทำให้เข้าใจว่า ถึงแม้การรับรู้ถึงความงามของเมืองจะขึ้นอยู่กับสุนทรียภาพในระดับปัจเจก หากแต่การออกแบบเมืองพื้นที่เมืองในเป็นการคัดสรรรูปแบบทางศิลปกรรมที่มีความสำคัญกว่าสิ่งอื่นใด เพราะเป็นการแสดงออกถึงอำนาจในการปกครอง ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ความมีรสนิยมในการประดับตกแต่ง รวมถึงความมีชีวิตชีวาของพื้นที่เมือง ทำให้สถาปัตยกรรมที่ปรากฏในพื้นที่เมืองมักเป็นงานสถาปัตยกรรมแบบคลาสสิกที่ได้รับการยอมรับโดยทั่วไปว่ามีความงามเจริญตาเจริญใจแก่ผู้ได้เยี่ยมชม

อย่างไรก็ดี การออกแบบเมือง ๆ หนึ่งนั้น ยังต้องอาศัยบริบททางด้านกายภาพ รูปแบบการบริหารเมือง และประวัติศาสตร์ของพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ของเมืองที่สอดคล้องกับบริบทดังกล่าว สะท้อนให้เห็นผ่านมุมมองของประชาชนในกรุงเทพมหานครที่เห็นว่าสถาปัตยกรรมที่สวยงามในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเอกลักษณ์อันแจ่มชัด การเป็นเมืองโรมานติกจึงต้องค้นหาอัตลักษณ์ที่สำคัญของพื้นที่เมืองนั้นให้ได้เสียก่อน

แล้วจึงพินิจพิจารณาเห็นว่า รูปแบบสถาปัตยกรรมใดที่สอดคล้องกับบริบทของเมืองในด้านใด เพราะอาคารสถานที่บางแห่งมีความสำคัญต่อพื้นที่สูง หากแต่ด้วยขาดการบำรุงรักษาที่เหมาะสม จึงทำให้เกิดความทรุดโทรมจนเสี่ยงต่อการถูกด้อยค่าและขจัดออกไปจากพื้นที่เมือง ทั้งที่เป็นส่วนหนึ่งของสถาปัตยกรรมเมืองมาในระยะเวลาใดเวลาหนึ่งก็ตาม

3. ประเด็นด้านสาธารณูปโภค

เป็นประเด็นสำคัญที่ถูกหยิบยกมาจากการตอบแบบสอบถามของประชาชนที่ไม่เห็นด้วยว่า พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ปัจจุบันเป็นเมืองโรมานติก เนื่องด้วยระบบสาธารณูปโภคในพื้นที่ไม่ได้รับการดูแลรักษาที่ดี จนก่อให้เกิดความเสื่อมโทรม และเมื่อขาดการบำรุงระบบโครงสร้างพื้นฐานในพื้นที่ ก็นำไปสู่การเป็นแหล่งรวมอาชญากรรม จึงเกิดความรู้สึกไม่ปลอดภัยและไม่สามารถวางใจให้ชื่นชมเมืองได้โดยอิสระ

การเป็นเมืองโรมานติกจึงต้องมีการออกแบบโครงข่ายการคมนาคมที่ดี โดยไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นการจราจรทางบกที่ใช้รถยนต์โดยสารเท่านั้น หากแต่ต้องคำนึงถึงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่เมืองให้เหมาะสม เอื้อต่อผู้พักอาศัยและผู้เดินทางสัญจร ดังจากกรณีศึกษาถึงรูปแบบเมืองโรมานติกของเมืองเวนิสที่ควบคุมการใช้งานรถยนต์ และสามารถสร้างบรรยากาศการสังสรรค์ของผู้คนให้เพิ่มมากขึ้นได้ พร้อมทำนุบำรุงคุณภาพทางเดินเท้า ระบบไฟฟ้าแสงสว่าง และปัจจัยอื่น ๆ ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมที่ดีขึ้น ลดมลภาวะทางอากาศและเสียงให้น้อยลง และยังผลให้เกิดความรู้สึกปลอดภัยในการเดินทางสัญจรในพื้นที่เมืองนั้นได้

4. ประเด็นด้านพื้นที่สาธารณะ

การมีพื้นที่สาธารณะเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับทั้ง 3 รูปแบบที่ได้ศึกษากล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาจากวรรณกรรมต่าง ๆ ก็จะได้เห็นได้ถึงให้ความสำคัญต่อพื้นที่สาธารณะในฐานะพื้นที่ส่วนกลางของเมืองที่จะถูกใช้งานในเชิงอำนาจของรัฐ หรือเป็นพื้นที่พบปะของผู้คนในการประสานสัมพันธ์กันของผู้คนชาวเมือง พื้นที่สาธารณะยังหมายถึงความรวมถึงพื้นที่เปิด ซึ่งไม่สงวนสิทธิในการใช้งานให้กับผู้ใดผู้หนึ่ง ดังนั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้อยู่อาศัยหรือผู้สัญจร ก็สามารถเข้าไปใช้ในพื้นที่ดังกล่าวได้โดยเสรี

ดังนั้น พื้นที่สาธารณะที่ดีจึงควรเปิดรับให้กับผู้คนที่หลากหลาย และมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อให้กับผู้คนในช่วงวัยต่าง ๆ ให้สามารถใช้งานได้โดยเท่าเทียมกัน ดังที่จะเห็นได้จากการศึกษารูปแบบเมืองโรมานติกที่ปรากฏ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และนครเวนิส ประเทศอิตาลี ที่มีการกำหนดพื้นที่สาธารณะให้กระจายออกไปเพื่อรองรับผู้คนที่อยู่อาศัยในพื้นที่ส่วน

ต่าง ๆ ไม่ให้ต้องเข้ามายังพื้นที่ใจกลางของเมืองแต่เพียงอย่างเดียว หรือการกำหนดพื้นที่จัดธุรกิจกลางเมืองที่ให้ผู้คนเข้ามาใช้สอย เป็นจุดนัดพบและพบปะสังสรรค์ได้

ในทัศนะของประชาชนในกรุงเทพมหานคร ได้ให้ความสำคัญในพื้นที่สาธารณะเช่นเดียวกัน โดยความคาดหวังที่มีต่อพื้นที่สาธารณะอาจจะแตกต่างจากกรณีของเมืองในต่างประเทศที่ใช้ในการศึกษา เนื่องจากสภาพภูมิอากาศที่แตกต่างกัน ทำให้มีแนวโน้มที่ผู้คนจะชื่นชอบพื้นที่สาธารณะที่มีร่มไม้ และพรรณพฤกษชาติต่าง ๆ ไว้ใช้หลบแดดและพักพิงในวันที่อากาศร้อน หรือมีแสงแดดจัด ถึงแม้ในกรุงเทพมหานครจะมีพื้นที่สาธารณะที่เป็นสวนสาธารณะหรือเป็นพื้นที่สีเขียวโดยภาพรวมในระดับที่ไม่มากนัก แต่ในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์กลับพบว่าพื้นที่สีเขียวที่อยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ

5. ประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นประเด็นที่มีความสำคัญประการหนึ่งของการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นเมืองโรแมนติกได้ โดยอ้างอิงมาจากแนวคิดสุนทรียศาสตร์การพัฒนาเมืองที่เห็นว่า การรับรู้ของประชาชนเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาเมืองในมิติต่าง ๆ นั้น สอดคล้องกับบริบทและวิถีของเมืองได้อย่างเหมาะสมมากที่สุด การรับรู้ของประชาชนจะเกิดขึ้นผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดจากการใช้สอยพื้นที่สาธารณะในเมือง และปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทของพื้นที่เมืองนั้น ๆ พบว่า บ่อยครั้งที่การพัฒนาเมืองเป็นการกำหนดนโยบายจากผู้บริหารเมือง และถูกนำไปบังคับใช้ในการพัฒนาพื้นที่ หากแต่ไม่ประสบผลสำเร็จมากนัก เพราะไม่สอดคล้องกับวิถีของเมืองที่ต้องเกิดมาจากการรับรู้ของผู้คนที่อยู่อาศัยและผู้สัญจรในพื้นที่นั้นเป็นผู้ร่วมพิจารณา กำหนดนโยบาย

การกำหนดนโยบายที่เกิดจากผู้บริหารเมืองกำหนดแต่เพียงฝ่ายเดียวนั้น ย่อมทำให้พื้นที่สาธารณะถูกใช้สอยในฐานะเครื่องมือเชิงอำนาจที่ควบคุมการใช้งานของพื้นที่ เช่น การกำหนดลักษณะของพื้นที่ให้ใช้งานอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่รัฐกำหนดเท่านั้น หรือขับไล่พื้นที่ชุมชนที่ถูกมองว่าเป็นความเสื่อมโทรมของเมือง ซึ่งถึงแม้จะมีการปรับใช้พื้นที่ชุมชนเดิมให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะ หากแต่เมื่อรัฐจัดชุมชนและผลักดันผู้คนออกไป พื้นที่ดังกล่าวจึงแห้งแล้งไร้ชีวิตชีวา ซึ่งแตกต่างจากกรณีตัวอย่างของเมืองโรแมนติกในระดับโลก ที่ผู้คนสามารถใช้งานพื้นที่สาธารณะได้โดยอิสระ รูปแบบการใช้งานของพื้นที่ต่าง ๆ ถูกกำหนดและออกแบบโดยผู้คนที่อาศัยอยู่จริง และสามารถปรับแต่งเพิ่มเติมกิจกรรมให้เหมาะสมกับบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปได้เสมอ

การส่งเสริมกลไกการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาเมืองทุกมิติ จึงเป็นการเติมลมหายใจให้กับพื้นที่เมืองได้อย่างแท้จริง เพราะพลวัตของเมืองย่อมแปรผันไปตามวิถีชีวิตของผู้คนที่ปรับเปลี่ยนแปลงไปในทุกขณะ หากประชาชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทาง

พัฒนาเมือง ก็ย่อมทำให้พื้นที่สาธารณะของเมืองสามารถตอบสนองการใช้งานของผู้คนที่หลากหลาย และเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้เกิดการเชื่อมโยงการรับรู้ของผู้อยู่อาศัยและผู้สัญจรในพื้นที่เมือง เกิดความเชื่อมโยงผูกพันเป็นส่วนหนึ่งของเมืองได้

6. ประเด็นข้อแตกต่างขององค์ประกอบรูปแบบเมืองโรมเนติก

แม้รูปแบบเมืองโรมเนติกที่ศึกษาในครั้งนี้ จะมีลักษณะร่วมหลายประการที่สอดคล้องคล้อยกัน แต่ด้วยลักษณะที่มาของแต่ละรูปแบบมีวิถีศึกษาที่แตกต่างกัน จึงทำให้ปรากฏข้อแตกต่างที่สามารถสะท้อนให้เห็นได้ถึงทัศนะของความเป็นเมืองโรมเนติกที่แตกต่าง และไม่ควรที่จะละเลยไปในการกำหนดความเป็น “ต้นแบบเมืองโรมเนติก” ที่ผู้วิจัยจะนำเสนอในส่วนต่อไป กล่าวคือ

ในรูปแบบของเมืองโรมเนติกจากการทบทวนวรรณกรรม จะเน้นความสำคัญไปที่ลมหายใจของเมือง ที่ประกอบไปด้วยวิถีชุมชนและชีวิตของผู้คนที่ผสมผสานกันไป ตั้งแต่แรกก่อตั้งเมือง แม้จะมีการหมุนเวียนเปลี่ยนผ่านของผู้คนที่มาอยู่อาศัย พักพิง และจากไปจากพื้นที่ แต่วิถีชีวิตรวมถึงกิจกรรมในชีวิตประจำวันจะได้รับการส่งต่อไปสู่คนรุ่นต่อไปอยู่เสมอ เพราะไม่ว่าจะเป็นเมืองหรือผู้คนต่างก็ส่งพลวัตต่อกันอยู่เสมอ หน้าที่ของรัฐที่เป็นผู้บริหารเมืองจึงจำเป็นต้องเล็งเห็นถึงพลวัตดังกล่าว และออกนโยบายที่เกื้อหนุนต่อการรักษาไว้ซึ่งลมหายใจของเมือง ผู้คนในชุมชนรู้สึกภาคภูมิใจในการเป็นสมาชิกของชุมชนนั้น ๆ พร้อมทั้งจะเข้าไปมีส่วนร่วมเพื่อรักษาวิถีของชุมชนให้ดำเนินต่อไปได้ จนเป็นจิตวิญญาณของเมืองที่เข้มแข็ง ซึ่งจะไม่ปรากฏประเด็นนี้มากนักจากการศึกษากรณีเมืองโรมเนติกในต่างประเทศ อย่างกรณีของกรุงปารีส ที่เป็นเพราะเนื้อแท้ของความเป็นเมืองโรมเนติกของกรุงปารีส มีความงดงามทางสถาปัตยกรรมอย่างเข้มข้น และได้รับการต่อยอดผ่านงานวรรณกรรมและสื่อภาพยนตร์ ที่ฉายภาพความเป็นเมืองแห่งความรักอยู่โดยเสมอ ซึ่งถึงแม้จะมีการจัดระเบียบเมืองใหม่ มีการผลักดันชุมชนที่ไม่เจริญตาออกไป และความเสื่อมโทรมในพื้นที่หลายจุด ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทลายจิตวิญญาณของเมือง ก็ไม่สามารถลบภาพของความเป็นเมืองโรมเนติกออกไปจากมโนทัศน์ของผู้คนได้ ในขณะที่นครเวนิส เป็นพื้นที่เมืองที่มีขอบเขตพื้นที่จำกัด เนื่องจากลักษณะของเมืองที่เป็นเกาะและคูคลองที่เชื่อมโยงทั้งพื้นที่ ทำให้พื้นที่ชุมชนยังคงฝังตัวอยู่ในพื้นที่เมืองได้อย่างเหนียวแน่น แม้ในปัจจุบัน ความเป็นเมืองท่องเที่ยวจะทำให้ความเป็นชุมชนดั้งเดิมของนครเวนิสได้รับผลกระทบ จากแต่เดิมที่เมืองทำหน้าที่ในฐานะเมืองท่าที่ผู้คนมีอาชีพค้าขาย กลับกลายเป็นเมืองท่องเที่ยวที่เป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งขนาดใหญ่ และผู้คนในชุมชนก็เปรียบเสมือนตัวแสดงในโรงละครที่นักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นเข้ามาเยี่ยมชม แต่อย่างไรก็ตาม นครเวนิสก็ยังคงอาศัยผู้คนจากชุมชนมาทำหน้าที่หล่อเลี้ยงเมืองเป็นสำคัญ และทำให้เมืองมีชีวิตชีวาอย่างแท้จริง

ประเด็นเรื่อง “จิตวิญญาณเมืองอันเข้มแข็ง” ก็ไม่ปรากฏอย่างชัดเจนจากการศึกษาการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนในกรุงเทพมหานครต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก อาจจะเป็นเพราะชุมชนในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เองมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ถึงแม้จะมีย่านที่เก่าแก่ยาวนานมาตั้งแต่เมื่อครั้งสถาปนากรุง แต่เมื่อมีการขยายขอบเขตของเมืองออกไป ผู้คนที่มีฐานะก็จะอพยพแยกย้ายไปพักอาศัยในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีความแออัดน้อยลง และมีโอกาสทางธุรกิจมากขึ้น ทำให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีย้ายเข้าออกอยู่ตลอดเวลา และหากมองจากมุมมองของประชาชนทั่วไปที่ไม่ได้พำนักอาศัยในพื้นที่ ก็จะเห็นเพียงแค่กลุ่มอาคารราชการ ศาสนสถาน และอาคารพาณิชย์ที่ถูกปรับเปลี่ยนการใช้งานอยู่เสมอ กลุ่มอาคารเหล่านี้ได้รับการออกแบบให้ตั้งตระหง่านเรียงรายตามถนนเพื่อปิดบังพื้นที่ชุมชนที่อยู่ด้านใน ทำให้ผู้สัญจรเองก็ไม่สามารถรับรู้ได้ถึงความเป็นชุมชนในท้องที่

ข้อแตกต่างประการต่อมา เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยพบจากการศึกษารูปแบบเมืองโรมานติกที่ขึ้นชื่อในระดับโลก โดยหากจะพิจารณาจากกรณีของกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส จะเห็นได้ถึงความพยายามในการจัดสรรพื้นที่เมืองให้มีความสวยงามอย่างเป็นระบบระเบียบ การพัฒนาพื้นที่เมืองจะได้รับการออกแบบทั้งองค์ภาพของพื้นที่เมือง มีการกำหนดโซนพื้นที่ต่าง ๆ ของเมืองที่ยึดโยงโดยอาศัยโครงข่ายคมนาคมที่ได้รับการออกแบบอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งเสริมสร้างอัตลักษณ์ของพื้นที่ผ่าน “การสร้างจุดหมายตา (landmark)” เพื่อเป็นการให้ความสำคัญและเชื่อมโยงความหมายของเมืองในเชิงสัญลักษณ์อย่างมีสุนทรีย์ ประเด็นดังกล่าวนี้ไม่ถูกกล่าวถึงในการศึกษาจากวรรณกรรมและการศึกษาจากแบบสอบถามของประชาชน ในงานวิจัยนี้ เนื่องจากเป็นลักษณะเฉพาะทางภูมิสถาปัตยกรรมของการพัฒนากรุงปารีส และมีประเด็นอื่นที่ชัดเจนกว่า เช่นเดียวกันกับนครเวนิส ที่มีข้อแตกต่างในการให้ความสำคัญต่อกิจกรรมของเมืองที่ได้รับการส่งเสริมอย่างเข้มข้น ในการศึกษาจากวรรณกรรมและการรับรู้ของประชาชนในกรุงเทพมหานคร จะให้ความสำคัญต่อการคงอยู่ซึ่งกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คนในชุมชน ซึ่งแท้จริงแล้ว กลับเป็นการยากในการที่จะกำหนดทิศทางในกิจกรรมในชีวิตประจำวันเป็นส่วนส่งเสริมให้บรรยากาศเมืองเกิดความโรมานติกได้ การส่งเสริมการจัด “กิจกรรมจรรโลงใจ” อย่างที่เกิดขึ้นในนครเวนิสจึงมีความสำคัญในการที่จะส่งเสริมให้เป็นเมืองโรมานติกได้อย่างชัดเจนกว่า

และข้อแตกต่างประการสุดท้าย ที่ได้จากการศึกษาการรับรู้และความคาดหวังของประชาชนในกรุงเทพมหานครต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติกพบว่า “ความอัมมอรรยจากรสชาติอาหารที่หลากหลาย” เป็นประเด็นสำคัญที่ผู้คนมองว่า เป็นส่วนหนึ่งของความเป็นเมืองโรมานติก ซึ่งตามทัศนะของผู้วิจัยเห็นว่า สอดคล้องกับการศึกษาจากวรรณกรรมที่ถือว่าการรับรสเป็นส่วนหนึ่งของการรับรู้ประสาทสัมผัส หากแต่จากวรรณกรรมไม่ได้ถูก

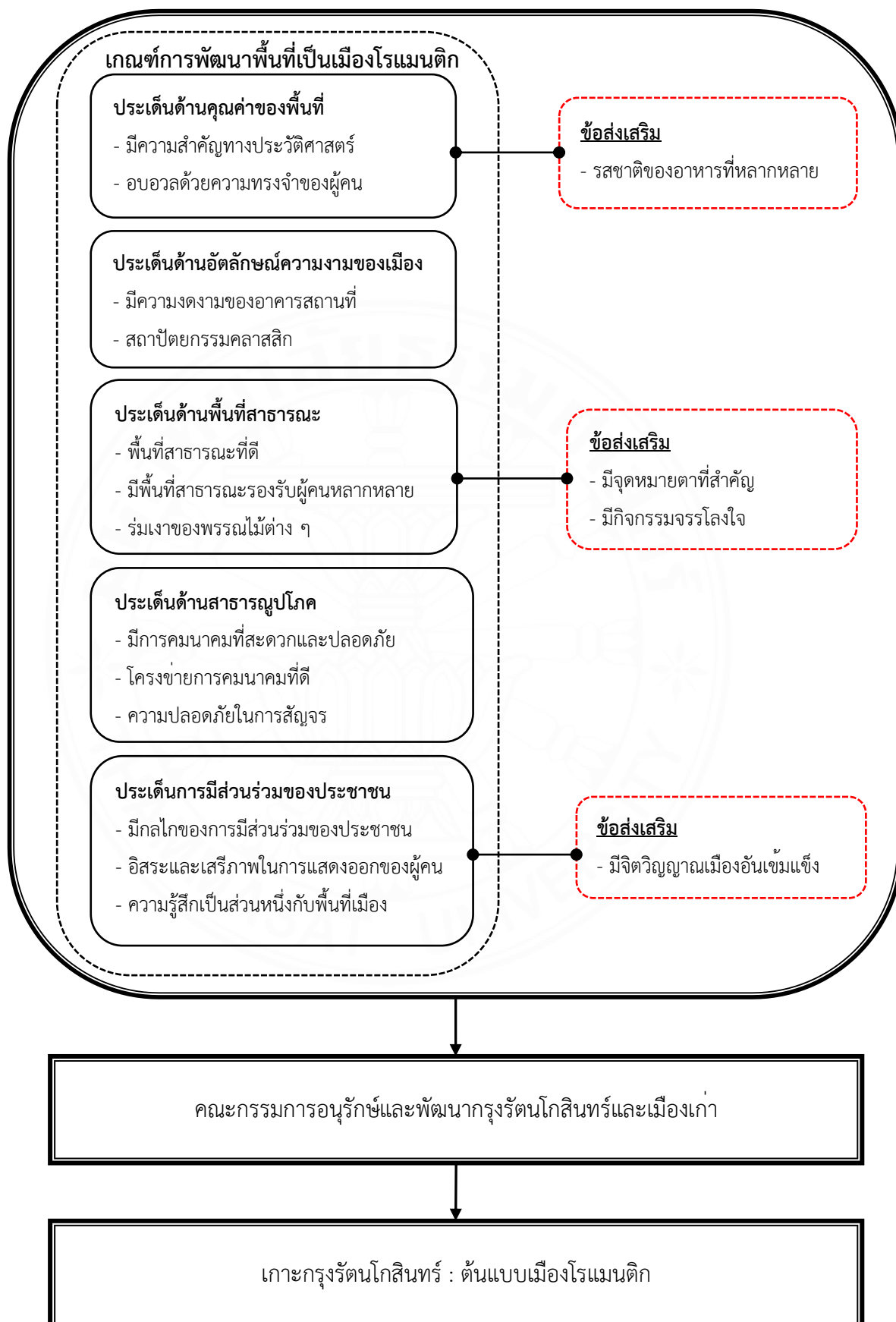
หยิบยกขึ้นมาเป็นองค์ประกอบสำคัญ เช่นเดียวกันกับกรณีศึกษาเมืองโรมันติกจากต่างประเทศมีองค์ประกอบอื่นเสริมส่งให้ความเป็นเมืองโรมันติกของทั้งกรุงปารีสและนครเวนิสแจ่มชัดกว่า

ในประเด็นนี้เองที่ผู้วิจัย เล็งเห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์อันเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชุมชนดั้งเดิม และความทรงจำของผู้คนที่ปรากฏแจ่มชัดยิ่งกว่าประเด็นใด ๆ เนื่องจากถึงแม้ในปัจจุบัน พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์จะมีพื้นที่ใช้อยู่อาศัยที่จำกัดและไม่เหมาะสมในด้านพาณิชยกรรมมากนักหากเทียบกับในอดีต แต่เนื่องจากการเป็นพื้นที่ศูนย์กลางของกรุงเทพมหานคร ทำให้เป็นจุดเชื่อมโยงสำคัญระหว่างฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี ผู้คนจะยังคงสัญจรผ่านในพื้นที่อยู่เป็นเนืองนิตย์ ผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนมากได้ให้ข้อคิดเห็นว่าโอกาสที่จะเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ก็ด้วยเหตุที่จะต้องมาเดินทางมายังย่านของร้านอาหารที่คุ้นเคย และถูกบอกเล่ากันมาตั้งแต่รุ่นก่อนหน้า ย่านชุมชนที่เป็นแหล่งร้านอาหารดั้งเดิมยังคงคึกคัก เต็มไปด้วยผู้คนอยู่เสมอ สิ่งนี้เองที่จะเป็นองค์ประกอบสำคัญในการกำหนดเป็นรูปแบบในการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมันติกต่อไป

5.3.2.5. รูปแบบของการพัฒนาพื้นที่เมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น “ต้นแบบเมืองโรมันติก”

จากการศึกษารูปแบบของเมืองโรมันติกจากการทบทวนวรรณกรรม รูปแบบเมืองโรมันติกที่ขึ้นชื่อในระดับโลก และรูปแบบเมืองโรมันติกตามทัศนะของประชาชนในกรุงเทพมหานคร ทำให้ผู้วิจัยสามารถที่จะกำหนดเกณฑ์การพัฒนาพื้นที่ให้เป็นเมืองโรมันติก ซึ่งเป็นเกณฑ์มาตรฐานที่เกิดจากการนำองค์ประกอบของรูปแบบแต่ละด้านที่มีลักษณะร่วมกันมาใช้เป็นพื้นฐานในการกำหนดรูปแบบของการพัฒนา “ต้นแบบเมืองโรมันติก” ซึ่งจะประกอบไปด้วย 5 ประเด็นสำคัญได้แก่ ประเด็นด้านคุณค่าของพื้นที่ ประเด็นด้านอัตลักษณ์ความงามของเมือง ประเด็นด้านสาธารณูปโภค ประเด็นด้านพื้นที่สาธารณะ และประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชน

อย่างไรก็ดี ถึงแม้พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์จะได้รับความสำคัญในการอนุรักษ์และพัฒนามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 หากแต่การดำเนินงานที่ผ่านมา มีการกำหนดรูปแบบที่มุ่งเน้นการอนุรักษ์ในเชิงกายภาพเท่านั้น การกำหนดรูปแบบการพัฒนาให้เป็น “ต้นแบบเมืองโรมันติก” จึงต้องนำข้อแตกต่างอันโดดเด่นภายในพื้นที่มาปรับเปลี่ยนเป็นข้อส่งเสริม และผลสานกับแนวทางการพัฒนาของเมืองโรมันติกในระดับโลกเข้ามาผสานด้วย เพื่อให้เกิดแนวทางที่แจ่มชัดในการส่งเสริมให้เป็นเมืองโรมันติกได้อย่างแท้จริง โดยมีรูปแบบดังนี้

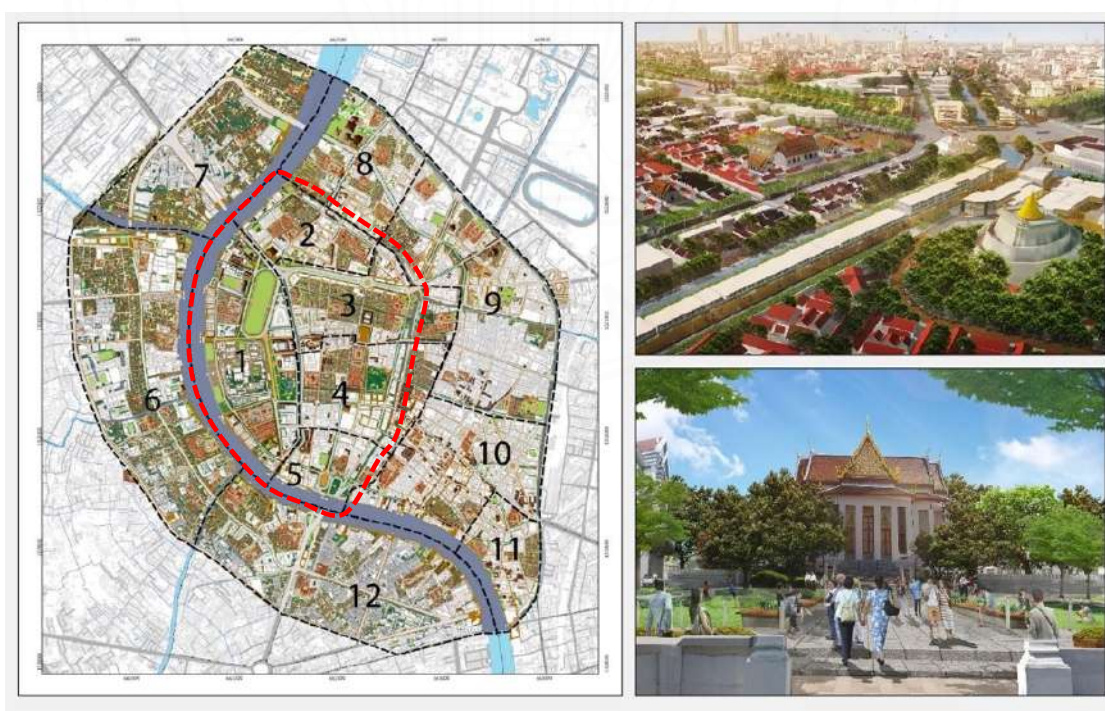
แผนภูมิที่ 5-7 รูปแบบการพัฒนาพื้นที่เมืองของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็น “ต้นแบบเมืองโรมานติก”

ที่มา : ผู้วิจัย

เกณฑ์การพัฒนาพื้นที่โรมันติกจากแผนภูมิที่ 5-7 จึงเป็นจุดตั้งต้นในการพิจารณาถึงมิติด้านต่าง ๆ ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ทั้งนี้ เพื่อให้การกำหนดรูปแบบของการพัฒนาเมืองเป็นไปตามบริบทของพื้นที่ จึงต้องนำข้อสังเกตเสริมมาประกอบการพิจารณา ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยขอจำแนกลักษณะการดำเนินงานที่เชื่อมโยงกับพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

1. ประเด็นด้านคุณค่าของพื้นที่

จากการศึกษาและเป็นที่รับรู้โดยทั่วไปว่า เกาะกรุงรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ใจกลางของพระนคร เป็นศูนย์รวมของการปกครองและศิลปวัฒนธรรมของประเทศไทยมาตั้งแต่แรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ย่อมปรากฏผ่านอาคารสถานที่ที่ได้รับการอนุรักษ์ไว้เป็นจำนวนมาก ถึงแม้พื้นที่ของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์จะมีขนาดเล็กเมื่อเทียบกับขอบเขตของพื้นที่เมืองของกรุงเทพมหานครที่ขยายตัวไปในปัจจุบัน หากแต่ด้วยคุณค่าของการเป็นใจกลางของเมืองหลวงในอดีต ทำให้เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ยังคงปรากฏคุณค่าทั้งในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมซึ่งเชื่อมโยงต่อเนื่องไปกับพื้นที่โดยรอบ บริบทของพื้นที่ดังกล่าวนี้ได้รับความสำคัญจากภาครัฐเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งได้มีการกำหนดเป็นแผนแม่บทในการอนุรักษ์และพัฒนาสืบเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2521 ภายใต้คณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า

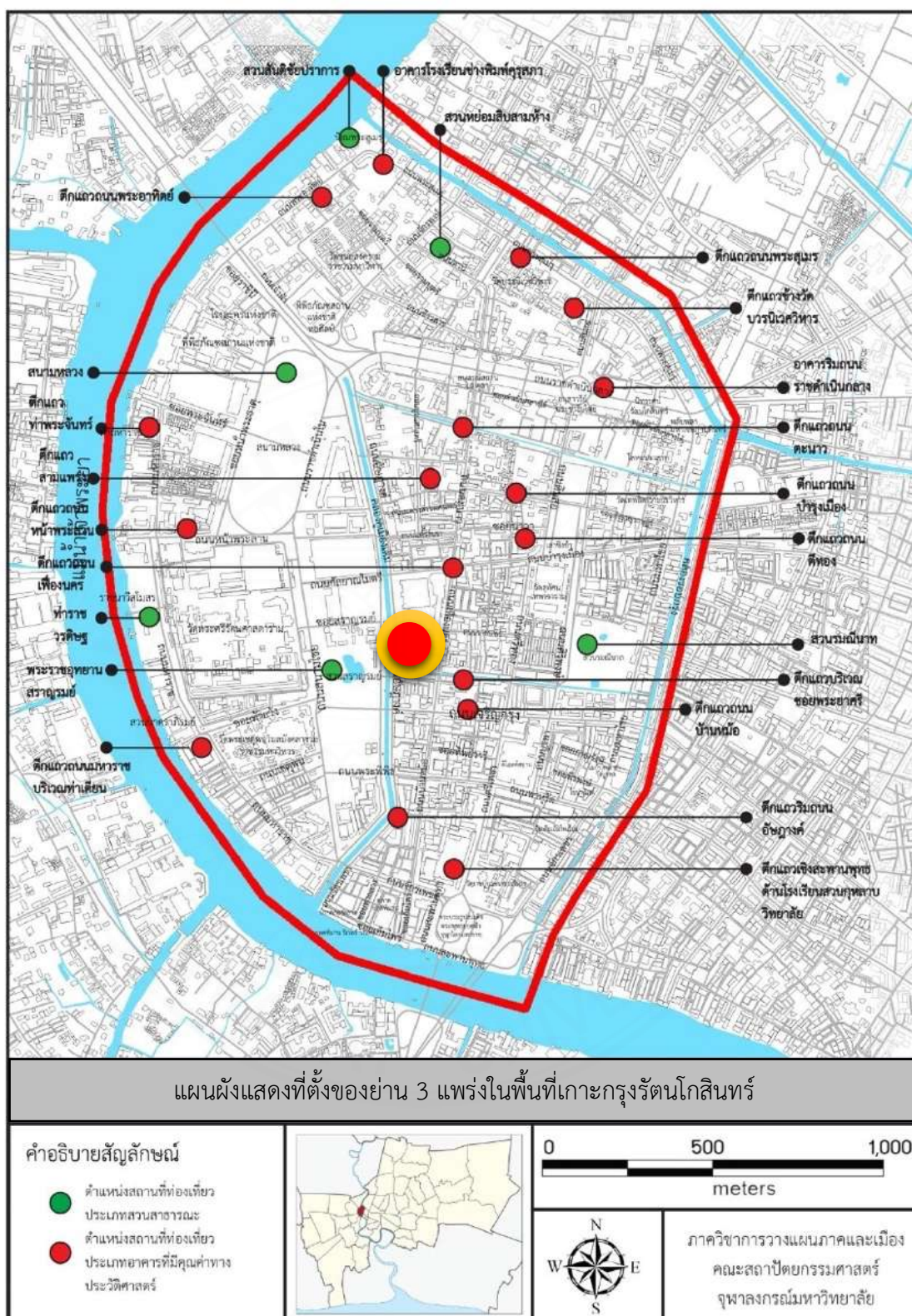

แผนที่ 5-1 แสดงพื้นที่แผนผังแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนาเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ และพื้นที่ต่อเนื่อง
ที่มา: โครงการวางและจัดทำผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร, “แนวนโยบายด้านการอนุรักษ์
ศิลปวัฒนธรรม และการท่องเที่ยว” (เอกสารประกอบการประชุมคณะทำงานร่วม ครั้งที่ 3
เรื่อง การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและการท่องเที่ยว, 17 พฤศจิกายน 2560).

หายไปและปรับมาเป็นพื้นที่ที่มุ่งเน้นเพื่อต้อนรับการท่องเที่ยวมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนพื้นที่ชุมชนดั้งเดิมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวไม่สามารถดำเนินการได้จากผู้คนในชุมชนแต่เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น หากแต่จะต้องอาศัยการสนับสนุนของภาครัฐเข้ามาส่งเสริมเพื่อที่จะสร้างบรรยากาศของการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

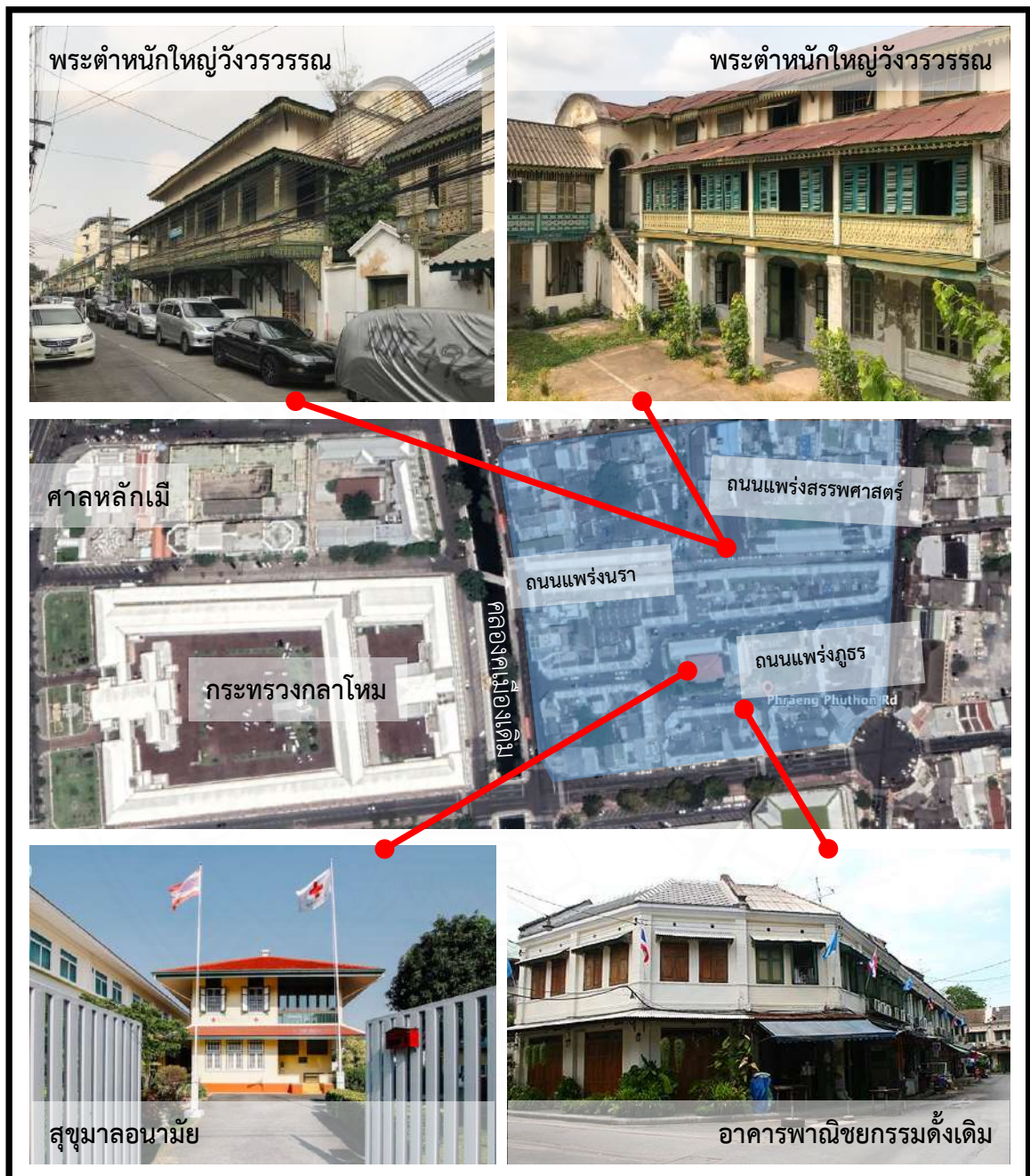
ผู้วิจัยขอเสนอแนะพื้นที่ในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาในพื้นที่ นั่นคือ “ชุมชนย่าน 3 แพร่ง” ประกอบด้วย ชุมชนแพร่งสรรพศาสตร์ ชุมชนแพร่งนรา และชุมชนแพร่งภูธร โดยพื้นที่ดังกล่าวนี้ เป็นพื้นที่ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยแรกสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ มีงานสถาปัตยกรรมที่งดงามซึ่งได้รับการอนุรักษ์ไว้อย่างเหมาะสม อีกทั้งย่านชุมชน 3 แพร่งนี้ ยังคงขึ้นชื่อถึงการเป็นย่านอาหารอร่อยในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ที่ผู้คนยังหวงระลึกถึงเมื่อเดินทางมาเยือน

ถึงแม้ว่าย่าน 3 แพร่ง จะสามารถปรับพื้นที่ให้มีลักษณะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวได้อย่างสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ หากแต่เมื่อพิจารณาถึงคุณค่าดั้งเดิมของย่านนี้ ก็จะได้ถึงความโหยหา ของอัตลักษณ์ชุมชนเดิมที่ยังคงดำเนินต่อด้วยลมหายใจของอดีตและความทรงจำของผู้คนที่ค่อย ๆ จางหายไปเท่านั้น การจัดมหกรรมหรือนิทรรศการศิลปะเป็นครั้งคราวในพื้นที่เป็นตัวกระตุ้นความสนใจที่ดี หากแต่ก็เป็นเพียงแค่ชั่วคราวเท่านั้น การรื้อฟื้นคุณค่าชุมชนที่มีความพร้อมทั้งองค์ประกอบทางกายภาพ ประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม และอัตลักษณ์อันโดดเด่นเรื่องอาหารอันหลากหลาย เป็นสิ่งที่พึงนำมาใช้ในการกำหนดรูปแบบการพัฒนาพื้นที่ของย่านให้เป็นพื้นที่โรแมนติก ซึ่งหมายถึงการรื้อฟื้นลมหายใจของชุมชนให้เข้มแข็งก่อน

แผนที่ 5-3 แสดงที่ตั้งของย่าน 3 แพร่งในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์

ที่มาของภาพ: พศิน สุวรรณเดช, “พฤติกรรมการเดินทางของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและเมือง, ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558), 48.

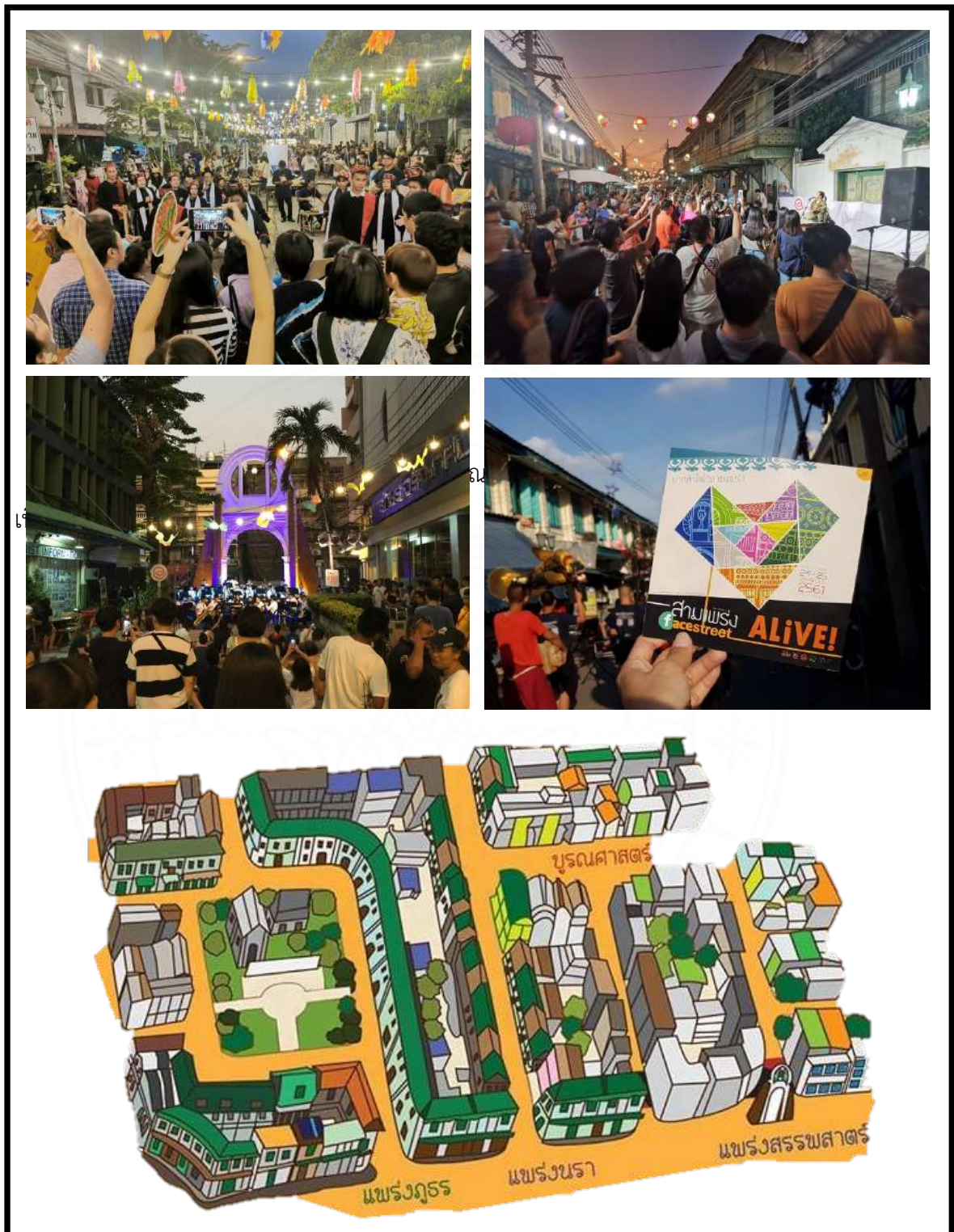

แผนที่ 5-4 แสดงตำแหน่งที่ตั้งของอาคารสำคัญในพื้นที่ชุมชน 3 แพร่ง

ที่มาของภาพ: ผู้วิจัย

ที่มาของแผนที่: Google Maps, “สามแพร่ง,” สืบค้นเมื่อวันที่ 21 กรกฎาคม 2564,

<https://goo.gl/maps/PM8iBi6ZycWrtcxh6>

ภาพที่ 5-1 กิจกรรม 3 แพร่ง Facestreet ที่จัดขึ้นในพื้นที่ย่าน 3 แพร่งในช่วงปลายปีของทุกปี

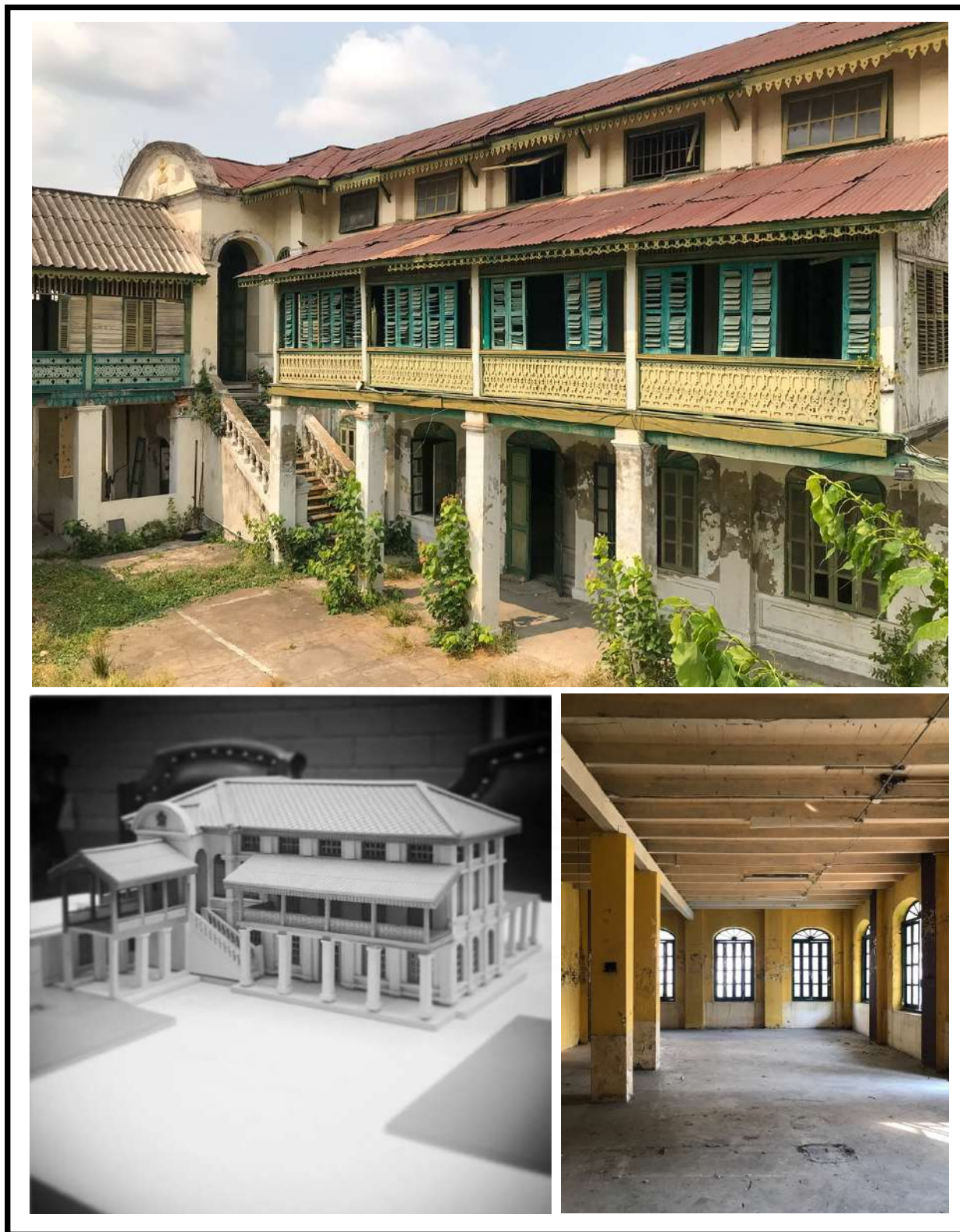
ที่มาของภาพ: สามแพร่ง facestreet, “มหกรรมสามแพร่ง facestreet,” Fanpage: สามแพร่ง facestreet, สืบค้นเมื่อวันที่ 25 เมษายน 2564, <https://www.facebook.com/sampraengfacestreet/>

ในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า แนวทางการจัดกิจกรรมแบบ Street Art ที่จัดขึ้นในพื้นที่ชุมชนเก่า เพื่อสร้างบรรยากาศความคึกคักและสร้างความทรงจำใหม่ของผู้คน ให้ผูกพันกับย่านดั้งเดิมที่โรยราไปแล้วนั้น ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ทั้งในพื้นที่ของกรุงเทพมหานครและพื้นที่เมืองของแต่ละจังหวัด ข้อดีที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมลักษณะนี้คือการสร้างความตระหนักรู้ต่อการมีอยู่ของพื้นที่เมืองเก่าต่อคนรุ่นใหม่ได้ รวมถึงเป็นการสร้างโอกาสให้เกิดการเรียนรู้ถึงรากเหง้าของพื้นที่ชุมชนแห่งนั้น เพื่อเป็นการกำหนดรูปแบบของกิจกรรมให้สอดคล้องกับพื้นที่ได้ ทำให้พื้นที่ชุมชนดั้งเดิมที่ถูกคัดสรรเช่นนี้ไม่เลือนหายไปจากความทรงจำของผู้คน

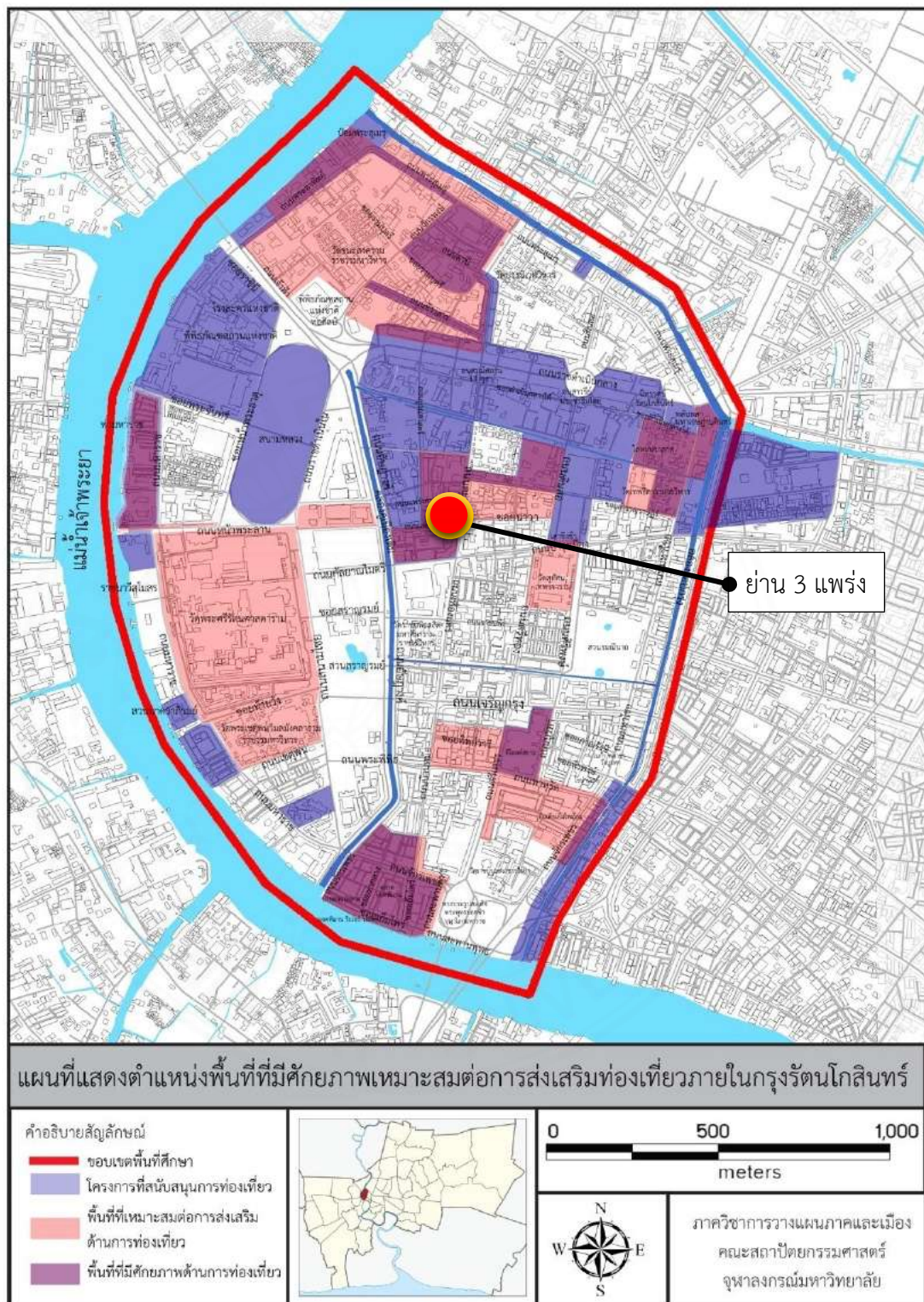
อย่างไรก็ตาม การจัดกิจกรรมในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นการจัดกิจกรรมในพื้นที่จำกัด และยากต่อการควบคุมปริมาณคนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ ทำให้บางครั้งรูปแบบของกิจกรรมที่จัดขึ้น กลับต้องใช้รูปแบบกิจกรรมที่จัดขึ้น ณ พื้นที่อื่น ๆ จนทำให้ใจความสำคัญของกิจกรรมที่มุ่งเน้นการรื้อฟื้นชีวิตของชุมชนแห่งนั้นไม่ประสบผลได้

ท้ายที่สุดแล้ว คุณค่าของพื้นที่ที่ย่อมเกิดขึ้นได้จากวิถีของชุมชนอันเป็นชีวิตประจำวันของผู้คนที่อยู่อาศัย ภาครัฐจึงควรให้ความใส่ใจในการสร้างพื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกันของผู้คน ให้ได้มีโอกาสมาพบปะสังสรรค์และเกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน โดยในกรณีของพื้นที่ย่าน 3 แพร่งแห่งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า พื้นที่ในชุมชนขนาดแห่งเรียนรู้ศูนย์กลางที่เป็นจุดหลอมรวมใจของผู้คนทั้ง 3 ชุมชนไว้ด้วยกัน ดังนั้น ภาครัฐจึงควรส่งเสริมให้มีกลไกบางประการที่ทำให้เกิดโอกาสที่ผู้คนจะได้พบปะพูดคุยเป็นกิจลักษณะ

พื้นที่ส่วนกลางของชุมชนนอกเหนือไปจากสวนขนาดย่อมด้านหลังสุขุมาลอนามัยแล้ว ยังมีอาคารโรงเรียนตะละภักศึกษาบนถนนแพร่งนรา ซึ่งเดิมเป็นพระตำหนักใหญ่ของวังวรวรณ ที่ประทับของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์ (ต้นราชสกุล วรวรณ) และใช้งานเป็นโรงละครปริตาลัยก่อนที่จะใช้เป็นโรงเรียนของชุมชนในภายหลัง เป็นอาคารที่มีความสำคัญทั้งในด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมา ความเชื่อมโยงกับชุมชน และความงดงามของสถาปัตยกรรม ปัจจุบัน สำนักทรัพย์สินพระมหากษัตริย์ เป็นผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ ซึ่งหากจะพิจารณาจากมูลค่าแล้ว เป็นพื้นที่ศักยภาพที่มีมูลค่าสูง หากแต่เป็นการยากสำหรับผู้ประกอบการเอกชนที่จะดำเนินการพัฒนาพื้นที่นี้ให้สอดคล้องกับมูลค่าของอาคารได้ ผู้วิจัยเห็นว่า ภาครัฐสามารถใช้ข้อได้เปรียบของการเป็นหน่วยงานราชการในการเช่าพื้นที่ในอัตราต่ำกว่าภาคเอกชน โดยยื่นเจตน์จำนงค์ในการเข้าไปใช้พื้นที่อาคารและบริเวณโดยรอบเพื่อใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เป็นพื้นที่พบปะพูดคุย และเรียนรู้เรื่องราวของคนในชุมชนให้ตื่นตัวอยู่เสมอ ในขณะเดียวกันก็เป็นทำนุบำรุงพื้นที่โบราณสถานให้มีความแข็งแรงมากขึ้น เพื่อที่จะใช้เป็นศูนย์รวมใจของคนในชุมชนต่อไปได้ โดยมีจำเป็นต้องรอให้ถึงรอบของการจัดกิจกรรมในแต่ละครั้งต่อปี ซึ่งหากประสบความสำเร็จในการรื้อฟื้นลมหายใจของพื้นที่ย่านเก่าแก่แห่งนี้ได้ ก็สามารถใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาย่านอื่น ๆ ต่อไป

ภาพที่ 5-2 พระตำหนักใหญ่ วังวรวรรณ ที่ตั้งอยู่กลางชุมชน 3 แพร่ง (ที่มาของภาพ: ผู้วิจัย)

แผนที่ 5-5 แสดงตำแหน่งพื้นที่ศักยภาพที่เหมาะสมสำหรับการส่งเสริมการท่องเที่ยว
ในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์

ที่มาของภาพ: พศิน สุวรรณเดช, เรื่องเดียวกัน, 263.

2. ประเด็นด้านอัตลักษณ์ความงามของเมือง

นอกเหนือจากคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของกรุงรัตนโกสินทร์ที่แจ่มชัดแล้ว นั้น การเป็นศูนย์รวมทางด้านวัฒนธรรมที่ปรากฏให้เห็นผ่านงานศิลปกรรมสาขาแขนงต่าง ๆ ก็เป็นจุดดึงดูดสำคัญที่ทำให้ผู้คนนึกถึงเมื่อกล่าวถึงความโดดเด่นของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ นับตั้งแต่พระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นศูนย์กลางแห่งพระนคร จนตลอดเส้นทางที่พาดผ่านสถานที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ ศาสนสถาน หรืออาคารพาณิชย์กรรม ที่ได้รับการออกแบบให้กลมกลืนสอดคล้องไปตามสมัยนิยม การผสมผสานงานศิลปกรรมทั้งในด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม หรือ ภูมิสถาปัตยกรรม ได้สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในลักษณะทางกายภาพที่ผู้คนสามารถรับรู้ได้ผ่านสายตา

ภาพที่ 5-3 ภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ในอดีต

ที่มาของภาพ: คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปีพุทธศักราช 2525 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2525), 21-32.

การพัฒนาพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก จึงมีข้อได้เปรียบอย่างเด่นชัดจากสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในพื้นที่ซึ่งมีลักษณะที่ผสมผสานทั้งรูปแบบไทยประเพณี งานศิลปกรรมอย่างจีน งานศิลปกรรมแบบตะวันตก หรืองานศิลปกรรมแบบผสมผสาน ซึ่งตอบสนองต่อการรับรู้ด้านความงามของปัจเจกชนได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ หากเดินทางเข้าไปในศาสนสถานแห่งใดแห่งหนึ่ง ย่อมปรากฏงานศิลปกรรมทุกสาขาแขนงที่ผสมผสานความงามจากจากอิทธิพลของงานศิลปกรรมทั่วโลก

ภาพที่ 5-4 ภาพพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ที่ผสมผสานความงามแบบไทย จีน และตะวันตกได้อย่างลงตัว

ที่มาของภาพ: ผู้วิจัย

แม้งานศิลปกรรมในศาสนสถานจะไม่สามารถตอบสนองความรู้สึกโรแมนติกได้โดยตรง หากแต่งานศิลปกรรมที่ได้รับการทำนุบำรุงอย่างเหมาะสม และการจัดภูมิทัศน์ในพื้นที่ศาสนสถานก็มีส่วนจำโลงใจให้กับผู้คนที่เข้ามาสักการะ ย่อมทำให้เกิดความรู้สึกสงบและผ่อนคลาย และเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้คนรู้สึกร่วมไปในทิศทางเดียวกัน จนสามารถนำไปสู่การสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อไปได้

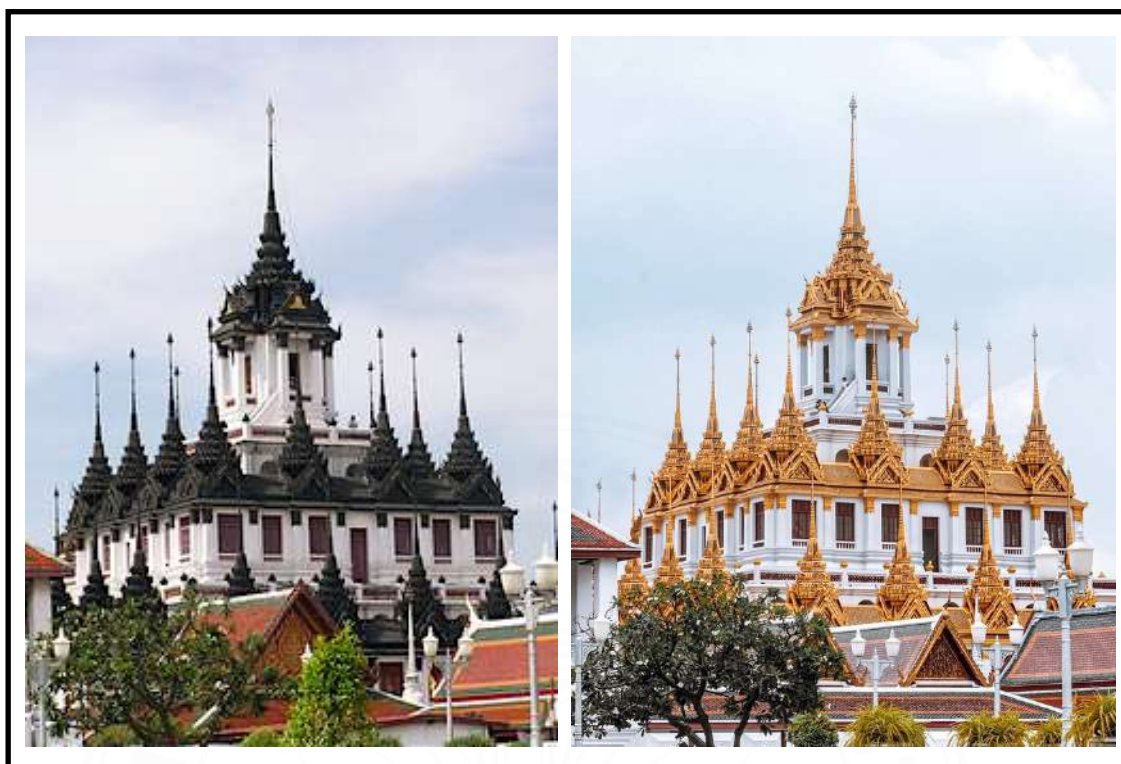
หากจะกล่าวโดยภาพรวมของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ อาคารสถานที่ต่าง ๆ ยังคงได้รับการดูแลรักษาอย่างเข้มงวด ภายใต้การคุ้มครองทางกฎหมาย ทำให้เมื่อเกิดการพัฒนาในพื้นที่จะมีการกำหนดนโยบายที่มองย้อนไปถึงความงามในอดีตเสมอ ซึ่งขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้กำหนดนโยบายว่าจะใช้รูปแบบของยุคสมัยใดเป็นมาตรฐาน ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับบริบททางการเมืองและอำนาจมาเกี่ยวข้องด้วยเช่นกัน

ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยในประเด็นนี้จึงเป็นการส่งเสริมการให้ความสำคัญกับงานงามในมิติอื่นเพิ่มเติม เช่น ความงามเรียบง่ายของบ้านพักอาศัยของชาวเมืองในอดีต ไม่ว่าจะเป็นอาคารบ้านเรือนที่มีทั้งเรือนไทยเก่าแก่ อาคารห้องคูหาแบบจีน หรือตึกอย่างฝรั่ง ที่อาจชุกซ่อนอยู่ในชุมชนที่อยู่เบื้องหลังอาคารส่วนราชการต่าง ๆ พื้นที่ชุมชนที่แอบแฝงอยู่เบื้องหลังเหล่านี้ หากได้รับการทำนุบำรุงให้ดี จะทำให้เกิดความกลมกลืนกันในพื้นที่มากกว่าสภาพที่เห็นในปัจจุบันที่ชุมชนต่าง ๆ กลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรมที่อาจลดทอนคุณค่าในเชิงความงามลงไป

นอกจากนี้ การปรับปรุงอาคารดั้งเดิมต่าง ๆ ควรเป็นไปอย่างรอบคอบและคำนึงถึงคุณค่าทางสถาปัตยกรรมในลักษณะนั้น ๆ อย่างแท้จริง กล่าวคือ รูปแบบสถาปัตยกรรมบางลักษณะอาจได้รับความนิยมในช่วงยุคสมัยหนึ่ง หากแต่เมื่อเวลาผ่านไป ผู้บริหารเมืองกลับเห็นว่าเป็นงานศิลปกรรมที่ล้าสมัย จึงมักมีนโยบายออกมาปรับเปลี่ยนไปตามรูปแบบที่ตนเห็นว่างดงามกว่า ปัญหาในลักษณะนี้มักจะเกิดในพื้นที่กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ภาครัฐจึงควรสร้างความเข้าใจและให้คุณค่ากับอาคารบางแห่งที่สะท้อนถึงคุณค่าของความงามในแต่ละช่วงสมัย

ตัวอย่างของการปรับเปลี่ยนลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ส่งผลต่อคุณค่าของอาคารจากการรับรู้โดยประชาชนทั่วไป จะเห็นได้จากการกรณีของโลหะปราสาท วัดราชนันทาราม ที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้ง ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2538 ได้มีการหุ้มส่วนยอดมณฑปและบุษบกของโลหะปราสาทด้วยสำริด และได้มีการมิดำเพื่อป้องกันสนิม ซึ่งกาลเวลาผ่านไปจนผู้คนคุ้นชินกับภาพที่ยอดของโลหะปราสาทเป็นสีดำ จนเมื่อวัดได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์ปิดทองยอดมณฑปและบุษบกเป็นสีทอง จึงทำให้เกิดข้อวิพากษ์วิจารณ์ออกมามากมาย เช่นเดียวกับการปรับปรุงกลุ่มอาคารริมถนนราชดำเนินกลางที่สร้างขึ้นโดยคณะราษฎร โดยใช้รูปแบบทางสถาปัตยกรรมแบบอาร์ตเดโค ที่เน้นความเรียบง่าย ตัดทอนรายละเอียดที่ใช้ประดับตกแต่งอาคารออก เพื่อให้สะท้อนถึงคติและค่านิยมที่เน้นความเป็นมนุษยนิยมมากขึ้น การสร้างอาคารที่มีลักษณะเรียบง่ายแต่เข้มแข็งเป็นสิ่งที่กล่าวได้ว่า นำสมัยและปลดปล่อยจากความหรูหราฟุ่มเฟือยที่เคยนิยมในช่วงสมัยก่อนหน้า เมื่อเวลาผ่านไป รูปแบบงานศิลปกรรมก็ได้เปลี่ยนไป งานสถาปัตยกรรมแบบอาร์ตเดโคที่ปรากฏบนกลุ่มอาคารถนนราชดำเนินกลาง ถูกมองว่าเป็นงานสถาปัตยกรรมที่ล้าสมัยและแอบอิงกับการเมืองมากเกินไป จึงทำให้มีความพยายามในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบทางสถาปัตยกรรมของกลุ่มอาคารแห่งนี้ ซึ่งก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงการไม่เห็นคุณค่าต่อรูปแบบศิลปกรรมที่สำคัญในช่วงยุคสมัยหนึ่งที่ควรจะรักษาไว้คุณค่าของเมือง

ดังนั้น การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายจึงเป็นอีกกลไกหนึ่งที่สำคัญ เพราะผู้คนที่อยู่อาศัยหรือผู้สัญจรผ่านย่อมมีภาพของเมืองที่ตนผูกพัน การกำหนดความงามของเมืองจึงต้องรับฟังจากรอบด้าน โดยเฉพาะท้ายสุดแล้ว ประชาชนทั้งหลายย่อมเป็นผู้รับรู้ความงามทั้งหลายเหล่านี้ด้วยสายตาของปัจเจกชน

ภาพที่ 5-5 การเปลี่ยนแปลงทางศิลปกรรมของโลหะปราสาท วัดราชนัสดาราม
(ที่มาของภาพ: ผู้วิจัย)

ภาพที่ 5-6 การเปลี่ยนแปลงทางรูปแบบสถาปัตยกรรมของสำนักงานใหญ่ บริษัท เทเวศประกันภัย จำกัด
ส่วนหนึ่งของกลุ่มอาคารริมถนนราชดำเนินกลาง

ที่มาของภาพ: BBC ไทย, “อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย: 88 ปี ปฏิวัติสยาม 2475 ส่องมรดกสถาปัตยกรรม
คณะราษฎรที่ราชดำเนิน สัญลักษณ์ และความเป็นจริง,” เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 มกราคม 2564,
<https://www.bbc.com/thai/features-53161027>

3. ประเด็นด้านพื้นที่สาธารณะ

พื้นที่สาธารณะเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญในการพัฒนาพื้นที่เมืองให้เป็นเมืองโรแมนติก พื้นที่สาธารณะไม่ได้จำกัดความหมายถึงสวนสาธารณะแต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น หากแต่รวมพื้นที่ว่างเปล่าทั่วไปที่รัฐจัดเตรียมให้ประชาชนสามารถใช้งานได้ เป็นส่วนหนึ่งของสาธารณูปโภคที่ต้องได้รับการทำนุบำรุงจากภาครัฐให้ใช้งานได้ดีและเพียงพอต่อการใช้งานของผู้คนในพื้นที่

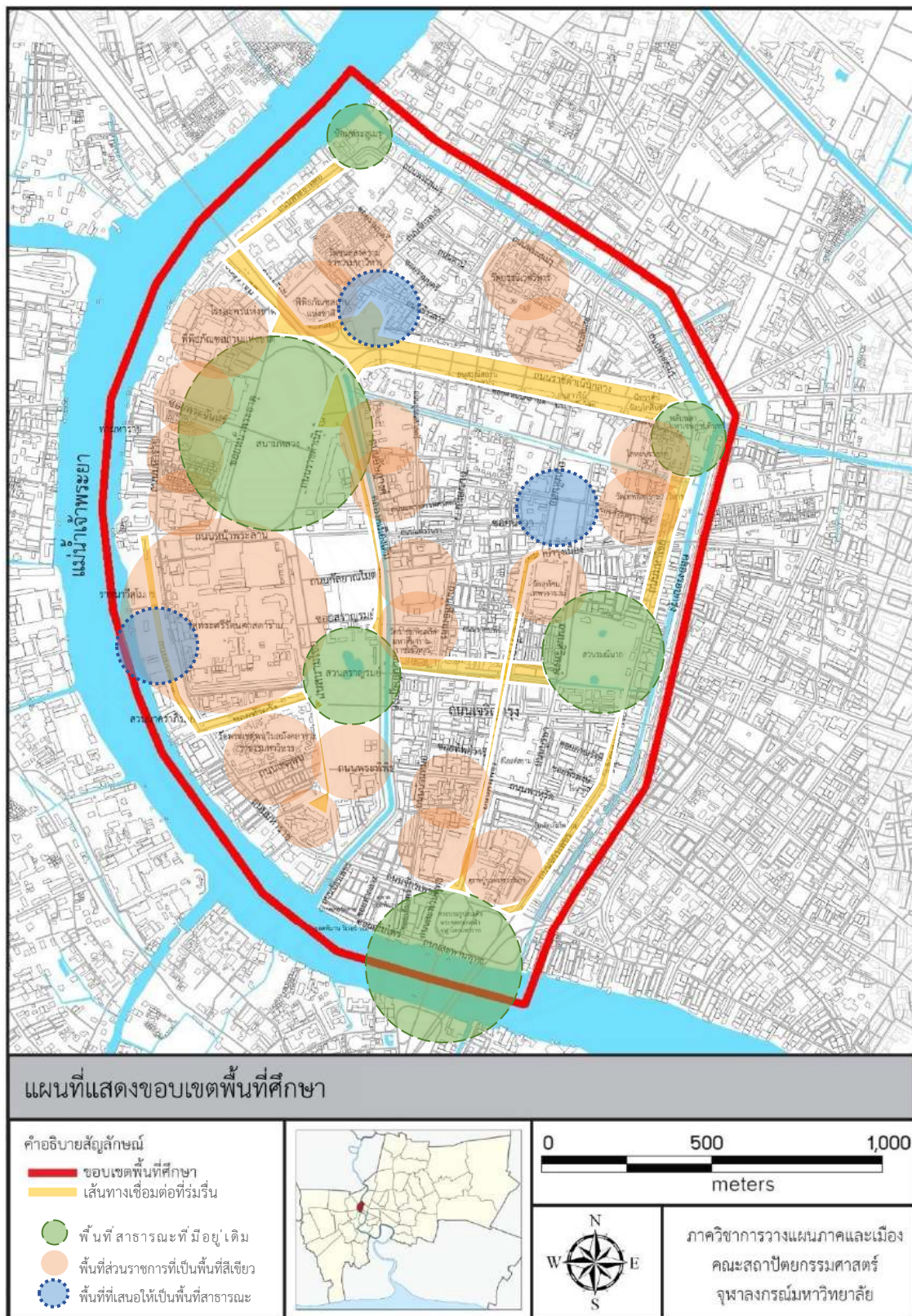
หากจะกล่าวถึงพื้นที่สาธารณะในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์นั้น พบว่ามีลักษณะที่โดดเด่นไปจากพื้นที่อื่น ๆ ของกรุงเทพมหานครอย่างเห็นได้ชัด ถึงแม้ขอบเขตของพื้นที่จะไม่ใหญ่มากนักหากเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ หากแต่เมื่อศึกษาพื้นที่สาธารณะในภาพรวมของเขตพระนคร พบว่า มีพื้นที่สวนสาธารณะปัจจุบันของ 632,119.16 ตร.ม. คิดเป็น 12.34 ตร.ม.ต่อคน ผ่านเกณฑ์ตามมาตรฐานของหลักสากลที่กำหนดไว้ 9 ตร.ม.ต่อคน โดยมีสวนสาธารณะกระจายอยู่ทั่วไปทั้งพื้นที่ รายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 5-1 ข้อมูลสวนสาธารณะในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์

ลำดับ	สถานที่	พื้นที่		
		ไร่	งาน	ตร.วา
1	สวนรมณีนารถ	29	3	72
2	สวนสราญรมย์	23	-	-
3	สวนสาธารณะสันติชัยปราการ	8	2	-
4	สวนป้อมมหากาฬ	4	-	300

ที่มา : สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร, “รายงานสวนสาธารณะหลักของกรุงเทพมหานคร”, ฐานข้อมูลและระบบติดตามประเมินผลการเพิ่มพื้นที่สีเขียวของกรุงเทพมหานคร v.2, เข้าถึงเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2564, <http://203.155.220.118/green-parks-admin/>.

ซึ่งนอกจากพื้นที่สวนสาธารณะแล้ว สนามหลวงก็เป็นพื้นที่สาธารณะขนาดใหญ่ที่ได้รับการใช้งานที่หลากหลาย รวมทั้งยังมีส่วนสาธารณะรูปแบบพิเศษ คือ สวนลอยฟ้าเจ้าพระยา ที่ทำให้สัดส่วนของพื้นที่สาธารณะของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์อยู่ในระดับที่น่าพึงพอใจ ข้อเสนอแนะของผู้วิจัยในประเด็นนี้จึงเสนอให้เพิ่มความร่มรื่นของพื้นที่โดยรวมทั้งเกาะ โดยให้ผนวกรวมพื้นที่ของส่วนราชการให้เข้ามาดำเนินนโยบายเพิ่มปริมาณต้นไม้ในหน่วยงานของตน พร้อมทั้งส่งเสริมให้ออกแบบทางสัญจรสีเขียวที่จะมีการปลูกต้นไม้ให้เกิดร่มไม้สองข้างทาง โดยทางสัญจรดังกล่าวจะเชื่อมโยงสวนสาธารณะที่มีอยู่แล้วให้ต่อเนื่องกัน สามารถใช้พักผ่อนและดำเนินกิจกรรมในพื้นที่นั้น ๆ มากขึ้น

แผนผังที่ 5-6 แสดงข้อเสนอแนะรูปแบบการพัฒนาพื้นที่สาธารณะในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์
ที่มาของภาพ ผู้วิจัย

4. ประเด็นด้านสาธารณูปโภค

พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์เป็นเมืองที่วางอยู่บนรากฐานของการเป็นชุมชนทางน้ำมาตั้งแต่เริ่ม พิจารณาได้จากที่ตั้งของอาคารสถานที่สำคัญต่าง ๆ ที่ยึดโยงกับแนวคูคลองที่ถูกขุดขึ้นเพื่อใช้เป็นทางสัญจรและขนส่งในอดีต การคมนาคมของชาวเมืองในอดีตจึงมีความแตกต่างจากยุคสมัยปัจจุบันโดยสิ้นเชิง เมื่อพื้นที่เมืองเกิดพัฒนาการเป็นเมืองที่เน้นการคมนาคมขนส่งทางบกทำให้โครงสร้างการคมนาคมแบบดั้งเดิมถูกแปรสภาพไปเป็นคูคลองระบายน้ำสาธารณะ

ตามทัศนะของผู้วิจัย เห็นว่า ปัจจุบันโครงข่ายของระบบคลองในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ได้สิ้นสภาพความเป็นเส้นทางในการสัญจรและขนส่งทางเรือแล้ว เนื่องด้วยประชาชนโดยทั่วไปได้ปรับตัวให้ใช้ระบบคมนาคมทางบกเป็นส่วนใหญ่ สภาพคูคลองในพื้นที่ที่มีขนาดที่แคบเกินกว่าจะโดยสารและขนส่งได้เช่นในอดีต ระบบคูคลองดั้งเดิมจึงต้องปรับเปลี่ยนเป็นระบบระบายน้ำและเสริมสร้างให้ภูมิทัศน์ของเมืองมีความงดงามโดดเด่น ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการดูแลรักษาให้สามารถใช้งานในบริบทดังกล่าว

ในขณะที่การขนส่งทางบกที่มีระบบโครงข่ายถนนที่เก่าแก่มาตั้งแต่ยุคต้นรัตนโกสินทร์ ซึ่งถูกใช้งานต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลานานร้อยปี ก็ได้รับการทำนุบำรุงเรื่อยมาให้เหมาะสมกับการใช้งาน อย่างไรก็ตาม ด้วยพื้นที่อันจำกัดของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ทำให้การคมนาคมทางบกมีการจราจรที่แออัด ด้วยถนนที่พาดผ่ากลางพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ (หมายถึงความถึงถนนราชดำเนิน) เป็นเส้นทางเชื่อมระหว่างพื้นที่ฝั่งพระนครและฝั่งธนบุรี ทำให้การคมนาคมด้วยรถยนต์ในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์เป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไข

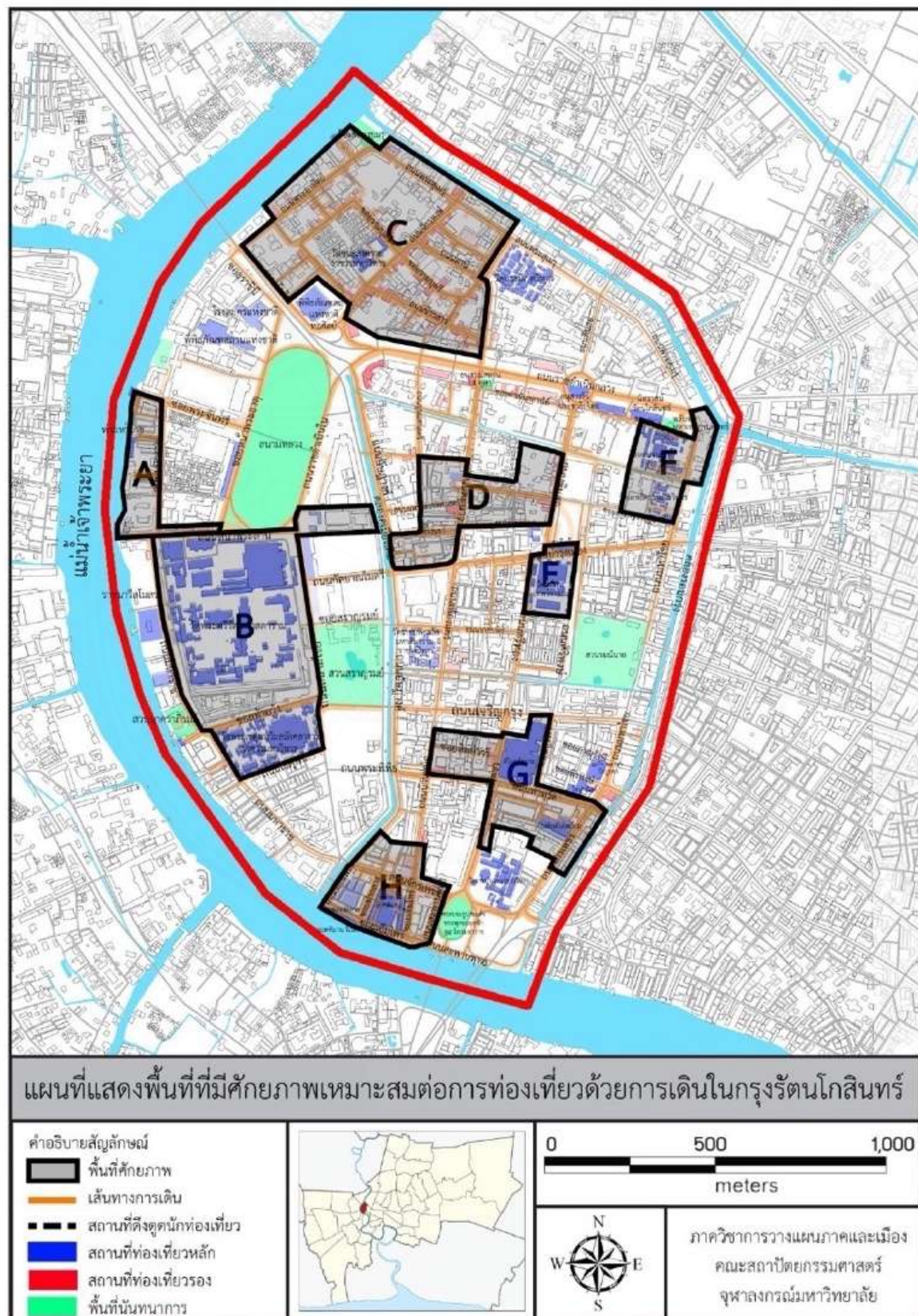
การพัฒนาระบบขนส่งมวลชนด้วยระบบราง จึงเป็นการบรรเทาความแออัดของการจราจรบนท้องถนน ที่เอื้อประโยชน์อย่างยิ่งต่อผู้สัญจรเดินทางเข้าออกในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ โดยนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 ได้มีการเปิดใช้งานระบบขนส่งมวลชน รถไฟฟ้ามหานครสายเฉลิมรัชมงคล (สายสีน้ำเงิน) ซึ่งมีสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินจำนวน 2 สถานี ได้แก่ สถานีสามยอด และสถานีสนามไชย ซึ่งการออกแบบสถานีนั้นสอดคล้องกับบริบททางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมโดยรอบที่ตั้งของสถานี โดยเฉพาะสถานีสนามไชยซึ่งออกแบบโดย รศ.ดร. ภิญญู สุวรรณศิริ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะ ที่มุ่งหวังให้ผู้โดยสารรู้สึกได้ถึงความเป็นท้องพระโรงในสมัยรัตนโกสินทร์ มีการประดับด้วยเสาศูมภ์ ที่ตั้งตระหง่านอยู่ระหว่างทางเดิน ลงลายกระเบื้องเป็นดอกพิกุล ปลายเสาประดับด้วยบัววงกลปิดทองคำเปลว พื้นและผนังจำลองมาจากกำแพงเมือง ประดับด้วยเสามาของพระบรมมหาราชวัง เพดานเป็นลายฉลุแบบดาวล้อมเดือน ปิดทองคำเปลวนอกจากนี้ยังมีการจัดนิทรรศการ แสดงวัตถุโบราณที่ขุดพบ เช่น ฐานรากของพระราชวังของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุขสวัสดิ์ เป็นต้น

การเปิดใช้งานของระบบขนส่งมวลชนด้วยระบบรางในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ ได้อำนวยความสะดวกให้กับผู้เดินทางสัญจร รวมถึงส่งเสริมให้ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาเยี่ยมชมพื้นที่โดยสะดวกมากขึ้น และยังส่งเสริมวัฒนธรรมการเดินชมเมืองให้เกิดขึ้นในพื้นที่ได้อย่างชัดเจน เนื่องจากผู้คนสามารถออกแบบระยะเวลาในการเดินทางได้โดยสะดวกขึ้น จึงทำให้สามารถตัดสินใจในการชมเมืองด้วยการเดินมากขึ้นนั่นเอง

ซึ่งเมื่อพิจารณาจากแผนผังของเกาะกรุงรัตนโกสินทร์แล้ว จะเห็นได้ว่าพื้นที่แต่ละย่านจะกระจุกตัวตามระยะของการเดินในแต่ละครั้ง นั่นคือ ช่วงระยะประมาณ 50-200 เมตร แล้วจึงทิ้งช่วงไปยังพื้นที่ย่านอื่น ๆ กระจัดกระจายทั่วไปทั้งเกาะ ซึ่งจากการศึกษาของพศิน สุวรรณเดช ได้จำแนกพื้นที่ศักยภาพที่เหมาะสมต่อการท่องเที่ยวด้วยการเดินในกรุงรัตนโกสินทร์เป็น 8 ย่าน ซึ่งจะจำแนกแตกต่างกันไปตามลักษณะที่โดดเด่นของแต่ละย่าน กล่าวคือ

- พื้นที่ A มีความเหมาะสมในการท่องเที่ยวประเภทร้านค้า ร้านอาหารเก่าแก่ รวมถึงตลาดพระเครื่อง และการพาณิชย์กรรมริมน้ำ
- พื้นที่ B และ พื้นที่ E มีความเหมาะสมในการท่องเที่ยวประเภทวัฒนธรรมที่พลาดไม่ได้
- พื้นที่ C มีความเหมาะสมในการเป็นสถานบันเทิง สถานที่ท่องเที่ยวยามราตรี และโรงแรมที่พักขนาดต่าง ๆ
- พื้นที่ D มีความเหมาะสมสำหรับการท่องเที่ยวประเภทร้านอาหารชุมชนดั้งเดิม และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน
- พื้นที่ E มีความเหมาะสมสำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน
- พื้นที่ G มีความเหมาะสมสำหรับการเป็นแหล่งซื้อขายส่งสินค้าประเภทเสื้อผ้า สินค้าอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ราคาถูก และพาณิชย์กรรมอื่น ๆ
- พื้นที่ H มีความเหมาะสมในการซื้อขายดอกไม้และคอมมิวนิตีมอลล์ริมน้ำ

จึงเห็นได้ว่า แท้จริงแล้วพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์มีศักยภาพมากพอที่จะส่งเสริมให้เกิดวัฒนธรรมการเดินชมเมือง เพราะมีย่านชุมชนต่าง ๆ ที่มีอัตลักษณ์ และตั้งอยู่ในระยะห่างที่สามารถเดินถึงกันได้ ผู้วิจัยจึงขอเสนอให้มีการออกแบบเส้นทางการเดินเท้าในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ โดยให้เชื่อมกับพื้นที่ชุมชนและพื้นที่สาธารณะที่ตั้งอยู่กระจัดกระจายในพื้นที่ พร้อมทั้งส่งเสริมการปลูกพรรณไม้ที่ร่มรื่นเรียงรายตลอดทางเท้า เพื่อให้เกิดร่มเงาและสามารถใช้เป็นเส้นทางในการชื่นชมความงามของเมืองได้อย่างสุกกายสบายใจ

แผนที่ 5-8 แสดงพื้นที่ศักยภาพที่เหมาะสมต่อการท่องเที่ยวด้วยการเดินในเกาะกรุงรัตนโกสินทร์
ที่มาของภาพ: พศิน สุวรรณเดช, เรื่องเดียวกัน, 237.

5. ประเด็นการมีส่วนร่วมของประชาชน

ประเด็นที่สำคัญประการสุดท้ายที่ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การพัฒนาในประเด็นด้านต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้วสัมฤทธิ์ผลได้ นั่นคือ สุนทรียศาสตร์ในการพัฒนาเมืองที่ผู้คนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายพัฒนาเมือง มีอำนาจในการตัดสินใจ สามารถแสดงความคิดเห็นในมุมมองที่แตกต่าง และสามารถยกเอาประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนมาผลักดันให้เกิดการปรับปรุงแก้ไข จนสามารถประสานผู้คนเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่เมืองนั้นได้อย่างแท้จริง

ถึงแม้พื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์จะมีองค์ประกอบทางกายภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาเป็นเมืองโรมานติกตามเกณฑ์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ หากแต่ประเด็นสำคัญที่ทำให้การพัฒนาในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาไม่ประสบผล เป็นเพราะการละเลยต่อทัศนยะและข้อคิดเห็นของผู้คนที่อยู่อาศัยและสัญจรผ่านไปมาในพื้นที่ ผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่ (ซึ่งโดยมากเป็นผู้เช่ากรรมสิทธิ์ที่พักอาศัย) ถูกผลักออกไปให้เป็นกลุ่มคนชายขอบของเมือง ผู้บริหารเมืองมีความพยายามในการปรับปรุงลักษณะทางกายภาพของเมืองให้งดงามเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ดึงดูดคนไร้โอกาสในสังคมให้เข้ามาอยู่อาศัยและปราศจากการเหลียวแลจากภาครัฐ ความเป็นเนื้อเดียวกันของเมืองและประชากรจึงค่อย ๆ สลายแยกออกไปจากกัน ถึงแม้เปลือกนอกของเมืองจะดูสวยงาม หากแต่ผู้คนที่อยู่อาศัยกลับมีคุณภาพชีวิตที่ย่ำแย่

ผู้วิจัยจึงเสนอกรณีตัวอย่างของพื้นที่แหล่งเสื่อมโทรมที่ตั้งแนบชิดอยู่กับกลุ่มอาคารถนนราชดำเนินกลางที่เป็นถนนเส้นหลักของพื้นที่แห่งนี้ “ตรอกสาเก” เป็นพื้นที่ที่มีความทรุดโทรมเป็นอย่างมาก ถึงแม้พื้นที่ดังกล่าวจะเป็นที่ตั้งของสถานที่สำคัญ ไม่ว่าจะเป็น โรงมหรสพ รัตนโกสินทร์ วังตรอกสาเก และอยู่เอียงกันกับศาลฎีกาซึ่งมีความสำคัญในระดับเอกอุ หากแต่สภาพพื้นที่ของตรอกสาเก ไม่ว่าจะเป็นระบบสาธารณูปโภคหรือสภาพสังคมกลับมีสภาพเสื่อมโทรม เป็นแหล่งอาชญากรรมและการค้าบริการทางเพศ ซึ่งย่อมส่งผลให้บรรยากาศของการเป็นเมืองโรมานติกถูกลดทอนลงไป

เหตุผลประการหนึ่งของการที่พื้นที่ส่วนนี้ถูกละเลยจากการดูแลจากภาครัฐอาจจะเป็นเพราะกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน ซึ่งมีสำนักงานทรัพย์สินพระมหากษัตริย์เป็นผู้ถือครองกรรมสิทธิ์ หากแต่การใช้ประโยชน์พื้นที่จะขึ้นอยู่กับผู้เช่าซึ่งมีบริบทที่แตกต่างกันออกไป ทำให้สำนักงานทรัพย์สินฯ เองก็ไม่สามารถบังคับให้เกิดการใช้งานที่เป็นประโยชน์ต่อพื้นที่ได้อย่างเต็มศักยภาพ พื้นที่ตรอกสาเกจึงเป็นตัวอย่างของความล้มเหลวในการพัฒนาพื้นที่เมืองที่เจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินก็ไม่สามารถที่จะพัฒนาพื้นที่ได้ เนื่องจากติดเงื่อนไขของสัญญาเช่า บางส่วนของพื้นที่ก็เป็นการบุกรุกเข้าไปใช้ประโยชน์ซึ่งต้องอาศัยกระบวนการทางกฎหมายในการบังคับใช้ และภาครัฐที่ไม่สามารถเข้าไปดำเนินการควบคุมได้ เนื่องด้วยเป็นพื้นที่ที่ถือเป็นกรรมสิทธิ์ของนิติบุคคล

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาในมุมมองขององค์ประกอบของเมือง ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ส่วนนี้จะมีผู้ใดเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ แต่ผู้ที่อยู่อาศัยและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ก็เป็นประชากรที่พำนักอยู่ในพื้นที่ดังกล่าว เป็นพลวัตที่ยังมีชีวิตของเมืองที่สามารถดึงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาเมืองได้ トラバโตที่มีกลไกที่ดีในการคัดสรรเอาที่คนและข้อคิดเห็นอันเป็นประโยชน์จากประชากรกลุ่มนี้ได้

ผู้วิจัยจึงได้เสนอกลไกของการตั้งคณะกรรมการในส่วนต่าง ๆ ที่จะดำเนินการประสานข้อมูลกับประชากรที่อยู่อาศัยในพื้นที่ได้ในระดับส่วนย่อย โดยมีวัตถุประสงค์รับทราบถึงข้อมูลและความต้องการของประชาชนในแต่ละด้านและนำมาปรับใช้เพื่อกำหนดเป็นนโยบาย ก่อนที่จะออกเป็นแผนแม่บทมาใช้ในการพัฒนาพื้นที่ต่อไป ความมุ่งหวังของผู้วิจัยจึงเน้นไปที่การส่งเสริมการกำหนดนโยบายจากฐานรากของเมืองอย่างแท้จริง

ในกรณีของพื้นที่ตรอกสาเก ผู้วิจัยเสนอแนะให้มีการพัฒนาพื้นที่ด้านหลังของกลุ่มอาคารวังตรอกสาเก เพื่อให้เกิดการใช้งานพื้นที่ที่มีประโยชน์มากขึ้น โดยกระบวนการในพัฒนาพื้นที่จะต้องเกิดจากการหารือของกลุ่มผู้ประกอบการในพื้นที่ทั้งรายใหญ่และรายย่อย ที่จะมีส่วนสำคัญในการออกแบบพื้นที่เหล่านี้ให้เปิดเป็นพื้นที่สาธารณะที่มีการใช้งานจากคนทั่วไปได้มากขึ้น ซึ่งการพัฒนาจะต้องอาศัยเงินทุนจากการผู้ประกอบการรายใหญ่หรือส่วนราชการในการดำเนินการปรับปรุงและปรับปรุงพื้นที่ให้มีความเหมาะสมในการประกอบกิจกรรมมากขึ้น โดยพื้นที่ที่ได้รับการปรับปรุงควรที่จะกำหนดให้เป็นพื้นที่ที่ผู้ประกอบการรายย่อยสามารถที่จะใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อหล่อเลี้ยงครอบครัวของตนมากขึ้น ประกอบกับตำแหน่งของพื้นที่ส่วนนี้อยู่ใกล้ชิดกับป้ายหยุดรถโดยสาร จึงทำให้มีความเหมาะสมในการที่จะดำเนินการพัฒนาต่อไปเพื่อเป็นต้นแบบของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เสื่อมโทรม ให้กลับมามีชีวิตชีวามากขึ้น และทำให้เกิดการประสานผู้คนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่เมือง ซึ่งส่งผลย้อนกลับให้เกิดรายได้หล่อเลี้ยงชีวิต และเป็นส่วนหนึ่งกับเมืองได้อย่างแท้จริง

ภาพที่ 5-7 ภาพแสดงสภาพพื้นที่แหล่งเสื่อมโทรมบริเวณตรอกสาเก
ที่มาของภาพ: ผู้วิจัย

ภาพที่ 5-8 แนวคิดการพัฒนาพื้นที่ตรอกสาเก
ที่มาของภาพ: ผู้วิจัย

เกาะกรุงรัตนโกสินทร์เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในระดับชาติ ดังนั้นการจัดรูปแบบองค์กรเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์เพื่อเป็นต้นแบบไปปรับใช้กับพื้นที่เมืองเก่าอื่น ๆ จึงต้องพิจารณาในประเด็น เกี่ยวกับองค์ประกอบและความสำคัญของเมืองนั้น โดยแท้จริงแล้วใจความสำคัญของการเป็นเมืองโรมานติกนั้น คือการให้ความสำคัญต่อการออกแบบพื้นที่สาธารณะให้เอื้อต่อการใช้งานในระดับปัจเจกชน และระดับประคองความทรงจำของผู้คนที่พักพิงอาศัยและสัญจรผ่านในพื้นที่เมืองให้ยังคงอยู่ โดยอาศัยอาคารบ้านเมือง หรือร้านรวงต่าง ๆ เป็นเสมือนสมุดที่ใช้จดจรรบันที่ความรู้สึกของผู้คน สุนทรียศาสตร์ในการพัฒนาเมืองจึงเข้ามามาความสำคัญต่อการออกแบบและกำหนดนโยบายที่ดี ซึ่งหมายความว่าความถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เป็นหัวใจสำคัญในดำเนินงานทุกขั้นตอนของกระบวนการ เพื่อให้เกิดการรับรู้ทั้งในระดับปฏิบัติการและผลที่ได้รับเมื่อมีการออกแบบแผนแม่บทที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง

5.3.2.6. ข้อเสนอแนะต่องานวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการศึกษาเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจในแนวคิดหรือระเบียบของสุนทรียศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมือง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่า เป็นกรอบของมุมมองที่สำคัญในการทำความเข้าใจถึงผลสัมฤทธิ์ของการพัฒนาพื้นที่เมืองว่าตอบสนองต่อความต้องการของผู้คนที่อยู่อาศัยหรือสัญจรในพื้นที่เมืองนั้นมากน้อยเพียงใด อีกทั้งยังทำให้เกิดความเข้าใจต่ออำนาจหน้าที่และมุมมองของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเนื่องในการดำเนินการพัฒนาพื้นที่สาธารณะภายในเมืองให้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

การพัฒนาเมืองให้เป็นเมืองโรมานติก เป็นเพียงหนึ่งในแนวทางที่ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นข้อเสนอในการกำหนดแนวทางการพัฒนาเมืองในมุมมองที่แตกต่างไปจากที่ดำเนินการมาซึ่งมักประสบปัญหาการสูญสลายของวิถีเมืองแบบดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็นองค์ประกอบทางกายภาพหรือองค์ประกอบทางสังคม แนวคิดของเมืองโรมานติกเป็นการย้อนกลับไปให้ความสำคัญต่อองค์ประกอบที่เล็กที่สุดของสังคมเมืองนั่นคือ ปัจเจกบุคคล โดยพิจารณาลึกลงไปยังระดับการรับรู้ในมิติต่าง ๆ ต่อพื้นที่เมือง เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจว่า การพัฒนาพื้นที่เมืองนั้นส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของผู้คนได้ถึงระดับใด

การศึกษาในระดับต่อไปที่ผู้วิจัยขอเสนอแนะคือ การศึกษาที่ชี้ให้เห็นถึงมูลค่าทางเศรษฐกิจภายในพื้นที่เกาะกรุงรัตนโกสินทร์ โดยสามารถจำแนกเฉพาะส่วนพาณิชย์กรรมที่ยังคงมีการดำเนินกิจการอยู่ หรือจะเป็นโอกาสทางเศรษฐกิจในการพัฒนาพื้นที่ส่วนต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับบริบทของเมืองที่ปัจจุบันแปรเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ให้เกิดความคุ้มค่าและสามารถรักษาลมหายใจของใจกลางแห่งมหานครแห่งนี้ไว้ได้อย่างมีเสถียรภาพ

รายการอ้างอิง

หนังสือและบทความในหนังสือภาษาไทย

กรมโยธาธิการและผังเมือง. *โครงการการศึกษาเพื่อจัดลำดับการพัฒนาเมือง: การค้นหาเมืองด้วยมาตรฐานผังเมือง*. กรุงเทพฯ : สำนักพัฒนามาตรฐาน กรมโยธาธิการและผังเมือง, 2551.

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี . *ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี , 2525.

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. “บางกอกเมื่อก่อนจะเป็นกรุงรัตนโกสินทร์.” ใน *จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปีพุทธศักราช 2525*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2525.

ทวีเกียรติ ไชยงยศ. *สุนทรียะทางทัศนศิลป์*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะศิลปกรรมศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนดุสิต, 2538.

ธีรยุทธ บุญมี. “การเมืองเรื่องพื้นที่ : เกาะรัตนโกสินทร์ อนุรักษ์อะไร ทำลายอะไร.” ใน *สู่ทศวรรษที่ 7 ปฏิวัติ 2475 สถาปนา มธก. 2477 ธรรมศาสตร์และการเมืองเรื่องพื้นที่ = Thammasat University and the space of politics in Thailand 1932-2004*, โดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2548.

แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ. *พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

—. *องค์ประกอบทางกายภาพกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534.

บริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด. *แผนแม่บทเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์*. รายงานผลการศึกษา, สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม, กรุงเทพมหานคร: บริษัท ชินครอนกรุ๊ป จำกัด, 2537.

บัณฑิต จุลาสัย และพีรศรี โปวาทอง. *การศึกษาข้อมูลในเอกสารประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม พระราชวังดุสิต*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

มูลนิธิอนุรักษ์โบราณสถานในพระราชวังเดิม. *พระราชวังเดิม*. กรุงเทพฯ: อรุณการพิมพ์, 2539.

สมชาติ จิงสิริอารักษ์. *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4 - พ.ศ.2480*. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. *ประชุมพงศาวดารภาคที่ 26 เรื่องตำนานวังเก่าในกรุงเทพฯ และภาคที่ 13*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474.

บทความในวารสารภาษาไทย

ฐานิศวรร เจริญพงศ์. “เกี่ยวกับสุนทรียภาพในทฤษฎีสถาปัตยกรรม.” *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, (2543).

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. “รักโรแมนติกในมุมมองสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.” *วารสารสังคมศาสตร์ (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่)* 23, 1-2/2554 (2554).

สุทธิเกียรติ มีลาภ, ณัฐชนน หงส์วิทธิธร. “การประยุกต์ใช้ทฤษฎีเกสตัลท์กับแคปซูล: การศึกษาด้านความง่ายต่อผู้ใช้.” *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*, (2558).

สุธาริน คุณผล. “บทสำรวจ “พื้นที่สาธารณะ”.” *รัฐศาสตร์สาร*, (2541).

อัฐมา โกคาพานิชวงษ์. *การรื้อฟื้นเมืองน่าอยู่ : nostalgia กับการสร้างพื้นที่ทางสังคมของชนชั้นกลาง*. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา วันที่ 27-29 มีนาคม 2545 ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, (2545).

โอชนา พูลทองดีวัฒนา. “สุนทรียศาสตร์ตะวันตก : พัฒนาการของการแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับ ศิลปะและความงาม.” *Veridian E-Journal (มหาวิทยาลัยศิลปากร)* 6, 4 (มกราคม - มิถุนายน 2562).

วิทยานิพนธ์ภาษาไทย

กนกวรรณ ชัยทัต. “การสร้างความเป็นสมัยใหม่ด้วยมิติวัฒนธรรม : มุมมองเรื่องพื้นที่ ศึกษาจาก พระราชวังดุสิต - วัดเบญจมบพิตร - ถนนราชดำเนิน ในสมัยรัชกาลที่ 5.” วิทยานิพนธ์ใน หลักสูตรสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและ มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

เกวลี เพชรศรีชาติ. “นโยบายสาธารณะว่าด้วยการพัฒนาเมือง.” วิทยานิพนธ์ในหลักสูตร ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2554.

ชนินทร์ วิเศษสิทธิกุล. “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตสังคมเมืองในเกาะรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ในหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ชิราวุธ ทิพย์พิมานชัย. “สื่อแห่งความทรงจำในงานสถาปัตยกรรม : ร่องรอยกำแพงพระนครกรุง รัตนโกสินทร์.” วิทยานิพนธ์ในหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา สถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

ดุชนันท์ ทายตะคุ. “วิวัฒนาการกรุงรัตนโกสินทร์ : การศึกษาเพื่อเสนอแนะแนวทางการใช้ที่ดินใน อนาคต.” รายงานผลการวิจัย ทุนวิจัยงบประมาณแผ่นดิน: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.

ทรายแก้ว ทิพากร, กนกพร อยู่ชูชา. “บทบาทของศาสนาต่อการพัฒนาเมืองให้น่าอยู่ : กรณีศึกษา ญี่ปุ่นและอินเดีย.” รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์: สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.

ธนกร อุดมทรัพย์. “การปรับปรุงพื้นที่ในย่านที่มีความหลากหลายของกิจกรรม : กรณีศึกษาพื้นที่ บริเวณถนนราชดำเนินกลาง.” วิทยานิพนธ์การผังเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการผังเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.

ธนพล จรัสณิวงค์. “แนวทางการจัดรูปองค์กรเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์.” วิทยานิพนธ์ตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการผังเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

ธนพล วัฒนจินดาเลิศ. “แนวทางการปรับปรุงอาคารริมถนนราชดำเนินกลาง ด้านกายภาพสถาปัตยกรรม.” วิทยานิพนธ์ในหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2560.

ธนศักดิ์ คงถิ่น. “พัฒนาการองค์ประกอบทางกายภาพพระราชวังดุสิตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงพุทธศักราช 2441-2453.” วิทยานิพนธ์ในหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

ศศิณ ถวิลประวัตติ. “ความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะสภาพแวดล้อมทางกายภาพของเมืองและปริมาณคนเดินเท้าในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ในหลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง แผน ก แบบ ก2 ระดับปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาการออกแบบและวางผังชุมชนเมือง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2561.

ปริญญพร ศรีวรรณ. “แนวทางการออกแบบภูมิทัศน์เมืองเพื่อการสัญจรในพื้นที่ย่านราชดำเนินกลาง.” วิทยานิพนธ์ในหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

พศิน สุวรรณเดช. “พฤติกรรมการเดินของนักท่องเที่ยวต่างชาติในพื้นที่กรุงรัตนโกสินทร์.” วิทยานิพนธ์ในหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและเมือง ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2558.

ยุภาพร ติ่งรังษี. “การเมืองของ "ความงาม" กับการจัดการพื้นที่ : สุนทรียศาสตร์และการใช้พื้นที่สาธารณะ ศึกษากรณีสนามหลวง (ปี 2548-2554).” วิทยานิพนธ์ในหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2555.

วิยะดา ทรงกิตติภักดี. “การรับรู้สุนทรียภาพของเมือง : กรณีศึกษาเมืองเก่าเชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์ภาษาไทย

ชาตรี ประกิตนันทการ. “แผนพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ฉบับใหม่ หรือจะเปลี่ยนเมืองเป็นพิพิธภัณฑ์ไว้ชีวิต?” Prachatai. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน 2563, <https://prachatai.com/journal/2018/08/78500>.

เพรียวพันธ์ แสนลาวัลย์. “หรือกรุงเทพฯ จะไม่ใช่เมืองที่เอื้อต่อการตกหลุมรัก.” W Ministry. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2564, <https://www.wministry.com/why-bangkok-is-not-city-to-fall-in-love/>.

วนัญญ์ พุฒนา. “เมืองที่ซิดชาทำให้เรานกและเป็นโสด? เมื่อการออกแบบเมืองส่งผลต่อความสัมพันธ์.” CITY CRACKER. สืบค้นเมื่อวันที่ 13 พฤศจิกายน 2563, <https://citycracker.co/intangible-city/design-effect-to-relationship/>.

วรรณศิลป์ พีรพันธุ์. “กฎบัตรและมาตรฐานระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เมือง.” Thai Journals Online (ThaiJO).” คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. สืบค้นเมื่อวันที่ 18 พฤศจิกายน 2563, <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jars/article/download/168907/121532/>.

ศูนย์ข้อมูลเกาะรัตนโกสินทร์. “ประวัติเกาะรัตนโกสินทร์.” สืบค้นเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2563. <http://www.resource.lib.su.ac.th/rattanakosin/index.php/overview/2014-10-29-03-31-01>.

สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง. “สถิติจำนวนประชากร”. สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2564, <https://stat.bora.dopa.go.th/stat/statnew/statMenu/newStat/home.php>.

BBC ไทย. “อนุสาวรีย์ประชาธิปไตย: 88 ปี ปฏิวัติสยาม 2475 ส่องมรดกสถาปัตยกรรมคณะราษฎรที่ราชดำเนิน สัญลักษณ์ และความเป็นจริง.” สืบค้นเมื่อวันที่ 18 มกราคม, <https://www.bbc.com/thai/features-53161027>.

Teeraphah. “THE THINGS ABOUT CULTURE AND HERITAGE.” สืบค้นเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2563, <https://teeraphah.wordpress.com/author/teeraphah/>.

บทสัมภาษณ์ภาษาไทย

วีรพร นิติประภา, สัมภาษณ์โดย อรรถชัย หาดอ่าน. “ความรักในทัศนะของนักเขียนรางวัลซีไรต์ ‘วีรพร นิติประภา’ แม้กรุงเทพฯ จะเป็นเมืองที่ไม่โรแมนติก ไม่เอื้อให้ตกหลุมรัก แต่คุณจงรัก เพราะมันจะทำให้เข้าใจตัวเองและเข้าใจมนุษย์.” “ถ้าคุณตกหลุมรัก เย็นนี้ก็เลิก” มุมมอง ‘วีรพร’ ต่อกรุงเทพฯ เมืองที่ไม่โรแมนติก. (1 กุมภาพันธ์ 2563).

หนังสือและบทความในหนังสือภาษาต่างประเทศ

Ashihara, Yoshinobu. *The aesthetic townscape* / Yoshinobu Ashihara, Translated by Lynne E. Riggs. Cambridge, Massachusetts : The MIT Press, 1983.

Askew, Marc. “The Challenge of Co-existence: The Meaning of Urban Heritage in Contemporary Bangkok.”. *The Disappearing ‘Asian’ City: Protecting Asia’s Urban Heritage in a Globalizing World*. Edited by William S. Logan. Prod. Oxford University Press. Hong Kong, 2002.

Berman, Marshal. "The Romance of Public Space." In *Beyond Zuccotti Park: Freedom of Assembly and the Occupation of Public Space*, by Marshal Berman, edited by Bell Rick, Brown Lance Jay, Elizabeth Lynne, Fisyak Anastassia, and Venkataraman Anusha Shiffman Ron, 197-206. Oakland, CA: NYU Press, New Village Press, 2012.

Denslagen, Wim. *Romantic Modernism: Nostalgia in the World of Conservation*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009.

Dovey, Kim. "Uprooting critical urbanism." *City* (Routledge) 15, no. (3-4) (June 2011): 347-354.

Fisher, David H. *PUBLIC ART AND PUBLIC SPACE*. Vol. 79, in *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 41-57. Penn State University Press, 1996.

Giddens, Anthony. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Polity Press, 1992.

Hegel, George Friedrich Wilhelm. *The Phenomenology of Spirit*. New York: Cambridge University Press, 2018.

ICOMOS . *Historic Towns*. Resolutions on the regeneration of historic urban sites, Sri Lanka: The State Printing Corporation, 1993a.

ICOMOS. *Historic Towns*. ICOMOS—UNESCO – Recommendation adopted at the international symposium—A new life for historic towns, Sri Lanka: The State Printing Corporation, 1993d.

ICOMOS. *Historic Towns*. Recommendation concerning the safeguarding and contemporary role of historic areas, Sri Lanka: The State Printing Corporation, 1993e.

ICOMOS. *Historic Towns*. Resolutions of the international symposium on the conservation of smaller historic towns, Sri Lanka: The State Printing Corporation, 1993c.

ICOMOS. *Historic Towns*. The resolutions of Bruges: Principles governing the rehabilitation of historic towns, Sri Lanka: The State Printing Corporation, 1993b.

ICOMOS. *International Charters for Conservation and Restoration*. Charter for the conservation of historic towns and urban areas (Washington Charter 1987), Stockholm: ICOMOS, 1998a.

Kant, Immanuel. *Critique of Judgment Translated by J. H. Bernard*. New York: Hafner Publishing, 1790.

Kostof, Spiro. *The City Assembled: The Elements of Urban Form Through History*. London: Thames and Hudson, 1992.

Lang, Jon. *Urban Design: The American Experience*. New York: Van Nostrand Reinhold, 1994.

Lorand, Ruth. *Aesthetic Order A Philosophy of Order, Beauty and Art*. London: Routledge, 2000.

Monroe, Kristin V. "Politics and Public Space." In *The Insecure City*, by Kristin V. Monroe, 56-78. New Brunswick, New Jersey; London: Rutgers University Press, 2016.

Pezzullo, Phaedra C. *Environmental justice and environmentalism : the social justice challenge to the environmental movement*. Cambridge, MA: MIT Press, 2007.

Rancière, Jacques, interview by Peter Hallward. *Politics and Aesthetics* Angelaki , (2003).

Rancière, Jacques. "The Aesthetic Heterotopia." *Philosophy Today*, 2010.

—. *The Politics of Aesthetics*. London: Continuum, 2004.

Scruton, Roger. *Beauty*. New York: Oxford University Press,, 2011.

Spreiregen, Paul D. *Urban design: the architecture of towns and cities*. New York: McGraw-Hill, 1965.

UNESCO. *Preliminary Report on the Draft Recommendation on the Historic Urban Landscape*. A new international instrument: The proposed UNESCO recommendation on the historic urban landscape (HUL), UNESCO, 2010a.

UNESCO. *Preliminary Report on the Draft Recommendation on the Historic Urban Landscape*. Recommendation on the historic urban landscape, UNESCO, 2010b.

Van Roy, Edward. *Siamese Melting Pot : Ethnic Minorities in the Making of Bangkok*. Chiang Mai, Thailand: Silkworm Books, 2017.

Yamane, Taro. *Statistics and Introduction Analysis*. New York: Harper & Row, 1973.

บทความในวารสารภาษาต่างประเทศ

Cullen, Gordon. "URBAN DESIGN AND TOWNSCAPE." *Urban Design Quarterly*, no. 52 (October 1994).

Elizabeth Howard Moore, Navanath Osiri. "Urban Forms and Civic Space in Nineteenth- to Early Twentieth-Century Bangkok and Rangoon." *Journal of Urban History* (The Urban History Association) 40, no. 1 (January 2014).

Michael, Emily. "Francis Hutcheson on Aesthetic Perception and Aesthetic Pleasure ." *The British Journal of Aesthetics* (Oxford University Press) 24, no. 3 (March 1984).

Rose-Redwood, Reuben. "Collective Memory and the Politics of Urban Space: an Introduction." *GeoJournal* 73, no. no. 3 (2008).

Shatkin, Gavin. "Coping with actually existing urbanisms: The real politics of planning in the global era." *Planning Theory* 10, no. 1 (2011).

Sirisrisak, Tiansoon. "Conservation of Bangkok old town." *Habitat International* 33, no. 4 (2552).

สื่ออิเล็กทรอนิกส์ภาษาต่างประเทศ

Buamgarten, Alexander Gottlieb. "18th Century German Aesthetics." *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. accessed December 15, 2020, <https://plato.stanford.edu/entries/aesthetics-18th-german/#Bib>.

Chang, T.C. "Recreating Place, Replacing Memory: Creative Destruction at the Singapore River." *ResearchGate*. accessed 15 December, 2020. https://www.researchgate.net/publication/229726093_Recreating_Place_Replacing_Memory_Creative_Destruction_at_the_Singapore_River.

Harvey, David. *The Political Economy of Public Space*. accessed March 19, 2021. <https://davidharvey.org/media/public.pdf>.

Hess, Amanda. *The Existential Void of the Pop-Up 'Experience'*. The New York Times . accessed June 23, 2020. <https://www.nytimes.com/2018/09/26/arts/color-factory-museum-of-ice-cream-rose-mansion-29rooms-candytopia.html>.

Hume, David. "Of the Standard of Taste." *Julie Van Camp, California State University*. accessed March 23, 2021. <https://web.csulb.edu/~jvancamp/361r15.html#Bibliography>.

- Nehme, Romy. *Creating spaces with a higher “bump rate”*. Medium Corporation.
accessed June 17, 2020. https://medium.com/@romy_nehme/creating-spaces-with-a-higher-bump-rate-7063657df14c.
- Reber, Rolf. *Processing Fluency and Aesthetic Pleasure: Is Beauty in the Perceiver's Processing Experience?* accessed October 13, 2020.
https://journals.sagepub.com/doi/10.1207/s15327957pspr0804_3.
- Reber, Rolf. *Processing Fluency and Aesthetic Pleasure: Is Beauty in the Perceiver's Processing Experience?*. accessed November 2020, 17.
https://journals.sagepub.com/doi/10.1207/s15327957pspr0804_3.
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. *Lord Shaftesbury [Anthony Ashley Cooper, 3rd Earl of Shaftesbury]*. accessed May 24, 2021.
<https://plato.stanford.edu/entries/shaftesbury/>.
- von Thünen, Johann Heinrich. *Location theory, The Isolated State*. accessed March 21, 2021. <https://www.britannica.com/topic/location-theory> .
- Zsuzsi I Kovacs, Carri J. LeRoy, Dylan G Fischer, Sandra Lubarsky. "How do Aesthetics Affect our Ecology ?" *ResearchGate*. accessed February 11, 2021.
https://www.researchgate.net/publication/227339874_How_do_Aesthetics_Affect_our_Ecology

ภาคผนวก

แบบสอบถาม

เรื่อง การพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก
 แบบสอบถามนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิชาการค้นคว้าอิสระตามหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชาบริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหาร
 คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำชี้แจง แบบสอบถามนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ใน ☐ หรือเติมข้อความในช่องว่างที่ตรงกับความเป็นจริง

1. เพศ	☐ ชาย	☐ หญิง
2. อายุ	☐ ต่ำกว่า 20 ปี	☐ 20-29 ปี
	☐ 30-39 ปี	☐ 40-49 ปี
	☐ 50-59 ปี	☐ 60 ปีขึ้นไป
3. สถานภาพ	☐ โสด
☐ สมรส
☐ หม้าย
☐ หย่าร้าง	
4. ระดับการศึกษา	☐ ประถมศึกษา
☐ ปวส./เทียบเท่า
☐ ปริญญาโท	☐ มัธยมศึกษา
☐ ปริญญาตรี/เทียบเท่า
☐ ปริญญาเอก
5. อาชีพ	☐ นักเรียน/นิสิต/นักศึกษา
☐ ธุรกิจส่วนตัว/ค้าขาย
☐ พนักงานบริษัท/รับจ้าง
☐ ข้าราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ/เจ้าหน้าที่ของรัฐ
☐ เกษตรกร	
6. รายได้ต่อเดือน	☐ ต่ำกว่า 5,000 บาท
☐ 10,001-15,000 บาท
☐ 20,001-25,000 บาท	☐ 5,001-10,000 บาท
☐ 15,001-20,000 บาท
☐ 25,000 บาทขึ้นไป

ส่วนที่ 2 การรับรู้ต่อสุนทรียภาพของเกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ใน ☐ หรือเติมข้อความในช่องว่างที่ตรงกับความเป็นจริง

2.1 ท่านพำนักรักษาในพื้นที่ เกาะรัตนโกสินทร์* หรือไม่

☐ ใช่

☐ ไม่ใช่

(หากตอบ “ใช่” ให้ข้ามไปข้อ 2.4)

* หมายถึง พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ณ ที่นี้ คือ พื้นที่แขวงพระบรมมหาราชวัง แขวงชนะสงคราม แขวงตลาดยอด แขวงวัดบวรนิเวศ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ แขวงเสาชิงช้า แขวงวัดราชบพิธ แขวงสำราญราษฎร์ และแขวงวังบูรพาภิรมย์

2.2 ท่านเดินทางเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์บ่อยครั้งเพียงใด

☐ ทุกวัน ☐ 1-3 ครั้งต่อสัปดาห์ ☐ 1-3 ครั้งต่อเดือน ☐ 1-3 ครั้งต่อปี ☐ ไม่เคยมา

2.3 ท่านเดินทางเข้ามาในพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์เพื่อวัตถุประสงค์ใด

☐ ประกอบอาชีพ ☐ ศึกษาเล่าเรียน ☐ ท่องเที่ยว ☐ เป็นทางสัญจรผ่าน
☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ

.....

2.4 ตามทัศนะของท่าน “พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์” มีความแตกต่างจากพื้นที่อื่น ๆ ของ

กรุงเทพมหานครในประเด็นใดบ้าง เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

☐ ความสำคัญทางประวัติศาสตร์	☐ วัฒนธรรมและวิถีชีวิต
☐ อาหารการกิน	☐ พื้นที่สาธารณะ
☐ สถาบันการศึกษา	☐ สถานบันเทิง
☐ การค้าขาย/พาณิชย์กรรม	☐ การคมนาคมขนส่ง
☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ	

.....

2.5 โดยภาพรวม ท่านให้คำนิยาม “เกาะรัตนโกสินทร์ในปัจจุบัน” ว่าอย่างไร

โปรดเลือกตอบเพียง 1 ข้อ

☐ เมืองท่องเที่ยวชั้นนำ	☐ เมืองศูนย์ราชการ	☐ เมืองการศึกษา
☐ เมืองอุตสาหกรรมพื้นถิ่น	☐ เมืองศูนย์กลางคมนาคม	

2.6 การพัฒนาพื้นที่เมืองของพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ ควรดำเนินไปในแนวทางใด

โปรดเลือกตอบเพียง 1 ข้อ

☐ เมืองที่มีความยืดหยุ่น (resilient city)	☐ เมืองนิเวศ (eco city)
☐ เมืองสุขภาวะ (healthy city)	☐ เมืองสร้างสรรค์ (creative city)
☐ เมืองอัจฉริยะ (smart growth city)	

ส่วนที่ 3 การรับรู้ต่อแนวทางการพัฒนาเมืองโรแมนติก

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ใน ☐ หรือเติมข้อความในช่องว่างที่ตรงกับความเป็นจริง

3.1 หากกล่าวคำว่า “เมืองโรแมนติก” ท่านจะนึกถึงสิ่งใด

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

☐ ความอบอุ่นของเรื่องราวทางประวัติศาสตร์	☐ ความงดงามของอาคารสถานที่
☐ ความน่ารักนรมย์ของพรรณไม้	☐ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่ยึดเหนี่ยวทางใจ
☐ ความรู้สึกปลอดภัยเมื่อสัญจร	☐ ความสนุกสนานบันเทิงใจจากสิ่งที่ไม่คาดไม่ถึง
☐ ความอิ่มอร่อยจากอาหารรสชาติหลากหลาย	☐ ความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งกับพื้นที่นั้น
☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ)	

3.2 ท่านคาดหวังสิ่งใดหากได้เดินทางไปในพื้นที่ของ “เมืองโรแมนติก”

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

☐ สร้างความประทับใจให้กับผู้ร่วมเดินทางกับท่าน
☐ ได้เรียนรู้และสื่อสารกับตัวเองมากขึ้น
☐ ได้หลอมละลายพฤติกรรมกับผู้ร่วมเดินทางอย่างลึกซึ้งมากขึ้น
☐ ได้พบปะผู้คนใหม่ ๆ
☐ เกิดความสุขกายสบายใจเมื่อได้สัญจรชมเมือง
☐ เกิดความทรงจำที่ดี
☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ส่วนที่ 4 ความคิดเห็นต่อการพัฒนาพื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติก

คำชี้แจง กรุณาทำเครื่องหมาย ✓ ใน ☐ หรือเติมข้อความในช่องว่างที่ตรงกับความเป็นจริง

4.1 ตามทัศนะของท่าน “เกาะรัตนโกสินทร์” เป็นพื้นที่โรมานติกหรือไม่

☐ ใช่ ☐ ไม่ใช่ (หากตอบ “ใช่” ให้ข้ามไปข้อ 4.3)

4.2 ท่านคิดว่า ปัจจัยใดบ้างที่ทำให้พื้นที่เกาะรัตนโกสินทร์ขาดความโรมานติก

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

- ☐ ความเป็นพื้นที่ราชการ
- ☐ ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน
- ☐ จิตวิญญาณชุมชนที่ขาดหายไป
- ☐ การขาดแคลนพื้นที่สาธารณะ
- ☐ สาธารณูปโภคที่ขาดการดูแลและพัฒนา
- ☐ ความไม่เชื่อมโยงกับผู้คนที่อยู่อาศัยและสัญจร
- ☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

4.3 ตามทัศนะของท่าน กลไกใดที่จะสามารถขับเคลื่อนให้การพัฒนาเกาะรัตนโกสินทร์ให้เป็นเมืองโรมานติกให้สำเร็จได้

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

- ☐ การพัฒนาสาธารณูปโภคจากภาครัฐ
- ☐ การลงทุนจากภาคเอกชน
- ☐ การมีส่วนร่วมจากภาคประชาชน
- ☐ การอนุรักษ์ทางวัฒนธรรม
- ☐ อื่น ๆ (โปรดระบุ)

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นายณัฐกร จูห้อง
วันเดือนปีเกิด	11 มีนาคม 2533
วุฒิการศึกษา	ปีการศึกษา 2557: รัฐศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ตำแหน่ง	เจ้าหน้าที่บริหารงานจัดจ้าง สำนักงานทรัพยากรสินพระมหากษัตริย์
ทุนการศึกษา	ปี 2555: ทุนนักศึกษาแลกเปลี่ยนไทย-อาเซียน สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา

